H/S93

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMINE
FILIALA CLUJ
INSTITUTUL DE LINGVISTICA
SECȚIA DE ISTORIE LITERARĂ ȘI FOLCLOR

STUDII
DE
ISTORIE LITERARĂ ȘI FOLCLOR

44

1 9 6 4
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

STUDII DE ISTORIE LITERARĂ ŞI FOLCLOR

H/593

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
SECŢIA DE ISTORIE LITERARĂ ŞI FOLCLOR

STUDII
DE
ISTORIE LITERARĂ ŞI FOLCLOR

I. 43978
I.L.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
1964

Redactori responsabili:
IOSIF PERVAIN și ELENA STAN

4/593

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
SECŢIA DE ISTORIE LITERARĂ ŞI FOLCLOR

STUDII DE ISTORIE LITERARĂ ŞI FOLCLOR

SUMAR

	Pag.
CUVÎNT ÎNAINTE	9
ELENA STAN, Cîteva probleme actuale de istorie literară	11
ION MUŞLEA, „Cîntare şi verş la Costantin". Sfîrşitul lui Brîncoveanu în repertoriul dramatic al minerilor romîni din nordul Transilvaniei	21
VASILE FANACHE, Elemente folclorice în poezia lui M. Beniuc	63
MUSNAI LÁSZLÓ, DANI JÁNOS şi ENGEL KÁROLY, Date noi privitoare la Mihail Halici	87
DUMITRU POP, Folclorul literar al „Tribunei"	107
ION MUŞLEA, Timotei Cipariu şi literatura populară	163
ION TALOŞ, Începuturile interesului pentru folclorul romînesc în Banat	201
ENGEL KÁROLY şi DUMITRU POP, Culegerea de basme romîneşti a lui Zeyk János	223
ABAFÁY-ÖFFENBERGER G., Date inedite despre József Attila	243

43978

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
FILIALE DE CLUJ
INSTITUT DE LINGUISTIQUE
SECTION D'HISTOIRE LITTÉRAIRE ET DE FOLKLORE

ÉTUDES D'HISTOIRE LITTÉRAIRE ET DE FOLKLORE

TABLE DES MATIÈRES

Page

AVANT-PROPOS 9

ELENA STAN, Quelques problèmes actuels d'histoire littéraire 11

ION MUŞLEA, „Le chant de Constantin". La mort du prince Constantin Brîncoveanu dans le répertoire dramatique des mineurs roumains du nord de la Transylvanie 21

VASILE FANACHE, Eléments folkloriques dans la poésie de M. Beniuc . . 63

MUSNAI LASZLÓ, DANI JÁNOS et ENGEL KÁROLY, Nouvelles contributions concernant Mihail Halici 87

DUMITRU POP, Le folklore littéraire du journal „Tribuna" 107

ION MUŞLEA, Timotei Cipariu et la littérature populaire 163

ION TALOŞ, Premières marques d'intérêt pour le folklore roumain dans le Banat 201

ENGEL KÁROLY et DUMITRU POP, Le recueil de contes roumains de Zeyk János 223

ABAFÁY-ÖFFENBERGER G., Contributions inédites sur József Attila . . 243

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
КЛУЖСКИЙ ФИЛИАЛ
ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ
ОТДЕЛЕНИЕ ИСТОРИИ ЛИТЕРАТУРЫ И ФОЛЬКЛОРА

ОЧЕРКИ ПО ИСТОРИИ ЛИТЕРАТУРЫ И ФОЛЬКЛОРА

СОДЕРЖАНИЕ

	Стр.
ПРЕДИСЛОВИЕ	9
ЕЛЕНА СТАН, Некоторые современные вопросы по истории литературы	11
ИОН МУШЛЯ, „Пениеи вирши у Костантина". Кончина Брынковяну в драматическом репертуаре румынских шахтёров севера Трансильвании	21
ВАСИЛЕ ФАНАКЕ, Фольклорные элементы в поэзии М. Бенюка	63
МУШНАИ ЛАСЛО, ДАНИ ЯНОШ и ЭНГЕЛ КАРОЛ, Новые данные, относящиеся к Михаилу Халичу	87
ДУМИТРУ ПОП, Литературный форьклор „Трибуны"	107
ИОН МУШЛЯ, Тимотей Чипарю и народное творчество	163
ИОН ТАЛОШ, Первые следы интереса к румынскому фольклору в Банате	201
ЭНГЕЛ КАРОЛ и ДУМИТРУ ПОП, Сборник румынских сказок Зейка Яноша	223
АБАФАИ-ЭФФЕНБЕРГЕР Г., Неизданные данные о Ёжеф Аттила	243

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

CUVÎNT ÎNAINTE

Secţia de istorie literară şi folclor a Institutului de lingvistică al Academiei Republicii Populare Romîne, Filiala Cluj, şi-a început activitatea cu întocmirea unei bibliografii analitice a literaturii romîne şi a literaturii minorităţilor naţionale din Transilvania. Considerîndu-se revistele şi ziarele drept cele mai complete surse de informaţie, s-a întreprins explorarea lor sistematică, recoltîndu-se pînă acum un bogat şi preţios material documentar din cele mai reprezentative periodice transilvănene din secolele XVIII—XX. Au fost în acelaşi timp explorate arhivele, secţiile de manuscrise ale bibliotecilor şi alte surse de documentare din aceleaşi secole.

Paralel cu această muncă bibliografică, s-a trecut în ultimii ani la elaborarea unor studii de sinteză, privind literatura romînă şi maghiară din trecut şi de astăzi. În planul de muncă al Secţiei se prevede un număr din ce în ce mai mare de asemenea lucrări, axate tot mai mult pe probleme actuale.

Volumul de faţă cuprinde o parte din rodul cercetărilor efectuate în cadrul Secţiei, îmbrăţişînd o tematică variată şi tratînd probleme de literatură actuală sau legate de valorificarea moştenirii literare progresiste.

Acad. prof. EMIL PETROVICI

CÎTEVA PROBLEME ACTUALE DE ISTORIE LITERARĂ

DE

ELENA STAN

Cronicarul activității editoriale și publicistice din ultimul timp poate semnala ca un fapt pozitiv o evidentă înviorare a cercetărilor de istorie literară, privind aspecte variate ale literaturii române și îmbrățișînd epoci diferite ale dezvoltării ei. Este relevabilă în primul rînd apariția unor culegeri de sinteză ca *Literatura română veche* de Al. Piru, *Studii de literatură română modernă* de Paul Cornea și *Studii de istorie a teoriei literare românești* de Al. Dima. Lipsa studiilor monografice asupra personalităților de seamă ale literaturii noastre a început să fie remediată prin apariția unor lucrări științifice ca *Gr. M. Alecsandrescu* de G. Călinescu, *Viața lui V. Alecsandri* de G. C. Nicolescu, *Camil Petrescu* de B. Elvin, *B. P. Hasdeu* de George Munteanu, *D. Bolintineanu* de D. Păcuraru sau monografia în limba maghiară *Viața și poezia lui Eminescu* de Kakassy Endre. Contribuții interesante de istorie literară au adus și unele scrieri memorialistice ca *Bacovia* de Agatha Grigorescu-Bacovia sau *Contemporan cu ei* de Camil Baltazar. Efortul susținut pentru lucrările de sinteză n-a împiedicat munca de deshumare a materialelor inedite din biblioteci și arhive, volumul masiv al lui Augustin Z. N. Pop, *Contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu*, fiind cea mai grăitoare dovadă în acest sens.

Activitatea de reeditare a scriitorilor mai vechi și mai noi a înregistrat de asemenea cîteva succese importante, ca apariția celui de-al treilea volum din *Operele* lui Caragiale, primele patru volume ale *Scrierilor* lui Arghezi, primele trei volume din *Operele* lui Agîrbiceanu, precum și ediția definitivă a poeziilor lui Labiș. Seria de opere alese din „Scriitori români" a continuat cu editarea unor culegeri din scrierile lui M. Sebastian, St. O. Iosif, Gh. Brăescu, la care se adaugă și antologia *Pionierii romanului românesc*. O realizare editorială din cele mai de seamă este și cartea *Tradiții ale criticii literare marxiste din România* (1930—1940), studiu și antologie de Ileana Vrancea, apărută în Editura politică.

Publicațiile periodice încep la rîndul lor să acorde un număr tot mai mare de pagini problemelor de istorie literară. Numărul 1/1962 al revistei „Studii și cercetări de istorie literară și folclor" este închinat astfel aproape în întregime literaturii române din trecut. Revistele Uniunii Scriitorilor și alte

publicații au întreprins reconsiderarea unor scriitori mai puțin studiați ca Al. Philippide, Ion Pillat și Ștefan Petică, sau a unor critici ca N. Iorga și M. Dragomirescu, au inițiat discuții privitoare la stadiul actual al cercetării istoriei literare, au consacrat numere întregi aniversării sau comemorării unor scriitori (Caragiale și Agîrbiceanu).

Important de subliniat este faptul că interesul tot mai accentuat pentru problemele moștenirii literare nu tinde să reducă discutarea și analizarea științifică a fenomenului literar actual. Dimpotrivă, în urma Conferinței pe țară a scriitorilor, care a avut loc la începutul anului 1962, problemele literaturii actuale au fost discutate cu un spor de exigență ideologico-estetică, semnalîndu-se valorile certe cît și dificultățile înregistrate în această perioadă și purtîndu-se discuții rodnice, ca de pildă dezbaterile multilaterale asupra poeziei, sau asupra conflictului în epică și dramaturgie. Dar, după cum a arătat tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, tot în cadrul Conferinței pe țară a scriitorilor, „o sarcină importantă a criticilor și a tuturor celor ce activează pe tărîmul teoriei și istoriei literare este întocmirea Istoriei literaturii române, care să întreprindă o analiză riguros științifică a bogatului tezaur al literaturii noastre și a etapelor ei de dezvoltare"[1].

În prezent, cînd lucrările la Tratatul de istoria literaturii române sînt într-un stadiu avansat — macheta primului volum a văzut lumina tiparului, iar celelalte volume se află într-o fază înaintată de elaborare — discuțiile menite să clarifice anumite capitole privitoare la moștenirea literară au devenit cu atît mai necesare. „Numai o prealabilă dezbatere publică dusă în paginile publicațiilor de specialitate, cu participarea tuturor acelora chemați să contribuie la elucidarea unor probleme încă superficial înțelese sau neabordate, poate da acestei opere sensul ei adevărat" — relevă cu justețe Valeriu Rîpeanu într-un articol. „Altfel n-ar fi exclus — se spune în același articol — ca și paginile tratatului să reflecte lacunele existente astăzi în interpretarea unor scriitori și curente literare, în stabilirea locului pe care îl ocupă în cultura noastră scriitori și critici importanți. Totodată, aceste schimburi de opinii critice pot să delimiteze influența pozitivă sau negativă pe care a avut-o asupra unor creatori de seamă, în primul rînd asupra marilor noștri clasici, ideologia unor curente social-politice din trecut"[2].

Aprofundarea cu adevărat științifică a diferitelor probleme ale moștenirii literare necesită, pe lîngă o superioară pregătire ideologică, și o informație riguroasă, care să susțină prin date concrete construcția discernămîntului estetic. „Între istoricul literar și criticul cronicar — arăta G. Călinescu într-un interviu — comună este condiția ca și unul și altul să aibă percepția frumuseții. Însă istoricul literar este un om de știință și ca atare în mod fatal (afară de rare excepții) un specialist. Nu putem invita pe arheolog să-și dea părerea despre pictura modernă. Reconstituirea trecutului pe temeiul documentelor e sarcina *actuală* a istoricului literar și ea permite opera de creație. A solicita pe folclorist ori pe cercetătorul istoriografiei vechi să ia parte la dezbaterile

[1] *Cuvîntul tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej la Conferința pe țară a scriitorilor*, în „Gazeta literară", IX (1962), nr. 4 (28 ianuarie), p. 1.

[2] Valeriu Rîpeanu, *Probleme ale moștenirii literare*, în „Gazeta literară", IX (1962), nr. 43 (25 octombrie), p. 1 și 6.

despre un roman nou, ar fi fără sens. Dar vorbiți de „dezbaterile actuale ale moștenirii literare", deci de literatura mai veche. Evident, astfel de dezbateri se țin în forurile competente, de pildă, la *Institutul de istorie literară și folclor* și totdeauna în scopul de a folosi o informație bine condusă la interpretarea *științifică* a moștenirii literare. Nici nu cunosc studii și monografii, oricît de modeste ar fi ele, care să se limiteze la „informații stricte". Dar necesitățile științei cer ca în afară de „studii și monografii" să apară culegeri de documente, repertorii bibliografice. Să ne ferim de a pune pe plan secundar prepararația științifică sub pretext de „creație". De fapt ceea ce trebuie să întărim la unii tineri formați în medii jurnalistice e tocmai disciplina severă de bibliotecă și informația exactă și pe deasupra o serioasă cultură ideologică cu care să se ajute la interpretarea științifică[3].

Reconstituirea și interpretarea cu adevărat științifică a trecutului literar reclamă luminarea tuturor aspectelor sale, inclusiv a celor mai puțin pregnante, dar cu o semnificație caracteristică în contextul epocii. În stadiul de față al cercetărilor de istorie literară această cerință obiectivă se face tot mai mult simțită, ea începînd să aibă ecou și în presă. Într-o recenzie apărută în „Luceafărul", G. C. Nicolescu consideră astfel că „dacă asupra figurilor importante din literatura noastră lucrurile sînt, în linii mari, lămurite, nu la fel stau lucrurile cu scriitorii mărunți. Aceștia, dacă fiecare în parte nu reprezintă din punct de vedere artistic realizări de seamă, priviți în ansamblu, ca fenomen literar și ca document social — constituie nu numai fundalul pe care se proiectează și se reliefează mai bine marii scriitori, dar o bună parte din viața reală a literaturii unei epoci"[4].

Studiile și materialele cuprinse în volumul de față — după cum reiese din sumar — tind să răspundă necesităților actuale ale istoriei noastre literare, necesități exprimate categoric în articolele amintite și subînțelese în cuprinsul multor materiale apărute în publicațiile de specialitate.

Dar aceste studii și materiale sînt departe de a epuiza cercetarea unor teme mai puțin abordate din istoria literaturii noastre. Tematica acestor investigații este mult prea vastă și complexă pentru a putea fi clarificată și expusă în cadrul unui singur articol. În cele ce urmează vom căuta să enunțăm doar unele probleme ridicate de spiritul științific exigent ce se manifestă tot mai evident în activitatea istoricilor literari.

Pentru o periodizare științifică a istoriei literaturii romîne, Al. Dima propunea criteriul „gazetelor și revistelor, întrucît ele reprezintă o acțiune literară mai sistematică și mai organizată prin spiritul ei colectiv"[5]. Propunerea a suscitat oarecari obiecții în presa literară și va deveni întru totul concludentă numai după elaborarea unor monografii însoțite fiecare de cîte un indice bibliografic al principalelor reviste și ziare, de la înființarea presei noastre pînă în ziua de astăzi. Pentru stabilirea unei periodizări cît mai precise pe

---

[3] *Istoricii literari și percepția frumuseții.* Interviu despre măiestria literară cu G. Călinescu, în „Luceafărul", V (1962), nr. 22 (15 noiembrie), p. 4—5.

[4] G. C. Nicolescu, *Cercetări de istorie literară necesare,* în „Luceafărul", VI (1963), nr. 3 (1 februarie), p. 4.

[5] Al. Dima, *Studii de istorie a teoriei literare romînești,* Editura pentru literatură, 1962, p. 192.

baza revistelor este necesară în acelaşi timp cuprinderea în cîmpul aceleiaşi cercetări monografice nu numai a revistelor principale, de numele cărora se leagă un curent sau o epocă literară, ci şi a acelor publicaţii care au avut un profil ideologic asemănător. Monografia revistei „Viaţa romînească", începută de D. Micu şi Ov. S. Crohmălniceanu, susţinută de masivul indice bibliografic litografiat de Biblioteca centrală universitară din Iaşi, ar trebui astfel continuată cu o cercetare similară asupra revistelor „Adevărul literar şi artistic", „Lumea" şi „Însemnări ieşene". Paralel cu „Viaţa romînească" dinainte de primul război mondial e necesar şi studiul monografic al revistei „Luceafărul", cea mai apropiată ca ideologie în acea vreme de revista ieşeană, dar în acelaşi timp cu un caracter specific, determinat de tradiţiile locale. Adevăratul loc al revistei „Viaţa nouă" în istoria literaturii noastre nu poate fi determinat decît în strînsă corelaţie cu o serie de publicaţii, de mai scurtă durată, dar care în realitate au susţinut în mod concret principiile expuse numai teoretic de cercul lui Densusianu, reviste cum au fost „Farul", „Simbolul", „Versuri şi proză", „Revista celorlalţi", „Fronda", „Insula", „Absolutio", „Grădina Hesperidelor", în oarecare măsură „Linia dreaptă" şi „Viaţa socială". Numai o monografie a tuturor revistelor de orientare simbolistă, cu referiri istorice la rădăcinile ei din paginile „Literatorului", va fi în stare să delimiteze extensiunea şi caracterul acestui curent în literatura romînă.

Aceasta nu înseamnă că monografia unor reviste sau a unui ansamblu de reviste poate delimita şi elucida pe de-a-ntregul problema curentelor sau a epocilor literare. Nu trebuie să pierdem din vedere faptul că, mai ales în perioada dintre cele două războaie, dar şi înainte, aceiaşi scriitori şi critici au colaborat la reviste de orientări diferite. S-a întîmplat de asemenea ca ideologia unei reviste să se contureze înainte de apariţia ei, în cadrul altor publicaţii. Profilul „Sburătorului" poate fi recunoscut astfel cu vreo 15 ani înainte de apariţia revistei în foiletoanele publicate de Lovinescu în ziarul „Epoca"; activitatea criticului continuă mai tîrziu în diferite alte publicaţii, iar articolele mai importante sînt deja adunate la data apariţiei „Sburătorului" (1919) în volumele *Paşi pe nisip* şi în primele 4 volume de *Critice*. Sînt incluse în aceste volume toate principiile conducătoare ale „Sburătorului", atît cele pozitive — atitudinea critică faţă de curentele tradiţionaliste, încurajarea literaturii de inspiraţie citadină şi a epicii obiective — cît şi cele negative — teoria sincronismului şi a autonomiei esteticului. Sînt cazuri cînd, dimpotrivă, disoluţia unui curent a început să se producă înainte de dispariţia revistei sale reprezentative. Perioada de vîrf a sămănătorismului a fost de pildă între anii 1903—1906 datorită colaborării lui N. Iorga, care a susţinut, împreună cu I. Scurtu, şi critica revistei. După 1907, deşi literatura continuă să aibă un caracter „sămănătorist", revista încetează să mai dea articole de îndrumare literară. Profilul pronunţat politic pe care-l ia revista după preluarea conducerii de către A. C. Popovici este blamat chiar de revistele „sămănătoriste". Iată, de pildă, ce scrie la începutul anului 1909, într-o publicaţie sămănătoristă („Ramuri"), un critic de aceaşi factură: «„Sămănătorul", vechiul „Sămănător" de luptă şi de credinţă, din preajma şi din sînul căruia a pornit întreaga prefacere sufletească, ce se resimte de la un rînd de vreme în viaţa noastră, iată-l acuma căzut în cea mai ridiculă metamorfozare, prin condeiul prolix al d-lui Aurel Popovici, care de un an de zile se cearcă în zadar să

afirme cutare doctrină politică, scriind mereu articole interminabile şi împestriţate cu citaţii din cutare şi cutare autor de predilecţie. *De altfel „Sămănătorul" nu mai înseamnă nimic în viaţa noastră literară* (s. n.)»[6]. Apelul criticului de a se reînvia vechiul ideal literar al „Sămănătorului" nu mai are însă ecou. Un an mai tîrziu, alt critic „sămănătorist" pledează pentru lărgirea orizontului literar, pentru depăşirea creaţiei de inspiraţie rurală[7]. O soluţie de compromis, în ce priveşte universul creaţiei artistice, adoptase după cum se ştie chiar Nicolae Iorga ceva mai înainte. În acelaşi timp, după 1906, o revistă, scoasă de scriitori şi critici care aderaseră la programul sămănătorist, „Viaţa literară", are un caracter vădit eclectic caracter pe care îl va lua însuşi „Sămănătorul" în ultimul an de apariţie.

Această situaţie nu implică dispariţia literaturii sămănătoriste. Ea continuă să apară în diferite publicaţii, infiltrîndu-se chiar într-o revistă estetizantă, de factură academică, cum a fost „Convorbiri critice" a lui Mihail Dragomirescu. Dar pe plan literar curentul nu mai are virulenţa ideologică de la început. O regrupare de forţe în acest sens se va produce abia după primul război mondial, sub forma „gîndirismului".

Disoluţia sămănătorismului a fost cauzată mai puţin de critica şi literatura modernistă — care au avut ecou în cercuri foarte restrînse şi au provocat reacţia ostilă a scriitorilor legaţi într-un fel oarecare de mediul rural sau a celor fideli tradiţiilor literare — cît mai ales de apariţia „Vieţii romîneşti" al cărei prestigiu s-a impus imediat. Evoluţia de la sămănătorism spre ideologia cercului ieşean este mai evidentă (şi a fost de altfel remarcată) în orientarea revistei „Luceafărul". Solidarizîndu-se la început cu ideile sămănătoriste şi manifestîndu-şi admiraţia faţă de N. Iorga, „Luceafărul" se îndreaptă după 1907 şi în critică, nu numai în creaţia propriu-zisă, spre concepţia „Vieţii romîneşti", a cărei influenţă teoretică se manifestă puternic încă din 1908 prin articolul lui Oct. C. Tăslăuanu *Două culturi*, care a provocat — fapt semnificativ — reacţia violentă a „Sămănătorului".

Studiul monografic al revistelor ar avea, în concluzie, drept rezultat infirmarea concepţiilor unilaterale şi simplificatoare asupra curentelor literare şi asupra publicaţiilor care le-au promovat şi difuzat.

Monografii speciale ar merita şi revistele cu apariţie mai îndelungată, care n-au reprezentat un anumit curent literar, dar au avut o orientare general democratică. O astfel de revistă a fost între cele două războaie „Societatea de mîine" care, în răstimpul celor 22 de ani de apariţie, a publicat materiale inegale ca valoare, dar s-a situat adeseori pe poziţii ideologice avansate, reuşind să dea chiar pagini antologice ale tradiţiilor criticii marxiste la noi, după cum rezultă şi din culegerea apărută în Editura politică pe care am amintit-o la început. O bibliografie completă a revistei „Familia" (1865—1906), pentru care încă vechea Academie a instituit un premiu, n-a apărut nici pînă astăzi, deşi ea ar scoate în evidenţă rolul imens pe care publicaţia l-a avut în culturalizarea maselor din Transilvania, atît prin literatura originală datorată scriitorilor ardeleni sau colaboratorilor de peste munţi, cît şi prin traduceri, repro-

[6] C. S. Făgeţel, *Revistele noastre literare*, în „Ramuri", IV (1909), nr. 1, p. 13.
[7] Vezi D. Tomescu, *În preajma unei crize literare*, în „Ramuri", V (1910), p. 323—324.

duceri, culegeri de literatură populară, preocupări pentru teatru sau articole de popularizare ştiinţifică.

Într-un articol din „Lupta de clasă“,[8] Ileana Vrancea scotea în relief, prin cîteva exemple, complexitatea vieţii literare din perioada dintre cele două războaie, complexitate care nu trebuie să deruteze, determinînd condamnarea în bloc a fenomenelor. Trebuie astfel să recunoaştem aportul unor reviste ca „Abecedar“ şi „Pagini literare“, în cadrul cărora, deşi s-a manifestat adesea influenţa pernicioasă a gîndirismului, dublat uneori de existenţialism, se evidenţiază şi o tendinţă susţinută pentru apropierea romîno-maghiară prin literatură; într-o epocă de acută afirmare a şovinismului în literatură, cele două reviste au contribuit la strîngerea raporturilor culturale dintre cele două popoare, prin traduceri din Ady, Arany, Gárdonyi, prin cronici şi recenzii despre literatura maghiară clasică şi contemporană, despre literatura în limba maghiară din Transilvania, despre reviste maghiare din Transilvania şi Ungaria, despre traduceri din autori romîni în limba maghiară, uneori chiar despre muzica şi plastica artiştilor maghiari.

Din punct de vedere metodologic, important este ca în studiul unei publicaţii documentaţia să nu fie scoasă exclusiv din periodicul respectiv, aşa cum se procedează uneori, deoarece dacă o revistă ne pune în curent cu pulsaţia ideilor dintr-o epocă, văzută dintr-un anumit punct de vedere, ea nu are totuşi calitatea de a reprezenta singură conturul general al unei direcţii literare. Prezentarea conţinutului unei reviste nu poate fi făcută în mod metafizic, ruptă de contextul epocii în care a apărut. Nu putem face cunoştinţă cu scriitorii romîni sau străini dintr-o epocă numai pe baza materialelor apărute într-o revistă, nici nu putem trage concluzii generale asupra rolului unei publicaţii, pornind numai de la articolele apărute în cadrul ei. Studiul trebuie să pornească de la momentul cultural în general, de la cunoaşterea temeinică a mişcării literare naţionale şi universale şi de aici, cercetînd revista, să constate contribuţia originală a colaboratorilor ei, influenţa ideilor progresiste sau retrograde asupra materialelor publicate în ea.

Numai în felul acesta putem elucida în mod ştiinţific şi problema raporturilor complexe dintre publicaţii şi curente literare, a modului în care revistele au promovat anumite ideologii şi a influenţei acestora din urmă asupra celor dintîi. S-ar putea astfel clarifica problema, încă insuficient dezbătută, a rolului „Junimii“ în dezvoltarea literaturii romîne. Se ştie, de pildă, că revistele din Transilvania, datorită împrejurărilor specifice locale, au continuat să susţină idealurile luministe şi paşoptiste şi după apariţia „Convorbirilor literare“, polemizînd adeseori vehement cu aceasta. Nu poate fi trecută însă sub tăcere influenţa salutară a „Junimii“ asupra publicaţiilor din Transilvania, în ce priveşte adoptarea ortografiei fonetice, combaterea etimologismului sau eliminarea germanismelor şi a maghiarismelor din limbă. Această influenţă pozitivă, vizibilă în paginile „Telegrafului romîn“ (parţial în „Familia“) şi ajunsă la deplină maturitate în „Tribuna“ nu poate fi negată decît în cazul cînd am considera latinismul mai puţin dăunător literaturii romîne decît juninismul, ceea ce este, evident, o absurditate. Constatări de felul celei de mai

[8] *Cîteva probleme ale istoriei literaturii romîne dintre cele două războaie mondiale* în „Lupta de clasă“, XLII (1962), nr. 11 (noiembrie), p. 63—75.

sus nu implică o atitudine apologetică față de Maiorescu și de cercul său. Limitîndu-ne numai la istoricul revistei „Tribuna", observăm că, de la început, publicația n-a acceptat junimismul politic și s-a îndepărtat, în măsură apreciabilă și de junimismul literar, după cum reiese dintr-un studiu mai vechi al lui Ion Breazu[9].

În ce privește influența negativă a junimismului în literatura romînă se cuvine de asemenea să facem anumite delimitări. Cele două teze junimiste care au cunoscut o amplă dezvoltare în literatura romînă din secolul al XX-lea au fost „principiul continuității", care a determinat critica „formelor fără fond", și principiul „autonomiei esteticului", ambele prea cunoscute pentru a mai fi nevoie să zăbovim asupra descrierii lor. Dezvoltarea acestor două principii a dat naștere unor curente cu caracter diversionist, dar divergente ca orientare. Principiul continuității s-a metamorfozat — după cum a reieșit din discuțiile purtate în presa literară[10] — în sămănătorism, iar cel al autonomiei esteticului a fost preluat de teoreticienii simbolismului, de reprezentanții diferitelor forme ale modernismului, sau de unii critici izolați cum a fost Mihail Dragomirescu. În lumina ultimelor materiale apărute în presă nu se mai poate pune însă semnul egalității între aceste două direcții, sub raportul pericolului pe care l-au reprezentat pentru dezvoltarea literaturii noastre. Sămănătorismul s-a îndepărtat de idealul junimist adoptînd formula „artei cu tendință" care consta în exaltarea „virtuților etnice" ale poporului, prin crearea și susținerea unei literaturi de factură naționalistă extremă, pretinsă expresie a spiritului popular. Între cele două războaie acest climat cultural a creat premisele favorabile apariției ideologiei fasciste, concretizate pe plan literar în „gîndirism".

Modernismul de toate nuanțele, dimpotrivă, păstrînd principiul autonomiei esteticului, a abandonat principiul continuității, pe care l-a înlocuit, mai mult sau mai puțin explicit, cu cel al „sincronismului". Aceasta a avut la început, după cum s-a mai relevat, și o parte pozitivă, anume lărgirea tematicii literare, de la rural la urban, ceea ce, în condițiile societății de la începutul secolului nostru, însemna o reprezentare mai complexă a spiritului vremii.

În evoluția ulterioară a vieții literare o anumită inegalitate în această privință se păstrează. După cum arată Ileana Vrancea în articolul citat, „dacă din estetica diverselor variante moderniste dintre cele două războaie — dadaismul, suprarealismul, ermetismul — istoriografia literară marxistă nu are nimic de recuperat, aceasta nu înseamnă că în prezentarea luptei ideologice în literatura dintre cele două războaie trebuie să substituim acțiunea acestor curente principalului pericol din viața ideologică a vremii — direcția fascistă"[11].

Revenind asupra originilor junimiste ale fenomenelor literare din secolul al XX-lea, putem preciza că ele sînt întrucîtva deosebite. Se știe că „Junimea" a fost la început un cerc literar, constituindu-se mai tîrziu în partid politic, fracțiune a partidului conservator. Principiul „continuității", formulat de Maiorescu, a avut la început un caracter literar, în sensul programului „Daciei

[9] Vezi *Pătrunderea ideilor junimiste în Transilvania*, în vol. *Literatura Transilvaniei*, București, 1944.

[10] Vezi articolele lui Mircea Zaciu din „Tribuna", IV (1960), nr. 3 (21 ianuarie), p. 8; nr. 4 (28 ianuarie), p. 9; nr. 5 (4 februarie), p. 4; nr. 6 (11 februarie), p. 1 și 3.

[11] „Lupta de clasă", XLII (1962), nr. 11 (noiembrie), p. 71.

I. 43978

literare", care preconizase necesitatea dezvoltării organice a literaturii moderne din rădăcinile tradiției naționale. Acest principiu devine reacționar numai atunci cînd el este adoptat de unii membri ai cercului și ca program politic, pentru a se apăra prin el drepturile marii boierimi agrare. Spre deosebire de curentele moderniste care au dezvoltat teza autonomiei esteticului, deci o teză a junimismului strict literar — ea putînd fi mînuită în egală măsură atît de esteticienii tradiționaliști cît și de cei ce ilustrau concepțiile burgheziei liberale — curentul naționalist își are sursa în junimismul politic, care se opunea ideii de progres în viața socială a țării. Dezvoltînd, de pildă, teoria junimistă despre nepotrivirea formelor noi de civilizație cu realitatea socială românească, Th. Rosetti, într-un articol din „Convorbiri literare"[12], ajunge la concluzia că această nepotrivire ar duce cu necesitate la dezmembrarea treptată a națiunii, la distrugerea legăturilor ei organice. Cu o argumentație ce anticipează vizibil ideologia țărănistă și tradiționalistă a sămănătorismului, autorul junimist opune păturilor superioare ale societății în descompunere o țărănime compactă, păstrătoare a tradițiilor strămoșești, conducîndu-se după obiceiuri patriarhale, fără știință de carte — înzestrată din acest motiv, după părerea lui, cu bun simț și judecată dreaptă — lipsită de pretenții și împăcată cu soarta, inclusiv cu stăpînul moșiei, cu arendașul și cu sarcinile impuse de stat. Sînt exagerări la care Maiorescu n-a ajuns niciodată, deci nu în critica literară maioresciană trebuie să căutăm rădăcinile istorice ale tradiționalismului sămănătorist, ci mai ales în ideile politico-sociale ale partidului din care a făcut și el parte.

La „Convorbiri literare" sămănătorismul a pătruns prin colaborarea unor critici neînsemnați, ca S. Mehedinți (Soveja). Maiorescu a acceptat însă noul curent cu multă moderație. Semnificativ este faptul că singurii colaboratori ai „Sămănătorului" elogiați de Maiorescu au fost Sadoveanu și Goga, cel dintîi nefiind însă exponent al curentului diversionist inițiat de revistă, iar cel de-al doilea numai parțial. Reliefînd originalitatea artei celor doi scriitori, determinată de caracterul ei profund național, Maiorescu nu ajunge la concluzii naționaliste, dimpotrivă, opinează pentru lărgirea sferei de inspirație. Interesant ni se pare, din acest punct de vedere, sfîrșitul raportului *Povestirile d-lui Mihail Sadoveanu* ținut la Academie, în vederea acordării unui premiu: „Și fiindcă astfel d. Sadoveanu s-a arătat stăpîn pe un talent original, izvorît din fondul propriu al țării în care s-a născut, îi dorim de acum înainte întinderea cunoștințelor prin studii superioare și înmulțirea sensațiunilor prin contactul cu o civilizație mai înaintată, pentru ca să-și lărgească sfera concepțiunilor și să fie scutit de monotonia în care pot cădea cele mai viguroase talente, dacă rămîn reduse la un orizont prea mărginit"[13]. Vorbind despre poezia lui Goga, Maiorescu justifică tendințele sămănătoriste numai în ce privește literatura Transilvaniei — unde problema națională era încă acută la acea epocă — ele nefiind valabile, după părerea sa, și pentru celelalte provincii românești.

Problema „Junimii" și a influenței pe care a exercitat-o ea asupra literaturii române ar trebui deci revizuită și din acest punct de vedere, al deli-

[12] *Mișcarea socială la noi*, în „Convorbiri literare", XIX (1885—1886), nr. 8 (1 noiembrie), p. 609—620; nr. 11 (1 februarie), p. 911—920.

[13] Titu Maiorescu, *Critice* (1866—1907), ediție completă, vol. III, București, 1915, p. 273.

mitării ideilor literare ale unora dintre membrii săi de activitatea lor politică, al separării atmosferei literare a cercului, de respirație mult mai largă, de caracterul îngust și profund reacționar al politicienilor săi.

O problemă care se ridică tot mai mult în legătură cu cercetarea științifică a curentelor și a operei scriitorilor este studiul istorico-comparativ al literaturilor. Necesitatea cercetării comparative a literaturii și problemele pe care aceasta le ridică au fost formulate și teoretic în ultimul timp[14], dar metoda începe să fie tot mai mult aplicată și la studiul concret al literaturii noastre (drept exemple ilustrative ar putea fi alese articolele lui Tudor Vianu despre Eminescu, Caragiale și Arghezi[15]). Studiul influențelor literare și al condițiilor care le-au făcut posibile, precum și studiul paralelismelor, al asemănărilor determinate de împrejurări sociale similare se cere continuat, deoarece — după cum rezultă din articolele amintite și din multe altele — el are drept rezultat determinarea originalității profunde a literaturii noastre și a valorii ei universale. Considerăm util, de pildă, un studiu comparativ Caragiale—Cehov, problemă de care se amintește mereu în lucrările consacrate marelui nostru clasic, fără să existe însă o cercetare sistematică în acest sens. O comparație care în trecut a putut da naștere la interpretări tendențioase, între Rebreanu și Móricz Zsigmond, ar putea fi efectuată din perspectiva esteticii marxiste, astăzi, cînd avem o viziune științifică asupra mediului în care au trăit și au scris cei doi prozatori. Din studiile și monografiile privitoare la scriitorii dintre cele două războaie, apărute pînă acum, reiese că există materiale — care pot fi mult îmbogățite — pentru elaborarea unei lucrări de sinteză despre influența lui Gorki asupra prozatorilor romîni din această perioadă. În sfîrșit, dacă asupra tradițiilor realismului socialist s-au făcut pînă acum cercetări multe și temeinice, nu avem încă în această direcție un studiu comparativ care să urmărească, și din punct de vedere cronologic și din acel al amplitudinii fenomenelor literare, etapele de dezvoltare a acestui proces în diferite țări apropiate ca structură social-economică.

Pentru studiul istorico-comparativ al literaturii romîne este necesară și despoierea acelor reviste care în mod sistematic au făcut cunoscută la noi, prin traduceri și recenzii, literatura străină de certă valoare. Una dintre aceste reviste a fost — în mod paradoxal — tocmai „Sămănătorul". Amintim că un paradox în sens contrar s-a petrecut cu revista „Viața nouă", revistă vehement acuzată de cosmopolitism și de morgă aristocratică, care a militat consecvent pentru urbanizarea literaturii, dar care a manifestat un interes susținut pentru literatura populară, publicînd numeroase studii de folclor. Studiul monografic al revistelor ar avea drept rezultat și din acest punct de vedere infirmarea concepțiilor unilaterale și simplificatoare asupra raporturilor dintre curentele literare și publicațiile care le-au promovat. Este de pildă un merit al „Sămănătorului", din păcate prea puțin recunoscut, acela de a fi popula-

[14] Vezi de ex. W. M. Jirmunski, *Din problemele studiului istorico-comparativ al literaturilor*, în „Secolul 20", II (1962), nr. 7 (iulie), p. 105—114; cf. și Mihai Novicov, *Din problemele cercetării marxiste a istoriei literare*, în „Tribuna", VI (1962), nr. 18 (3 mai).

[15] Vezi Tudor Vianu, *Madách și Eminescu*, în „Viața Romînească", XV (1962), nr. 10 (octombrie), p. 123—131; *Caragiale în literatura lumii*, în „Gazeta literară), IX (1962). nr. 10 (8 martie), p. 1 și 6; *Tudor Arghezi și reînnoirea lirismului european* (comunicare ținută la Congresul de literatură comparată, Utrecht, august 1961), publicată în „Luceafărul", V (1962), nr. 3 (1 februarie), p. 7.

rizat la noi, prin traduceri de bună calitate (datorită adesea unor scriitori de renume ca Iosif, Anghel, Coşbuc, Sadoveanu, Dunăreanu), creaţia literară a diferitelor popoare. Iată cîteva nume: Homer, Catul, Ovidiu, Saadi, Goethe, Schiller, Heine, Körner, Lenau, Uhland, Eichendorff, Chamisso, Mörike, Keller, Wagner, V. Hugo, Gérard de Nerval, Th. Gautier, Lecomte de Lisle, A. Daudet, Maupassant, Baudelaire, Pierre Loti, Sully Prudhomme, Edmond Rostand, José Maria de Hérédia, Dante, Carducci, Shelley, Byron, Burns, Longfellow, Mark Twain, Cehov, Ibsen, Björnson, Arany.

O evidenţă a traducerilor apărute în revistă ar preciza şi rolul jucat de „Viaţa nouă" în promovarea simbolismului la noi. Este cunoscut faptul că în ce priveşte creaţia originală revista lui Densusianu n-a adus o contribuţie prea însemnată în dezvoltarea simbolismului romînesc. Ea a ayut însă marele rol de a face cunoscut simbolismul occidental prin traduceri şi articole din şi despre Rémy de Gourmont, E. Verhaeren, A. Samain, P. Fort, Fr. Jammes, H. de Régnier, G. Rodenbach, Laforgue, Verlaine etc. Alcătuirea unor bibliografii a traducerilor din limbi străine şi a articolelor de popularizare a literaturilor diferitelor popoare pentru anumite perioade ale istoriei noastre literare ar fi de un mare ajutor pentru studiul curentelor şi epocilor literaturii romîne, conturîndu-le profilul original şi precizîndu-le izvoarele.

Un instrument preţios în reconsiderarea moştenirii noastre literare ar constitui şi editarea unor culegeri din scrierile unor critici mai vechi, care au adus o contribuţie pozitivă în dezvoltarea literaturii timpului lor. Credem de pildă că un volum selectiv din critica lui Şerban Cioculescu (după modelul *Scrierilor din trecut* ale lui Mihail Ralea sau al *Scrierilor alese* ale lui Pompiliu Constantinescu) ar fi de un real folos pentru studiul literaturii dintre cele două războaie, oglindind eforturile depuse în acea epocă pentru promovarea literaturii de bună calitate şi cuprinzînd judecăţi de valoare ce pot fi, cu unele rezerve, preluate. În aceeaşi ordine considerăm paradoxal faptul că din critica lui Ibrăileanu, despre care s-a scris mult în ultima vreme şi a cărei valoare este unanim recunoscută, n-a apărut încă o ediţie de înalt nivel ştiinţific, care să înlocuiască cele două volume din „Biblioteca pentru toţi", necesare şi acelea pentru uzul marelui public, dar care nu corespund exigenţelor actuale în munca de cercetare. Din articolele literare ale lui G. Bariţ ar fi de asemenea necesară o culegere mai amplă şi alcătuită cu exactitate filologică, fiindcă aceea apărută în „Mica bibliotecă critică" nu reflectă activitatea cărturarului ardelean în complexitatea ei. Sîntem de părere că n-ar fi lipsită de utilitate, pentru alcătuirea unei viitoare istorii a criticii literare, nici o antologie a criticii din Transilvania pînă la 1918, care chiar dacă nu cuprinde nume mari, ar fi totuşi cea mai fidelă oglindă a frămîntărilor culturale specifice ambianţei social-politice locale din diferite epoci.

Aria culegerilor de acest fel, a căror apariţie o socotim oportună, poate fi lărgită. De altminteri, după cum am arătat şi la început, în ce priveşte toate cele expuse mai sus, sîntem departe de a le considera drept sentinţe definitive. Scopul acestui articol introductiv este doar de a semnala, cu titlul de discuţii, unele probleme ridicate de stadiul actual al cercetărilor în domeniul istoriei literaturii, de a sugera cîteva puncte de reper pentru delimitarea curentelor şi a epocilor literare şi pentru prevenirea concepţiilor dogmatice sau unilaterale în ce priveşte studiul revistelor şi al scriitorilor.

„CÎNTARE ŞI VERŞ LA COSTANTIN"

SFÎRŞITUL LUI BRÎNCOVEANU ÎN REPERTORIUL DRAMATIC AL MINERILOR ROMÎNI DIN NORDUL TRANSILVANIEI

DE

ION MUŞLEA

Cea mai nordică aşezare din Valea Lăpuşului — dincolo de care încep munţii Ţibleşului şi satele maramureşene — e mica localitate minieră Băiuţ. La vreo 15 km, într-o regiune fără sate, se află o altă aşezare de mineri, ceva mai importantă: Cavnicul. Ea se găseşte la extremitatea de apus a raionului Lăpuş şi se mărgineşte tot cu munţii şi satele Maramureşului.

Dacă în anul 1920 Cavnicul avea o populaţie ceva mai numeroasă (2601 locuitori)[1] şi posibilităţi de comunicaţie mai bune cu localităţile regiunii miniere Baia Mare, Băiuţul, cu abia 1180 locuitori, era cu totul izolat: un adevărat colţ pierdut de lume.

Amîndouă satele erau — şi sînt — locuite aproape în întregime de mineri şi de familiile lor. La Cavnic, majoritatea covîrşitoare a populaţiei e romînească. Despre naţionalitatea, şi mai ales despre originea băiuţenilor, nu e însă uşor să ne pronunţăm. S-au adunat acolo, ca în atîtea alte aşezări miniere, muncitori de diferite naţionalităţi. Romînii populează exclusiv frumoasa Vale a Lăpuşului. La extremitatea ei nordică, Băiuţul — cu minele lui — a atras, în afară de maghiari: ruteni, slovaci şi „ţipţări" (germani din Zips)[2]. Unii sînt veniţi de mult, poate de pe vremea cînd s-a început exploatarea zăcămintelor de aur[3], alţii mai de curînd. Pentru a cuprinde acest amestec etnic sub un nume generic, romînii de pe Valea Lăpuşului le-au zis „nemţi", datorită — probabil — îmbrăcămintei care nu avea nimic comun cu straiele albe ale portului ţărănesc din regiune, dar poate şi pentru limba pe care o vorbeau mai de mult atîţia din ei.

Minerii din aceste două localităţi duceau, pînă la Eliberare, o viaţă de mari lipsuri. Istovitoarea muncă din adîncul pămîntului se făcea în con-

[1] Cf. Martinovici — Istrati, *Dicţionarul Transilvaniei* ..., Cluj, 1921, s. v.

[2] Josef Ernyei und Geiza Karsai, *Deutsche Volksschauspiele aus den Oberungarischen Bergstädten*, Budapest, 1938, II, 1, p. 300.

[3] În mod mai organizat, cu începere din anul 1769. Se lucra însă încă din 1390. Cf. Kádár, *Szolnok-Doboka vármegye monográphiája*, IV, Dej, 1901, p. 552.

diţii foarte grele, salariile erau cu adevărat de batjocură, iar pămîntul coclaurilor dintre dealurile abrupte, care adeseori se prăbuşea pe căsuţele răzleţite, era prea sărac pentru a fi posibilă o exploatare agricolă cît de cît rentabilă. Nici creşterea vitelor nu se făcea în mod organizat, aşa ca să aducă venituri serioase băiuţenilor.

Şi totuşi, la aceşti dezmoşteniţi ai soartei au înflorit manifestări artistice foarte interesante. În sărbătorile de iarnă şi în carnaval, se juca — de către minerii înşişi — un fel de teatru primitiv, cu piese avînd, în cea mai mare parte, subiecte religioase, ca *Adam şi Eva*, *Irozii* sau *Susana* biblică. Aceste „jocuri" se reprezentau atît în romîneşte, cît şi în limbile maghiară şi germană.

Minerii romîni au tradus şi adaptat piesele religioase ale tovarăşilor lor maghiari şi germani. O vreme — pînă la adaptarea aceasta — romînii participau la reprezentaţiile „trupelor" maghiare şi germane, interpretînd roluri în piese ca *Adam şi Eva* sau în *Susana*.

Dar cea mai surprinzătoare piesă a acestui repertoriu este *Constantinul*, care se juca numai în romîneşte. Fără necăjiţii mineri de odinioară, din aceste văi pierdute înspre munţii Maramureşului, n-am fi avut astăzi o piesă populară atît de veche, care să înfăţişeze o epocă zbuciumată din istoria Ţării Romîneşti.

Piesa ni s-a păstrat în două manuscrise, care fac parte din colecţiile Arhivei de folclor — Cluj. Nici unul nu depăşeşte 226 de versuri[4].

Manuscrisul *A* (nr. 1250) a aparţinut minerului Ilie Sitariu din Cavnic. Caietul de format in-4° are 11 file. Data de pe copertă — „1897 anu" — indică, foarte probabil, cînd a fost copiat. De cine anume, nu putem stabili. Manuscrisul are două grafii net deosebite: pe filele 1—3 (pînă la vers 166) avem un scris frumos, regulat, de om obişnuit cu condeiul (fig. 1). Sfîrşitul *Constantinului* şi piesa a doua, *Susana*, lista personajelor şi unele note trebuie să fie ale lui Sitariu, care semnează la sfîrşitul ambelor piese (fig. 2). Caietul e plin de însemnări referitoare la jocul scenic, făcute cu creioane de diferite culori; are pete şi îndoituri, urme lăsate de cei ce au învăţat din el în cursul anilor. Manuscrisul cuprinde, în afară de piesa care ne interesează: *Cîntare şi Verş la Costantin* (filele 1—5), şi piesa *Cîntare şi Verş la Zuzana* (filele 6—11).

Al doilea manuscris, *B* (nr. 1061), e un caiet de format in-8°, de 86 file, cu scoarţe tari, broşat de copist şi avînd o etichetă pe care citim următorul titlu:

Jocuri

Cu Irodul 1
Cu Susana 2
Cu Constantinul . . 3
Cu Adam şi Eva . . 4
Cu Vifleimul[5] . . 5

[4] Fără să socotim şi versurile prin care trupa întreabă pe la case dacă o primesc să joace sau nu (ca de ex. în ms. *B*).

[5] Copistul acestui manuscris deosebeşte *Irozii* de *Vifleim*, probabil pentru că în piesa din urmă Irod şi „magii" nu figurează între personaje. Ne-am conformat şi noi acestei diferenţieri.

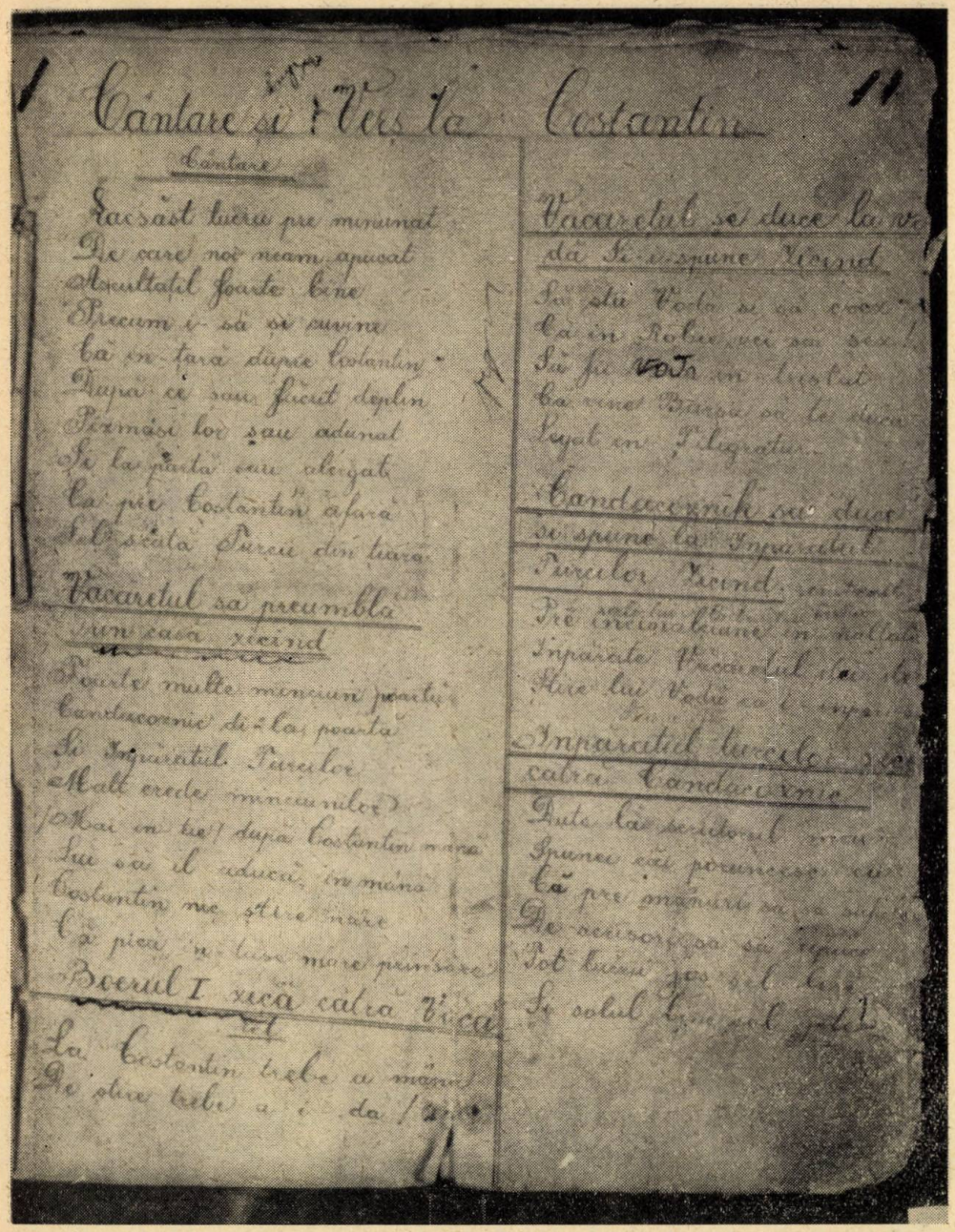

Fig. 1 — Fila întîi din *Constantinul* (ms. *A*, anul 1897) (Arhiva de folclor — Cluj, nr. 1250).

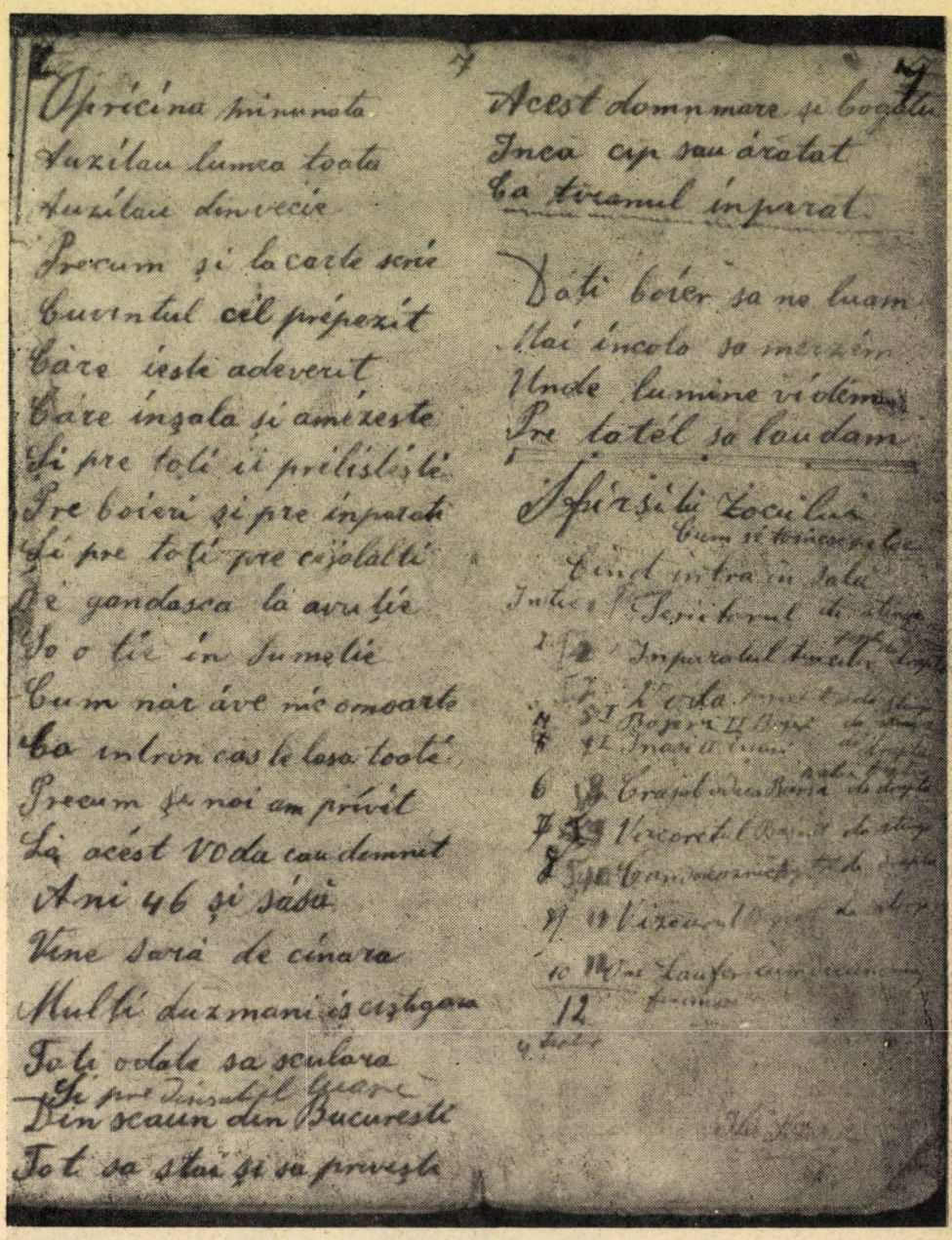

Fig. 2 — Fila 3 din ms. *A*, cuprinzînd „Cîntarea" V *(O pricină minunată)*, sfîrșitul piesei și indicațiile de joc, cu semnătura minerului Ilie Sitariu (Arhiva de folclor — Cluj, nr. 1250).

Copistul e Andrei Culic, un miner din Băiuţ, originar din Cavnic. Despre el vom vorbi mai încolo. Copia a fost făcută în anii 1933—34, de pe un caiet mai vechi al său.

Piesa de care ne ocupăm e intitulată, în acest manuscris, *Joc cu Constantinul din Istoria Românilor*. La fila 54, o notă: [S-a scris] „în Capnic-baie, la 25 Decembre 1880. Şi în Băiuţ, la 20 Novemb. 1933." Piesa e cuprinsă între filele 47—54.

Ortografia manuscrisului *A* e o ciudată combinaţie romîno—maghiară. Iată cîteva exemple: Vers 1: „Lacsăst lucru" (= la acest...); v. 8: „partă" (= poartă); v. 15: „mai in-tie" (= mai întîi); v. 44: „pututtumam" (= pututu-m-am) etc.[6]

În ce priveşte maghiarismele, scrierea unor nume proprii sau străine şi deformarea lor, vom reveni.

Titlul manuscrisului *B: Joc cu Constantinul din Istoria Românilor* aparţine, desigur, copistului. Manuscrisul *A* e mai aproape de rostirea populară: *Cîntare şi verş la Costantin*". În legătură cu titlul, trebuie să amintim că piesa pare să fi fost într-adevăr cunoscută mai mult sub numele scurt: *Costantinul*, cum figurează şi pe coperta manuscrisului *B: Cu Constantinul*, acel „cu" fiind cerut de titlul general: „*Jocuri*" (= piese) — *Cu Irodul, Cu Adam şi Eva* etc. În literatura maghiară de specialitate, piesa e cunoscută tot sub acest nume scurt: *Constantin*. Iar minerii din Cavnic îi spun astăzi tot aşa, simplu, dar cu forma populară a numelui: *Costantinu*.

Personajele, trecute — după obiceiul ambilor copişti — la sfîrşitul piesei, sînt, în ms. *B*, următoarele:

„Scriitor
Impăratul turcilor
Constantin Imp[ărat] Vodă
Soldaţi (2)
Boieri (2)
Crai
Văcăreţul
Candacoznic
Vizirul
Laufăr — total 12."

În ms. *A* apar următoarele schimbări: „Boierii" sînt trecuţi înaintea „Soldaţilor". Brîncoveanu e numit indirect, numai prin titlul său: „Vodă"; la „Crai", se precizează: „adică Barsa" („Bassa" = Paşa). Cei doi „Inaşi" (I şi II), din magh. „inas" (= ucenic, fecior, valet, mic slujitor la curte), apar denumiţi astfel numai în ms. *A*, pe cînd în ms. *B* cuvîntul, al cărui sens a fost uitat, e înlocuit — cu o singură excepţie —, cu denumirea „Soldaţi".

Se impun unele lămuriri. „Scriitorul" trebuie să fie secretarul Porţii otomane. Brîncoveanu are şi el pomposul titlu de „Im[ărat]" — numai în ms. *B* —, la care s-a adăugat totuşi şi romînescul „Vodă".[7] „Crai" este titlul dat paşei trimis pentru mazilirea lui Brîncoveanu. „Văcăreţul" este forma alterată a numelui clucerului Ienache Văcărescu, om de încredere al Brîncoveanului. „Candacoznic" este de asemenea numele deformat al lui Ştefan Cantacuzino, vărul lui Vodă, conducător al uneltirilor boiereşti şi urmaş al lui Brîncoveanu

[6] Pentru grafie, să se vadă şi nota 82, precum şi facsimilele (fig. 1 şi 2).

[7] În piesă, i se zice însă, pretutindeni, numai Vodă, doar în „Conchemător", adică în versurile cu care, în ms. *B* (f. 54), este anunţată piesa pe la case, mai apare o dată numele de Constantin Impărat (această inovaţie aparţine, probabil, copistului Culic).

pe tronul muntean. În sfîrşit, „Laufărul" nu are, de fapt, nici un rol în piesă[8]; e însă un personaj obişnuit în „jocurile" ce se reprezentau în regiunea minieră a nordului Transilvaniei, şi rostul lui e să recite versurile „Conchemătorului" pe la case, întrebînd dacă sînt primiţi sau nu.

Imediat după titlu urmează: „Cîntare" *(A)*, şi „Cîntarea" I *(B)*, continuîndu-se, în ambele manuscrise, gruparea versurilor în „Cîntarea" II, III, IV şi V. Ultima „cîntare" este cea „de ieşire" *(A)*, care în *B* e numită „Cîntarea VI, de ieşire", o altă inovaţie — fără rost — a lui Andrei Culic, căci cuprinde numai 4 versuri.

Ce sînt aceste „cîntări", pe care ai putea fi tentat să le consideri „scene", ne lămureşte mai bine observaţia de la „Cîntarea" V, unde se adaugă, în ambele manuscrise: „pe alt glas". Cele 10—14 versuri care urmează imediat după titlurile „Cîntarea" I, II etc. se cîntă, într-adevăr, pe cînd dialogurile ce urmează, se recită. La ms. *A*, înainte de „Cîntarea" II, III, IV, V, indicaţiile de joc precizează: „Atunci... să preumblă şi cîntă cu toţii... Atunci încep cu toţi a cînta...". „Cîntările" I—IV se cîntă pe aceeaşi melodie, pe cînd a V-a şi a VI-a se cîntă fiecare pe altă melodie[9].

Iată cuprinsul piesei (al cărei text integral îl dăm în *Anexă*). E vorba de un eveniment tragic din istoria romînilor: mazilirea şi uciderea lui Brîncoveanu, victimă a intrigilor partidei boiereşti a Cantacuzinilor care rîvneau domnia. Deci, motivul e un aspect din nesfîrşitele lupte şi rivalităţi politice dintre puternicile familii boiereşti, trăsătură caracteristică pentru epoca feudală din ţările romîne. Aceste rivalităţi slăbeau şi sărăceau ţara şi poporul, profitînd de ele numai Imperiul otoman, puterea suzerană.

Asistăm mai întîi la evenimentele din Bucureşti, unde boierii devotaţi lui Brîncoveanu, în frunte cu „Văcăreţul" (Văcărescu), sînt îngrijoraţi de „minciunile" pe care le poartă „Candacoznic" (Cantacuzino) la Ţarigrad. „Văcăreţul" îl anunţă pe Vodă:

„Să fii, Vodă, întristat,
Că vine Başa, să te ducă
Legat în Ţaligrad".

(*B*, v. 23—25).

---

[8] El figurează şi în lista „persoanelor" din *Vifleimul cel nou* din ms. *B* (f. 67), unde de asemenea, nu are rol. În piesa *Adam şi Eva* (f. 56) şi în al doilea *Vifleim* (f. 77) i se spune „căutător de căşi" [case]. Un „pristav" sau „cursor", care anunţă piesa, întîlnim şi la elevii gimnaziului blăjean, care umblau cu irozii în anul 1755 (Cf. Al. Lupeanu-Melin, *Evocări*..., Blaj, 1937, p. 40).

[9] Culegerea şi transcrierea acestor trei melodii le datorăm bunăvoinţei prof. Ioan R. Nicola, care le-a înregistrat la Cavnic, în anul 1958, de la minerul Gavrilă Giurgiu, în vîrstă de 58 de ani (benzile de magnetofon nr. 263 şi 342 ale Institutului de etnografie şi folclor al Academiei R.P.R., Filiala Cluj). Toate melodiile se cîntă la unison, de către toţi interpreţii. Părerea prof. Nicola este că numai melodia nr. 1 prezintă oarecare asemănări cu unele colinde romîneşti (şi slovace). Celelalte două melodii sînt hibride, prea puţin populare şi se caracterizează prin elemente foarte eterogene — ca şi populaţia localităţilor miniere din regiune. Partea muzicală nu ne îndrituieşte deci să tragem vreo concluzie asupra originii piesei.

Urmărim apoi presiunile şi uneltirile lui „Candacoznic" la Poartă, care-l hotărăsc pe „Impăratul turcilor" să-l trimită pe „Başa" la Bucureşti cu oaste, cu „cărţile" de mazilire şi cu porunca de a-l aduce „legat pe Constantin în mînă".

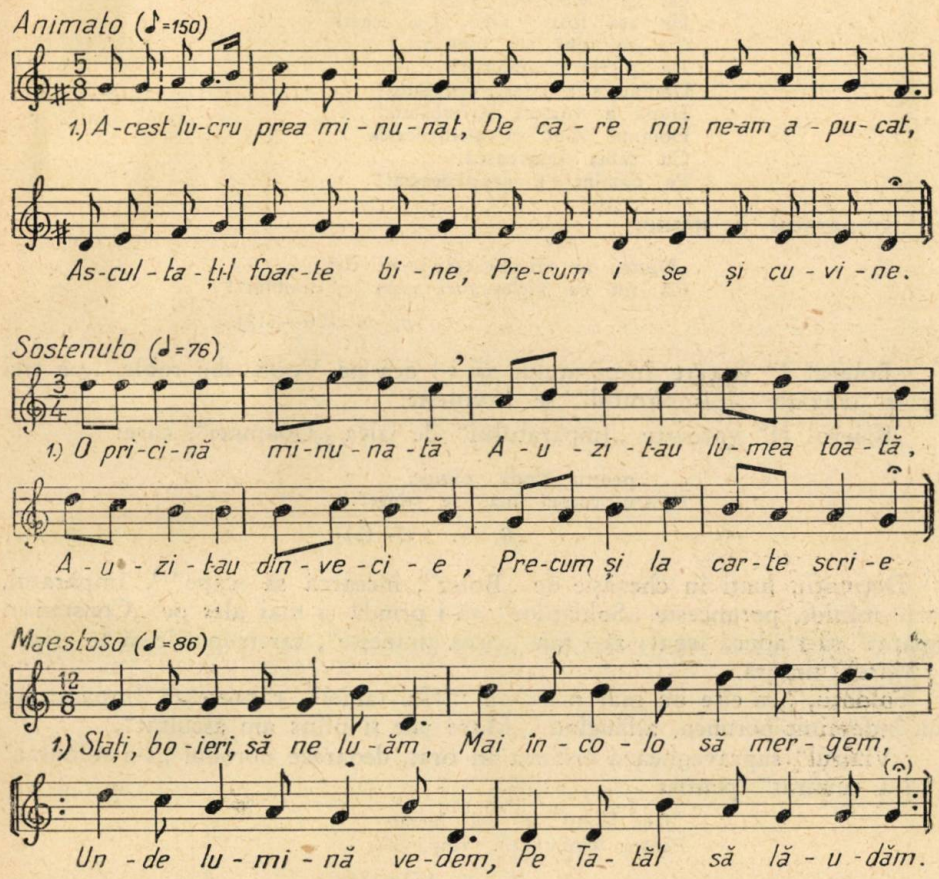

Fig. 3 — Melodiile din piesa *Constantinul* (cf. nota 9)
Melodia nr. 1 („Cîntările" I—IV). Melodia nr. 2 („Cîntarea" V). Melodia nr. 3 („Cîntarea" VI).

Cînd ajunge „Başa" la Bucureşti, „Vodă era" în biserică. „Văcăreţul" îi „dă de ştire" că este „în pieire". Vodă iese. Başa, „ştiind că-i cu multe feţe", îl ia cu vorbe bune, apoi îi citeşte şi-i dă „scrisoarea", spunîndu-i c-a venit să-l ducă „legat în Ţaligrad". Brîncoveanu, speriat, îi răspunde totuşi demn:

„Nu se poate pierde o limbă creştinească
Pentru una păgînească"!

(B, v. 104—105).

Deodată, ne aflăm iarăşi la Constantinopol, unde „Vodă" cere socoteală „Impăratului turcilor" pentru arestare şi-l blestemă pentru „strîmbătate" într-o impresionantă apostrofă:

„... Inălţate împărate!
Cu ce vicleşuguri mari m-ai aflat,
De aşa foarte tare m-ai legat?
Cu ce sunt eu vinovat,
De pierim nejudecat?
Domnul sfînt facă dreptate,
După a voastră strîmbătate!
Domnul sfînt vă pedepsească
Cu sabia Ingerească,
Pe pămînt vă prăpădească!"

„Impăratul îi spune:

„Dintre ai tăi Boieri te-au dat,
Că tot cu vicleşuguri mari ai umblat"!

(*B*, v. 106—117).

„Boierul I" îi cere Impăratului să i-l dea pe Vodă, din robie, „pe trei zile în chizăşie". „Impăratul" se învoieşte.

„Boierul II" vorbeşte „Impăratului" de jalea „Doamnei", care:

„... pentru Vodă plînge,
Pentru coconi mai se stînge".

(*B*, v. 130—131).

Deţinuţii, luaţi în chezăşie de „Boier", încearcă să scape"[10]. Impăratul, foarte mînios, porunceşte „Soldaţilor" să-i prindă şi mai ales pe „Constantin Impărat" să-l aducă legat; să-i taie „prea tirăneşte", iar trupurile să le „ţipe" în Marea neagră.

Soldaţii, „cu cîte un măr mare pe vîrful sabiei", raportează Împăratului c-au îndeplinit porunca, adăugînd: „Mare jale şi plîns am ascultat".

„Vizirul" supraveghează ordinea în oraş, deoarece norodul „s-a tulburat" şi „s-a supărat" pentru

„Tot lucrul ce s-a lucrat
Pentru Constantin Împărat".

(*B*, v. 183—184).

Iar:

„Ca norodul nă nu strice,
Porunceşte să se ţipe
În Marea neagră trupurile,
Să le sufle vînturile".

(*B*, v. 187—190).

Creştinii se adună şi îngroapă trupurile decapitate cu „mare pompă, cum se cade unui Vodă".

[10] Pe verso-ul copertei ms. *A*, Sitariu a însemnat cu creionul trei versuri care ar putea avea o legătură cu această încercare. Le reproducem întocmai: „Voi dragi inaşii mei / Mergeţi la temniţa ce mare / Şi pă Costantin îl libăraţ afară".

„Jocul" se termină cu „Cîntarea" V, o meditaţie asupra nestatorniciei măririlor lumeşti — tema „fortuna labilis" — urmată de 14 versuri în care sfîrşitul tragic al lui Brîncoveanu apare ca o ilustrare. Alte patru versuri alcătuiesc „Cîntarea VI, de ieşire".

Varianta lui Culic cuprinde — spre deosebire de aceea a lui Sitariu — încă 12 versuri, intitulate „Conchemător", care anunţă sosirea trupei la altă casă, precizînd:

...„Să sloboziţi pe Constantin Împărat în casă,
Cu a lor versuri frumoasă"...

(*B*, v. 231—232).

*

La o lectură neaprofundată a textului, cuprinsul nu reiese atît de clar. Sînt destule versuri cu înţeles greoi, chiar confuz. Ex.: v. 93—94, 118—119, 122, 125—129, 136—146 (ms. *B*). Aceasta se datoreşte, probabil, neînţelegerii unor cuvinte de către copişti, care le transcriu greşit. Trebuie să admitem — din aceleaşi motive? — şi inversarea ordinei unor versuri sau chiar omiteri, căci altfel nu se pot explica unele obscurităţi din desfăşurarea acţiunii, mai ales versurile 136—139 din ms. *B*, în care e vorba de episodul hotărîtor al evadării.

Mai contribuie la înţelegerea dificilă a textului şi numeroasele maghiarisme, cuvintele dialectale, ortografia şi construcţiile gramaticale străine, stilul stîngaci. Cu excepţia a patru versuri, citate mai sus (*B*, 130—131; 188—190), care sună ca nişte vagi ecouri din epica populară, nu se poate vorbi de însuşiri poetice ale versificaţiei. În general, ea corespunde formelor populare sau semipopulare. Tot ca o trăsătură a stilului popular remarcăm repetarea unor versuri, mai ales atunci cînd se raportează rezultatul unei misiuni[11]. Procedeul acesta scoate în relief anumite aspecte ale acţiunii, dar el dă stilului un caracter mecanic, automat. Trebuie să recunoaştem că nici autorul anonim, nici minerii copişti nu s-au ridicat deasupra realităţii faptelor: lipsesc atît prelucrarea artistică a materialului istoric, cît şi expresia poetică.

Merită însă să ne oprim la structura piesei. Ea este alcătuită din părţi cîntate în cor de către toţi interpreţii — închipuind un personaj colectiv —, numite „Cîntări", şi din dialog.

„Cîntările" premerg momentele acţiunii şi totodată le separă. Ca într-un prolog, din ele aflăm, pe scurt, ce se va întîmpla în momentele dialogate care urmează. Au deci un caracter narativ-introductiv, afară de ultima, a cincea, în care domină lirismul meditativ şi care, după cum precizează indicaţia de joc, se şi cîntă „pe alt glas". În *Constantinul*, „Cîntările" au rolul precumpănitor, dovadă a IV-a şi a V-a, după care nu mai urmează nici un dialog. Sînt cele în care e vorba despre tulburarea poporului după săvîrşirea masacrului, de teama stăpînirii, de îngroparea victimelor, cu un cuvînt de urmările execuţiei, prezentate numai în formă narativ-cîntată. Mai ales în „Cîntarea" a V-a, de încheiere, cu caracterul ei lirico-filozofic, dialogul ar fi fost cu totul deplasat.

[11] Ca de ex. în v. 31—34 = v. 40—43; v. 46—47 = v. 51—52; v. 145—151 = v. 153—159 şi v. 168—171 (toate din ms. *B*.; am preferat să citãm mai mult din ms. *B*, textul lui fiind mai lizibil).

De două ori întîlnim termenul „scenă", scris cu creionul (numai în varianta *A*) şi anume: „Scena III", după versul 28 şi „Scena IV", după versul 50. Indicarea lor e arbitrară şi a fost făcută, probabil, ulterior, poate chiar în cursul unei repetiţii.

Mai observăm că în ţesătura piesei lipsesc, cu excepţia a două cazuri — scena supărării „Scriitorului" şi aceea a convorbirii soldaţilor — momentele de tranziţie de la o situaţie la alta. Din această pricină, ai impresia că evenimentele se succed în mod precipitat.

Pentru a pune în valoare subiectul acesta tragic, ar fi trebuit un autor cu alte resurse literare, capabil să dea relief momentelor psihologice, episoadelor hotărîtoare şi stilului. Dar scenele se succed într-o intensitate egală, iar expresia este prozaică şi incoloră.

Sînt foarte interesante indicaţiile de joc. Numărul lor e mai mare în varianta *A*, unde la sfîrşitul piesei (vezi figura 2) există o însemnare: „Cum să to[c]mesc pe loc cînd întră în sală". Din ea cunoaştem ordinea în care intră personajele şi aranjarea lor înainte de începerea „jocului". În distribuţia rolurilor, numai în dreptul „Laufărului" citim, probabil referindu-se la îmbrăcămintea lui: „cum de cum mai frumos". Indicaţiile de joc se află şi în text, unele adăugate cu creionul.

Pentru a arăta ce personaje intră în dialog, e folosită mereu prepoziţia „către": „Văcăreţul către Vodă"; „Candacoznic către Impăratul turcilor"; „Impăratul turcilor către Candacoznic" etc.

Sînt numeroase indicaţiile privind jocul, mimica şi tonul vocii actorilor: „Să preumblă prin casă zicînd . . . ; „Craiul mer[g]e la Impăratul turcilor cu sabia scoasă"; „iese"; „zice cu răsteală", „rugători", „furios", „poroncitor" etc.

Cu o naivitate expresivă şi impresionantă sînt reprezentate convenţional unele momente sau situaţii mai complicate, schimbarea locului şi timpului acţiunii. De pildă, pentru a închipui marşul Paşei spre Bucureşti, se notează (înainte de „Cîntarea" II): „Atunci Craiul cu Inaşii să preumblă prin casă şi cîntă cu toţ". Episodul evadării îl recunoaştem în propoziţiunea: „Vodă cu Boierul să preumblă" (ms. *A*, după v. 126), iar actul decapitării e sugerat astfel în ms. *A* (după v. 161): „Atunce mere Vodă cu Boierii săi în tindă. Şi mărg Inaşii. Şi fac semne ca cum le-ar tăie capurile şi pun în sabie mere [: 2 :], ca cum ar fi capurile lor şi întră în casă. Inaşii întie, apoi Vodă cu Boerii".

Dar în structura elementară a piesei se observă şi o tendinţă de organizare şi de motivare a acţiunii. Astfel, „Cîntarea" I are un caracter pregătitor: îngrijorarea „Văcăreţului" trezeşte, din primul moment, un sentiment de nelinişte şi de curiozitate, care se precizează de îndată ce aflăm de intrigile lui „Candacoznic" şi de porunca de mazilire a sultanului.

„Cîntarea" II ne introduce în desfăşurarea progresivă a momentelor tragicului eveniment: sosirea Paşei la Bucureşti, mazilirea, conflictul între „Vodă" şi Impărat", apărarea energică şi curajoasă a lui „Vodă". Atmosfera e încordată.

O clipă, chezăşia boierilor pare să însemneze o îmbunătăţire a sorţii lui Brîncoveanu, cînd, deodată, episodul evadării precipită acţiunea şi provoacă deznodămîntul tragic în „Cîntarea" III.

Măsurile de ordine preîntîmpină „tulburarea" norodului şi astfel, în „Cîntarea" IV, corul — povestind înmormîntarea victimelor — aduce liniştirea.

Meditaţia din „Cîntarea" V, cu care se încheie de fapt „jocul", creează o atmosferă de resemnare.

Dar nu problemele literare se impun pe primul plan în studiul acesta. Obiectivul central al cercetării noastre e să urmărim cum s-a născut, cum s-a jucat şi cum s-a păstrat această piesă populară laică romînească.

Pentru a lămuri originea „jocului" şi pătrunderea lui în repertoriul minerilor din regiunea Baia Mare, am făcut cercetări la Cavnic şi Băiuţ, unde ştim precis că a fost reprezentată piesa.

Ancheta noastră, întreprinsă în anul 1940 pentru a stabili aria de răspîndire şi izvoarele unei piese religioase populare („Adam şi Eva") al cărei subiect e „păcatul" întîiilor oameni şi alungarea lor din rai[12], ne-a dus şi înspre satele dintre Baia-Sprie şi Maramureş. Cu acest prilej, învăţătoarea Lucia Goga din Strîmbu-Băiuţ ne-a comunicat, în legătură cu piesa care ne interesa, că în satul vecin, Băiuţ, trăieşte un bătrîn miner cu numele Andrei Culic, care are scrise într-un caiet multe piese. Cu greu a putut fi achiziţionat acest manuscris, deoarece bătrînul nu se îndura să se despartă de el. De fapt, în afară de *Adam şi Eva*, am mai găsit în acel caiet: *Irozii*, *o Susană* biblică, două *Vifleimuri* şi un *Joc cu Constantinul din istoria romînilor*.

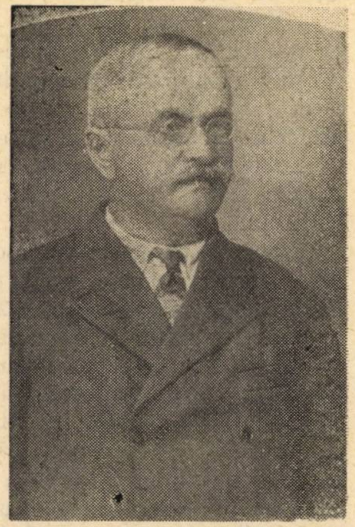

Fig. 4 — Minerul Andrei Culic organizator, actor şi copist al „jocurilor" de la Cavnic (la 60 de ani).

Evenimentele politice precipitîndu-se în urma dictatului de la Viena, n-am putut reveni la Băiuţ decît în septembrie 1946. L-am cunoscut atunci pe Andrei Culic (fig. 4), copistul manuscrisului amintit şi principalul informator din acest sat. Era slăbit de boală şi de bătrîneţe. Din această pricină n-am putut afla de la el multe din informaţiile pe care sîntem siguri că le-am fi obţinut în anul 1940. La 27 mai 1947, Culic a murit în vîrstă de 78 ani.

El se născuse la Cavnic, la 1 septembrie 1869. (La sfîrşitul unor piese semnează Culic-*Căpnicanul*, „ca să se ştie că-i de la Capnic"). A făcut şase clase primare la şcoala de stat maghiară. Încă de la 11 ani a început meseria de miner, ca ajutor la şteampuri[13]. Peste doi ani, e ucenic la un lemnar, apoi calfă. Dar a muncit la şteampuri toată viaţa, ajungînd încă de tînăr conducător al lor, la Cavnic şi la Băiuţ.

---

[12] Fragmente din această lucrare au constituit subiectul unei comunicări la „Cercul Etnografic din Cluj", intitulată *Misterul Adam şi Eva la romîni*. O comunicare cu acelaşi subiect e programată pentru congresul internaţional de etnografie de la Moscova, din acest an (1964).

[13] Piue în care se macină minereurile.

Culic semnează întotdeauna, la începutul sau la sfîrșitul pieselor din ms. *B:* „cantor diplomat de Gherla". În realitate, el a fost „cantor fără școală". Bun cîntăreț, a învățat de mic „glasurile" și în anul 1918 și-a luat, la Gherla, diploma. Despre studiile lui mai aflăm, din manuscris, următoarele: „Că nu e scris după ortografie, aceea o recunosc, pentru că eu nu am umblat la școală românească nici un ceas. De totul nu am numai VI clasă primare de sub era maghiară".

Bibliotecuța lui Culic oglindește gusturile literare ale modeștilor oameni ai muncii din satele transilvănene, de la sfîrșitul veacului trecut. Avusese pe Arghir — din care știa multe versuri —, pe *Piram și Tisbe*, pe *Narcis și Echo*, *Trei frați gheboși* și pe *Leonat*. Le cumpărase la Cavnic, în piață, unde le aduceau „matralici", negustori ambulanți veniți din Baia Mare și Baia Sprie, în zilele de tîrg. Aceștia, în afară de turte și „rozoliș" (lichior), desfăceau și cărțile populare ale editurilor Ciurcu (Brașov), Krafft (Sibiu) și Todoran (Gherla).

Din însemnările autobiografice de la începutul ms. *B*, se vede că bătrînului miner îi plăcea mult poezia populară: „Eu de copilaș am avut mare dragoste de la aceasta, a mă ocupa cu versuri, colinzi, strigături etc. cîntări și hori de tot felul, și bisericești, și lumești".

Dar cele mai interesante din versurile „de tot felul", pentru care Culic „a avut mare dragoste", sînt cele aparținînd genului dramatic. Numele lui Andrei Culic trebuie să intre în istoria teatrului nostru, chiar dacă el n-a făcut decît să adapteze, să traducă sau să copieze „jocuri" dramatice. De altfel, mediul de la Cavnic, în care a trăit atît el cît și Ilie Sitariu, era foarte favorabil interesului pentru teatru. Culic și-a petrecut întreagă copilăria și parte din tinerețe — pînă la 27 ani — între minerii din acea localitate. Sitariu a trăit toată viața în Cavnic.

La 11 ani (1880), Culic copiază de la unul din minerii mai bătrîni (Todor Tulici), piesa *Constantinul*, pe care o jucau „băieșii" români din Cavnic. Șase ani mai tîrziu, în 1886, el trece însă la manifestări mai personale în domeniul jocurilor dramatice.

Minerii localnici, germani și maghiari, reprezentau o piesă cu Adam și Eva, una cu Susana biblică și niște „Irozi". Piese asemănătoare, ca titlu și conținut, găsim și în manuscrisul *B*, în românește. Le va fi tradus sau adaptat Culic sau alții? N-am putut lămuri chestiunea aceasta. În tot cazul, Culic prezintă piesele românești din ms. *B*, ca „alcătuite" — una chiar „tradusă"[14] — de el.

Culic „alcătuiește" mai întîi un *joc cu Adam și Eva*: „În Capnic-baie la 20 novembrie 1886 s-a *alcătuit* de Andrei Culic-Căpnicanul". Exact un an mai tîrziu, la 20 noiembrie 1887, *alcătuiește*, tot la Capnic, *Vifleimul cel nou*[15]. Peste o jumătate de an, transcriind o piesă mai lungă *(Susana)*, el precizează: „S-a *tradus* de pe ungurește pe românește în Capnic-baie la anul 1888,

[14] Culic și Sitariu știau, cu siguranță, ungurește, atît din școală, cît și din slujba și raporturile lor cu ceilalți mineri.

[15] În continuare — sub titlul *Joc nou cu Vifleimul cu 5 păstori* — e trecută o altă piesă, de fapt același Vifleim, cu foarte mici modificări de cuvinte („alcătuit în novembrie 1889").

10 făurarie". Apoi îşi întrerupe activitatea teatrală pînă la 1920, cînd trece la *alcătuirea* unui *Joc cu Irodul cel nou.* Alte manifestări ale lui pe teren dramatic nu mai cunoaştem.

Spre deosebire de piesele traduse sau „alcătuite" de el însuşi, la *Constantinul* Culic notează (f. 54): „Constantin Brancovan. Auzit *de* bătrîni[16] şi scris de Andrei Culic-Căpnicanul". Această însemnare poate fi interpretată: „din bătrîni", „de la bătrîni", „de la un bătrîn". Ni se pare natural să ne gîndim la Todor Tulici, minerul din Cavnic, de la care susţinea că a copiat textul piesei în copilărie.

E firesc ca informaţiile despre Tulici să fie mult mai sărace şi mai nesigure decît cele despre Culic, cu care am stat de vorbă, ne-a scris, ne-a lăsat manuscrise. După spusele lui Culic, Todor Tulici trebuie să fi trăit între anii 1820—1896. Nu era originar din Cavnic, ci „venit de la sate", dintr-unul din satele vecine[17]. Era miner, dar cînta şi la biserică (Culic precizează însă că nu era cantor, ci doar „ajutor de cantor"). Despre nivelul culturii lui ştim foarte puţin, numai ceea ce-şi aminteşte Culic: „Nu ştia bine scrie". Ne-au rămas totuşi şi de la el cîteva pagini scrise cu caractere chirilice. Sînt desprinse dintr-o psaltire cumpărată în anul 1871 şi poartă semnătura lui (vezi figura 5). Ştia şi despre figuri istorice, ca aceea a lui Brîncoveanu. I-a şi spus odată lui Culic: „Pe acela l-o trădat turcii".

Deci, în anul 1880, micul ucenic Culic copiază de la minerul Tulici *jocul cu Constantinul.* Probabil că el văzuse mai întîi piesa jucată. Textul lui Todor Tulici era scris cu „litere bisericeşti (chirilice), de tare rău le puteai ceti". Nu ştim dacă Culic a copiat din proprie iniţiativă sau îndrumat de Tulici. După cît îşi amintea şi auzise, piesa a fost deseori reprezentată la Cavnic: de vreo 24 de ori. Această epocă trebuie fixată, cu aproximaţie, între anii 1875—1938. După moartea lui Todor Tulici — probabil în ultimul deceniu al veacului trecut — şi după plecarea lui Culic de la Cavnic (1896), piesa s-ar fi jucat foarte rar acolo: ultima oară în anul 1938. N-am putut afla dacă piesa s-a jucat sau nu la Baia Sprie, unde a trecut şi a lucrat Culic vreo nouă ani. Sigur e însă că, mutat din nou la Băiuţ, el a adus cu sine obiceiul reprezentării piesei. Totuşi, în această localitate, piesa pare să se fi jucat mai mult în primii ani ai secolului nostru, apoi din ce în ce mai puţin, pînă în 1925, cînd a fost reprezentată ultima oară. Abia cîţiva mineri bătrîni îşi amintesc vag că au văzut-o sau că au jucat chiar în ea.

În vara anului 1950 am făcut noi cercetări, de astă-dată la Cavnic, unde, spre deosebire de Băiuţ, *jocul cu Costantinul* continuă să trăiască deosebit de viu şi de proaspăt în amintirea minerilor: mult mai viu decît celelalte piese, ceea ce dovedeşte că el a impresionat mai adînc. În afară de faptul că piesa fusese jucată ultima oară în 1938, minerii îşi aminteau de ea cu multă plăcere, gîndindu-se la anii cînd avuseseră ei înşişi roluri sau priviseră jucînd pe tovarăşii lor din sat.

---

[16] Termenul acesta îl întrebuinţa şi mecanicul pensionar din Cavnic Ilie Perţia: „Am auzit *de* bătrîni, *de* părinţî mei" ...

[17] În regiune găsim multe familii cu acest patronimic (cf. de ex. un Teodor Tulicz, dulgher, în Lăpuşul Romînesc, în anul 1670 (Szabó Attila, *Erdélyi népi mesterek* ... „Erdélyi Múzeum", 1947, p. 181).

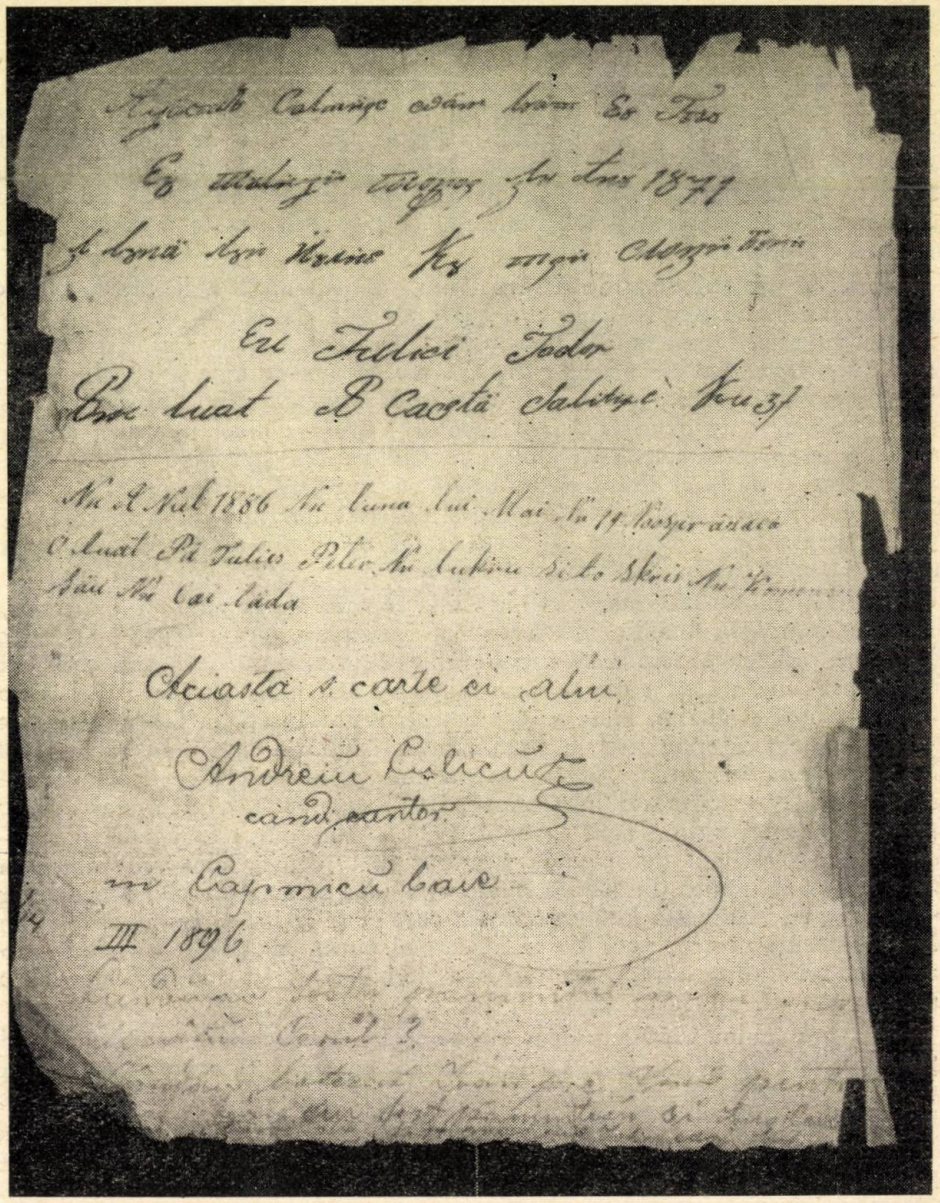

Fig. 5 — Filă de la sfîrșitul unei psaltiri, cu semnătura minerului Todor Tulici (din anul 1871) și a lui Andrei Culic (1896) (Arhiva de folclor — Cluj, nr. 1061).

Abia ajuns în Cavnic, am chestionat pe întîiul venit, pe glumeţul bătrîn Dumitru Iosif, miner de 72 ani. Îşi aducea bine aminte de piesă: „Venea Constantin împărat, să preumbla în casă cîntînd — tăţ cîntau; ţînea multă vorbă cu aceia trii crai, tăţ în haine roşii şi cu pene de cocoş în frunte şi (cu cîte) două năfrămi înapoi". Alt bătrîn, Găvrilă Mureşan „Auraru"[18] (fost miner, tot de 72 de ani), a „îmblat şi el de două ori" cu *Constantinul*, a jucat rolul „Inaşului" prin anii 1897—1900. Fără să-l fi rugat, a început să declame din fostul său rol:

„Pă Constantin împărat
L-am dus legat în Ţăligrad,
Poruncile le-am ascultat...

...Am ieşit în tindă ca să pui măru-n sabie[19], am tăiat
capu lui Constantin Impărat şi am raportat că i-am tăiat capu..."

Ilie Sitariu (1876—1954), de 74 ani pe vremea aceea, copistul unei părţi din ms. *A*, ştia şi mai multe. Îşi amintea că piesa se juca şi în copilăria lui, prin anul 1890[20]. A „scris" (copiat) piesa în 1897 şi a jucat în anul acela şi în cei următori, pînă în 1902. Avea textul de la Cozma Demeter, lucrător „la topitoare", mort înainte de întîiul război mondial, la vîrsta de aproape 90 de ani.

Cînd a jucat întîia oară — în 1897 —, Sitariu a fost „başă", îmbrăcat în haine roşii, în cap cu „ciacău" (coif) şi „coardă" (sabie). Bun cunoscător al piesei, era firesc să ne recite părţi din ea.

Am găsit însă mineri din generaţia tînără care ştiau toată piesa pe din afară. Unul din ei, Gavrilă Moldovan, de 37 ani, deşi jucase numai o singură dată, în 1938 — ultima oară cînd a fost reprezentată piesa la Cavnic[21] — un rol mic (al celui de „al doilea Boier"), ne-a recitat şi cîntat întreagă piesa. În 1938 s-au făcut — de către un oarecare Tercsánszky — şi fotografiile pe care le reproducem (vezi fig. 6). Gavrilă Moldovan, împreună cu minerul care jucase rolul lui Brîncoveanu, ne-au indicat pe toţi cei care jucaseră piesa în acel an[22]. În 1941, Moldovan a fost rugat „de nişte feciori" să-i înveţe piesa pentru 1000 lei: 100 de „jucăuş" sau „rolator"[23]. Dar „n-o putut-o [învăţa], că erau proşti".

Pe cînd despre celelalte piese — *Adam şi Eva, Susana, Vifleim* şi *Irozi* — oamenilor nu le prea place să vorbească, despre *Constantinul* nu-i mai poţi opri. Toţi minerii din Cavnic cu care am vorbit, declarau că *Constantinul* le plăcea cel mai mult. Explicaţia n-o putem găsit decît în caracterul profund uman — şi poate şi naţional — al piesei.

---

[18] Poreclă datorită meseriei lui din tinereţe: „trăgea auru la şteampuri".

[19] Detaliu de joc scenic, pentru care vezi p. 30.

[20] Acelaşi lucru îl afirmă, în 1950, mult mai bătrînul Ilie Perţia (84 ani), mecanic pensionar.

[21] Instructorul a fost Ilie Sitariu.

[22] Iată-i: 1. Gavrilă Moldovan — rolul „Boierului II"; 2. Pavăl Pop — *Laufărul*; 3. Mihai Grigorescu — *Împăratul turcilor*; 4. Sidor Pop — *Constantinul*; 5. Vasile Cozma — *Vizirul*; 6. Mihai Nebela — *Inaşul I*; 7. Ion Ciolpan — *Boierul I*; 8. Găvrilă Pop — *Inaşul II*; 9. Ilie Raţiu — *Văcăreţul*; 10. Nicolae Raţiu — *Craiul (Başa)*; 11. Ştefan Pop — *Candacoznic*; 12. Petre Cozmuţa — *Scriitorul*. Toţi erau mineri, afară de cel din urmă (comerciant).

[23] „Mai de mult se zicea jucăuş, acum rolator" (Gavrilă Moldovan).

Atît la Cavnic, cît şi la Băiuţ[24], jucau piesa „feciorii" (tinerii neînsuraţi) care lucrau la mine. Erau instruiţi de către oameni mai bătrîni. Primul instructor de care-şi aduc aminte bătrînii de astăzi este minerul Gheorghe Pătrăuş, cel care l-a învăţat, în 1897, pe Ilie Sitariu. Atunci i-au plătit lui Pătrăuş, pentru învăţătură, cinci litri de „horincă" (rachiu). Sitariu nu-şi amintea cînd a murit Pătrăuş; credea că foarte curînd după 1900. A reţinut însă importanta lui mărturisire, anume că el umbla cu *Constantinul* încă în anul 1867[25].

Şi Culic ne-a vorbit de un instructor, minerul Todor Tulici, care l-a învăţat pe el, între 1880—1890, şi de la care a şi copiat piesa. Atît Sitariu, cît şi Culic au devenit, la rîndul lor, instructori.

Sitariu povestea că Pătrăuş îi punea pe feciori „în rînd, ca la şcoală, să zică" rolurile. El însuşi a procedat, mai tîrziu, la fel. Culic însă scria rolurile celor care nu şi le puteau copia singuri, ca să le înveţe, pe de rost, acasă. Sîmbăta seara îi chema apoi la el, îi asculta şi-i corecta.

Venea şi ziua reprezentării piesei, care avea loc mai ales în cîşlegi, dar şi între Crăciun şi Anul nou. Am încercat zadarnic o reconstituire a costumelor, în vederea unei fotografieri. Oamenii nu mai păstrau piesele vechiului port *femeiesc*[26], cu care se costumau. Descrierea care urmează, se bazează pe spusele foştilor actori.

În cap purtau cu toţii „ciacauă" (coifuri) de carton, care, la „Scriitor", Sultan şi „Văcăreţ" erau mai frumos împodobite. „Ciacauăle erau toate roşii, afară de al sultanului (care era negru) şi al lui Constantin (alb). În vîrful lor puneau pene de cocoş. De pe ciacău atîrnau pînă din jos de genunchi două «năfrămi», ca un fel de broboade"[27]. Bluzele erau roşii, ca şi pantalonii, iar în picioare aveau cizme.

În mînă ţineau diferite insigne şi arme. Sultanul, Brîncoveanu, Cantacuzino şi Craiul aveau cîte un „ţepter" (sceptru) de lemn. Sultanul, Brîncoveanu şi cei doi „Inaşi" purtau săbii; boierii: „palţauă" (bastoane), iar celelalte personaje: baionete. „Scriitorul" avea un „plivas" (creion) şi o carte (vezi fig. 6, *A* şi *B*).

Informatorii noştri de la Băiuţ — Iuliu Tomşa şi Mihai Ignatiuc — vorbesc de costume întru cîtva diferite, în care portul local — şi mai ales cel femeiesc — nu era pus la contribuţie. Astfel, Brîncoveanu purta „haine

---

[24] Ni s-a mai spus că piesa s-a jucat şi pe o scenă, anume tot de mineri şi pentru mineri, la Ferneziu, mică localitate minieră la cîţiva km de Baia Mare. Un miner, de fel din Cavnic, Irimie Pop, a instruit, după textul manuscrisului *A*, pe tinerii mineri de acolo, prin anul 1938—39. S-ar fi făcut cu acel prilej şi o fotografie, pe care n-am găsit-o însă. Informaţiile acestea ni le-a dat bătrînul Sitariu, alţi mineri mai tineri şi cîţiva învăţători din Cavnic.

[25] Această cifră e trecută pe colţul stîng, de sus, al foii de titlu de pe ms. lui Sitariu. E posibil s-o fi găsit însemnată pe un eventual ms. al lui Pătrăuş, de pe care copiase părţi din piesă. (Sitariu nu uită să treacă şi el, pe aceeaşi foaie de titlu, anul [copierii?]: 1897).

[26] Vezi nota 27.

[27] „Peste pantaloni îmbrăcau o fustă pe care o legau jos în formă de şalvari; bluze roşii, pălărie tot roşie, de care atîrnau, la spate, mai multe năfrămi roşii", (informaţie datorită bunăvoinţei tov. Viorica Popa, bibliotecară, originară din Tîrgu-Lăpuş, localitate apropiată de Cavnic).

Fig. 6 A. — Grupul interpreţilor din Cavnic în anul 1938; *1* — Laufărul, *2* — Bondroşul, *3* — Scriitorul, *4* — Impăratul turcilor *5* — Boierul II, *6* — Constantinul, *7* — Vizirul, *8* — Inaşul I, *9* — Boierul I, *10* — Inaşul II, *11* — Văcăreţul, *12* — Craiul, *13* — Candacoznic.

B — Impăratul turcilor, *C* — Laufărul, *D* — Bondroşii.

de lînă, de boier bătrîn", cu coroană de carton şi sceptru de lemn. Sultanul avea „haine închise, pantaloni bufanţi, fes sau turban alb şi cizme cu pinteni". Paşa: fes, pantaloni bufanţi, cizme şi buzdugan de lemn. „Scriitorul": haine negre „civile"; la ureche: pană de gîscă, indicînd tocul de scris, condeiul. Soldaţii: haine împrumutate de la jandarmi[28].

„Laufărul" se îmbrăca numai în alb (vezi fig. 6, *C*) şi, după cum indică Sitariu la sfîrşitul ms. *A* (f. 4), „cum de cum mai frumos": în cap avea un comanac de carton cu panglici de diferite culori. Culic îi zice „Laufărul" sau „căutătorul de căşi". El a compus pentru acest personaj cîteva versuri: un „Conchemător" sau „Verş de chemat sau de întrebat că unde îi vor primi ca să predeie jocul". Aceste versuri nu există decît în ms. *B*, f. 54. Iată-le:

„Prea bunilor domni şi de cinste,
Ne rugăm cu umilinţă,
De ar fi lucru cu putinţă,
Avînd o bună credinţă,
Să sloboziţi pe Constantin Împărat în casă,
Cu a lor versuri frumoasă
Şi pre Impăratul turcilor,
Cu versurile lor.
Că în ţară ce s-a întîmplat,
Să vi-l arătăm adevărat,
Prin jocul nostru frumos,
Lăudat să fie Domnul nostru Isus Hristos"[29].

Piesa se juca deci, după cum afirmă toţi informatorii, din casă în casă, ceea ce-i dă un caracter evident de producţie populară[30]. La aceasta contribuia şi faptul că actorii erau însoţiţi de doi feciori mascaţi, numiţi „bondroşi", îmbrăcaţi în blănuri (vezi fig. 6, *D*). Ei sunau din clopote şi făceau „comèdii" pe uliţe.

După anunţarea „Laufărului", actorii intrau în casă într-o anumită ordine, indicată la sfîrşitul manuscrisului *A* (fig. 2): „Întră întîie Scriitorul şi să tocmeşte [= aşează] de-a stînga înainte. Apoi Împăratul turcilor de-a dreapta. Apoi Vodă de-a stînga. Inaşii I şi II de-a dreapta. Boierii I şi II de-a stînga. Craiul de-a dreapta. Văcăreţul de-a stînga, Candacoznic de-a dreapta, Vizirul de-a stînga".

La sfîrşitul reprezentaţiei, „Scriitorul" notează ce sumă a dat fiecare şi actorul care joacă pe Brîncoveanu, încasează banii[31].

Mai mulţi informatori de la Cavnic ne-au vorbit de un fel deosebit în care se reprezenta piesa „mai de mult" (fără precizare de ani, ceea ce însemnează cu cel puţin 70—80 de ani înainte). Minerul Mihai Moldovan, de

---

[28] Informaţii obţinute, în anul 1946, prin intermediul lui Al. Chifor, student teolog, originar din Băiuţ.

[29] Versuri în acest gen găsim şi în celelalte piese din ms. *B*.

[30] „Mai tîrziu" — n-am putut stabili data — s-a reprezentat şi în „rendeleu" sau în „sala de ordonare", adică în holul unde se făcea, dimineaţa, repartizarea minerilor la lucru (aceste săli serveau, atît la Cavnic cît şi la Băiuţ, şi pentru reprezentaţiile de teatru sau cinematograf).

[31] Informaţie dată de Gavrilă Moldovan, privind ultima reprezentaţie a piesei la Cavnic (1938).

46 ani[32], spunea că „mai de mult or jucat aşa, obzăci de inşi, patruzăci pă cai albi şi patruzăci pă cai roşii; pă cîmp să juca, la Rusalii. Acu or ales pre scurt[33], cît o rămas [din piesă]". Ilie Sitariu, a auzit şi el — de la Gheorghe Pătrăuş, bătrînul miner care l-a învăţat să joace piesa în 1897 —, că „mai de mult o fost mai mulţ coconi, patruzăci de inşi cu patruzăci de cai". Iar Ilie Perţia, mecanic de 84 ani[34], ne povestea că a auzit „de bătrîni, de părinţî mei, că [la *Costantin*] jucau douăzăcişiopt de feciori, cu cai albi şi cu cai roşii. Bătrînii ziceau că, mai de mult, cu *Costantinu,* umblau la Rusalii şi pă cîmp, călare, să aibă un loc încăpători... Noi n-am apucat...".

E greu de stabilit ce-i realitate şi ce-i poveste în spusele acestor trei informatori. Nu este exclus ca, pe vremuri, jocul *Constantinului* să se fi desfăşurat la loc deschis, într-o livadă, sau — mai degrabă — să fi fost completat cu jocuri voiniceşti. Folclorul nostru cunoaşte puţine cortegii de călăreţi la sărbătorile de primăvară sau de vară. Trebuie deci să amintim cortegiul de la Paşti al Junilor braşoveni[35] — cu toate atributele unei serbări a revenirii primăverii —, apoi pe acel de la Ispas sau Rusalii al feciorilor din Sibiel (lîngă Sibiu), care se mai practica pînă acum 65 de ani[36]. E mai probabil că, pe vremuri, exista şi o astfel de serbare, pe care informatorii noştri o confundă cu *Constantinul* din cauza vechimii (cca. 100 ani), a diluării tradiţiei şi a anumitor elemente asemănătoare: soldaţi, împăraţi, istorie naţională.

Aceste informaţii sumare, dar preţioase, ne dau o imagine destul de clară despre reprezentarea piesei la Cavnic şi Băiuţ. Ele nu rezolvă însă problemele: care e originea piesei şi cum a ajuns ea la minerii din regiunea Baia Mare?

Existenţa *Constantinului* a rămas pînă acum cu totul necunoscută cercetătorilor romîni. Ea a fost însă remarcată şi discutată de oamenii de ştiinţă maghiari. Primul care atrage atenţia asupra acestei piese este profesorul Iuliu Sebestyén, folclorist cunoscut şi vicepreşedinte al Societăţii Etnografice Maghiare. În anul 1908, el începe cercetări printre minerii de la Baia Mare, Baia Sprie, Cavnic şi Băiuţ, pentru a descoperi seria de piese populare maghiare ce se jucau la Crăciun şi în carnaval. Deplasîndu-se în aceste localităţi, găseşte într-adevăr mai multe „jocuri", între care *Irozii*, misterul cu *Adam şi Eva* şi piesa biblică *Susana.* Tot atunci constată că la Băiuţ, „în această regiune minieră din comitatul Solnoc-Dobîca, pe cale de romînizare, nu se joacă numai piese ungureşti, ci şi romîneşti". În afară de textele ungureşti şi romîneşti ale jocurilor *Susanei* şi *Irozilor*, *„am mai găsit şi textul romînesc al unui joc intitulat „Constantin"*[37]. Din nenorocire — continuă Sebestyén — ori-

[32] În 1950!

[33] = Au prescurtat.

[34] În 1950!

[35] Despre care avem ştiri de la începutul secolului al XVIII-lea şi pînă în ultimii ani (cf. studiul nostru: *Obiceiul junilor braşoveni,* Cluj, 1930, în special p. 15—18, 43, 55).

[36] Informaţie aflată în manuscrisele inedite ale folcloristului George Pitiş (la Arhivele Statului Cluj).

[37] Sublinierea noastră.

ginalul unguresc latent al ultimei traduceri [a *Constantinului*] n-am reuşit să-l descoper nici pînă în ultima vreme"[38].

Cu toate că puţin timp după aceea — tot, în anul 1908 —, „direcţiunea minelor din Băiuţ a trimis Muzeului Naţional Maghiar seria completă a jocurilor de origine maghiară"[39], lucrurile nu s-au lămurit. În 1912, cu prilejul aducerii minerilor de la Baia Sprie, ca să-şi joace piesele pe scena unui teatru din Budapesta, Sebestyén ţine o conferinţă în care afirmă următoarele: „Chiar şi titlul trădează că piesa populară intitulată „Constantinul" a minerilor unguri romînizaţi de la Băiuţ a fost tradusă dintr-o cunoscută dramă scolastică maghiară"[40].

Presupusul original maghiar al piesei *Constantinul* încă n-a fost găsit; rămîne însă interesantă ipoteza profesorului Sebestyén că piesa romînească are la bază o „cunoscută dramă scolastică maghiară".

El n-a mai continuat cercetările în această direcţie. După cît ştim, în afară de cele două publicaţii amintite, n-a mai atins niciodată acest subiect. În schimb, alţii i-au reluat afirmaţiile, accentuîndu-le. Profesorul Constantin Sulică scria, în 1931, următoarele: „În dezvoltarea teatrului romînesc popular, jocul păpuşilor şi vifleimul nu reprezintă ultimul termen al evoluţiei. E cu totul de origine nouă piesa populară romînească cunoscută înainte de război între minerii romîni de la Băiuţ, sub titlul *Constantinul*. Dar, asemenea jocului păpuşilor şi vifleimului, şi acest joc e străin şi anume a luat fiinţă sub influenţa maghiară"[41].

Cercetătorul Josef Ernyei, într-o lucrare de mari proporţii, scrisă în limba germană[42], nu face decît să reproducă afirmaţiile lui Sebestyén. Iată-le în original... „Am rumänisierter Szolnok-Dobokaer Komitat Bergbaugebiet der Berginspektor Ludwig Jós noch um 1908 rumänische Volksschauspieltexte (darunter auch einen auf ein bekanntes ungarisches Schuldrama zurückgehenden *Constantinul* text) in Oláhláposbánya [Băiuţ] und Umgebung sammeln konnte[43]. Die deutschen, ungarischen und romänischen Spiele befinden sich gegenwärtig im Besitz Sebestyéns, der die Veröffentlichung derselben sich vorbehalten hat".

A trecut o jumătate de veac de cînd au început aceste cercetări şi discuţii. În acest răstimp, nici profesorul Sebestyén, mort în anul 1945, şi nici alţi cercetători maghiari n-au publicat însă piesa romînească şi originalul ei

---

[38] Dr. Sebestyén Gyula... jelentése a hazai bányászok népi színjátékainak gyűjtéséről, în „Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1908, évi állapotáról", Budapesta 1909, p. 196.

[39] *Ibid.*, p. 244.

[40] S[ebestyén] Gy., *Budapesten előadott népszínjátékok.* „Ethnographia", 32 (1912), p. 28.

[41] *Román színjátszás* (= Arta dramatică romînească). Extras din *Színészeti lexikon*, Budapesta, 1931, p. 5.

[42] Iosef Ernyei und Geiza Karsai (Kurzweil), *Deutsche Volksschauspiele aus den oberungarischen Bergstädten*, Budapesta, 1938, II_1, p. 287.

[43] I le-a procurat Andrei Culic, copistul manuscrisului *B.* (Nota noastră, după mărturisirea lui).

unguresc[44]. De aceea ne punem întrebarea: a existat oare un original maghiar, o dramă scolastică cu numele şi cuprinsul *Constantinului*?

Nu încape discuţie că limba piesei cuprinde multe maghiarisme. Cele mai izbitoare sînt următoarele trei: În v. 33: „Spune-i scriitorului că *tot lucrul jos să-l lase*" („minden dolgot félretegyen" = să amîne, să suspende orice alte lucrări). În v. 119: „Du-te la scriitorul meu *şi dă samă cu el*" („számold el vele" = dă-i socoteală). În v. 122: „Aşa a venit de la Impărăţie / Ca bunului Constantin *sus să i se scrie*" („felírni, feljegyezni" = să i se treacă în socoteală[45].

Şi titlurile unor funcţiuni ale personajelor par să fie traduse din ungureşte, de ex.: „împăratul turcilor = török császár, „Bassa" = paşă"; „inaş" = ucenic, fecior, valet, mic slujitor la curte.

Aceste aspecte ale limbii piesei, de altfel nerelevate de cercetătorii maghiari, nu sînt însă concludente pentru originea ei ungurească. Piesa a putut fi scrisă chiar în nordul Transilvaniei, acolo unde influenţa maghiară a fost mai puternică. Se ştie că în această provincie maghiarii aveau, spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui următor, organizaţii de teatru evoluate, cu clădiri şi cu trupe mai mult sau mai puţin permanente.

Noi nu excludem o eventuală influenţă a pieselor scolastice maghiare în compunerea *Constantinului*. Aceasta cu atît mai mult, cu cît în veacul al XVIII-lea numele „Constantin" figurează în titlurile cîtorva drame scolastice ale catolicilor maghiari[46]. Astfel, la 1758 se joacă, la Nagy-Szombat, *Constantinus Magnus*. Şase ani mai tîrziu, la 1764, se reprezintă *Constantinus és fia Theogundus* (= Constantin şi fiul lui Theogundus), la Ungvár. De altă parte, în 1754, se reprezintă, la Eger, iar în 1750 tot la Nagy-Szombat: *Constantinus Porphyrogenitus*. Faptul ni se pare oarecum firesc, deoarece Constantin cel Mare şi Constantin Porphyrogenitul au fost împăraţi care au sprijinit biserica creştină.

Ce înseamnă însă: *János Konstantin, oláh fejedelem, áruló* (= Ion Constantin, principe valah, trădător), piesă căreia i se dă şi titlul latinesc *(Meditatae defectionis ultio in Joanne Constantino Valachiae principe adumbrata)*, jucată la Komárom în 1727? Considerînd titlul şi anul, ar putea fi vorba de Constantin Brîncoveanu, care — în calitatea sa de principe al Munteniei — purta, în titulatură, pe „Io", formulă întrebuinţată înaintea numelui voivozilor. Piesa ar fi putut fi scrisă sub impresia evenimentului recent al uciderii voivodului (1714 : 1727)[47].

Cît despre afirmaţia lui Ştefan Mărcuş că „în veacul XVII s-a jucat la

---

[44] Între manuscrisele, multă vreme rătăcite, ale lui Sebestyén, s-au aflat de curînd parte din „jocurile" din jurul Băii-Mari, „din nenorocire fără însemnările lui" (Dömötör Tekla, *Történeti rétegek a magyar népi színjátszásban*, Budapesta, 1957, p. 267—269). După cum ni s-a comunicat pe cale particulară, *Constantinul* lipseşte însă din ele.

[45] Aceste versuri aparţin ms.-ului *B*; de altfel, ele sînt foarte apropiate de cele din ms. *A*.

[46] Takács József, *A jezsuita iskoladráma*, Budapesta, 1937, II, p. 62, 140.

[47] O altă piesă — şi mai veche — avînd ca subiect tot viaţa unui voievod romîn (acesta era însă moldovean şi se numea Ştefan!) a fost jucată la Nyitra, în anul 1722 (cf. Árpád Bitay, *Egy román tárgyú piarista iskolai dráma 1722-ből* în „Erdélyi irodalmi szemle", 1 (1924), p. 61). Nu se cunoaşte decît titlul piesei.

Oradea, în limba latină, piesa teatrală *Constantin Vodă*"[48], despre care dăduse informaţii mai ample cu zece ani înainte, credem că face o confuzie cu piesele mai sus amintite, confuzie explicabilă prin identitatea numelui şi a titulaturii: *Constantin* şi *principe*.

Pînă la publicarea unei piese maghiare cu titlul *Constantinul* şi cu un cuprins cel puţin asemănător cu acel al „jocului" minerilor romîni din Cavnic şi Băiuţ, noi credem că originea şi existenţa acestei piese poate avea şi altă explicaţie.

Numele lui Brîncoveanu era cunoscut în Ardeal. El avusese o domnie lungă şi relativ paşnică. Vestea bogăţiilor şi daniilor lui trecuse de mult munţii. Avea o casă la Braşov, o moşie la Sîmbăta de Sus. Ridicase o biserică la Făgăraş, fusese întîiul ctitor al schitului şi al bisericii din Sîmbăta de Sus şi cel mai mare ctitor la vechea biserică din Ocna Sibiului. Dăruise odăjdii arhiereşti şi o moşie din Argeş mitropoliei din Alba Iulia[49]. Avea legături nu numai cu Ardealul, ci şi cu „comitatele exterioare"[50], adică tocmai cu acele ţinuturi care ne interesează.

Nu putem preciza, deocamdată, în ce măsură a pătruns, în Transilvania, ecoul morţii tragice a lui Brîncoveanu. În ţările romîne însă a apărut, probabil destul de curînd, dacă nu imediat, o „istorie", un „verş", de fapt un cîntec sau o cronică rimată, inspirată de decapitarea lui[51]. Manuscrisele care se cunosc datează de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea. Dar ele trebuie să fie copii ale altor manuscrise mai vechi, alcătuite pe cînd înfiorătorul masacru era încă proaspăt în amintirea contemporanilor. Cunoaştem şase variante ale acestui cîntec istoric, pe care le vom numi — în ordinea datării manuscriselor — variantele *Creţu* (1730 ?)[52], *Alămor* (1743)[53], *Lupeanu* (1794)[54], *Bianu* (1809)[55], *Lupaş* (1814)[56] şi *Bobulescu* (nedatată)[57].

---

[48] Ştefan Mărcuş, *Thalia romînă*, Timişoara, 1945, p. 81. Idem, *Muzică şi teatru în Bihor*, Oradea, 1935, p. 99: „Din repertoriul întreg cunoscut [al teatrului şcolar iezuit] reţinem o singură piesă cu conţinut şi interes romînesc cu titlul «Constantin Vodă», care a fost prietenul lui Gheorghe Rákóczi, şi se juca în limba latină". Autorul ne-a comunicat personal că deţine aceste informaţii „din arhiva fostului gimnaziu iezuit din Oradea".

[49] N. Popescu, *Viaţa şi faptele ... lui C. Brîncoveanu*, în „Apostolul" (Bucureşti), 11 (1934), p. 178—179.

[50] N. Iorga, *Constantin Vodă Brîncoveanu*, Bucureşti, 1914, p. 213.

[51] N. Cartojan, (*Cărţile populare în literatura romînească*, Bucureşti, 1938, II, p. 213—214) crede că „probabil chiar în anul morţii lui Brîncoveanu, cînd tragedia de pe ţărmurile Bosforului a zguduit nu numai sufletele romîneşti, ci şi întreaga creştinătate". Cel mai vechi cîntec cunoscut de Cartojan (p. 213), dar din care publică abia 15 versuri, datează din anul 1778 (ms., Biblioteca Academiei R.P.R., Bucureşti, nr. 4730).

[52] „Convorbiri literare", IX (1875), p. 325—331. În titlul cîntecului se spune că ... „s-au scris la 1730", dar Gr. Creţu apreciază copia ca datînd dinainte de 1800.

[53] *Istoriia marelui Constantin V[oie]vodă*. Ms. în Biblioteca Academiei R.P.R., Filiala Cluj, nr. 76, f. 160, atribuit lui Constantin din Alămor, sat lîngă Ocna Sibiului. (Cîntecul nu e complet, ni s-au păstrat numai întîiele 68 versuri.) O variantă şi mai veche (1756) e amintită în Cartojan, *Istoria literaturii romîne vechi*, Bucureşti, 1945, III, p. 263, col. II.

[54] „Unirea poporului" (Blaj), fără precizarea anului. (După indicaţia lui N. Comşa, *Manuscrisele romîneşti din Biblioteca Centrală de la Blaj*, 1944, p. 22, nr. 9: „Codice religios şi istoric", datat 1794).

[55] „Buletinul Comisiunei istorice a Romîniei" (Bucureşti), 1 (1915), p. 309—314.

[56] „Anuarul de istorie naţională" (Cluj), 5 (1930), p. 460—464.

[57] „Apostolul" (Bucureşti), 11 (1934), p. 196—198.

Pentru lămurirea problemei noastre, cele mai interesante variante sînt cele găsite şi copiate în Transilvania: cea din *Alămor*, cea publicată de *Lupeanu* şi varianta *Lupaş*, din satul Diosîg (în apropiere de Oradea-Mare). La aceste trei mai trebuie adăugată una, amintită de Ion Breazu[58]. Ea a fost copiată la 1814, în Şieul Maramureşului, deci abia la cîţiva km. de Cavnic. Fiind momentan inaccesibilă, spre marele nostru regret, n-am putut s-o consultăm.

Variantele cîntecului istoric despre moartea lui Brîncoveanu circulau deci destul de viu în diferite sate ale Transilvaniei, Maramureşului şi Părţilor ungurene, dacă numai din aceste regiuni se cunosc, pînă astăzi, patru copii ale lor.

Credem deci că nu e de loc riscat să enunţăm de pe acum părerea noastră că autorul piesei *Constantinul*, devenită atît de populară la minerii de la Cavnic şi Băiuţ, cunoştea cîntecul despre moartea lui Brîncoveanu.

Într-adevăr, din versurile cîntecului istoric, autorul a utilizat destul de multe, pe unele chiar aproape fără nici o modificare. Cel mai masiv împrumut îl reprezintă versurile din „Cîntarea" V a *Constantinului*. În ea sînt reproduse, uneori cuvînt de cuvînt, cele 28 de versuri care încep cu „O pricină minunată", din varianta *Lupaş* sau dintr-o variantă înrudită care nu ni s-a transmis. Iată versurile pe două coloane:

Var. Lupaş (Diosîg-Bihor)	*Ms. B. (Cavnic)*[59]
„O pricină minunată	„O pricină minunată
Din ceput din lumea toată	Auzit-au lumea toată,
Din ceput şi din vecie	Auzit-au din vecie,
Precum şi carte(a) ne scrie	Precum şi la carte scrie,
Cuvîntul cel tipărit.	Cuvîntul cel spre pierit,
Care este adeverit	Care este adeverit,
Cum că lumea-i trecătoare	Care înşală şi amăgeşte
Şi încă foarte înşelătoare	Şi pe toţi îi prelesteşte,
Defaimă şi amăgeşte	Pre boieri şi pre împăraţi
Şi tot aşa-i pilăspreşte	Şi pre toţi pe ceialalţi.
Pre domni şi pre împăraţi mari	De gândeşti la avuţie
Pre ceia ce sînt mai tari	Şi o ţii în sumeţie,
De vorbesc de avuţie	Cum nu ar avea nici o moarte
Şi se ţin în sumeţie	Că într-un cias le lasă toate.
Ca cînd n-ar veni o moarte	Precum şi noi am privit
Şi-ntr-un ceas le lasă toate	La acest Vodă, ce au domnit
Pre cum iată c'am privit	Ani (46) patruzeci şi şasă.
La Constantin Vod ce au domnit	Vine sara de cinează,
Într-un an 26	Mulţi duşmani îşi cîştigară.
Bine se'ntărădăcinase [sic!]	Toţi odată se scularâ
Toţi odată se scularâ	Şi pre dânsul îl luară
Şi duşmanii că-l luară	Scoţîndu-l din curte afară,
Din scaun din Bucureşti	Din scaun, din Bucureşti,
E sama şi să priveşti	Tot să stai şi să priveşti,
La acest Domn mare şi bogat	Acest domn mare şi bogat
În ce chip s'au adevărat	În ce chip s-a arătat,
Că tiranul de împărat	Că tiranul împărat
Oaste mare şi-au mânat..."	Marea oaste au redicat..."

[58] *Versuri populare în manuscrise ardelene vechi*, în „Anuarul Arhivei de folclor", 5 (1939), p. 81—82. Între alte versuri, ms. cuprinde şi pe „al lui Brîncoveanu".

[59] Cf. şi textul facsimilului acestui text din ms. *A* (fig. 2).

Autorul piesei — sau copiştii — n-au înţeles însă unele cuvinte din cîntecul istoric sau au trecut uşor peste ele. De aceea apar alterate sau schimbate în versurile piesei. Aşa de ex.:

Piesa minerilor		*Cîntecul istoric*
„Cuvîntul cel prepezit" (A)	este de fapt:	...„cel tipărit".
„Cuvîntul cel spre perit (B)	„ „ „	... „ „
„Ani (46) patruzecişişasă"	„ „ „	...„an 26".

Exemplele s-ar putea înmulţi. Cuvîntul corect este cel din cîntecul istoric. Dovada o avem, în afară de context, şi în faptul că forma autentică apare şi în variantele *Bianu* şi *Bobulescu.*

Dat fiind că întîile 14 versuri din cele 28 citate mai sus cuprind un fel de meditaţie pe care o găsim şi în alte produse populare: irozi, cîntece de stea[60], s-ar putea crede că ele n-au fost luate din cîntecul despre Brîncoveanu. În afară de cele susţinute de Cartojan cu privire la prioritatea cîntecului istoric faţă de cîntecele de stea şi de irozi, găsim argumente noi şi în piesa *Constantinul,* care a împrumutat şi alte versuri din *Cîntecul lui Brîncoveanu.* Astfel:

Cîntecul istoric	*Piesa minerilor*
„Cu ce-ţi sîntem vinovaţi De perim nejudecaţi"[61].	„Cu ce sîntem vinovaţi De perim nejudecaţi?"[62]
„Domnul vă facă dreptate De a voastră strîmbătate"[63].	„Domnul sfînt facă dreptate, După a voastră strîmbătate!"[64]
„Cu sabie îngerească Pre toţi să vă prăpădească."[65]	„Domnul sfînt vă pedepsească Cu sabia îngerească Pe pămînt vă prăpădească!"[66]

Nu există, deci, nici o îndoială, că autorul „Constantinului" a cunoscut cîntecul istoric. A împrumutat din el versuri întregi şi momentele centrale ale acţiunii: intrigile Cantacuzinilor, mazilirea, protestul şi blestemul lui Brîncoveanu, decapitarea şi aruncarea trupurilor în mare, meditaţia din încheiere. Remarcăm însă că lipseşte cu totul din piesă seria impresionantă a scenelor de pitoresc local: ceremonialul mazilirii, al alegerii noului domn, rămasul bun al boierilor, răfuiala lui Constantin Brîncoveanu cu Ştefan Cantacuzino, jalea voievodului şi a familiei sale, plecarea din Bucureşti. Trebuie presupus că aceste scene din cîntecul istoric n-au fost introduse, fiindcă reprezentau obiceiuri social-politice cu desăvîrşire străine pentru romînii din Transilvania.

Dar în afară de elementele comune piesei şi cîntecului istoric, există în „Cîntările" II, III şi IV din *Constantinul* unele precizări de amănunt şi chiar

[60] Cf. Cartojan, *Cărţile populare...*, II, p. 193—194, 213—214.
[61] Varianta *Bianu,* v. 137—138.
[62] Ms. *A,* v. 107—108.
[63] Varianta *Bobulescu,* p. 197, col. I (cf. şi var. *Lupaş,* p. 461, col. II).
[64] Ms. *A,* v. 109—110 şi ms. *B,* v. 111—112.
[65] Var. *Bianu,* v. 143—144.
[66] Ms. *B,* v. 113—115.

un episod hotărîtor — luarea în „chezăşie" de către Boieri —, care nu figurează în variantele cîntecului istoric. Ele ne îndreptăţesc să admitem că autorul a utilizat şi o altă sursă de inspiraţie. Aceasta a putut fi cronica lui Şincai, în care e reprodus sfîrşitul domniei lui Constantin Brîncoveanu după Bălăceanu şi Del Chiaro[67].

Unele amănunte din cele două cronici le găsim aproape întocmai în piesa minerilor. Iată două informaţii din Bălăceanu. Cea dintîi e hotărîtoare pentru precipitarea acţiunii. Deşi intervin modificări de loc şi de persoană — scena nu se petrece la Bucureşti, ci la Constantinopol, iar darea în chezăşie n-o face Mustafa Aga, ci împăratul turcilor —, faptul rămîne în esenţă acelaşi:

Cronica lui Bălăceanu (apud Şincai)

„Mustafa Aga... *l-au dat în chezeşia boierilor,* ca să nu fugă.

Piesa minerilor

„Boierul I către Impăratul turcilor

„Prea închinăciune, Inălţate Impărate,
Pe trei zile, *în chizăşie,*
Boierul l-a scoate din robie.

Impăratul turcilor către Boierul I

Pe trei zile, în chizăşie,
Aceea poate să fie"!

(*B,* v. 125—129).

A doua informaţie din Bălăceanu utilizată de autorul piesei este următoarea:

Bălăceanu

„Porunci *împăratul de le tăie capetele... şi-i aruncară în* mare, ci *creştinii* dup-aceea *aflînd trupurile lor le-au astrucat* la Patriarhie"

Piesa minerilor

„Impăratul turcilor către soldaţii săi

„*Capurile coconilor le tăiaţi*
Şi trupurile le luaţi
Şi în Marea neagră le ţipaţi!"

B, v. 149—151).

Soldaţii către Împăratul turcilor

„*Capurile coconilor le-am tăiat*
Şi în Marea Neagră le-am ţipat..."

(*B, v. 169—171)*

. . . . . .

„*Creştinii văzînd, se adună*
Şi îi îngroapă dimpreună."

(*B,* v. 191—192).

[67] G. Şincai, *Cronica românilor,* tom. III, Iaşi, 1854. Ştirile luate din „Cronica bălăceneească", se găsesc la p. 236—239, iar cele din Del Chiaro, la p. 240. Ambele surse ale lui Şincai erau cunoscute şi de alţi învăţaţi ai romînilor transilvăneni: Samuil Micu copiase cronica lui Bălăceanu în anul 1770 (cf. Iorga, *Istoria literaturii romîne în sec. al XVIII-lea,* Bucureşti, I, 1901, p. 208, nota 1). De altă parte, doctorul Vasile Popp (*Dissertatio de funeribus... romano-valachorum,* Viena, 1817, p. 17) citează ca exemplu pentru lipsa fricii de moarte la romîni şi sfîrşitul lui Brîncoveanu, pe care-l cunoaşte din Del Chiaro.

Acest ultim amănunt e consemnat şi de către Del Chiaro. Însă, de la el, autorul piesei a utilizat şi alte precizări. Una priveşte numai jocul artiştilor:

Del Chiaro	*Piesa minerilor*
„*Capetele le-au pus în suliţe* şi s-au purtat prin cetate.“	(Indicaţii de joc la ms. *A*, după v. 161): „Atunce mere Vodă cu Boierii săi în tindă. *Şi mărg Inaşii şi fac semne ca cum le-ar tăiè capurile şi pun în sabie mere* [:2:], *ca şi cum ar fi capurile lor* şi întră în casă.“

Altă precizare se referă la desfăşurarea acţiunii:

Del Chiaro	*Piesa minerilor*
„Adunatu-s-au mulţi oameni la locul unde zăcea trupurile, drept aceea *vizirul temîndu-se să nu se facă răscoală ... au poruncit de s-au aruncat în mare, de unde într-ascuns s-au scos de creştini ...*“	*Vizirul* „Şi eu pentru acè în oraş am întrat Să iau sama după tot lucru ce s-au lucrat Pentru Costantin Impărat“ (*A*, v. 173—176). . . . . . . *„Pentru Vodă s-au tulburat,* *Norodul s-au prè supărat.* *Ca norodul să nu-l [sic!] strice,* *[Vizirul] Porunceşte să să ţipe* *In Marea neagră trupurile ...* . . . . . . Creştinii, văzînd, să adună Şi le îngroapă dimpreună“. (*A*, v. 182—189).

Cum vedem, autorul a selecţionat şi a dramatizat momente şi amănunte atît din cîntecul istoric cît şi din cronică, concentrînd tot interesul acţiunii asupra tragicului sfîrşit al lui Brîncoveanu.

Cercetarea noastră a stabilit, credem, originea elementelor acţiunii, sursa de inspiraţie. Dar de unde a luat autorul necunoscut factura piesei, indicaţiile de joc, formele de limbă, stil şi versificaţie? E cazul să ne întrebăm dacă nu va fi cunoscut piesa *Occisio Gregorii in Moldavia Vodae ...*, care avea un subiect asemănător: mazilirea şi uciderea altui domn de către turci? Şi circulaţia acestei piese trebuie să fi fost destul de mare în nordul Transilvaniei![68]

Dar această întîie piesă dramatică românească „aparţine unui gen ... de spectacol de colegiu situat între divertisment şi parodie“[69], iar — în *Constantinul* — numai forţînd interpretarea putem considera ca o intenţie de „diver-

[68] N. Iorga, *Un cîntec ardelenesc nou*, „Revista istorică“, 8 (1922), p. 163.
[69] „Revista Fundaţiilor“ (Bucureşti), IV (1937), 3, p. 425.

tisment" versurile în care se insistă asupra „suflecării" mînecilor „Scriitorului"[70] .Credem că *Occisio* . . . a putut fi cel mult un îndemn, iar nu un model.

De aceea noi socotim mai indicat să ne îndreptăm cercetările tot în regiunea minieră a Băii Mari şi anume chiar la Cavnic, unde mai existau patru piese jucate de mineri în sărbătorile de iarnă: *Susana, Adam şi Eva, Irozii* şi *Vifleimul.* E momentul să ne ocupăm şi de raportul dintre *Constantinul* şi aceste piese religioase de provenienţă feudală. Reprezentat în aceleaşi sate, în aceleaşi condiţii şi fiind copiat în aceleaşi caiete manuscrise, e natural să ne gîndim că jocul *Constantinului* a fost influenţat de ele.

Fireşte, nu poate fi vorba de asemănări de conţinut, de fond, acesta fiind cu totul de altă natură, luat din cîntecul istoric şi din cronici, ci de împrumutarea unor elemente secundare, a tehnicii dramatice şi de asemănări formale. Iată constatările noastre în această privinţă:

a) Piesele au aceeaşi factură: încep cu o „cîntare", un fel de prolog cîntat în cor, în care se anunţă subiectul pe scurt. În cuprinsul pieselor întîlnim însă şi alte „cîntări", numerotate cu cifre romane: şase la *Constantinul*[71] şi la *Adam şi Eva* (ms. *B*,), patru la *Susana.* Şi la *Irozii* şi *Vifleimurile* din ms. *B* avem „cîntări". Ele nu sînt numerotate însă, ci numite în felul următor: „Cîntare", „Cîntarea îngerilor", „Cîntarea păstorilor", „Cîntarea veselă".

b) În toate găsim aceleaşi elementare indicaţii de joc, referitoare la mersul dialogului, la mişcările, gesturile şi tonul vocii actorilor. Atît „cîntările", cît şi indicaţiile de joc ne amintesc tehnica dramatică a misterelor feudale şi a dramelor scolastice.

c) În toate piesele din ms. *A* şi *B* figurează un „conchemător", prin care se anunţă sosirea actorilor. El este spus de „Laufăr" (numit şi „căutătorul de căşi").

d) Toate piesele sînt compuse în versuri (mai ales de 8 silabe).

e) Toate se reprezentau din casă în casă.

f) În limba acestor piese recunoaştem acelaşi lexic şi aceleaşi construcţii.

Credem că aceste trăsături comune ne îndreptăţesc să susţinem că *Constantinul* a fost compus după modelul pieselor *Susana, Adam şi Eva,* acel al *Irozilor* şi al *Vifleimurilor.*

Legătura strînsă dintre „jocurile" dramatice ale minerilor se observă şi în influenţa ce pare să fi avut *Constantinul* asupra unora din ele. Astfel, versurile 59—60 şi 62—64 din *Constantinul* (Ms. *A* şi *B*) se găsesc şi în *Susana.* Dar numai în piesa din ms. *B* (fila 34), unde „Scriitorul de la Judecătorie [spune] către servitor: *Minten vom merge*", iar „Servitorul către Bă-

[70] Ms. *B*, v. 31, 40, 46. În ce priveşte cuvintele rostite la întîlnirea paşei cu Brîncoveanu, noi credem că ele trebuie considerate ca nişte deformări — datorate copiştilor — ale unor formule de salut din vechiul ceremonial slavo-romîn. Astfel, Craiul (paşa) salută pe domnitor cu „Mitotibrate" (ms. *A*, v. 92, *B*, v. 95). În „ti", recunoaştem pronumele personal bulgar care însemnează „ţie", apoi vocativul substantivului „brat" (= frate). La acest salut, Brîncoveanu răspunde cu „Vesunbradosci" (ms. *A*, v. 93) sau „Vesinbradoschi" (ms. *B*, v. 96), în care de asemenea recunoaştem substantivul „brat". Cît despre cuvîntul „Miogagaleta", cu care Brîncoveanu îl salută pe Sultan (ms. *A*, v. 104, *B*, v. 106), noi socotim că e vorba de un cuvînt ţigănesc sau că e o simplă formaţie lexicală cu efect comic, cum se obişnuia în piesele scolastice.

[71] Precum am arătat la nota 9, versurile acestor „cîntări" se cîntau într-adevăr, pe cînd versurile dintre „cîntări" se recitau.

trîni: *Minten vor veni*" şi „Bătrînii către servitor: *Bine-i*"! Această scenă lipseşte în *Susana* din ms. *A*. E o indicaţie că ea n-a existat de la început în piesă. Probabil că a introdus-o Culic, la repetatele transcrieri ale ei (patru cu totul), cum precizează el însuşi. A putut face lucrul acesta din cauza situaţiei asemănătoare care i-a amintit scena identică din *Constantinul*. Evident, dacă versurile acestea s-ar afla şi în ms. *A*, ar trebui să considerăm că ele au fost luate de autorul *Constantinului* din *Susana*.

S-ar putea ca piesa să fi avut iniţial un caracter mai pronunţat de piesă scolastică şi să fi ajuns treptat la actuala formă populară a celorlalte piese religioase jucate de mineri. La acest rezultat s-a putut ajunge prin copierile succesive în caietele în care erau scrise şi celelalte piese traduse. Copierile ar mai putea explica şi tradiţia despre autori mineri. Astfel Ilie Perţia, bătrînul mecanic pensionar de care am mai amintit, afirma în anul 1950, că „după auzinţă, istoria a făcut-o Cozma Demeter, muncitor la topitoare, om tare isteţ". Ilie Sitariu susţine de asemenea că autorul ar fi Cozma Demeter. Dacă aceste afirmaţii ar corespunde adevărului, de la el a putut avea textul şi Todor Tulici, minerul care i-a dat apoi lui Culic să copieze piesa în anul 1880. Şi Culic a notat atunci, cu creionul, la sfîrşitul piesei: „Auzită de [la] bătrîni". Tot de la Sitariu deţinem informaţia că minerul Cozma Demeter a „întors" (= tradus) din ungureşte „jocul" *Susana;* deci cunoştea foarte bine această piesă biblică[72].

Dar consultarea cronicilor şi selecţionarea versurilor din cîntecul istoric nu pot fi atribuite decît unui cărturar cu şcoală mai înaltă, din Cavnic sau din apropierea imediată a acestei localităţi, care să fi cunoscut şi piesele religioase jucate de mineri. De aceea ne gîndim că autorul a putut fi un preot[73] sau un seminarist, vreun fost elev al unuia din colegiile iezuite sau chiar al Seminarului din Blaj, care a văzut jucîndu-se şi piese scolastice[74].

Din cercetările noastre rezultă că la Cavnic şi în împrejurimi au trăit oameni cu o pregătire şcolară superioară. Iată o familie Raţiu, cu trei generaţii de preoţi bine cunoscuţi, originari chiar din Cavnic. Unul din ei, Gheorghe, a fost protopop, vicar episcopesc, altul vicearhidiacon şi, pe la 1867, inspector al şcolilor din regiune[75]. „Poate că *[Constantinul]* s-o făcut şi l-o pornit" acesta, ne mai sugera şi bătrînul nostru informator Ilie Perţia, subliniind că

---

[72] Numele Demeter nu trebuie să inducă în eroare în ce priveşte naţionalitatea. După cum am arătat, la începutul studiului nostru, mulţi mineri erau bilingvi şi prenumele — patronimicele chiar — erau uneori maghiare sau germane, consecinţă a politicii de deznaţionalizare practicată în fosta monarhie austro-ungară.

[73] În acelaşi ms. cu cîntecul despre Brîncoveanu, publicat de Ion Lupaş în „Anuarul de istorie naţională" (Cluj), 5 (1930), p. 461—462, preotul-copist Pavel Popovici, „revine din nou asupra aceluiaş subiect în... stihuri care se termină tot al doilea cu refrenul: *plîngi neam romînesc.* După forma elegiacă a acestor stihuri, ele par a fi fost cîntate în părţile Beiuşului chiar cînd se împlinea un secol de la martiriul lui Brîncoveanu". Iată deci un preot care a încercat să brodeze pe tema cîntecului istoric. Adevărat, e vorba de o elegie, nu de un „joc" dramatic!

[74] Am amintit, în nota 8, că blăjenii cunoşteau de mult — de prin anul 1755 — tradiţia teatrală: „comedia ambulatoria" şi alte reprezentaţii dramatice (Al. Lupeanu-Melin, *Evocări...*, Blaj, 1937, p. 36—43; cf. şi N. Iorga, *Istoria literaturii romîneşti în veacul al XIX-lea,* Bucureşti, 1907, I, p. 298, 302).

[75] *Schematismus dioecesis Szamosújváriensis...* 1886, Gherla, p. 12.

trîni: *Minten vor veni*" şi „Bătrînii către servitor: *Bine-i*"! Această scenă lipseşte în *Susana* din ms. *A*. E o indicaţie că ea n-a existat de la început în piesă. Probabil că a introdus-o Culic, la repetatele transcrieri ale ei (patru cu totul), cum precizează el însuşi. A putut face lucrul acesta din cauza situaţiei asemănătoare care i-a amintit scena identică din *Constantinul*. Evident, dacă versurile acestea s-ar afla şi în ms. *A*, ar trebui să considerăm că ele au fost luate de autorul *Constantinului* din *Susana*.

S-ar putea ca piesa să fi avut iniţial un caracter mai pronunţat de piesă scolastică şi să fi ajuns treptat la actuala formă populară a celorlalte piese religioase jucate de mineri. La acest rezultat s-a putut ajunge prin copierile succesive în caietele în care erau scrise şi celelalte piese traduse. Copierile ar mai putea explica şi tradiţia despre autori mineri. Astfel Ilie Perţia, bătrînul mecanic pensionar de care am mai amintit, afirma în anul 1950, că „după auzinţă, istoria a făcut-o Cozma Demeter, muncitor la topitoare, om tare isteţ". Ilie Sitariu susţine de asemenea că autorul ar fi Cozma Demeter. Dacă aceste afirmaţii ar corespunde adevărului, de la el a putut avea textul şi Todor Tulici, minerul care i-a dat apoi lui Culic să copieze piesa în anul 1880. Şi Culic a notat atunci, cu creionul, la sfîrşitul piesei: „Auzită de [la] bătrîni". Tot de la Sitariu deţinem informaţia că minerul Cozma Demeter a „întors" (= tradus) din ungureşte „jocul" *Susana;* deci cunoştea foarte bine această piesă biblică[72].

Dar consultarea cronicilor şi selecţionarea versurilor din cîntecul istoric nu pot fi atribuite decît unui cărturar cu şcoală mai înaltă, din Cavnic sau din apropierea imediată a acestei localităţi, care să fi cunoscut şi piesele religioase jucate de mineri. De aceea ne gîndim că autorul a putut fi un preot[73] sau un seminarist, vreun fost elev al unuia din colegiile iezuite sau chiar al Seminarului din Blaj, care a văzut jucîndu-se şi piese scolastice[74].

Din cercetările noastre rezultă că la Cavnic şi în împrejurimi au trăit oameni cu o pregătire şcolară superioară. Iată o familie Raţiu, cu trei generaţii de preoţi bine cunoscuţi, originari chiar din Cavnic. Unul din ei, Gheorghe, a fost protopop, vicar episcopesc, altul vicearhidiacon şi, pe la 1867, inspector al şcolilor din regiune[75]. „Poate că *[Constantinul]* s-o făcut şi l-o pornit" acesta, ne mai sugera şi bătrînul nostru informator Ilie Perţia, subliniind că

---

[72] Numele Demeter nu trebuie să inducă în eroare în ce priveşte naţionalitatea. După cum am arătat, la începutul studiului nostru, mulţi mineri erau bilingvi şi prenumele — patronimicele chiar — erau uneori maghiare sau germane, consecinţă a politicii de deznaţionalizare practicată în fosta monarhie austro-ungară.

[73] În acelaşi ms. cu cîntecul despre Brîncoveanu, publicat de Ion Lupaş în „Anuarul de istorie naţională" (Cluj), 5 (1930), p. 461—462, preotul-copist Pavel Popovici, „revine din nou asupra aceluiaş subiect în... stihuri care se termină tot al doilea cu refrenul: *plîngi neam romînesc.* După forma elegiacă a acestor stihuri, ele par a fi fost cîntate în părţile Beiuşului chiar cînd se împlinea un secol de la martiriul lui Brîncoveanu". Iată deci un preot care a încercat să brodeze pe tema cîntecului istoric. Adevărat, e vorba de o elegie, nu de un „joc" dramatic!

[74] Am amintit, în nota 8, că blăjenii cunoşteau de mult — de prin anul 1755 — tradiţia teatrală: „comedia ambulatoria" şi alte reprezentaţii dramatice (Al. Lupeanu-Melin, *Evocări...*, Blaj, 1937, p. 36—43; cf. şi N. Iorga, *Istoria literaturii romîneşti în veacul al XIX-lea,* Bucureşti, 1907, I, p. 298, 302).

[75] *Schematismus dioecesis Szamosújváriensis...* 1886, Gherla, p. 12.

„tatu lui era de aici, moşnean; îl chema tot Gheorghe". Alt intelectual localnic a fost Georgius Tatu, arhidiacon al Cavnicului, nobil originar din Sadu Sibiului[76]. Oricare din aceştia ar fi putut scrie piesa, îndemnat fie de amintiri din colegiu, fie de cunoaşterea tragicului sfîrşit al lui Brîncoveanu sau de dorinţa ca şi minerii romîni să aibă o piesă a lor, romînească.

În imediata apropiere a Cavnicului a trăit şi un cărturar mai mărunt, un versificator popular cunoscut, originar din satul vecin Chiuzbaia, care se numea Kempner. Versurile lui erau cunoscute în toate satele regiunii: Surdeşti, Şişeşti, Ungureni etc. Ne-au rămas două volume manuscrise ale lui[77], ambele din anul 1830: unul intitulat *Verşul lui Adam*, iar celălalt *Verşul lui Iosif*. Deci prelucra motive apropiate de subiectele pieselor religioase ale minerilor *(Adam şi Eva* şi *Vifleimul)*. Deşi aceste prelucrări nu sînt dramatizări, ci cîntece, totuşi versificaţia şi limba lor sînt înrudite de aproape cu acelea ale „jocurilor" de la Cavnic.

Tot în Ţinutul Lăpuşului, nu departe de Cavnic şi Băiuţ, se află un sat mai mic: Strîmbu. La marginea lui se găsea „Mînăstirea de la Strîmbu" sau „Mînăstirea Strîmbului". Acolo funcţiona, în prima jumătate a veacului al XIX-lea, o şcoală de „dieci", care, între alţi profesori, avea şi pe eruditul Vasile (Basilius) Erdélyi. Despre acesta povesteşte un fost elev al şcolii mînăstirii că învăţa pe viitorii preoţi „şi cîteva cîntece naţionale, care încă le plăceau mult. Mai mult le plăceau însă poveştile din trecutul neamului romînesc, ce le spunea seara, adunaţi în jurul vetrii de foc. Cînd le spunea de... Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul, le sălta inima de bucurie, ca şi cînd le spunea de asupririle barbare din partea turcilor, şi a domnilor de pămînt, de robie, de iobăgie, [de] *Constantin Brîncoveanu*, Horea, Cloşca şi Crişan etc. li se strîngea inima de durere"[78].

Şi într-un manuscris al lui Ion Pop Reteganul[79] din anul 1882 se arată că mînăstirea de la Strîmbu „a dat un ajutor nu de puţină însemnătate la cultivarea romînilor din părţile Ardealului pînă la 1848... Călugării de acolo ţineau şcoală regulată cu tinerii ce mergeau acolo din acel jur, adică din Ţinutul Lăpuşului, unde ea se afla. Mergeau la învăţătură la mînăstire cu deosebire aceia care voiau a se face dieci (dascăli, cantori) şi alte feţe bisericeşti. Mulţi făceau aici începutul, şi la Blaj sau Sibiu continuau un an-doi şi veneau acasă clericuşi gata, numai să se-nsoare şi sfinţească. Învăţătura consta în citirea cărţilor bisericeşti..., mai învăţau şi unele cîntece folositoare în anumite împrejurări ale vieţii: la morţi, cununii, ospeţe, cum şi unele cîntece bătrîneşti şi colinzi alese..." Şi Reteganul ştie de învăţatul călugăr Erdélyi şi de un elev al şcolii, „Ioan Georgiu (Pataki), ajuns apoi episcop, şi de un

[76] Samuelis Klein, *Dictionarium valachico-latinum*, ediţia L. Gáldi, Budapesta, 1946, p. 416, s. v. *Sad*.

[77] Primul, în Biblioteca Facultăţii de Filologie a Universităţii „Babeş—Bolyai" din Cluj; al doilea, la Bibl. Univ. Cluj (ms. 13/1936). Despre ambele, să se vadă teza de licenţă la Fac. de litere Cluj (1946) a folcloristului Ioan Dezmireanu.

[78] Gavriil Hango, *Şcoala de la mînăstirea Strîmbului şi şapte poezii vechi*, „Transilvania" (Sibiu), 45 (1914), p. 492 (sublinierea numelui Constantin Brîncoveanu ne aparţine).

[79] *Mînăstirea de la Strîmbu*, destinat, probabil, „Revistei Ilustrate" (fondul Bibliotecii „Astra" — Sibiu, nr. 54).

nepot al lui Ioan Georgiu, canonic în Gherla". În satul Strîmbu, Reteganul copiază, de la un dascăl bătrîn, cîteva cîntece religioase, scrise cu chirilice prin anii 1840 şi 1846, culege multe cîntece populare, balade despre Pintea Viteazul, ba chiar şi una intitulată „Constantin Viteazul", în care e vorba de turci, împotriva cărora Constantin îşi trimite fraţii să lupte[80].

Din informaţiile noastre se lămureşte că în acest colţ de ţară au existat, pe vremuri, cărturari cunoscuţi şi forme organizate de cultură românească: o şcoală de dieci cu un profesor vestit. Iată condiţii foarte favorabile pentru cunoaşterea cronicii lui Şincai şi a cîntecului istoric despre Brîncoveanu. Aici ar fi putut să se scrie o piesă istorică în genul „jocurilor" religioase reprezentate de minerii din satele apropiate Cavnic şi Băiuţ.

Cunoscînd lupta neobosită a cărturarilor romîni din acea epocă a Transilvaniei, pentru luminarea poporului, e probabil ca piesa să fi fost alcătuită pentru minerii iubitori de teatru, de unul din intelectualii — mai de seamă sau mai mărunţi — din regiune. Pe baza materialului documentar de care dispunem, nu se poate da încă un răspuns sigur în chestiunea autorului. Sigur e doar că piesa trebuie considerată ca un bun al minerilor din regiunea Baia Mare, că ea a fost jucată de mineri pînă în preajma celui de-al doilea război mondial şi că s-a păstrat în cele două manuscrise *A* şi *B*, care reprezintă copii, făcute tot de mineri.

Nu se poate stabili cu precizie nici timpul în care a fost compusă piesa. Pare mai probabilă întîia jumătate a veacului al XIX-lea[81]. Dar mai presus de chestiunea timpului cînd a fost scrisă şi de problema autorului, piesa aceasta prezintă un interes deosebit pentru literatura dramatică românească, precum şi pentru folclorul nostru. Într-adevăr, *Constantinul* este:

a) A doua piesă dramatică originală, cu subiect laic, jucată în Transilvania (întîia fiind *Occisio Gregorii in Moldavia Vodae* . . .).

b) Singura piesă *laică* românească din Transilvania jucată din casă-n casă, ca *Vifleimul*, deci intrată în folclor.

Păstrarea şi reprezentarea ei pînă în anul 1938 se datoreşte unei categorii sociale de la care se cunoşteau, în trecut, prea puţine manifestări culturale: minerilor romîni dintr-o mică localitate din Nordul Transilvaniei. Ei s-au instruit şi s-au desfătat jucînd această piesă timp de aproape un veac.

---

[80] Balada a cules-o de la „un oarecare Vasilie Cupşa"; pe altele i le-a trimis un învăţător (Ms. *Reteganul*, vol. I, f. 12 v⁰ şi f. 67, la Biblioteca Academiei R.P.R. din Bucureşti. Cf. şi vol. XVII, f. 207—208).

[81] Amintim, cu rezerve, fiind vorba de informaţii bazate doar pe memorie, că — după Andrei Culic — minerul Todor Tulici avea scris *Constantinul* la 1840. (Şi Ilie Sitariu ştia că fostul lui instructor, Gheorghe Pătrăuş, jucase piesa încă în anul 1867.)

ANEXĂ[82]

Ms. A (ILIE SITARIU)

CÎNTARE ŞI VERŞ LA COSTANTIN

Cîntare

L-ačăst lucru prè minunat
De care noi ne-am apucat,
Ascultaţi-l foarte bine,
Precum i să şi cuvine,
Că în ţară dupre Costantin,
După ce s-au făcut deplin,
Pizmaşii lor s-au adunat
Şi la Poartă s-au alergat,
Ca pre Costantin afară
Să-l scoată turcii din ţară.

Ms. B (ANDREI CULIC)

JOC CU CONSTANTINUL DIN ISTORIA ROMÎNILOR

Cîntarea I

La acest lucru prea minunat,
De care noi ne-am apucat,
Ascultaţi-l foarte bine,
Precum i se şi cuvine,
Că în ţară, după Constantin,
După aceea a făcut deplin,
Pizmaşii lor s-au adunat
Şi la Poartă şi-au alergat,
Ca pre Constantin afară
Să-l scoată turcii din ţară.

---

[82] Cu toate că ms-ele pe care le reproducem sînt dintr-o perioadă relativ recentă — primul datează din anul 1897, iar al doilea din anul 1933 —, am considerat că o transcriere interpretativă trebuie să păstreze, cel puţin la întîiul, particularităţile dialectale.

Într-adevăr, graiul ms-ului *A* prezintă fenomene dialectale maramureşene şi crişene. Aşa sînt „ę", notat de noi cu „è", în „acè" (v. 69, 81, 173), „aşè" (v. 101, 105, 119), „atuncè" (v. 84, 128, 161), „prè" (v. 1, 36, 35 etc.); rostirea dură a lui „c" urmat de e sau i, ca „č", notat astfel în Atlasul lingvistic romîn: „ačăst" (v. 1), „apuč" (v. 39), „nič" (v. 99, 204), „sufulč" (v. 38); rostirea lui „g" urmat de e sau i, ca „j": „plînjă" (v. 127, 131), „stînjă" (v. 128, 132); alui „r": „mînur" (v. 38, 143), şi a lui „şt": „turceşt" (v. 52), „Bucureşt" (v. 51), „ceteşt" (v. 56), „gîndeşt" (v. 97), „pizmueşt" (v. 98); „e" neaccentuat trecut la „i": „cătanile" (v. 52, 79), „di la" (v. 12), „va vini" (v. 60) etc.

Am corectat redarea influenţată de ortografia maghiară a unor sunete: „Partă" (v. 8, 12), în loc de „Poartă", „scată" (v. 10), în loc de „scoată", „scrisare" (v. 91), în loc de „scrisoare", „pate" (v. 102), în loc de „poate"; am corectat „î" în loc de „i": „plinjă" (v. 127, 131), „stinjă" (v. 128, 132) şi „zicind" (după v. 10). Am completat semnele diacritice de la „ă" „î" şi „ş", pe care copistul a omis să le noteze. Pluralul substantivelor masculine nearticulate în „i" l-am transcris cu doi „i", în loc de unul, cum era în original: „pizmaşi" (v. 7), „turci" (v. 10 etc.). Am păstrat prepoziţia „pre" în loc de „pe". Pentru grafia ms-ului *A* să se vadă şi fascimilele (fig. 1 şi 2).

Limba msului *B* cuprinde foarte puţine particularităţi dialectale: menţionăm mai ales pe „ę" în „acè" (= acea, v. 72, 84, 129), în „pre" (= prea, v. 26, 35, 65) şi „sabii" (= săbii, v. 145, 153). Copistul are unele curiozităţi ortografice, scrie „e" în loc de „î": „ei" = îi (v. 123), „el" = îl (v. 215 etc.). Avînd în vedere că copistul e foarte neconsecvent în redarea particularităţilor dialectale, apoi că manuscrisul e cu totul recent (anul 1933) şi, în sfîrşit, pentru a avea şi un text mai uşor de citit decît cel din ms. *A*, am reprodus ms. *B* într-o transcriere literarizată.

Textul manuscriselor a fost dat pe două coloane, pentru a se putea urmări deosebirile, de altfel de mică importanţă. Diferenţa de 5 versuri în plus la ms. *B* faţă de *A*, se datoreşte fie introducerii de către copist a unor versuri noi (37, 39, 57 şi 59), cu totul nesemnificative, fie scrierii a două versuri într-unul singur, cum sînt v. 123—124, 152—153 din ms. *B*, cărora în ms. *A* le corespunde v. 121, respectiv v. 149.

VĂCĂREŢUL *se preumblă prin casă zicînd*

Foarte multe minciun poartă
Candacoznic di la Poartă
Şi Impăratul turcilor
Mult crede minciunilor.
(Mai intie) după Costantin mînă,
Lui să i-l aducă în mînă
Costantin nič ştire n-are
Că pică în-t-aşè mare prinsoare.

BOERUL I *zice către Văcăreţ*

La Costantin trebe a mîna,
De ştire trebe a-i da!

VĂCĂREŢUL *să duce la Vodă şi-i spune zicînd*

Să ştii, Vodă, şi să crez,
Că în robie vei să şez! . . .
Să fii, Vodă, întristat,
Că vine Barşa, să te ducă
Legat în Ţiligratu . . .

„CANDACOZNIC" *să duce şi spune la Impăratul turcilor zicînd*

Scriitorul întră în sala lui Costantin[83]

Prè închinăciune, înălţate Impărate!
Văcăreţul dă de ştire
Lui Vodă, că-i în perire!

Scena III

IMPĂRATUL TURCILOR *zice către Candacoznic*

Du-te la Scriitorul meu,
Spune-i că-i poruncesc eu,
Că pre mînuri să să sufulce,
De scrisori să să apuce,
Tot lucru jos să-l lesă
Şi solul bine să-l ghete[84] . . .

VĂCĂREŢUL

Foarte multe minciuni poartă
Candacoznic de la Poartă
Şi Impăratul turcilor
Mult crede minciunilor.
Mai întîi după Constantin mînă,
Lui să i-l aducă în mînă.
Constantin nici ştire n-are
Că pică în aşa mare prinsoare.

BOIERUL I *către Văcăreţi*

La Constantin trebuie a mîna,
Lui de ştire trebuie a-i da!

VĂCĂREŢUL *către Vodă*

Să ştii, Vodă, şi să crezi,
Că în robie vei să şezi!
Să fii, Vodă, întristat,
Că vine Başa, să te ducă
Legat în Ţaligrad.

CANDACOZNIC *către Impăratul turcilor*

Prea închinăciune, înălţate Impărate!
Văcăreţul dă de ştire
Lui Vodă, că-i în pierire!

IMPĂRATUL TURCILOR *către Candacoznic*

Du-te la Scriitorul meu,
Spune-i că-i poruncesc eu,
Că pe mînuri să se sufulce
Şi de scrisori să se apuce,
Tot lucrul jos să-l lase
Şi solul bine să-l gate.

---

[83] Cuvintele şi versurile culese cu caractere „petit" necursive au fost adăugate ulterior, ionul, probabil de Sitariu.

[84] Să-l pregătească.

CANDACOZNIC *mere la Scriitorul Impăratului şi zice*

Liniştit

Prè cinstite Scriitorule,
Pre mine Impăratul m-au mînat,
Ca „sol" Impărătesc fiind,
Că pre mânur să te sufulc,
De scrisor să te apuc
Tot lucru jos să-l leş
Şi solul bine să-l gheţ!...

SCRIITORUL *zice către Candacoznic*

Liniştit

Eu aceste cuvinte nu le-am aşteptat
Di la înălţatu Impărat!

Furios

Că pututu-m-am eu cît de sus sufulca,
Că solul meu tot bine au fost gata!

Iesă.

CANDACOZNIC *zice către Impăratul*

Prè inchinăciune, înălţate Impărate,
Scriitorul au iobedit[85],
Că aşa aspru i-ai grăit.
Că pututu-s-au cît de sus sufulca,
Că solul lui tot bine au fost gata.

Scena IV

Întră Barşa în sala lui Constatin

IMPĂRATUL TURCILOR *zice iară către Candacoznic*

Poroncitor

Du-te la Barşa, în Bucureşt,
Să vie cu cătanile turceşt!

CANDACOZNIC *către Scriitor*

Prea cinstite Scriitorule,
Pe mine Impăratul m-au mînat,
Porunca lui o-am ascultat
Şi ca sol împărătesc fiind,
La tine curînd venind,
Pe mînuri să te sufulci
Şi de scrisori să te apuci.
Tot lucrul bine să-l laşi
Şi solul bine să-l gaţi!

SCRIITORUL *către Candacoznic*

Eu aceste cuvinte nu le-am aşteptat
De la înălţatul Impărat!

Că pututu-m-am eu cît de sus sufulca,
Că solul meu tot bine a fost gata!

CANDACOZNIC *către Impăratul turcilor*

Prea închinăciune, înălţate Impărate,
Scriitorul au iubedit,
Că aşa aspru i-ai grăit.
Că pututu-s-au el cît de sus sufulca,
Că solul lui tot bine a fost gata.

IMPĂRATUL TURCILOR *către Candacoznic*

Du-te la Başa, în Bucureşti,
Să vie cu cătanele turceşti!

[85] Obidit? (Cf. Candrea, *Dicţionar:* „A se tîngui amar, a arăta o întristare adîncă").

CANDACOZNIC *zice către crai sau către Barşă*

Prè cinstite Craiule,
Pre mine Impăratul m-au mînat,
Ca „sol" împărătesc fiind,
Că cărţile să le ceteşt
Şi la scaunul împărătesc
Să arăduest[86].

CRAIUL *zice:*

Minten vom merje!

CANDACOZNIC *zice:*

Minten va vini!

ÎMPĂRATUL TURCILOR:

Bine!...

Atunci CRAIUL *mere la Impărat şi scoate sabia [şi] zice*

Prè inchinălciune [sic],
înălţate Impărate,
După porunca de grabă,
Iată-te, stăpîne, îndată
Ca eu Crai fiind
Şi poruncile ascultînd,
Cîc[87] cărţile le-am cetit,
La scaunul împărătesc am arăduit.

ÎMPĂRATUL TURCILOR *zice către Crai, cu sabia scoasă*

Bine-i! Şi eu pentru acè
După voi am mînat
Şi porunca mi-aţ ascultat.
Dar să fiţ cu luare aminte
La a mele dulc cuvinte
Şi să luaţi cu voi oaste multă,
Care de voi bine ascultă
Şi să fiţ cu nedejde bună,

CANDACOZNIC *către Başa*

Prea cinstite Craiule,
Pe mine Impăratul m-a mînat,
Porunca i-am ascultat,
Eu ca sol împărătesc fiind
Şi poruncile plinind,
Că cărţile să le ceteşti
Şi la scaunul cel împărătesc să arăduieşti.

CRAIUL *către Candacoznic*

Minten voi merge!

CANDACOZNIC *către Impărat*

Minten va veni!

ÎMPĂRATUL *către Candacoznic*

Bine-i!

CRAIUL *către Impăratul turcilor*

Prea închinăciune, înălţate Impărate,
După porunca de grabă,
Iată-te, stăpîne, îndată.
Eu ca Crai fiind
Şi poruncile ascultînd,
Cum cărţile le-am cetit
La scaunul împărătesc am arăduit.

IMPĂRATUL TURCILOR *către Crai*

Bine-i! Şi eu pentru aceea
După tine am mînat
Şi porunca mi-aţi ascultat.
Să fiţi cu luare aminte
La ale mele dulci cuvinte
Şi să luaţi cu voi oaste multă,
Care de voi bine ascultă,
Să fiţi cu nădejde bună,

[86] Să porneşti.
[87] Îndată ce.

Să aduceţ legat pre Costantin
în mînă!

Iesă

Atunci Craiul cu Inaşii să preumblă prin casă şi cîntă cu toţ

Cîntarea II

Mere Barşa în Bucureşt
Cu cătanile turceşt.
Costantin Vodă era în beserică,
Neştiind de acè nimică.
Văcăreţul dă de ştire
Lui Costantin Vodă, că-i în perire.
Atunce Costantin Vodă că-i în perire.
Să vadă ce lucru eră [sic].
Ştiind că-i cu multe feţe,
Barşa lui îi dă bineţă.
După ce iel îl opreşte,
Porunca i-o ceteşte
Şi îl [sic] pune în legătoare[88],
Bunului îi dă scrisoare.

Atunce Vodă se duce la uşă şi stă în loc

Apoi CRAIUL *[merge] la el şi zice către Vodă şi scot amândoi sabiile unul către altul*

CRAIUL
Mitotibrati![89]

VODĂ
Vesunbradosci![89]

CRAIUL
Pre mine Impăratul
M-au mînat să te duc
Legat în Ţiligrad!
Mie rău să nu îm gândeşt,
Mie rău să nu îm pizmueşt,
Că eu nu îs nič cu o bucurie,
Nič cu o veselie,
Că pici înt-aşè mare robie...

Să aduceţi legat pe Constantin
în mînă!

CRAIUL *către Inaşi (Soldaţi) preumblîndu-se*

Cîntarea II

Merge Başa în Bucureşti
Cu cătanele turceşti.
Vodă era în biserică,
Neştiind de aceea nimică.
Văcăreţul dă de ştire
Lui Vodă, că-i în pierire.
Atunci iese afară
Să vadă ce lucru-i dară.
Ştiind că-i cu multe feţe,
Başa lui îi dă bineţe.
După aceea îl opreşte,
Porunca i-o ceteşte
Şi o pune în legătoare,
Bunului îi dă scrisoare.

CRAIUL *către Vodă*
Mitotibrate!

VODĂ *către Crai*
Vesinbradoschi!

CRAIUL *către Vodă*
Pe mine Impăratul m-au mînat
Să te duc legat în Ţaligrad!
Mie rău să nu-mi gîndeşti,
Mie rău să nu-mi pizmuieşti,
Că eu nu sunt nici cu o veselie
Şi nici cu o bucurie,
Că pici întru aşa mare robie.

[88] În original „legetare"! Ar putea fi vorba de o cingătoare, un brîu de pisar sau de logofăt?

[89] Pentru acest cuvînt, v. nota 70.

VODĂ

Spăriat

Nu să poate perde o limbă
creştinească
Pentru una păgănească

Vodă mere la Impăratul turcilor şi zice cu sabiile scoasă unul către altul

Scriitorul întră rugători

VODĂ

„Miogagaleta"[89], înălţate
Impărate!
Cu ce vicleşuguri mare m-ai
aflat,
De aşè foarte tare m-ai legat?
Cu ce suntem vinovaţi,
De perim nejudecaţi?
Domnul sfînt facă dreptate,
După a voastră strîmbătate!
Domnul sfînt vă pedepsască,
Cu sabie de sus, înjărască,
Pre pămînt vă prăpădească!...

IMPĂRATUL TURCILOR, *cu răsteală zice către Vodă*

Dintre al tăi [sic] Boer te-au
dat,
Tot cu vicleşuguri mar ai
umblat!
Du-te la Scriitorul meu
Şi dă sama cu el!

Atunce mere CANDACOZNICU *la scriitor şi zice*

Pre cinstite Scriitorule,
Aşè au venit di la împărăţie,
Că bunului [sic] Costantin sus
să i să scrie!

SCRIITORUL *către Candacoznic*

Ce-i di la împărăţie, trebe să
fie!

VODĂ *către Crai*

Nu se poate pierde o limbă
creştinească
Pentru una păgînească!

VODĂ *către Impăratul turcilor*

Miogagaleta, înălţate
Impărate!
Cu ce vicleşuguri mare m-ai
aflat,
De aşa foarte tare m-ai legat?
Cu ce sunt eu vinovat,
De pierim nejudecat?
Domnul sfînt facă dreptate,
După a voastră strîmbătate!
Domnul sfînt vă pedepsească,
Cu sabia îngerească,
Pe pămînt vă prăpădească!

IMPĂRATUL TURCILOR *către Vodă*

Dintre ai tăi Boieri te-au dat,
Că tot cu vicleşuguri mari
ai umblat!
Du-te la Scriitorul meu
Şi dă samă cu el!

CANDACOZNIC *către Scriitor*

Prea cinstite Scriitorule,
Aşa a venit de la împărăţie,
Ca bunului [sic] Constantin sus
să i să scrie!

SCRIITORUL *către Candacoznic*

Ce-i de la împărăţie,
Aceea trebuie să fie!

BOERUL I *către Împăratul turcilor*
Rugători

Pre inchinăciune, înălţate
Impărate,
Pre tri zile, în tizăşie,
Boerul[90] scot din robie

IMPĂRATUL TURCILOR

Pă tri zile, în tizăşie,
Acee poate să fie!

BOERUL II *către Impărat*
Rugători

Doamna pentru C o s t a n t i n
Vodă plînjă,
Pentru coconi mar[91] să stînjă!

Atunce încep cu toţi a cînta, Vodă cu Boerul să preumblă

Cîntarea III

Pe tri zile, în tizăşie,
Boerul[?]scot din robie.
Doamna pentru C o s t a n t i n
Vodă plînjă,
Pentru coconi mar să stînjă.
Coconilor le dă voie,
Că Impăratu in[92] în nevoie,
Ce să facă ca să scape,
Turcii în ţară să-i petreacă.
Şi pre ei pre toţ i-au tăiat
Rău Impăratul s-au mîniat
Şi pre Vodă porunceşte
Să-l taie potirăneşte[93].

IMPĂRATUL TURCILOR *zice către Inaşii lui*

Voi, draj Inaşii mei,
Sabiile în mînur le luaţ
Şi după Boer alergaţ!

BOIERUL I *către Impăratul turcilor*

Prea închinăciune, înălţate
Impărate,
Pe trei zile, în chizăşie,
Boierul l-a scoate din robie.

IMPĂRATUL TURCILOR *către Boierul I*

Pe trei zile, în chizăşie,
Aceea poate să fie!

BOIERUL II *către Impăratul turcilor*

Doamna pentru Vodă plînge,
Pentru coconi mai se stinge!

Cîntarea III

Pe trei zile, în chizăşie,
Boieru scoate din robie.
Doamna pentru Vodă plînge,
Pentru coconi mai să stinge.
Coconilor le dă voie,
Că Impăratul îi în nevoie,
Ca să facă şi să scape,
Turcii în ţară să-i petreacă.
Rău Impărat[ul] s-a mîniat
Şi pe iei pe toţi i-a tăiat
Şi pe Vodă porunceşte
Să-l taie prea tirăneşte.

IMPĂRATUL TURCILOR *către Soldaţii săi*

Voi, draji Soldaţii mei,
Săbiile în mînuri să le luaţi
Şi după Boieri alergaţi!

---

[90] Boerii-l (?).
[91] În ms. *B* (v. 131): „*mai* se stinge".
[92] Îi.
[93] Formă alterată, datorită unei lecturi greşite; în ms. *B* (v. 143): „prea tirăneşte".

Mai intie după Costantin
Impărat,
Îl luaţ şi îl duceţ legat în
Ţiligrad!
Capurile coconilor le luaţ
Şi în Marea neagră le ţipaţ!

INAŞUL I *către a II-lea*

Auz, soţia me, sabiile să le
loăm
Şi după Boer să alergăm
Mai intie după Costantin
Impărat,
Să-l luăm şi să-l ducem
Legat în Ţiligrad.
Capurile coconilor să le tăiem
Şi în Marea neagră să le
ţipăm!
Impăratul porunceşte
Să tăiem potirăneşte!

INAŞUL II *către I Inaş*

Şi eu pentru acè sabia mi-am
luat,
Că voè dracului să fac,
Că vitejeşte să tai şi să
împung,
Că a dracului voè să fie!

Mai întîi după Constantin
Impărat,
Îl luaţi şi-l duceţi legat
în Ţaligrad!
Capurile coconilor le tăiaţi
Şi trupurile le luaţi
Şi în Marea neagră le ţipaţi!

SOLDATUL I *către Soldatul II*

Auzi, soţia mea!

Săbiile să le ascuţim
Şi după Boieri să alergăm!
Mai întîi după Constantin
Impărat,
Să-l aducem legat în Ţaligrad.
Capurile coconilor să le tăiem
Şi trupurile să le luăm
Şi în Marea neagră să le
ţipăm,
Că Impăratul porunceşte
Să îi tăiem prea tirăneşte!

SOLDATUL II *către Soldatul I*

Şi eu pentru aceea sabia mi-am
luat,
Ca voia dracului să o fac,
Vitejeşte să tai şi să împung
Şi pe toţi aceea să-i străpung!

Atuncè mere Vodă cu Boierii săi în tindă. Şi măr̆g Inaşii şi fác semne ca cum le-ar tăie capurile şi pun în sabie mere [:2:], ca şi cum ar fi capurile lor şi intră în casă. Inaşii intie, apoi Vodă cu Boerii.

Soldaţii, cu cîte un măr mare pe vîrful sabiei [sic] şi raportează Impăratului turcilor. SOLDATUL II

INAŞUL II *către Impăratul turcilor*

Pre închinăciune, înălţate
Impărate!
Noi poruncilor ne-am supus,
Pre Costantin împărat în
Ţiligrad l-am dus,
Capurile coconilor le-am tăiet
Şi[94] în Marea neagră le-am
ţipat.
Mare jele s-au făcut...

Prea închinăciune, înălţate
împărate!
Noi poruncilor ne-am supus,
Pe Constantin împărat în
Ţaligrad l-am dus,
Capurile coconilor le-am tăiat,
Trupurile le-am luat
Şi în Marea neagră le-am ţipat.
Mare jale şi plîns am ascultat!

[94] Scrisul caligrafic se schimbă cu altul, rudimentar (al lui Sitariu?).

IMPĂRATUL TURCILOR *zice către Inaşi*

Bine, voi draji Inaşii mei,
Sabiile în teacă le băgaţi
Şi la hodicnă vă aşăzaţi,
Că cu vremè bun dar căpătaţi,
Că poruncile mele le ascultaţi.

VIZIERUL *să preumblă prin casă şi zice*

Şi eu pentru ace în oraş am întrat,
Să ieu sama
După tot lucrul ce s-au lucrat
Pentru Costantin Impărat...

Cîntarea Verş IV

Vizerul atunča vine,
Luînd sama foarte binè
Tot lucru ce s-au lucrat
Pentru Costantin Impărat.
Pentru Vodă s-au tulburat,
Norodul sau pre supărat
Ca norodul să nu-l strice,
Porunceşte să să ţipe
In Marea neagră trupurile,
Să le sufle vînturile.
Creştinii, văzînd, să adună
Şi le îngroapă dimpreună
Şi le fac cu mare pompă,
Cum să cade unui Vodă.

Apoi scot cu toţi sabiile din teacă şi cîntă

Cîntarea Verş V

Pre alt glas

O pricină minunată
Auzit-au lumea toată,
Auzit-au din vecie,
Precum şi la carte scrie,
Cuvîntul cel prepezit[95]
Care este adeverit,
Care înşală şi amăjeşte
Şi pre toţi îi prelisteşte,

IMPĂRATUL TURCILOR *către Soldaţi*

Bine-i! Voi, dragi Soldaţii mei,
Săbiile în teacă le băgaţi
Şi la odihnă vă aşezaţi,
Că cu vremea bun dar căpătaţi,
Că poruncile mele le ascultaţi.

VIZIRUL *preumblîndu-se.*

Şi eu pentru aceea în oraş am întrat,
Să iau sama după tot lucrul ce s-a lucrat
Pentru Constantin Impărat.

Cîntarea IV

Vizirul atuncea vine,
Luînd sama foarte bine
Tot lucrul ce s-a lucrat
Pentru Constantin Impărat.
Pentru Vodă s-au tulburat,
Norodul s-a prea supărat.
Ca norodul să nu strice,
Porunceşte să se ţipe
În Marea neagră trupurile,
Să le sufle vînturile.
Creştinii, văzînd, se adună
Şi le îngroapă dimpreună
Şi le fac o mare pompă,
Cum se cade unui Vodă.

Cîntarea V, pe alt glas

O pricină minunată
Auzit-au lumea toată,
Auzit-au din vecie,
Precum şi la carte scrie,
Cuvîntul cel spre pierit,
Care este adeverit,
Care înşală şi amăgeşte
Şi pre toţi îi prelesteşte,

[95] În loc de „cel tipărit", cum avem în cîntecul istoric (v. *supra*).

Pre boieri şi pre împăraţi
Şi pre toţi pre cejalalţi,
De gîndasca [sic] la avuţie,
Să o ţie în sumeţie,
Cum n-ar avè nič o moarte,
Că intr-un čas le lasă toate.
Precum şi noi am privit
La acest Vodă, č-au domnit
Ani 46 şi şasă.
Vine sara de cinară
Mulţi dujmani îş cîştigară.
Toţi odată să scularǎ
Şi pre dînsul îl luarǎ[96]
Din scaun, din Bucureşti,
Tot să stai şi să priveşti,
Acest domn mare şi bogatu
In ce chip s-au arătat,
Că tiranul împărat[97]

Pre boieri şi pre împăraţi
Şi pre toţi pe ceilalţi.
De gîndeşti la avuţie
Şi o ţii în sumeţie,
Cum nu ar avea nici o moarte,
Că într-un ceas le lasă toate.
Precum şi noi am privit
La acest Vodă, ce au domnit
Ani (46) patruzeci şi şasă.
Vine sara de cinează,
Mulţi duşmani îşi cîştigară.
Toţi odată se sculară
Şi pre dînsul îl luară,
Scoţîndu-l din curte afară,
Din scaun, din Bucureşti,
Tot să stai şi să priveşti,
Acest domn mare şi bogat
În ce chip s-a arătat,
Că tiranul împărat
Marea oaste au redicat.

Cîntarea VI, de ieşire

Daţi, Boieri, să ne luăm,
Mai încolo să merjem,
Unde lumină videm,
Pre tatăl să lăudăm.
. . . . . .

Daţi, Boieri, să ne luăm,
Mai încolo să mergem,
Unde lumină vedem,
Pe tatăl să-l lăudăm.

Sfîrşitul jocului

fine

Cum să to[c]mesc pe loc cînd întră în sală

Conchemător

Intie, Scriitorul: d-a stînga
2 Impăratul turcilor: d-a dreapta
3 Vodă: d-a stînga
4 I Boieri II Boieri: d-a stînga
5 I Inaşi II Inaşi: d-a dreapta
6 Craiul, adică Barşa: d-a dreapta
7 Văcăreţul: d-a stînga

Prea bunilor domni şi de cinste.
Ne rugăm cu umilinţă,
De ar fi lucru cu putinţă,
Avînd o bună credinţă,

Să sloboziţi pe Constantin Impărat în casă,
Cu a lor versuri frumoasă

[96] Versul a fost intercalat ulterior, cu creion chimic.
[97] Lipseşte ultimul vers: „Marea oaste au redicat“ (cf. ms. *B*, v. 222).

8 Candacoznic: d-a stînga
9 Vizeurul: d-a stînga
10 On Laufer cum de cum mai
frumos[98].

Ilie Sitariu

Şi pre Impăratul turcilor,
Cu versurile lor.
Că în ţară ce s-a întîmplat,
Să vi-l arătăm adevărat,
Prin jocul nostru frumos,
Lăudat să fie Domnul nostru
Isus Hristos!

În Capnic-baie
la 25 Decembre 1880.
Şi în Băiuţ
la 20 Novemb. 1933.

Andrei Culic
cantor diplomat de Gherla

PERSOANELE:

Scriitor	1
Impăratul turcilor	1
Constantin Imp. Vodă	1
Soldaţi	2
Boieri	2
Crai	1
Văcăreţul	1
Candacoznic	1
Vizirul	1
Laufăr	1
Total	12.—

Constantin Brâncovan
Auzit de bătrîni şi scris
de Andrei Culic Căpnicanul[99].

[98] La unele personaje s-a notat, cu creionul, insignele sau armele pe care le purtau şi anume: Scriitorul — „pană" (= condei); Sultanul, Brîncoveanu şi Craiul (Paşa) — sceptru şi baionetă; Candacoznic are sceptru, iar Văcăreţul şi Vizirul numai baionetă. Altă indicaţie de regie e trecută, tot cu creionul, pe verso-ul foii de titlu: „Cînd cortina să rădică, Impăratul turcilor şede la masă şi inaşii lîngă el, în sala lui, iar în sala lui Costantin Boierii şed şi Văcăreţul să preumblă".

[99] Ultimele trei rînduri sînt scrise cu creionul.

ELEMENTE FOLCLORICE ÎN POEZIA LUI MIHAI BENIUC

DE

VASILE FANACHE

În poezia lui M. Beniuc filonul folcloric rămîne unul din elementele care i-a dat în bună măsură strălucirea. Şi cu toate acestea, patrimoniul popular din creaţia poetului n-a fost studiat îndeajuns. Faptul se datorează numărului redus de studii pe această temă în critica noastră şi, deopotrivă, unei înţelegeri nu întotdeauna limpezi a raportului dintre literatura populară şi cea cultă. Se vorbeşte, de pildă, de existenţa unei influenţe folclorice acolo unde poetul cult foloseşte metrica şi ritmica populară, aşadar toarnă un conţinut de viaţă personal în tipare care nu-i aparţin. Or, dacă în unele cazuri rezultatele sînt revelatorii, în altele se poate prea bine ca o astfel de poezie să nu aibă nimic de-a face cu folclorul, analogia formală neputînd constitui singură un semn de apropiere.

La Beniuc, asimilarea motivelor de provenienţă folclorică ne apare în numeroase cazuri pînă într-atît de pronunţată încît putem vorbi de o sinteză absolut nouă, în care straturile de origine ale poeziei sale abia se pot bănui. Reconstituirea filonului folcloric în opera lui Beniuc ridică probleme care îl apropie de marii noştri clasici, Eminescu şi Coşbuc iar într-o anume privinţă de Arghezi. Ca şi aceştia, el a depăşit faza imitării modelului popular, ajungînd, printr-o cunoaştere în profunzime a modului de a gîndi şi a simţi al poporului, să creeze opere în care izvorul folcloric este preluat într-o viziune profund originală.

Poet provenit din rîndurile celor ce „scormonesc pămîntul", Beniuc ia contact cu literatura acestora, cu folclorul, de timpuriu. El a cunoscut baladele, doinele, strigăturile, poveştile, obiceiurile şebişenilor în împrejurări asemănătoare cu ale clasicilor noştri de obîrşie ţărănească. În casa familiei Beniuc trăia bătrînul Novac (1868—1946), frate cu tatăl poetului, un „sac de poveşti" pentru cei mici, rămas permanent în amintirea nepotului:

Cînd unchiul meu mi-a spus toate acestea
(Eram copil, de-atunci e tare mult)
Mai am crezut, mai n-am crezut povestea
Dar tot am zis: Mai spune-mi-o, te-ascult.

(Povestea cu balaurul ucis de Iorgu Iorgovan)

Ţara Zarandului, din care face parte şi Şebişul — locul de naştere a poetului —, n-a constituit obiectul unor cercetări folclorice cuprinzătoare. Totuşi, informaţiile de care dispunem ne fac să credem că avem de-a face cu o regiune bogată în folclor. În „Familia"[1] au fost publicate ani de-a rîndul doine, hore, datini şi credinţe în jurul Ineului, localitate situată nu departe de Şebiş. Béla Bartok însuşi culege cîntece populare romîneşti din Minerău şi Moneasa[2], două localităţi aflate în preajma locului de naştere a poetului. Se mai pot adăuga unele broşuri cu folclor din partea locului[3], precum şi materialul aflat la *Arhiva de folclor* din Cluj. În caietele manuscrise ale *Arhivei* nu aflăm o culegere din Sebiş, dar ne putem face o imagine despre folclorul satelor din apropiere, ca Almaş (ms. 868), Brad—Dealul Racovei (ms. 786), Gura-Văii (ms. 382), Ociu (ms. 704), Tălagi (ms. 1112) şi Ţărmure (ms. 704). Întîlnim aici multe strigături, cîntece, balade, printre care şi trei variante ale Mioriţei, sub formă de colinzi, felurite credinţe, poveşti etc.

Mai studiată din punct de vedere folcloric este valea Crişului Negru, despărţită de Ţara Zarandului prin culmile tăiate de prisloape ale Munţilor Codrului. Anchetele făcute de culegători în ţinutul Beiuş-Vaşcău[4], ce se încadrează folcloristic în aceeaşi arie cu valea Crişului Alb, ne pun la îndemînă informaţii care, raportate la elementele folclorice pătrunse în creaţia lui Beniuc, confirmă legătura nemijlocită a creatorului cult cu fondul popular. Reţinem astfel „cîntecele bătrîneşti" *Meşterul Manole, Gruia lui Novac, Bălaur,* marele număr de doine şi strigături, basme, printre care povestea cu Sînt Ilie etc.

Un aspect folcloric specific regiunii îl constituie circulaţia unei literaturi populare inspirate din lupta dusă de-a lungul secolelor împotriva robiei, de către ţăranii romîni şi maghiari. Eroii populari ai istoriei de prin aceste locuri şi în special Horea au fecundat de timpuriu imaginaţia poeţilor anonimi[5]. În multe din versurile sale, dar mai ales în *Chivără roşie*, Beniuc va reconstitui figurile legendare ale vechilor luptători simţindu-se legat de o tradiţie folclorică locală:

Legendele lui Horea îmi curg în sînge...

Firesţe, este absurd să se creadă că substratul folcloric care stă la baza poeziei lui Beniuc şi-ar avea originea exclusiv în literatura populară aflată în circulaţie în locurile natale. Interesul poetului pentru folclorul nostru în general s-a ridicat pînă la cercetarea sistematică, pe diverse planuri, a acestuia. Remarc doar familiarizarea încă din copilărie a viitorului poet cu o bună parte din valorile folclorului, valori ce vor da operei sale o configuraţie particulară, iar creatorului îi vor sluji la fundamentarea unei concepţii adecvate despre menirea artei.

---

[1] Ion Breazu, *Folclorul revistelor „Familia" şi „Şezătoarea"*, Sibiu, ed. „Cartea romînească", 1945, p. 49.

[2] Tiberiu Alexandru, *Despre localităţile din care Béla Bartók a cules muzică populară romînească,* în „Revista de folclor", II (1957), nr. 1—2, p. 169—178.

[3] Vezi, de pildă, Cornel Tiberiu Russu, *164 strigături şi uituri culese de la frumoasele jocuri poporale din ţinutul Zarandului,* Braşov, 1915.

[4] Gheorghe Pavelescu, *Cercetări folclorice în sudul judeţului Bihor,* în „Anuarul Arhivei de folclor", VII (1945), p. 35—122.

[5] David Prodan, *Versuri contemporane despre răscoala lui Horea,* în „Anuarul Arhivei de folclor", XI (1942), p. 22—24.

Cum aproape toate motivele folclorice existente în creaţia lui Beniuc au fost convertite în viziuni cu o semnificaţie socială actualizată, acestea nu pot fi cercetate fără a reaminti cîteva din trăsăturile momentului social istoric în care poezia lui Beniuc se dezvoltă.

Primele volume apar în vremea fascizării ţării, iar mai tîrziu în „anii negri" ai dictaturii antonesciene şi ai războiului antisovietic. Rari sînt poeţii tineri care scriu în această perioadă versuri străbătute de problematica prezentului ca Beniuc. În sîngele său „plînge" istoria contemporană, dar în acelaşi timp poetul taie „brazdă prin desişuri de îndoieli", năzuind către „sfînta oază" a lumii noi. Poet al evenimentelor, văzute din perspectivă revoluţionară, Beniuc comunică dimensiunea lirică a epocii premergătoare Eliberării, însufleţind conştiinţele la lupta pentru „răsăritul" altei zile. După Eliberare, fără să renunţe la „cîntarea cu duh de luptă", dă acesteia o nouă directivă, iar versul său, îmbogăţit tematic şi desăvîrşit artistic, capătă o rezonanţă optimistă specifică epocii constructive în care trăim.

Integrîndu-se în ansamblul creaţiei, aspectul folcloric poate fi urmărit numai printr-o continuă raportare la fundalul istoric, care, în cele mai dese cazuri, i-a sugerat selectarea şi funcţia motivului popular încorporat în lirica sa. Aşa se face că Beniuc foloseşte anume motive şi într-un anumit fel în vechea epocă de oprimare socială, iar azi, cînd sentimentul dominant al poeziei „bătrînului haiduc" constă în bucuria de a trăi, izvorul folcloric este de altă esenţă sau e văzut dintr-un unghi diferit.

Intuind încă din tinereţe actul creaţiei artistice ca un rezultat al „colaborării cu timpul"[6], Beniuc a folosit motivul folcloric într-un mod propriu, asupra căruia el însuşi ne dă cîteva indicaţii preţioase, indispensabile pentru lămurirea problemei ce ne interesează. Ocupîndu-se de creaţia unor tineri scriitori, în calitatea sa de cronicar la revista „Ţara nouă" (Cluj, 1939—1940), Beniuc recomandă crearea unei literaturi militante. O astfel de literatură se putea naşte numai prin cunoaşterea de către scriitor a imperativelor istoriei, care impun creaţiei un sens necesar: „Imperativele istoriei dictează"[7]. Raportînd literatura vremii la aceste imperative, Beniuc remarcă fragilitatea impresionismului contemplativ, cultivat de unii scriitori, şi cere abordarea unei arte angajate, în care „artistul vremurilor noi să lucreze cu tîrnăcop şi dinamită, pentru a deschide drumuri şi perspective noi"[8]. Bineînţeles, o asemenea literatură, făurită pe „nicovalele prezentului" nu s-ar fi realizat printr-un simplu gest retoric, ci prin însuşirea sistematică de către scriitor a valorilor culturii naţionale şi universale. Referitor la cultura naţională, Beniuc propune tinerilor poeţi să aprofundeze în primul rînd ceea ce el numeşte „sufletul popular"[9], folclorul, generatorul virtual de mari izbînzi artistice. Recomandarea este însoţită de un avertisment în care recunoaştem un punct de vedere fundamental, propriu lui Beniuc, în ce priveşte folosirea izvorului folcloric. Un creator cult, dacă simte nevoia să absoarbă în scrisul său latura învioră-

[6] Mihai Beniuc, *Meşterul Manole*. Cronici şi studii literare (1934—1957), Bucureşti, E.S.P.L.A., 1958, p. 98.
[7] Id., *ibid.*, p. 72.
[8] Id., *ibid.*
[9] Id., *ibid.*, p. 97.

toare a cîntecului popular, nu poate înfăptui acest act sub egida unui „tradiţionalism miop“[10], ci în mod creator, potrivit cu tendinţele pozitive ale epocii. Elementele folclorice, îndeosebi cele epice „pot fi convertite într-o tematică nouă, ce ar putea să învioreze lirica noastră, prin bogate comori din sufletul popular, integrate însă în matca vremii“[11]. Integrarea în „matca vremii“ înseamna subordonarea datelor folclorice tradiţionale unor intenţii artistice proprii, strîns legate de evenimentele epocii, aşa cum Beniuc însuşi realizează, chiar în această perioadă. Poezii ca *Făt-Frumos, Trecere, La drum, Drumul meu* etc. sînt, după cum vom vedea, rezultanta artistică a concepţiei pe care am încercat s-o degajez din formulările teoretice ale lui Beniuc.

Aflîndu-ne în faţa unei poezii create pe fundalul istoriei — o adevărată „cronică lirică“ — urmărirea filonului folcloric din lirica lui Beniuc pretinde o analiză cronologică. Întîile patru volume *Cîntece de pierzanie* (1938), *Cîntece noui* (1940), *Poezii* (1943), şi *Oraşul pierdut* (1943), apărute în anii anteriori Eliberării, ne vor prilejui aşadar o primă categorie de observaţii.

La apariţie, volumul *Cîntece de pierzanie* a constituit un eveniment literar cu rezonanţe multiple, consemnate şi de critica timpului. Una din acestea era cauzată de seva care nutrea versurile tînărului poet, în măsură apreciabilă de provenienţă folclorică. Multe din versuri denotau un mod original de preluare a motivelor populare, care veneau să întregească linia adoptată în această privinţă de clasicii noştri şi totodată se diferenţia net de aşa-zisa poezie în spirit folcloric, cultivată de reprezentanţii „gîndirismului“. Faţă de aceştia, care afişau o poetică a „sublimării“ folclorului, redusă în fapt la influenţe mecanice, externe, sau la denaturarea acestuia în sens mistic, din tendinţe ideologice diversioniste (V. Voiculescu, D. Botta etc.), Beniuc se arăta ca un poet influenţat organic de folclor, atras în mod deosebit de motivele dinamice. Unda folclorică autentică este remarcată imediat de un critic ca Pompiliu Constantinescu care, printre altele, reţine substanţa populară a unor versuri, subliniind că prin poemele cele mai reuşite Beniuc se „fixează în folclor, în identitatea de mentalitate rustică şi în imaginile familiare ale satului“[12]. Într-un sens asemănător se exprimă şi un alt critic, care constată, ca un aspect esenţial al poeziei tînărului debutant, „revenirea la izvorul popular, ce-i oferă surprinzătoare şi originale mijloace de exprimare“[13]. — Volumul *Cîntece de pierzanie* însemna prin numeroase trăsături, dar şi prin fuziunea sănătoasă dintre sensibilitatea unui poet şi literatura populară un reviriment în peisajul liricii tinere, bîntuită, pînă la sufocare, de tema morţii. Poetul cerea confraţilor săi, în imagini de o pregnantă culoare folclorică, înrolarea în rîndul scriitorilor cetăţeni:

> Descîntece şi blesteme ne trebuie
> Ca vracii să vîrîm în viaţă
> Febra mişcării!
>
> *(Poeţilor tineri)*

[10] Id., *ibid.*
[11] Id., *ibid.*
[12] Pompiliu Constantinescu, *M. Beniuc: Cîntece de pierzanie*, în „Vremea“, XI (1938), nr. 540 (5 iun.), p. 9.
[13] Al. Munteanu, *Lumini şi umbre — note literare*, Tg. Mureş, 1941, p. 89.

În întregul său, volumul *Cîntece de pierzanie* era şi o replică dată „esteţilor" disprețuitori de folclor, precum şi celor care în mod frecvent cultivau în creaţia lor motive macabre sau mistice, de importanţă periferică în creaţia anonimă, şi ignorau ceea ce e covîrşitor în literatura populară, tabloul maselor asuprite: „Cei care s-au înstrăinat de arta şi substanţa poetului popular — scria Beniuc, referindu-se la literatura interbelică — au fost toate categoriile de decadenţi, iar cei care s-au plasat pe o poziţie radical duşmănoasă sînt o serie de mistici şi mistificatori, care acoperindu-se cu pseudo-ideologii, izvorîte chipurile din mitologia populară şi denumindu-se ele însele gîndiriste, mioritice sau cine ştie cum, făceau slujba la lup îmbrăcat în blană de oaie"[14].

Simpla enumerare a principalelor elemente folclorice din poezia primelor volume se pretează unor observaţii concludente. În ordinea frecvenţei, ele sînt următoarele: Făt-Frumos, calul năzdrăvan, Ileana Cosînzeana, balaurul, credinţa în stea, motivul focului (Sînt-Ilie), blestemul, coiful năzdrăvan, pasărea vestitoare, năframa, peria şi oglinda fermecată, apa vie şi apa moartă, solomonari, pădurea blestemată etc.

Ceea ce frapează îndeobşte este marele număr de motive luate din lumea fabuloasă a basmelor sau a unor balade. Lirică prin excelenţă, s-ar părea că poezia lui Beniuc se pretează unor influenţe populare din sfera aceluiaşi gen. Este numai o inadvertenţă aparentă deoarece prin conţinutul ei revoluţionar, poezia lui Beniuc are contingenţe fireşti cu motivele folclorice dinamice, care întruchipează lupta dintre forţele binelui şi ale răului. Or, astfel de motive îşi au originea cu deosebire în basm sau baladă. Totodată motivele de această natură sînt mai apte decît restul poeziei populare unor prelucrări artistice legate de contemporaneitate. Beniuc situează de regulă poezia „cu duh de luptă" scrisă înainte de Eliberare într-un peisaj autohton, folcloric, din care nu lipsesc Făt-Frumos, Ileana, balaurul, personaje pozitive şi monştri, sugerînd în ansamblu contrastul de clasă al epocii. Făt-Frumos, de pildă, a reprezentat întotdeauna în conştiinţa poporului simbolul propriilor sale năzuinţe spre realizarea unui ideal social. Dacă pentru clasele dominante folclorul era un domeniu disprețuit sau neînţeles în profunditatea lui, oamenilor din popor, cărora li se adresa de fapt poetul — „fiul lor, azi poate le sînt tatăl" — le era familiar. Astfel versurile de inspiraţie anonimă ale poetului dădeau expresie artistică unor deziderate adînc simţite de masele populare. Existenţa unui motiv popular nu explica doar o necesitate de ordin stilistic, ci avea menirea să încorporeze şi un conţinut cu o înaltă rezonanţă socială care, înveşmîntat în haina transparentă pentru popor a folclorului, se bucura de o largă adeziune. Actualizînd într-un fel propriu cele mai cunoscute motive din lumea basmului, Beniuc le ridică la rangul unor simboluri obiective, cu potenţe sociale şi artistice bine precizate.

Al doilea grup de observaţii, pe marginea motivelor înşirate, ni-l solicită problema sursei folclorice în poezia lui Beniuc.

E locul să spunem că la Beniuc nu se poate vorbi de un izvor folcloric *stricto sensu*, decît în cazuri foarte rare şi atunci numai cînd este vorba de lirica populară (în *Apleacă-te lin, Dor* etc.). De cele mai multe ori împrumută

[14] Mihai Beniuc, *op. cit.*, p. 182.

elemente comune întregii noastre epici populare. Tendința generalizării artistice îl face pe poet să rețină din basm sau baladă schema lor generală, pe urzeala căreia țese noile sale idei artistice. Excepție fac cîteva poeme, scrise în perioada ulterioară Eliberării. Dar și la acestea (*Povestea cu balaurul ucis de Iorgu Iorgovan, Nou Meșter Manole* etc.) identificarea izvorului folcloric e relativă. Relativă, pentru că nici aici nu se poate preciza, cum se întîmplă cu Eminescu sau Iosif, care din numeroasele variante ale motivelor respective au stat la temelia operei culte. Desigur, toate cele cunoscute de poet. Suportul acestui mod de preluare a folclorului în datele lui generale îl aflăm tocmai în rolul simbolic acordat de către autor unor ființe, obiceiuri, credințe ale tezaurului popular. Ileana Cosînzeana, de exemplu, din oricare poezie a lui Beniuc nu este protagonista unui anumit basm, ci eroina tuturor basmelor noastre, ridicată, simbolic, la nivelul unui ideal spre care aspiră o întreagă colectivitate umană, la rîndul ei întruchipată în Făt-Frumos:

Poate, totuși căutata Cosînzeană
Doarme undeva în mușchiul moale
(Intoarcere)

Poate, poate totuși undeva
Se ascunde Cosînzeana mea
(Făt-Frumos)

Reținerea sensului general cunoscut al motivelor folclorice s-ar părea că nu duce la o inovație poetică. Și Făt-Frumos și Ileana și balaurul au în aparență virtuți simbolice constante. Într-adevăr, poetul însuși recunoaște că „simbolul (.....) e un element antipoetic, prin faptul că indică un drum bătut; devine poetic în măsura în care relevă; dar atunci însemnează descoperire, deci contrazice esența simbolică în acest sens, numai revoluționînd, simbolul devine poezie“[15].

La Beniuc simbolul de esență folclorică „relevă“, sparge cadrele „tradiționalismului miop“, devine poezie prin adaptarea lui la „matca vremii“. În cazul nostru ascuțitele conflicte sociale din perioada 1933—1944 sînt redate prin lupta lui Făt-Frumos — sinteză a aspirațiilor populare — cu balaurii — prin substituire dușmanii poporului. Travestind flacăra revoltei „de două milenii“ în haina basmului, poetul luptă, e drept, pentru o lume visată dar și posibilă.

Motivul folcloric cu rol precumpănitor în poezia scrisă în perioada de care ne ocupăm e cel al lui Făt-Frumos. Este binecunoscut locul pe care îl ocupă acest personaj în folclorul nostru, cum de asemenea sînt binecunoscute trăsăturile etice, profund umane, și însușirile fizice excepționale. Asimilarea motivului merge pînă la identificarea eroului liric, în unele năzuințe și în forță cu protagonistul basmelor. Încă din 1936, în amplul eseu intitulat cu semnificație *Exigențele timpului*, Beniuc, aflat în rîndul celor care „luptă pentru a despica drum în pădurile virgine ale zilelor de mîine“[16], dorește ca versul său să depășească prezentul, să taie, pînă în zare, asemenea buzduganului, desișul de îndoieli, indicînd oamenilor un alt ideal. Cuvîntul poetului se vrea ca „buzduganul aruncat de Făt-Frumos în zarea depărtată, cu miraj

[15] Id., *ibid.*, p. 175.
[16] Id., *Exigențele timpului*, în „Pagini literare“, III (1936), nr. 1 (ian), p. 11.

de palate vrăjite şi minunate Cosînzene din Ţara visului. Zile şi nopţi tot trebuie să mergi pînă să-l găseşti şi dacă n-ai nimerit încă poarta palatului-viziune din nou l-azvîrli în negura Necunoscutului la drum de zile şi nopţi"[17]. Persistenţa aceasta în împlinirea idealului o aflăm reluată într-o poezie în care gestul năzdrăvan al lui Făt-Frumos este făcut în favoarea „neamului" sărac pe care-l reprezintă:

Tai brazdă prin desişuri de îndoieli şi-arunc
Cu buzduganul vrerii hotar departe-n vreme
Va merge neamul ăsta spre el din tată-n prunc
Şi veşnic mai departe hotarul o să-i cheme.
(Peste veacuri)

Oriunde întîlnim la Beniuc motivul personajului Făt-Frumos, el îşi păstrează în esenţă trăsăturile consacrate. Faptele sale capătă însă un sens nou. Vechiul motiv se amplifică, luînd un mai pronunţat înţeles simbolic. Făt-Frumos devine reprezentantul unei categorii umane largi, al unui întreg popor şi, ceea ce trebuie subliniat, misiunea sa umanitară este precizată în timp şi în spaţiu. Făt-Frumos, aşa cum îl vede Beniuc în al patrulea deceniu, are menirea de a stăvili plînsul Romîniei fascizate şi de a aduce oamenilor, ţinuţi în „lanţuri grele", o zi mai dreaptă:

Uite-n zare oamenii aşteaptă
Cearcă să le-aduci o zi mai dreaptă!
(Făt-Frumos)

Poezia Făt-Frumos din care am citat ne comunică frămîntările unui erou popular contemporan epocii. Ca şi eroul vechilor basme, el are de învins balaurul şi de salvat pe Ileana Cosinzeana. Dar fundamentală este latura deosebitoare a noului erou faţă de cel vechi. Făt-Frumos din această poezie depăşeşte destinul individual, devine exponentul asupriţilor dintr-o perioadă istorică determinată:

Oamenii în drumurile mele
Se zbăteau jucînd în lanţuri grele
(Ibid.)

În basmele populare Făt-Frumos are uneori trăsături stereotipe, iar cîteodată apare excesiv idealizat. Eroul poeziei lui Beniuc se înfăţişează în strîns contact cu oamenii în numele cărora luptă. Idealul său este de natură socială şi nu erotică, cum se întîmplă adesea în basme.

Însoţitorul permanent al lui Făt-Frumos, calul năzdrăvan, nu lipseşte nici din poeziile lui Beniuc cu temă folclorică. Dorinţa de a străbate „ca gîndul" distanţa care-l desparte de acea „lume nouă", la care aspiră frenetic, îl determină pe erou să recurgă la serviciile acestui tovarăş tradiţional:

Cai năzdrăvani
Acum vi-i rîndul
Zburaţi ca vîntul
Zburaţi ca gîndul
Să tremure sub voi pămîntul
(Cu sanie fără clopoţei)

[17] Id., *ibid.*, p. 11.

Întîlnim cîteva poezii în care motivele caracteristice ale basmului apar laolaltă *(La drum, Drumul meu, Aşteptare, Cu muntele pieptiş, Ileana* etc.). Acestea sînt în fond mici basme, dacă avem în vedere rolul determinant al imaginilor folclorice în reliefarea conţinutului de idei. Pe scheletul basmelor, Beniuc încheagă viziuni revoluţionare majore, de o forţă incontestabilă. Întreg poemul *La drum* (1938) respiră într-o atmosferă folclorică, elementele literaturii populare fiind cele care înveşmîntează ideea fundamentală: încrederea în victorie, în izbînda binelui. Deşi înfrînt în luptele trecute, eroul liric, în ipostază de Făt-Frumos este „în stare iarăşi" să înceapă lupta, dar de data aceasta se pregăteşte cu tot ceea ce asigură aproape în orice împrejurare reuşita viteazului din basme: calul năzdrăvan *(hrănit cu jeratic),* obiecte fermecate (perie, oglindă). Ţelul luptei este salvarea Ilenei:

Zînă, zînă, cît mai sînt pe lume
Nu te uit şi nu mă las învins.

Strofa ultimă a poemului, ameninţătoare în ton, oferă cheia sensului general al poeziei. Siguranţa victoriei într-o luptă viitoare derivă nu atît din posedarea armelor miraculoase, cît din tăria „crezului" care-l însufleţeşte pe viteaz. Apărat de „zalele" crezului său, eroul e gata să înfrunte balaurii, sub care înţelegem simbolic pe eventualii duşmani:

Să văd balauri de sub poduri
Iată-mă de crezuri înzăuat:
Vie-ntunecatele noroduri
Gata sînt cu toate să mă bat!

În *Drumul meu* (1940), poetul reia într-un fel de confesie, ideea enunţată în poemul precedent, *La drum,* folosindu-se de aceleaşi mijloace oferite de elementele folclorice. Motivul popular căruia Beniuc îi atribuie sensuri complexe — evident exprimate alegoric — este cel al Ilenei Cosînzeana. Ileana constituie în sistemul de imagini al poetului un mit folcloric de largă semnificaţie socială. Cum vom vedea, simbolic Ileana sugerează de fapt ţara încătuşată, pe care o vrea salvată de jugul robiei, iar alteori pur şi simplu un înalt ideal de viaţă socială, la care eroul ţinteşte necontenit, fiind mereu gata să se „bată" pentru realizarea lui.

În alte poezii scrise anterior *„Drumului meu"* motivul Ilenei implica stări sufleteşti diferite şi se poate urmări gradat cum poetul ajunge să creadă în înfăptuirea idealului său. Existenţa Ilenei i se pare în primele poeme de natura poveştilor:

„ ... şuvoiul a mînat
Bălaurul
Cu care chibzuisem să mă bat.
Voiam să scap frumoasa fată de-mpărat
Dar nici fata nu ştiu unde e
A pierit odată cu poveştile

(Făt-Frumos)

Alteori Ileana e o himeră:

Himera mea, mereu te caut
(Palatul fermecat)

O ființă moartă, pentru care nu are rost să te zbați:

Dar fata de-mpărat e dusă
De mult pe lumea cealaltă!

(Așteptare)

Dar prin desișul îndoielilor, de la o vreme răzbate speranța:

Poate, poate totuși undeva
Se ascunde Cosinzeana mea

(Făt-Frumos)

În *Drumul meu* „poteca" spre palatul din poveste, unde șade închisă Ileana, este descoperită. „Murgul romînesc" suie grabnic „urcușul" spre „vîrful" în care tovarășul său e așteptat de „Cosînzeana veșnic neîntîlnită", iar Făt-Frumos nu se mai îndoiește de existența ei:

Nu o văd prin ceață, dar eu știu că este!

Motivele basmului sînt purtătoare manifeste ale unui mesaj revoluționar, Ileana indică țara aflată într-o orînduire despotică, pe cînd Făt-Frumos este unul dintre cei hotărîți să spargă „gogoașa prezentului", înfruntînd „balaurii cu capetele șapte":

La poduri au să iasă de dedesubt
Bălaurii cu capetele șapte
Va trebui cu dînșii să mă lupt
Din zori de zi pînă tîrziu în noapte

Dar am să fac în sîngele lor baie
Și limbile lor pune-le-oi în sîn
Ca să le vadă zîna mea bălaie
Cînd ziua va veni la ea să mîn.

Ca să „mîie", adică să trăiască într-o țara salvată de balauri, eroul nu speră pasiv, ci luptă „din zori de zi pînă tîrziu în noapte", gata să-și sacrifice propria sa viață. Scopul acțiunii sale fiind general uman, moartea i se pare un fapt accidental, care nu periclitează continuarea luptei, ci pretinde numai înlocuirea lui ca individ cu un alt tovarăș de ideal. Această idee, a continuității generațiilor, care încheie poemul *Drumul meu*, dîndu-i o viguroasă notă militantă, este redată plastic printr-o credință populară, expurgată însă de orice conținut mistic:

Iar de va fi ca steaua mea să piară
'Nainte de soroc pe drumul greu
Un alt fecior cu fruntea de zăpadă.
Va duce mai departe drumul meu.

Pe linia aceleiași interpretări, vom recunoaște ușor în Ileana, din poezia cu titlul omonim, portretul simbolic al țării cotropite de fasciști. Publicat în „Dacia" din mai 1942, poemul este conceput într-o desfășurare cu transparente aluzii. Codrul vrăjit, în care „stejarii-s de două milenii", este desigur al țării noastre, iar „vestiții cavaleri din apus", acești „mari lotri cu nume temut", porniți s-o răpească pe Ileana, sînt tot una cu acele „convoaie lungi de niebelungi" ale armatelor hitleriste, invadatoare. Tălmăcindu-i înțelesul și relevîn-

du-i funcţia socială, E. Jebeleanu conchidea cu privire la poemul Ileana: „A fost un cîntec de prohod pentru călăi şi de speranţe pentru popor"[18].

Simbolurile de natură folclorică se ridică la înţelesuri de un fecund optimism pe măsură ce evenimentele istorice sporesc încrederea în ivirea altor zori. La 11 decembrie 1943, cînd se împlinea un an de la victoria răsunătoare a trupelor sovietice la Volgograd, Beniuc scrie o poezie în care atitudinea luptătoare a lui Făt-Frumos atinge înalte culmi. Nici o jivină din pădurea blestemată nu-i stăvileşte eroului mersul său înainte:

Urşi, poteci ascunse, vulpi viclene
N-au să mă încurce
Pînă sus la cuibul mîndrei Cosînzene
Pasul meu are să urce
(Cu muntele pieptiş)

Dacă în poeziile analizate haina basmului învăluie întreg conţinutul ideologic, în poemul *Cu muntele pieptiş* se poate observa alternanţa dintre fantastic şi real, procedeu menit să concentreze atenţia lectorului asupra sensului profund social al imaginilor folclorice:

Hei! popor mîncător de bureţi
Guri strînse de porumbele
Cîntaţi voi să sune codru de puteţi
Şi ridicaţi-vă ochii la stele.
La scrîşnetele voastre nu apare
Ileana, de mult aşteptată
Vă doare aceasta, vă doare
Nimic de făcut. Aşa vi-i dată
M-am luat cu muntele pieptiş,
Cu pădurosul acesta de rege.
Rîzi tu, rîzi, bătrînule Criş
Dar urma-alege!

Funcţia motivului folcloric, chiar în cadrul acestei teme, a luptei revoluţionare, apare extrem de diversificată. *Aşteptare* (1942), care este tot un mic basm alegoric, sugerează aspectul ilegal al luptei:

Am văzut prin cîte-o vale
Tăinuit, ascunşi în peşteri,
Cum lovind în nicovale
Lănci ascut piticii meşteri.
. . . . . .
Stăpînind, cu trudă încă,
Somnul negrului bălaur
Adormit în vrajă adîncă
Pe grămada lui de aur.

Ei aşteaptă, tot aşteaptă
Ziua marelui noroc,
Făt-frumos în mîna dreaptă
Cu o sabie de foc.

Tot astfel potenţele creatoare ale folclorului au contribuit esenţial la definirea lirismului abordat de Beniuc o dată cu volumul *Poezii* (1943), în care ororile fascismului, războiul împotriva Uniunii Sovietice sînt stigmatizate

[18] Eugen Jebeleanu, *Din veacul XX*, Bucureşti, 1956, p. 424.

în versuri născute din clocotul urii. Folosind virtuţile semantice latente ale unor cuvinte şi expresii dintre cele mai obişnuite în vorbirea populară şi în folclorul romînesc (cîine, porc, şarpe, stea, strigoi, bălaur etc.), Beniuc creează un gen de poezie foarte adecvată pentru vremuri de opresiune socială, a cărei modalitate estetică fundamentală constă în sistemul de imagini alegorice, în limbajul esopic, cum l-a denumit Lenin. Agresorii fascişti sînt „monştri cu rîtul de porc", „cîinii morţii", „duhuri ale răului", „balauri fioroşi" etc., coborîţi cu alte cuvinte pe treptele inferioare ale zoologicului.

Ziua „marelui noroc" este aşteptată febril şi credinţa nestrămutată în sosirea ei face din eroul liric un incoruptibil:

Nu rîde, nu surîde,
Fii crunt ca o mască primitivă.
Şi mai ales prefă-te deopotrivă
Cu aceste suflete hîde.
Taci! O vorbă nu spune,
Nu privi înapoi,
Cu pasul sigur treci printre strigoi
Şi printre vrăjitoarele nebune.

(Prin pădurea blestemată)

Poetul nu s-a lăsat, după cum se ştie, „ispitit de năluci", preferînd să potrivească pasul „nainte mereu", iar mai tîrziu, cînd îşi va aminti de trecerea victorioasă prin pădurea blestemată, populată de „suflete hîde" (o metaforă uşor inteligibilă), se va mîndri că a fost mai tare decît miticul Orfeu în infern:

Te-am smuls din lumea ta precum Orfeu
Lui Hades pe frumoasa Euridice
Şi n-am privit în urmă eu,
Ci visul mi-l lăsai să se ridice.

(Euridice)

Un motiv precumpănitor în creaţia de tinereţe a poetului, care merită să fie subliniat pentru rolul lui în elaborarea unor idei poetice este credinţa în stea. Şi în cazul de faţă, vechea credinţă primeşte semnificaţii simbolice, fără să-şi păstreze vreo aderenţă mistică. E drept că nivelul simbolic al acestei credinţe nu este permanent acelaşi, putîndu-se observa şi aici o evoluţie asemănătoare cu a motivului Ileana. Într-una din poeziile de tinereţe poetul se crede un om ocrotit de o stea „fără noroc":

Pe unii-i poartă stele fără noroc,
Pe toate drumurile vieţii
Şi eu sînt unul din aceia.

(Tovarăşii copilăriei)

Este o stare de anxietate, proprie intelectualului care nu se lasă strivit de tarele societăţii capitaliste şi doreşte un drum luminat de o stea purtătoare de noroc. Pe măsură ce concepţia de viaţă a poetului capătă un conţinut

revoluţionar, care-i dă o direcţie de luptă, adevărata stea, cea a credinţei într-o lume nouă, este descoperită, iar eroul liric o urmăreşte cu frenezie în fuga nebună a unei sănii trase de cai năzdrăvani:

Caii tăi nebuni,
Viaţa, dragostea
Spulberă furtuni,
Urmărind *o stea.*

(Sania nebună)

Steua urmărită este, în ultimă analiză, un ideal spre care tinde un popor întreg şi nu un individ. Aşa se face că ea nu „cade" o dată cu moartea omului, după cum ne spun credinţele populare, ci continuă să trăiască „pururi", deoarece poporul, ca entitate umană, este desigur nemuritor:

Numai peste fire în zenit
Va luci superb, nepăsătoare,
Solitară, steaua ce-am iubit.

(Plecare)

Ca în atîtea alte privinţe, Beniuc renunţă la ce este osificat şi nerodnic în folclorul tradiţional şi dă acestui motiv cu aparenţă mistică un conţinut cu sens actualizat:

Stele, gămălii de ac,
Cerului. Deasupra-mi steaua
Mea cît un bobuţ de mac.
. . . . . .
...ea va fi
Pîn ce razele ei roşii
Vor trezi din somn cocoşii
Ca să cînte o altă zi.

(Steaua mea)

Cele cinci motive folclorice amintite pînă acum (Făt-Frumos, Ileana, calul năzdrăvan, bălaurul şi credinţa în stea) definesc o primă modalitate poetică folosită de Beniuc. S-a putut constata corelaţia dintre caracterul simbolic al motivelor şi evenimentele istorice, în interpretarea dată conducîndu-ne adeseori după felul cum poetul însuşi certifică semnificaţia elementelor folclorice:

Nu foc de flacără albastră
Arzînd ciudat în pustnicie
Ci foc aprins pe-nalta creastă
Am vrut cîntarea mea să fie
Şi-a fost...

(Cîntarea din urmă)

Sau, cu aluzie netă la motivele de care ne-am ocupat:

Cîntarea mea cu duh de luptă
Avut-a negreşit un rost

(Ibidem.)

Fireşte gama atît de variată în prelucrarea motivului popular întîlnită la Beniuc în primele sale volume nu a fost epuizată. Impresia de folcloric pe care ne-o dau majoritatea versurilor lui Beniuc rezidă şi în alte mijloace

folosite de poet. Caracterul gnomic (versurile sînt de multe ori adevărate maxime), plasticizarea prin folclor în cazul unor tropi, unele elemente lexicale etc. sporesc culoarea folclorică a poeziei. Datele folclorului sînt folosite de multe ori ca material imagistic, procedeul amintindu-ne de Arghezi din „*Cîntec mut, Colind, Făcătura* etc. Indiferența vechii oficialități față de versurile sale este ironizată, de pildă, prin folosirea unui obiect cu efect de plasticizare, luat din lumea basmelor:

Oare port eu șapca năzdrăvană
Care face omul nevăzut,
De-am rămas așa necunoscut
În națiunea mea daco-romană?
(Nu te-aude nime)

Întrebarea suscită și un umor jovial, derivat din folosirea intenționat fortuită a cuvîntului șapcă, obiect modern, necunoscut în popor pînă tîrziu, în loc de obișnuitele: coif, căciulă, cușmă.

Arătam în altă ordine de idei că sursa folclorică este greu de identificat la Beniuc, iar cînd se poate totuși constata avem de-a face cu specii ale liricii erotice cum este acest dor cumplit, al cărui izvor îl putem descoperi și în vatra folclorică a Crișurilor:

Fă-mă, doamne, drum de piatră
Lumea toată să mă bată,
Ochii toți să mă măsoare,
Rupă-mă mii la picioare,
Inima-mi va fi-mpăcată,
Cînd pe piatra mea umblată,
Va trece mîndra odată.
(Dor)[19]

Alteori substratul folcloric, deși identificabil, generează versuri oarecum depărtate de izvorul popular, dar comparabile cu acestea în unele laturi, cum se întîmplă cu poezia *Apleacă-te lin*, al cărei izvor își are originea în motivul „salciei plîngătoare":

Te lasă, te lasă
Salcie pletoasă
Să te-apuc cu mîna
Să-mpletesc cununa
S-o port totdeauna[20]

Printr-o subtilă prelucrare a motivului și a formei populare, Beniuc realizează într-o tonalitate similară un pastel în nuanțe de rară finețe artistică:

Apleacă-te lin
Pe sufletul meu
Cum cerul senin
Pe-un vast eleșteu
Și plînge cu stele
În apele mele.

[19] Cf. Gheorghe Pavelescu, *op. cit.*, p. 81, textul nr. 49.
[20] *Antologia de literatură populară*, I, București, 1953, p. 161.

Folosirea în mare măsură a operelor populare, dintre care am analizat aici doar pe cele mai frecvente, vorbeşte, pe de o parte, de adînca propensiune a lui Beniuc spre izvorul popular, dar pe de altă parte, putem afirma că anumite motive folclorice îndeplinesc funcţia estetică de disimulare a unui mesaj poetic combativ. Disimularea, realizată în cazul nostru prin folclor, constituie un procedeu artistic oportun pentru un poet luptător într-o epocă de teroare fascistă, cînd fiecare glas al „durerii romîneşti" este ameninţat să-l bage „domnii" la închisoare. Totodată procedeul, departe de a provoca ermetismul conţinutului de idei, potenţează ideea artistică, lectorul cu un fond aperceptic format înţelegînd limpede, dincolo de metafora folclorică, cuvîntul poetului revoluţionar.

Utilizarea acestui procedeu al simbolurilor narative luate din basm sau din baladă îi conferă lui Beniuc, pe lîngă titlul de rapsod popular, şi pe acela de poet modern. Anecdota nu anulează ipso facto poezia lirică, iar la Beniuc constatăm reuşite artistice ori de cîte ori se foloseşte de scheletul basmului ca să comunice idei şi sentimente ale contemporanilor înaintaţi. Totodată anecdotica de factură populară, prin natura ei hiperbolică, permite un mare aflux al sugestiei lirice, o închegare lămurită a ideii poetice. În cadrele schematice ale basmului, reduse la lupta dintre forţele binelui şi ale răului, Beniuc a turnat „lava fierbinte" a prezentului. Eroul liric preferă în cazul multor poezii ale lui Beniuc să vorbească prin graiul temerar al lui Făt-Frumos, elocvent simbol al forţei poporului.

Fără îndoială analiza acestor motive folclorice de bază, specifice poeziei de tinereţe scrisă de Beniuc, vorbeşte de un artist cetăţean. Poeziei îi este consubstanţială cunoaşterea omului din timpul său, iar în locul elucubraţiilor fals populare ce apăreau atunci, ea degajează ideea generală a necesităţii schimbării structurii sociale. Creaţia lui Beniuc anterioară Eliberării se încadrează astfel, prin latura ei cea mai bună, în care poezia de inspiraţie folclorică prevalează, în literatura precursoare a realismului nostru socialist.

Corelativ al epocii, poezia lui Beniuc ne surprinde astăzi prin noi modalităţi de cooptare a elementului folcloric. În timp ce unele motive aproape că au dispărut, altele abia în vremea din urmă cunosc o dezvoltare manifestă, frecvenţa lor explicîndu-se prin axarea poeziei beniuciene pe noile coordonate ale prezentului. Spiritul de luptă şi cel constructiv, atît de actuale epocii noastre, sînt transfigurate adeseori cu măestrie prin intermediul unor motive ca Iovan Iorgovan sau meşterul Manole. Chiar dacă unele imagini de natură folclorică, specifice primelor volume mai persistă, acestea sînt subordonate unei viziuni conceptual diferite. Ziua Eliberării însemnează artisticeşte, dacă ne referim la motivele folosite pînă acum, încheierea luptei dintre Făt-Frumos şi balaur:

O zi cu fruntea soarelui de aur
Măreaţă răsărind în zori de munte
Şi Făt-Frumos ştergîndu-se pe frunte
Iar lîngă el, în sînge, un balaur.

(23 August 1944)

Ileana Cosînzeana nu mai constituie obiectivul unor năzuinţe obsesive, idealul poetului fixîndu-se acum între hotarele teluricului cîntecul său avînd ca idee centrală „casa cu temei de piatră" a socialismului. Pentru salvarea Cosînzenei eroul liric din creaţiile mai vechi trebuia să pornească „la drum" greu, pregătit să reziste unor dificile încercări. Or, în noile împrejurări sociale ţara visată este realitatea însăşi, localizată de poet oarecum printr-un revers al unei vechi formule din basmele noastre, care, prin sentimentul circumscris, ne aminteşte de cadrul luminos întîlnit în *Nunta Zamfirei:*

Veniţi de peste nouă mări,
De peste nouă ţări veniţi,
Veţi fi primiţi cu-mbrăţişări,
Cu cîntec veţi fi primiţi.

(Toast de Festival)

Trăind acum printre „flori visate altă dată", poetul nu renunţă totuşi la datoria sa de „oştean":

Nu m-am schimbat
de loc nu m-am schimbat,
Aceleaşi drumuri cu suiş le bat.
Ce-i drept mai sus acum
şi mai departe,
Dar tot cu urşi la poduri
şi cu moarte.

(Pe acelaşi drum)

Schimbată este numai, în problema care ne preocupă, una din funcţiile de bază ale folclorului, care, încetînd de a mai juca şi rolul de disimulant, rămîne pentru creaţia lui Beniuc un inepuizabil fond de inspiraţie tematică şi de sugestie imagistică.

Poemul *Chivără roşie* (1948) este întîia creaţie scrisă după Eliberare, realizată la un nivel superior oricărei încercări anterioare de inspiraţie folclorică.

S-a remarcat în dese rînduri că poetul are sentimentul prezenţei istorice a tot ceea ce a însemnat un piedestal pentru viaţa noastră de azi. În poezia lui Beniuc, trecutul este în ultimă analiză imaginea luptelor sociale prin care noi ne-am realizat ca popor. Fiece atitudine de revendicare socială, aparţinînd „acelui trecut care a evoluat pe drumul firesc al dezvoltării poporului nostru"[21], nu piere ci se perpetuează de la generaţie la generaţie („În mine, tată, tu mergi mai departe"), păstrînd sever linia unei credinţe cetăţeneşti de luptător:

Aceasta este Roşia Dumbravă
Pe unde Ştefan a luptat cu slavă
Şi uite-aici un fag măreţ cu arme
Sub care Mihu doarme şi nu doarme,
Iar brazii aceştia nalţi şi rămuroşi
Au închinat cu Toma Alimoş
Aicea este şi stejarul Horii
Ce vesel joacă-n crengile lui zorii.

(Grădina mea botanică)

[21] Mihai Beniuc, *op. cit.*, p. 181.

De fapt, oricare dintre aceşti protagonişti reprezintă, simbolic, „poporul întreg“[22]; eroii populari ai istoriei fac împreună cu eroii baladelor un corp comun, o prezenţă unică şi vie a spiritului de luptă; ei „dorm şi nu dorm“, întreţinînd incandescente, prin flacăra revoltei lor, sufletele urmaşilor:

A fost pe-aici unul Horea
Vi se face pielea găină?
. . . . . .
Mi se pare că mai sînt
Oarecari nepoţi prin munte

(A fost odată unul Horea)

Chivără Roşie ne apare astfel ca un mit sinteză al luptei poporului pentru libertate creat pe baza tradiţiei folclorice.

Primele acorduri ale baladei datează din 1943, cînd în volumul *Poezii* este publicat un mic fragment, cu titlul *Munţii Apuseni*. Osatura fragmentului se încheagă din cunoscutul proverb „banul e ochiul dracului“, la care se adaugă — cu vădite intenţii sociale — credinţa poporului în balaurii păzitori de comori:

Colo-n miezul muntelui
Zace ochiul dracului
Aurul, aurul.
Peste el balaurul,
Da balarul mi-i om
Dacă-i om şi cine-i domn?

Absconzitatea din ultimele versuri dispare la reluarea fragmentului în cuprinsul baladei, unde revoltaţii polemizează:

Ce bălaur? Poate om
— Om
Dacă-i om şi cine-i domn?
— Cum să fie om, fîrtate,
Dacă mîncă din furate?

Balada este prefigurată şi de alte două poeme, *A fost odată unul Horea* şi *Vulturul răzbunării*, ambele publicate în volumul apărut în 1946. Din prima am citat, relevînd ideea persistenţei unui „duh“ al revoltei, care incită generaţiile asuprite; cealaltă, *Vulturul răzbunării*, reia — printr-o nouă imagine — aceeaşi idee:

Nu are Horea mormînt
Domnii-l tăiară şi-afară-l lăsară
Un vultur s-a hrănit din trupu-i sfînt
Şi vulturul nu poate să moară —

Un comentar al poetului, făcut cu un alt prilej, este, în cazul de faţă, probant: „Poate inima lui Horea rătăceşte şi azi prin munţi într-un vultur. Cei care atunci au vrut, prin strivirea lui, să înfrîngă puterea de luptă a poporului de jos pentru drepturile sale n-au putut să-i ucidă inima“[23].

[22] Id., *ibid.*, p. 155.
[23] Id., *ibid.*, p. 154.

Reluînd printr-un erou alegoric ideea invincibilităţii poporului, permanenţa setei de dreptate socială, Beniuc a creat un personaj mitologic în liniile căruia recunoaştem profilul revoluţionar al maselor împilate. Chivără roşie — ca imagine a revoltei — este omniprezent:

Umblă fără hodină
Prin sloată, prin ploaie, prin tină,
Prin munţii sîlhui,
În casa oricui,
Văzut-nevăzut,
Adăstat şi temut.

De ivit se iveşte fantomatic, oridecîteori sînt momente de cumpănă. Sfătuieşte pe Horea întors dezamăgit de la „şarpele de împărat"; îi apare lui Crişan în vis „cu spada de sînge muiată", ori vesteşte, cu vorbe de tunet, pe opresori:

Vine judeţul cel greu,
Judeţul cel greu al poporului meu.

Fabulaţia baladei are în centru răscoala iobagilor romîni şi maghiari de la 1784, din care poetul reconstituie artistic unele elemente de rară concentrare dramatică, accentuată de prezenţa filonului popular. Din numeroasele exemple, selectăm cîteva:

Umbla pe atunci, umbla
Şi spaimă în domni băga
Chivără roşie.

Stilul acesta este al baladelor populare:

Si mergea, măre, mergea,
Pîn la curte-mi ajungea[24].

În altă parte:

Soţioară dalbă,
Grădină cu nalbă,
Singură vei sta de-acum
Că eu plec la drum.

Imaginea pleacă tot din folclor:

Soţioara lui
Roua cîmpului,
Foaie verde de-avrămească,
Rămîi casă sănătoasă[25].

Expresii şi zicale populare din cele mai variate împînzesc balada *Chivără roşie* de la un capăt la altul. Semnalăm cunoscuta locuţiune, folosită de Eminescu, „a fi cîtă frunză şi iarbă": „gloata e iarbă, frunziş"; de asemenea vorbele lui Horea, „aici în hîrtii aşa sună" sînt creaţii în spirit folcloric, pe

[24] *Antologia de literatură populară*, I, Bucureşti, 1953, p. 279.
[25] *Ibid.*, p. 408.

baza unor zicale ca „așa sună la carte", „așa e legea", ceea ce în mentalitatea poporului însemna un fapt indubitabil. Epitetele din blestem conferite celui ce „slujește" casa lui Dumnezeu („iscoada iadului", „sluga necuratului", „barbă de țap") sînt folclorice la origine și ilustrează sensibil ostilitatea celor de jos față de reprezentanții bisericii.

Soluția artistică a conflictului dintre stăpînitori și obidiți este, la fel, de proveniență populară. Sîngele celui ucis pe nedrept denunță insistent pe trădător, apărîndu-i în vis, pe mîini, în pîinea pe care o frînge:

> ... dar cînd
> Dă să rupă pîinea, se despică sîngerînd,
> Ca o inimă de om înjunghiată.

Motivul, așa cum apare el în *Chivără roșie*, respectă o tradiție folclorică din părțile Zarandului, înregistrată și de culegători: „după vinderea sîngelui nevinovat al lui Horia, unul din trădători, cumpărînd pe banii primiți un pătrar (baniță) de grîu din care făcînd pîine, cînd a scos din cuptor un coc, pe care frîngîndu-l în două a căzut din mijlocul lui un glonț de sînge închegat"[26].

Ura împotriva dușmanilor poporului i-a prilejuit lui Beniuc crearea unei poezii cu un pronunțat caracter polemic, comentată în unanimă apreciere de critici, poezie în care elementul folcloric intervine masiv la gravarea acestora în aqua forte. Pentru cel care i-a pricinuit o nedreptate sau îi stă amenințător în cale, poetul anonim recurge adeseori la imprecație, a cărei substanță cunoaște variate mijloace de realizare artistică. Un asemenea mijloc rămîne coborîrea pe treptele inferioare ale zoologicului, în lumea fiarelor și a monștrilor, a indivizilor care și-au pierdut atributele umane[27]. Descalificarea din rîndul oamenilor se realizează, stilistic, prin metafore, dușmanul fiind numit laconic „șarpe", „lup", „cîine", „balaur" etc., după cum comportarea lui se poate asocia în mintea creatorului cu animalul ce i se substituie personajului vizat. Cum s-a putut observa, procedeul este familiar lui Beniuc. Se cuvine subliniată acum accepțiunea simbolică dată de poet materialului folcloric, sensul actualizat, cu vădite intenții satirice îndreptate împotriva dușmanilor lumii noi. *Furtuni de primăvară, Stema țării, Atît, Paznic, Tir, Nu doarme, Prin beznă, Sub raze de purpur, Nu uita* sînt creații în care se poate constata, într-o tratare diversificată, amintitul procedeu popular, dar, folosind însuși vorbele poetului, „altu-i tîlcul vechilor cuvinte". Creația polemică a lui Beniuc rămîne fidelă izvorului popular în măsura în care acesta îi dă posibilitatea de a plasticiza propriile sale idei artistice — derivate din concepția unui scriitor comunist — iar deîndată ce își pierde această calitate de „convertire", filonul folcloric se încorporează în vers numai ca element de stil. Urmărind cum plasticizează prin folclor profilul dușmanului vieții socialiste, constatăm că acesta e numit după rangul, puterea și structura lui morală „bălaur", „goangă veninoasă", „lup", „jivină", „șarpe", „blestemată gadină", „erete", „reptilă", „fiară",

---

[26] Teofil Frîncu și George Candrea, *Romînii din Munții Apuseni*, București, 1888, p. 293.
[27] Cf. Alexandru I. Amzulescu, *Răscoala țăranilor din 1907 oglindită în cîntecul popular*, în „Revista de folclor" II (1957), nr. 1—2, p. 143, textul nr. 35.

„omidă" etc. Apelativele „șarpe" și „lup" întrec în frecvență, prin valoarea lor caracterologică desigur, pe toate celelalte:

Șarpele și el vrea să te-nvețe
Pînă ce te-adoarme și-a urcat
Sus la cuib în teiul parfumat.

(Paznic)

Și raza ei ucide șerpii
Topind cătușe sloboade șerbii
Și-n lume, proletara frunte
O luminează, ca pe-un munte
Lumina lui Octombrie

(Lumina lui Octombrie)

Gonește lupii ce umblă pe imaș
Neiertător fii fată de vrăjmaș.

(Atît)

Cunoști și gropile de lup
Cunoști și lupii stînd la pîndă
Dar și jungherele ce rup
Și cad în trup ca o osîndă.

(A fi)

Limbajul aforistic în stil esopic, paremia sau „descîntecul" satiric sînt folosite cu măestrie în creații pătrunse de cea mai avansată atitudine politică *(Descîntec)*. Înrîurirea complexă a folclorului stă la baza cutezătoarelor satire anticapitaliste, *Povestea cu balaurul ucis de Iorgu Iorgovan* și *Cîntarea din urmă*. Ca în aproape tot ce este popular, Beniuc a descoperit în afabulația baladei *Iovan Iorgovan* un „tîlc", o semnificație în stare să reînprospăteze vechiul motiv. În Povestea cu balaurul... se preia din baladă un singur episod, acela în care ni se relatează ce se întîmplă cu balaurul ucis de viteaz:

Dunărea-l primea
Și îl ascundea
În peștera rea.
Aici se-nmulțea,
Viermii se-nmulțea
Muște slobozea,
Și-n *veci* nu perea[28].

Episodul stîrnește poetului o neîmpăcată „ciudă" pe Iorgovan, deoarece el a săvîrșit o faptă eroică incompletă: „a lăsat balaurul neîngropat". „Hoitul puturos" a rămas astfel o sursă permanentă de viață pentru neamul insuportabil al gîngăniilor. Această rezervă critică față de cele înfăptuite de vechiul erou permite un transfer, de loc strident, de la fantasticul baladesc în lumea epocii noastre:

Cadavrul iată-l, este încă viu
Căci putred e, dar nu-i mort capitalul,
Că va muri, aceasta toți o știu.
Din el gîngănii se revarsă valuri

Duhoarea lui văzduhul ni-l împute
— Hai să-ngropăm stârvina cît mai iute.

[28] *Meșterul Manole*, Balade populare, București. 1960, p. 48.

Cîntarea din urmă continuă tematic *Povestea cu balaurul...*, imaginîndu-se ritualul îngropării „acestei otrăvite fiare". Poezia pare a fi un prohod, un cîntec de înmormîntare, spus însă fără obişnuita îndurerare, ci în termeni aspri paremiologici:

Nu voi cînta prohod de harpe
Inlăcrimat la catafalc,
Căci şarpe-i cel ce moare, şarpe
Şi va muşca dacă nu-l calc.

De la motivul popular al baladei, Beniuc ajunge de fapt la închegarea unei satire de actualitate care degajă nu atît rîsul cît dezgustul şi mînia.

S-ar putea spune că în sistemul de imagini al poeziei lui Beniuc fiecare motiv de natură folclorică are o funcţie precizată şi el revine ori de cîte ori poetul este obsedat de aceeaşi temă. Faptul s-a observat urmărind prezenţa folclorului în cîteva din poeziile axate pe tema luptei împotriva duşmanilor socialismului. Constatarea se poate adînci analizînd motivele populare din creaţiile menite să arate forţa de neînvins a poporului, setea lui de a-şi construi o viaţă demnă. Am arătat, vorbind de *Chivără roşie,* în ce mod se reactualizează faptele eroilor de baladă sau ale eroilor de istorie intraţi în folclor, pentru a se demonstra artistic tăria poporului. Se pot aduce în discuţie şi alte poeme, cum sînt *Gruia lui Novac, Grădina mea botanică, Stîlp de foc* etc. similare sub raportul influenţei folclorice.

Reversul liricii care îndeplineşte oficiul de blestem la adresa duşmanilor, poezia construcţiei vieţii noi, socialiste, cunoaşte infiltraţii folclorice dintre cele mai subtile şi poate că nicăieri ca în creaţia închinată acestei teme nu se poate observa cu asemenea profunzime legătura dintre popor şi poet, procesul de osmoză între creaţia folclorică şi cea a lui Beniuc. Eroul liric devine într-o asemenea poezie, un homo faber, opus individualismului, preocupat de realizarea unor acte umane măreţe, folositoare întregii societăţi. Faptele îi sînt generate de un spirit constructiv cu rădăcini adînci în viaţa poporului, ele se împlinesc pentru acest popor, de unde tăria şi permanenţa lor în timp. Se constată în creaţiile de acest fel o sete a muncii, a înfăptuirii pe plan superior, existenţa unei conştiinţe care îşi pune deliberat problema de „a zidi" trainic, conştiinţă însufleţită de o situare a eroului în unghiul care îi dă perspectiva infinitului în posibilitatea de a se realiza artistic.

Ilustrarea folclorică a unui asemenea erou nu-şi putea afla o imagine mai plastică decît aceea a meşterului Manole. Fapta Meşterului reprezintă complinirea spiritului faustic — a setei de cunoaştere; Manole constituie elogiul creaţiei umane, necesitatea de a te ridica la înălţimea înfăptuirilor clipei şi — mai ales — de a încerca să îmbogăţeşti aceste înfăptuiri printr-un spor de valoare. În ultimă analiză năzuinţa Meşterului constă în a justifica existenţa, cunoaşterea, prin complementul ei necesar, activitatea în folosul umanităţii. Acest fapt însuşi poate provoca fierberi sufleteşti dramatice, pe care nu o dată le întîlnim transfigurate poetic. Caracterul dramatic al personajului folcloric se intensifică însă şi prin motivul central care încheagă conflictul baladei — crearea unei opere de artă cere sacrificiu — la care se adaugă, într-o societate cu clase antagoniste, opoziţia dintre creator şi forţa dominantă, lipsită de solicitudine.

M. Beniuc nu este primul nostru poet care a introdus în literatura cultă motivul Meşterului Manole. O incursiune, oricît de sumară, în istoria acestei probleme, cu privire specială la literatura actuală ne va înlesni fixarea locului pe care-l ocupă creaţia lui Beniuc inspirată din vechea baladă în cadrul literaturii noastre. Elementele baladei *Meşterul Manole* au servit încă din secolul trecut unor scriitori romîni ca puncte artistice de sprijin deosebit de fertile. Un recent studiu despre *Meşterul Manole în literatura cultă*[29] reconstituie critic majoritatea producţiilor artistice întemeiate pe motivul popular de-a lungul unei perioade care depăşeşte un secol, întîiul poet inspirat de această baladă fiind C. Bolliac, în 1847. Studiul urmăreşte cronologic penetraţia motivului pînă la scriitorii actuali, relevînd la acest capitol încercările lui Laurenţiu Fulga, Mihai Beniuc (parţial), Darie Magheru şi N. Labiş, dar fără să epuizeze toate exemplele şi mai cu seamă — fără să dezvolte în măsura cuvenită implicaţiile filozofice şi artistice pe care le impune receptarea mitului popular de către poeţii noştri de astăzi.

Portretul omului constructor este una din temele de largă circulaţie în literatura actuală şi este un lucru obişnuit să descoperim la majoritatea poeţilor noştri cel puţin cîte o creaţie dedicată „zidarului" acestei lumi, care adesea este asociat cu figura legendară a meşterului Manole. Elogiul forţei creatoare a eroului de baladă, glorificarea dorinţei lăuntrice de a înălţa ceva măreţ, indiferent de privaţiunile pe care atingerea unui ideal superior le pretinde, exprimă tendinţa poeziei actuale de a găsi un termen de comparaţie adecvat pentru omul zilelor noastre, care, întîi de toate, este pătruns de răspunderea „zidirii" unui alt edificiu social: „Problema zilei de azi — spune G. Călinescu — este de a alunga ceea ce e schilod în ideologie şi forme, de a regăsi frumuseţea omului «faber»[30]. Variatele interpretări, îndeosebi cele lirice, izvorăsc din această aspiraţie artistică profund contemporană, ceea ce face să ne apară ca deplin reuşită într-o compoziţie actuală, aureolarea partidului, de pildă, cu numele eroului mitic:

Inalţă-te casă frumoasă şi nouă
Cu meşterii tineri ce suie pe schele
Şi mîna pe ziduri ţi-o poartă cu grijă
Nu-i nici o mireasă zidită în ele.

Inalţă-te, casă sonoră şi albă
Şi meşterii tineri să nu-ţi teamă zidul
Mulţi dragi şi-a închis în pămînt pentru tine
Puternicul meşter Manole — Partidul[31].

Cine urmăreşte influenţa meşterului Manole în creaţia artistică din ultimii ani constată surprins două fapte evidente: întîi, un mare număr de lucrări înrîurite de motivul baladei; apoi, atrage luarea aminte amănuntul plin de semnificaţie că mai toate aceste lucrări sînt poezie lirică. Notăm astfel: *Nou meşter Manole, Meşterul Manole* de Mihai Beniuc, *Meşterul* de Nicolae Labiş,

[29] George Ciompec, *Meşterul Manole în literatura cultă*, în „Revista de folclor", V (1960), nr. 3—4, p. 42—64.
[30] George Călinescu, *Tinerii*, în „Contemporanul", 1960, nr. 52 (23 dec.), p. 7.
[31] Ana Blandiana, *Cîntec dintr-o fereastră* în „Tribuna", IV (1960), nr. 21 (26 mai) p. 7.

Fîntîna de Gheorghe Tomozei, *Umbra lui Manole* de Lucian Valea, *Meşterul Manole* de Leonida Neamţu, *Ecou de baladă* de M. Negulescu, *Poem despre construcţii* de Miron Scorobete, *Cîntec dintr-o fereastră* de Ana Blandiana etc. Fenomenul acesta de trecere masivă în lirică a unui motiv folcloric supus pînă deunăzi unor interpretări artistice aparţinînd aproape exclusiv genului dramatic sau epic (vezi piesele de teatru apărute în perioada interbelică), îşi află explicaţia în realitatea timpului nostru. Fără să denatureze sensul major al baladei, interpretările lirice pe această temă consfinţesc dispariţia conflictului dintre creator şi societate, slăvesc o trăsătură devenită dominantă la omul orînduirii socialiste — aceea de a sluji un ideal înalt, folositor întregului popor. Personaj izolat şi neînţeles în epocile trecute, tipul de felul meşterului Manole devine reprezentativ şi majoritar în vremurile noastre, setea lui de a întruchipa în fapte forţa spiritului uman îşi poate afla o deplină rezolvare şi în acelaşi timp o totală adeziune a colectivităţii din care face parte; simbolic, el este geniul creator al poporului înfăţişat în vesmintele literaturii lui.

În raport cu restul motivelor populare, meşterul Manole a exercitat o influenţă fără egal asupra creaţiei lui Beniuc, încît s-ar putea afirma că exemplul eroului de legendă l-a urmărit permanent pe poet, reprezentînd pentru el un îndreptar artistic şi etic de primă mărime. În multe versuri din tinereţe, dar cu deosebire în altele mai recente, create sub impulsul setei de a „ridica" o lume nouă, se resimte pilda Meşterului.

M. Beniuc se numără printre cei dintîi scriitori de la noi, dacă nu e cel dintîi, preocupaţi să dea mitului o interpretare ideologică şi artistică în spiritul epocii noastre. Prima încercare datează din anul 1934, cînd publică în revista „Pagini literare" eseul *Meşterul Manole*[32]. Stimulat de ideea fundamentală a motivului — înfăptuirea artistică superioară cere sacrificiu — tînărul poet ajunge la formularea unui crez literar de la care, renunţînd cu timpul la unele influenţe biologiste, nu se va îndepărta niciodată: „E o eroare cu ispăşire amară, spune Beniuc, să crezi că poţi rupe o frunză măcar din cununa de lauri a artei fără să o plăteşti cu propria viaţă. Acest adevăr, exprimat undeva de Th. Mann, se aplică cu egală valoare tuturor formelor de creaţie umană. Toate cer pentru realizarea lor jertfirea insului biologic în interes supraindividual".

Reflexiile din pasajul citat confirmă ideea că Beniuc acordă încă de la început acestui mit un înţeles filozofic general valabil, considerîndu-l ca aplicabil „tuturor formelor de creaţie umană", plastice, poetice etc. Dar nu se opreşte la acest loc comun. Adîncind comentariile poetul ajunge să distingă în procesul complex de desfăşurare a vieţii planuri multiple de existenţă — („viaţa umană creşte pe planuri diferite") — din care disociază, pentru a-l analiza separat, planul vieţii creatoare. Acest din urmă plan constituie „forma eroică a vieţii", reprezentată de indivizi capabili să depăşească printr-o încordare revoluţionară „tiparele realizate", încremenite, ale societăţii umane. Beniuc observă, deşi nu în toate articulaţiile dialectice, o „ciocnire" între formele vechi şi noi de viaţă, din care, „întocmai ca din cremene izbită în cremene, ţîşneşte scînteietoare forma nouă de viaţă".

---

[32] Mihai Beniuc, *op. cit.*, p. 21—25.

Tipologia folclorică oferă prin meşterul Manole un strălucit exemplu de personalitate care şi-a subordonat viaţa unui imperativ înalt. Legendarul personaj este unul din cei care au urcat o nouă treaptă pe scara valorilor umane, el „e creatorul de cultură, plăsmuitorul de noi forme ale vieţii", o figură veşnic pilduitoare pentru urmaşi. Indivizii care fac parte din familia spirituală a Meşterului „nu se mai împacă cu nici un drum existent şi atunci îşi creează ei un drum nou, neînceput încă de oameni". E un „drum în sus" primejdios, care pretinde „jertfe de vieţi fără număr", însă oferă şi inegalabile satisfacţii.

Idei din eseul *Meşterul Manole* întîlnim de-a lungul întregii creaţii a lui Beniuc. În opera de tinereţe, tendinţa eroului liric de a parcurge o cale nouă, nestrăbătută, de a plăsmui valori noi de artă se poate urmări relativ în multe poeme. *Drum în sus*, celebra poezie care deschide volumul *Cîntece de pierzanie* este o elocventă confesiune asupra spiritului constructiv, înnoitor, caracteristic poetului:

Din serie de vrei să te cunoşti
Fugi de cărări şi nu intra în temple.

Eu am luat-o fără drum în sus...

E de subliniat că dorinţa de a înfăptui, de a crea se integrează concomitent unor cerinţe estetice dar şi sociale, efectul suprem al artei exercitîndu-se asupra schimbării vechii lumi:

O lume nouă Eu am să ridic.

(Tovarăşii copilăriei)

Ci trebuie să plec
Sînt multe de făcut în ţara noastră.

(Cu sanie fără clopoţei)

Elogiul faptelor creatoare a rămas pînă astăzi una din temele majore ale poeziei lui Beniuc; pentru poet fapta este superioară contemplaţiei („Nu vreau ca Faust numai să visez"), deoarece, cum spune el însuşi, „Atît cît eşti acolo, eşti, în fapte". A fi înseamnă în ultimă analiză a făuri, plătind la nevoie, cu „propriul sînge" valoarea operei tale; rostul vieţii umane numai astfel se justifică:

Lumii fii meşterul, faurul
Pune icoana iubirii
Mîndră să ardă ca aurul
Vatră clădind fericirii

(Lumii fii meşterul, faurul)

Ecourile baladei se resimt însă puternic în cîteva din poeziile create în ultimii ani: *Nou meşter Manole, De-i pe-ntrecute* şi *Ca Meşterul Manole.*

Sentimentul general care se desprinde din aceste poeme este cel de totală dăruire a eroului pentru „clădirea vieţii noi", cea mai de seamă înfăptuire contemporană a umanităţii. Sacrificiul individual — „Şi am zidit, măi fraţi,

în temelii / Şi dragoste, şi inimă şi sînge" *(De-i pe-ntrecute)* — este răsplătit de „vrăjitoarea lume" pe care o înalţă în folosul unui popor întreg:

Dar de clădirea vieţii noi
Ca să ne-nalţe cere viaţă,
Un suflet care, pus de noi,
În temelia ei măreaţă.

Atuncia, nou Manole, eu
Pe mine m-aş zidi anume,
Deşi să mă despart nu-i greu
De-această vrăjitoare lume.

(Nou meşter Manole)

În vechea baladă artistul se află în faţa a două perspective: prima îi oferă o viaţă calmă, dar plată, destinată cufundării în anonimat; cea de-a doua îl angajează în vîrtejul artei, îi sădeşte în suflet patima creaţiei nemijlocite, dîndu-i curajul să sfarme împotrivirile. În poeziile lui Beniuc inspirate de motivul Meşterului drama alegerii uneia din perspective nu mai are loc. Deşi conştient de măsura sacrificiului, eroul zilelor noastre acceptă cu generozitate drumul creaţiei, deoarece gîndul lui are în vedere eficacitatea general umană a efortului pe care-l săvîrşeşte:

Ca meşterul Manole
Zidind pe dulcea-i Ană
În vorbele — viole
Eu inima-mi sărmană
Zidesc-o zi şi noapte
Să cînte, nu să gcamă
Să fie glas ce cheamă
La muncă şi la fapte.

(Ca meşterul Manole)

Poezia lui Beniuc oferă numeroase alte aspecte unde s-ar putea identifica noi resurse folclorice, dar fiecare motiv adus în discuţie ne-ar conduce la aceeaşi concluzie, fundamentată îndeajuns de analiza elementelor populare dominante: avem de-a face cu o individualitate poetică legată organic de valorile populare şi preocupată continuu să dea acestor valori o interpretare originală, potrivită cu sensul major al epocii. Virtuţile poetului se concentrează în redarea prin intermediul folclorului a realităţilor contemporane, toate motivele converg spre o artă a simbolurilor, în care vechi semnificaţii legendare sînt „duse mai departe", primesc noua efigie a veacului, integrîndu-se cerinţelor estetice actuale.

Faptul că Beniuc a preluat din tezaurul popular motive dintre cele mai cunoscute, evitînd receptarea unor imagini netipice, explică forţa generalizatoare sugestivă a simbolurilor sale folclorice. Ele cuprind ceea ce este caracteristic în viaţa poporului, individualizează trăsăturile lui specifice, aşa cum ni se înfăţişau ele în timpurile apuse şi cum ni se dezvăluie astăzi.

DATE NOI PRIVITOARE LA MIHAIL HALICI

DE

MUSNAI LÁSZLÓ, DANI JÁNOS şi ENGEL KÁROLY

Secole de-a rîndul, numele umanistului romîn Mihail Halici a fost pomenit doar în treacăt, în biografia poetului sas Valentinus Frank von Frankenstein — colegul său de şcoală la Sibiu — sau în legătură cu eruditul Páriz Pápai Ferenc, pe care M. Halici în 1674 l-a felicitat într-o poezie cu ocazia promovării lui de doctor în medicină. Aceste distihuri romîneşti s-au tipărit împreună cu celelalte versuri gratulatorii trimise din Colegiul aiudean la Basel. Pe la sfîrşitul secolului al XVIII-lea doctorul Weszprémi István din Debreţin pentru deosebita ei raritate (ob insignem raritatem) republică epigrama în traducere latinească în *Succinta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia*, iar Kazinczy Ferenc, referindu-se la această retipărire din urmă, atrage atenţia scriitorului Virág Benedek, solicitat să colaboreze la *Lexiconul de la Buda*, asupra importanţei prozodice şi metrice a poeziei (cf. Gáldi László, *Contributions hongroises à la découverte de la langue roumaine*, în „Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae", VII (1957), nr. 1—2).

Primul care s-a ocupat mai îndeaproape de Halici a fost Nicolae Drăganu, însă în lipsa datelor necesare nici el n-a putut clarifica decît în parte problemele abordate în studiul său *Mihail Halici. Contribuţie la istoria culturală romînească din sec. XVIII*, în „Dacoromania", IV (1924—26), p. 76—168.

În cele ce urmează, pe baza unor documente nevalorificate pînă-n prezent, vom încerca să completăm acest material.

„Michael Halycz" — cum stabileşte şi N. Drăganu — a ajuns din Sibiu la Aiud în 1664 şi, intrînd în cursul superior, a semnat legile Colegiului în 1665 împreună cu Páriz Pápai Ferenc[1]. Copia acestei „liste de subscripţie" se păstrează astăzi la Biblioteca documentară de stat — Aiud.

Anii de ucenicie ai lui Halici la Aiud au fost întrerupţi de intervalul pe care l-a petrecut ca rector la şcoala protestantă din Orăştie. Nicolae Drăganu, referindu-se la indicaţiile vagi din cronicile şcolare, n-a putut stabili decît cu aproximaţie (terminus ante quem non) durata acestei misiuni (cf. *op. cit.*, p. 82—84). Însemnările contemporanilor lui Halici ne oferă însă puncte mai

[1] Cf. *Jurnalul* lui Páriz Pápai Ferenc, în „Irodalomtörténeti Közlemények", II (1892) p. 290 (Însemnările din 1664).

stabile în această privinţă. Colegul de an al lui Halici, Páriz Pápai Ferenc, fusese numit la 9 aprilie 1667 învăţătorul (preceptorul) etimologiştilor din Aiud (cf. *ibid.*, p. 391), prin urmare şi M. Halici trebuie să fi fost plecat cam pe atunci din Aiud la Orăştie. Dat fiind că începînd cu data de 30 august 1669 — data intrării în funcţie a rectorului Gidófalvi Dániel — evidenţa demnitarilor şcolii de la Orăştie este ţinută la zi, putem conchide că M. Halici i-a fost predecesorul direct.

Reîntors la Aiud, Halici începe să folosească — caz de altfel frecvent printre studenţii epocii —, după locul său de obîrşie, numele de „Karánsebesi". Aşa se iscăleşte în cartea lui Cocceius, *Summa Theologiae*, astăzi în posesia bibliotecii Institutului teologic protestant — Cluj (cota 22528) şi sub acest nume ia parte la disputele teologice conduse de profesorul cartezian Dési Márton, ale cărui însemnări ni s-au păstrat, într-un manuscris voluminos întitulat *Moreh Nebochim* (Călăuza rătăcitorilor), la Biblioteca documentară de stat — Aiud. Profesorul rezumă cele 129 de dispute ţinute între decembrie 1671 şi sfîrşitul anului 1676, indicînd pe lîngă subiect şi participanţii: referenţi şi oponenţi. Numele lui M. Halici, adică Karánsebesi, apare chiar de la a treia dispută ca susţinătorul unui referat despre credinţă lucrat pe baza tratatului *Medulla Theologiae* de Amesius. La 17 februarie 1672, M. Karánsebesi este oponentul referatului prezentat de seniorul Jánki Mihály, iar la 16 septembrie al aceluiaşi an [?], printr-o nouă lucrare, dă dovadă de pregătirea sa temeinică. Este demn de remarcat că aceste discuţii s-au purtat sub influenţa cartezianismului, ce cîştiga din ce în ce mai mult teren în viaţa intelectuală din Transilvania (cf. *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, ediţia a II-a, p. 222).

Prin urmare M. Halici încă de pe băncile colegiului ajunsese în strîns contact cu gîndirea raţionalistă eliberată de prejudecăţi, şi această împrejurare i-a determinat atît orientarea ştiinţifică, cît şi concepţiile sociale. Credem că nu sîntem prea departe de adevăr dacă presupunem o strînsă legătură între această mentalitate combativă la timpul ei şi plecarea subită a lui Halici din colegiu. În lista de subscripţie aproape în dreptul fiecărui nume s-a trecut ulterior şi cariera pentru care s-a dedicat respectivul. Or, alături de numele lui M. Halici găsim menţiunea laconică: „Catilina Colegii pestis exturbatur", ceea ce denotă o învrăjbire în sînul tineretului, în urma căreia M. Halici a fost silit să părăsească şcoala. Desigur nu modeştii bursieri care se pregăteau pentru ocuparea unor posturi subalterne în biserică sau în administraţia ţării au fost contrariaţi de atitudinea conştientă a studentului romîn pornit împotriva aceloraşi nedreptăţi sociale ce în orînduirea feudală îi apăsa şi pe dînşii, ci s-au revoltat junii aristocraţi, cu atît mai vîrtos cu cît începuturile mişcărilor ţărăneşti din Ardeal, manifestate sub veşmînt religios în acea vreme, îi îngrijorau pe cei privilegiaţi[2].

Legăturile prieteneşti cu Páriz Pápai Ferenc, precum şi faptul că M. Halici după plecarea sa din Aiud desemnează filiala colegiului, şcoala de la Orăştie, ca moştenitorul său principal, dovedesc în mod grăitor că conflictul din 1674 n-a avut caracter oficial.

[2] I. Tóth Zoltán, *Az erdélyi román nacionalizmus elsö százada*, Budapest, 1946, p. 47 şi pass.

De altfel şi mărturiile contemporane pot a întări această ipoteză. Misztótfalusi Kis Miklós, renumitul tipograf clujean, tovarăş de şcoală cu M. Halici la Aiud, scrie între altele în lucrarea sa autobiografică *Mentség* (Apologie) că, amărît de uneltirile forurilor ecleziastice din Cluj, intenţionează să se reîntoarcă în Ţările de Jos, unde i s-a apreciat arta şi că, dacă înainte a fost un fiu devotat al naţiei sale, de acum încolo îi va purta aversiune, fugind chiar şi de vestea ungurului, ca şi Karánsebesi[3].

Unul dintre artistocraţii timpului, Bethlen Mihály, consemnează în jurnalul său de călătorie că în 1694 s-a întîlnit cu M. Halici la Londra. Tînărul conte (născut în 1673) nu l-a putut cunoaşte pe M. Halici de la Aiud, în schimb printre emigranţii transilvăneni stabiliţi în Anglia se găseau mulţi foşti studenţi aiudeni, ca de exemplu Tolnai György — pomenit nominal şi în jurnalul lui Bethlen Mihály — care, semnînd legile Colegiului în 1672, cel puţin doi ani a fost coleg de şcoală cu M. Halici. Probabil contele în societatea acestor emigranţi îl întîlneşte pentru prima oară pe peregrinul mîndru de originea sa romană. Încep o discuţie atît de înflăcărată, încît pînă la urmă Halici califică argumentarea lor aidoma inchiziţiei spaniole. Peste trei săptămîni îl revede pe Halici la reşedinţa Sfatului Municipial; de data aceasta însă Halici „îşi leapădă firea sa morocănoasă", se apropie prietenos de conte şi reia firul conversaţiei în ungureşte.

Se pare ca Halici avea trecere în diferitele instituţii publice din capitala Angliei căci îi însoţeşte la „Coffipolium", la „Regia Societas" şi la „Conventus", iar peste o lună (10. III. 1694) tot el este acela cu care vizitează ospiciul de alienaţi din Londra[4]. Tot pe baza celor relatate de Bethlen Mihály se poate presupune că M. Halici avea legături şi cu familia renumitului pictor de origine maghiară James Bogdani, al cărui ginere, Tobias Stranover s-a întors mai tîrziu la Sibiu (pentru amănunte în legătură cu J. Bogdani, cf. studiul lui Országh László în „Studies in English Philology", vol. II, Bpest, 1937).

Ultima dată ce o posedăm pînă în prezent cu privire la şederea lui M. Halici la Londra este din 1712, cînd pe un manuscris păstrat astăzi la British Museum, se semnează sub un text maghiar „Written in London by the Hand of Michael Halicius a Transylvanian A. D. 1712" (cf. K. B., *Megjegyzés egy emlékezéshez*. Világirodalmi Figyelő, VIII (1962), 1. sz., p. 110). Desigur el nu se mai afla acolo pentru desăvîrşirea studiilor academice, deoarece din 31 martie 1679, timp de cinci ani a urmat cursurile Facultăţii de drept la Universitatea din Leyden[5], deci ni se pare mai verosimil că — la fel cu ceilalţi emigranţi — şi-a creat la Londra o situaţie corespunzătoare pregătirii sale temeinice şi cunoştinţelor de limbi orientale.

Oricare ar fi fost însă soarta zbuciumată a lui M. Halici, el a fost un adevărat om de cultură şi dacă autorităţile imperiale instalate în Ardeal

---

[3] *Misztótfalusi Kis Miklós*, Bucureşti, 1954, p. 139.

[4] Originalul manuscrisului se găseşte la Biblioteca Naţională „Széchényi" — Budapesta .Oct. Hung. 1261. Fragmentar s-a publicat în „Magyar Figyelő", I (1911), tom. III; referitor la M. Halici, cf. p. 290.

[5] Cf. *Album studiosorum Academiae Lugduno-Batavae*, MDLXXV—MDCCCLXXV, Hagae, 1875, p. 627, 642, 650, 659, 666. Volumul a fost recenzat de Fr. Teutsch, în „Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde", XVI, Bd. 1. H. Despre M. Halici, vezi p. 216.

i-ar fi respectat intenţiile umanitare, moştenirea lăsată prin testament şcolii protestante din Orăştie ar fi putut deschide porţile ştiinţei în faţa sutelor de tineri dornici de învăţătură.

Dintre actele privitoare la moştenirea lui M. Halici, din punct de vedere istorico-cultural merită o deosebită atenţie inventarul autograf al bibliotecii sale. Lista *(Regestrum librorum)* este datată Sibiu 31 octombrie 1674 şi enumeră conţinutul celor două lăzi lăsate în păstrarea lui Luts János.

Acest inventar, întocmit, cu excepţia unor mici inconsecvenţe, cu o migală savantă, denotă un tînăr ordonat şi bine orientat în domeniul culturii contemporane. Biblioteca cuprindea cca. 539 de opere. Din păcate numărul volumelor nu-l putem stabili nici cu aproximaţie, fiindcă din titlurile indicate laolaltă nu reiese care dintre cărţi erau coligate şi care erau tomuri separate. Inventarul însă chiar sub această formă reprezintă un document de mare importanţă pentru urmărirea procesului de maturizare a mişcării umaniste romîneşti din sud-vestul Transilvaniei.

Această cultură — asemenea celei maghiare contemporane — era tributară antichităţii greco-romane şi teologiei. Prezenţa unor autori printre cărţile lui M. Halici, ca Amesius ori Cocceius — a căror concepţie nu prea era în concordanţă cu principiile osificate ale bisericii protestante — oglindeşte afirmarea raţionalismului în viaţa culturală din Transilvania. Orientarea aceasta e demonstrată şi de interesul pronunţat al posesorului pentru aşa-numitele ştiinţe reale: două volume de Descartes (oare care dintre operele sale le conţineau?), *Epitome Astronomiae* de Kepler, în timp ce lucrările lui Bisterfeld şi Comenius transmiteau mesajul lui Fr. Bacon, părintele materialismului englez şi al ştiinţelor moderne.

Cu deosebită atenţie vor trebui studiate titlurile specificate în grupa „Miscellanei", căci sarcina cea mai arzătoare a cercetărilor cu privire la Halici ar fi depistarea, respectiv identificarea manuscriselor enumerate în acest pasaj al testamentului. Singurul punct de reper în ceea ce priveşte soarta lor e că n-au intrat niciodată în posesia şcolii de la Orăştie, deci n-au fost transportate la Cluj nici în perioada interbelică — cînd din dispoziţia Episcopiei reformate marea parte a bibliotecii Colegiului Kuun de la Orăştie s-a preluat de către şcolile din Cluj — nici după Eliberare, cînd Biblioteca centrală universitară a luat fondul de cărţi rămas la Orăştie. Afirmaţia se bazează pe faptul că nu figurează în inventarul trecut pe filele 21—29 din volumul al 90-lea al registrului numit „Theilungsbuch", evidenţă ţinută de magistratul oraşului Sibiu despre moştenirile litigioase sau fără moştenitor legitim[6]. Inventarul în cauză — asupra căruia regretatul prof. G. Rösler a binevoit să ne atragă atenţia — a fost întocmit la cererea lui Simon Petru de Caransebeş — nepotul Varvarei Halici, sora răposată de timpuriu a legatarului. El cuprinde conţinutul lăzilor lăsate în păstrare la Luts János. Această listă enumeră numai cca. 304 de opere, ba mai mult, şi dintre acestea, 121 titluri nu corespund cu „regestrum"-ul original. Printre lucrările lipsă sînt şi toate manuscrisele. Nu putem indica cine şi cînd a schimbat cărţile, dar faptul că însuşi M. Halici precizează în inventarul său autograf că a cedat unele opere prietenului său

[6] Despre rolul şi caracterul acestor „Theilbuch"-uri, vezi Zimmermann Fr., *Das Arhiv der Stadt Hermannstadt,* II, Auflage Hermannstadt, 1901, p. 81.

Valentinus Frank von Frankenstein în folosinţă ne îndreptăţeşte presupunerea că acest coleg de şcoală, ridicat la înalte demnităţi publice — între 1686—1697 era chiar comite (comes Saxorum) — profitînd de încrederea gazdei, sub pretextul de a consulta, şi-a reţinut din biblioteca ameninţată să ajungă la mezat tot de ce avea el nevoie. Deci dacă cercetările ulterioare vor justifica această presupunere, atunci eventual în moştenirea Frank am putea da de urmele manuscriselor dispărute.

Dar inventarul bibliotecii M. Halici, pe lîngă că atestă nivelul cultural ridicat al umaniştilor romîni din secolul al XVII-lea, contribuie şi la lămurirea provenienţei unor monumente de limbă.

N. Drăganu a analizat amănunţit traducerile de psalmi păstrate în exemplarul lucrării Keresztúri Pál, „*Csecsemő keresztyén*", cîndva în posesia familiei Halici, astăzi la biblioteca Institutului teologic protestant — Cluj (cota 20385), şi a ajuns la concluzia că fragmentele au fost copiate de M. Halici-tatăl după o traducere necunoscută a psalmilor, însă la care fac trimiteri cărţile de cîntece din secolul al XVII-lea şi de care s-a folosit şi Viski János la traducerea sa terminată în 1697 (cf.*op. cit.*, p. 90). Împrejurarea că „regestrum"-ul lui M. Halici-fiul menţionează nu mai puţin de patru cărţi de cîntece în manuscris, dintre care trei cu specificarea că au fost copiate de M. Halici-tatăl („Cantiones Paschales paterna manu scriptae, Cantiones Nativitatis et Pentecostales paterna manu scriptae, Liber Carminarum Domini Parentis") justifică pe deplin spusele lui N. Drăganu despre viaţa culturală romînească din Caransebeş. M. Halici-tatăl, om cu temeinică pregătire academică (a studiat la Alba Iulia), i-a lăsat fiului său moştenire, în afara bunurilor materiale, şi iubirea de carte şi de neam.

Din studierea inventarului poate profita şi lingvistul care primeşte de aici noi indicaţii pentru identificarea autorilor celor două glosare romîno-latine datate din acea epocă. Atît Anonymus Caransebesiensis, cît şi autorul *Lexiconului Marsilian* — judecînd după particularităţile dialectale din text — erau bănăţeni, sau cel puţin au trăit timp îndelungat în Banat. În ce priveşte *Lexiconul Marsilianum*, acesta în stadiul actual al cercetărilor ni se pare foarte puţin verosimil să fi fost identic cu *Vocabularium paterna manu scriptum*, căci lacunele şi interpretările greşite strecurate în glosarul latin—romîn—maghiar de la Bologna pledează pentru un autor cu limbă maternă străină[7]. În schimb este foarte probabil că dicţionarul romîn—latin păstrat la Biblioteca Universităţii din Budapesta a fost întocmit de M. Halici-tatăl. Iată argumentele: N. Drăganu, care, continuînt cercetările lui B. P. Hasdeu, a adîncit problema în mod critic (cf. *op. cit.*, p. 113—162), ajunge la concluzia că glosarul a fost redactat de M. Halici-fiul. Din prudenţă ştiinţifică face însă două rezerve ce ar infirma această ipoteză: pe de o parte că nu s-a putut demonstra în mod destul de convingător că însemnările lui M. Halici-fiul şi dicţionarul sînt scrise de aceeaşi mînă, pe de altă parte că dintre cele patru oraşe unde M. Halici şi-a petrecut tinereţea numai Caransebeşul şi Sibiul apar în dicţionar (cf. *op. cit.*, p. 162).

---

[7] C. Tagliavini, *Despre Lexicon Marsilianum*. Memoriile Secţiunii Literare, seria III, tomul IV, memoriul 7, Bucureşti, 1929.

Contribuţia noastră poate lămuri în anumită măsură ambele probleme. Fireşte că nu i-a reuşit lui N. Drăganu să descopere pe filele dicţionarului scrisul tînărului Halici, din moment ce această lucrare aparţine tatălui. Ce-i drept, din însemnările păstrate în *Csecsemő keresztyén* reiese că bătrînul Halici a fost înmormîntat la 24 martie 1671 la Aiud, dar nici un argument nu dovedeşte că după cedarea Caransebeşului el s-ar fi stabilit acolo timp mai îndelungat, ori că ar fi întocmit dicţionarul în întregime în timpul refugiului. Totodată este uşor de înţeles de ce se află dicţionarul în 1742 la Sibiu în posesia priorului franciscan P. Botár Joachim, de vreme ce nici în 1702 nu se mai găsea printre cărţile lăsate de M. Halici-fiul şcolii de la Orăştie[8].

Fireşte că toate aceste presupuneri vor deveni argumente cu valoare ştiinţifică numai atunci cînd vom fi în posesia unui manuscris de M. Halici-tatăl care să aibă indiscutabil aceeaşi grafie ca cel de la Budapesta.

ANEXE

Descrierea manuscrisului

Originalul scris într-un caiet de hîrtie, în stare uzată, de dimensiunile 20,7 × 32,4 cm, conţinînd 8 file, se păstrează în arhiva parohiei reformate din Orăştie.

Pe prima pagină, la dreapta, în colţul de sus al manuscrisului, se poate vedea sigiliul lui Johann Simonius cu emblema: un cerb alergător, aplicat în ceară roşie. Marginile sigiliului s-au ros. Sub acesta urmează un text scris de mîna lui M. Halici, transversal: „ad eam confugiet justus et servabitur" şi traducerea maghiară a citatului. Textul este identic cu partea a doua a motto-ului de pe sigiliul întrebuinţat de M. Halici şi în alte acte. (Johann Simonius, primarul Sibiului, în tinereţe a studiat la Alba Iulia, unde trebuie să-l fi avut pe M. Halici-tatăl coleg de învăţătură; cf. dr. G. A. Schuller, *Aus den Studienjahren des Hermannstädter Bürgermeisters Johann Simonius*, în „Kalender des Siebenbürger Volksfreundes", 55 (1924), Jhg. p. 118.)

Tot pe pagina întîia se mai pot desluşi încă două însemnări provenite de la o altă mînă: „Simonius, Gabriel, Stephanus" — respectiv „De Bonis Halitsianis".

Manuscrisul n-a fost numerotat, noi însă, pentru a-i uşura utilizarea, am găsit de bine să-l numerotăm. Filele 3, 4, 5, 18, 26, 27, 28, 29 şi 30 sînt lăsate albe.

N-am semnalat abrevierile dezlegate din numele autorilor, precum şi cele din titluri; formele dubioase în schimb le-am pus între paranteze [ ]. Am păstrat parantezele rotunde ( ) întrebuinţate de autor.

Pentru a simplifica consultarea listei de cărţi am numerotat fiecare titlu; în cazul coligatelor însă numai prima operă are număr de ordine. Puţinele repertorii bibliografice ce ne-au stat la dispoziţie în unele cazuri nu ne-au permis să procedăm în mod consecvent (de exemplu, nr. 1, 54, 58, 63, 114, 115, 116 etc.).

Paginaţia filelor manuscrisului original am pus-o în paranteză dreaptă.

Autorii comunicării ţin să mulţumească, şi pe această cale, tovarăşului Mandula Tibor pentru sprijinul acordat în colaţionarea copiei.

[8] C. Tagliavini în prefaţa *Lexiconului Marsilian*, publicat de dînsul, consideră data de 1742 „terminus ad quem" şi pe această bază pune în discuţie datarea dicţionarului din secolul al XVII-lea (cf. C. Tagliavini, *Il* „Lexicon Marsilianum", Academia Romînă, „Études et recherches", V (1930), Bucureşti, p. 10.

INVENTARUL AUTOGRAF AL MOŞTENIRII M. HALICI

[2] Inventarium Bonorum quorumlibet Michaelis Halicii de Cáránsebes Cibinii repositorum, per Eundem delineatum et recognitum, Anno aere Christianae 1674, die 31. Octobris. Michael Halicius de Caransebes.

[I.]

[7] Regestrum Librorum Michaelis Halicii de Cáránsebes Cibinii in aedibus generosi domini Johannis Luts repositorum, duabus grandoribus arcis. Anno 1674 die 31 Octobris.

Libri universales; in folio.

1. Johannis Henrici Alstedii Encylopaedia 2-bus voluminibus.
2. Calepinus Undecim Linguarum, cum onomastico. (Ezt az Encycl[opaediát] es az Calepinust Frank Bal[int] ur[am]nál hadtam.)

In octavo.

3. Johannis Henrici Alstedii Triumphus Biblicus.
4. Paedagogus Johannis Thomae Freigii.
5. Syntagma Philippo-Ramense Artium Liberalium Bilstenii.

Oratio Apacii; simul.

6. Francisci Marii Grapaldi Lexicon de partibus aedium; in 4-to.
7. Achmedi Turcica Theologia; in 4-to.
8. Ars Palaestrica, germanice; in longo.

Libri philologici; in folio.

9. Chiliades Adagiorum Erasmi Roterodami.
10. Tabulae Valentini Erythraei in 4 libros Dialecticarum Partitionum Sturmii.
    Item: Tabulae Partitionum Oratoriarum Ciceronis.
    Item: Grammaticarum Partitionum Georgii Fabricii.
    Item: Officiorum Ciceronis.
    Item: Johannis Grammatici Commentarii in duos priores Analyticos Aristotelis.
11. Senecae Tragoediae cum commentariis.
12. Florilegii Magni Jani Gruteri, tomus 2-dus.
13. Epistolae familiares Ciceronis cum commentariis Ubertini Clerici Crescinatis, cum Tusculanis Quaestionibus et commentariis, simul.
14. Volumen Epistolarum Erasmi Roterdami.
15. Marsilii Ficini Epistolae.

In quarto.

16. Liber Stylorum: manuscriptus et aliquot phrasium etc.
17. Nicolai Perotti Institutiones Grammaticae at alia varia etc.
18. Erasmi Moria.
    Calvicium Rhenani.
    Senecae Ludus de morte Claudii Caesaris.

In octavo.

19. Latium in nuce Alstedii.
    Rhetorica Piscatoris.
    Logica Bisterfeldii.

20. Joannis Despauterii Grammaticae Institutiones et
Ars Versificandi.
21. Grammatica Melanthonis.
22. Grammatica Alstedii.
23. Grammatica Molnaris, nunc recepta.
24. Grammatica Melanthonis aucta per Smidium.
25. Explicatio Grammaticae Molnaris; manuscripta, compacta.
26. Comenii Eruditio Scholastica, nempe: Vestibulum Rerum et
Linguarum fundamenta exhibens.
Janua quaedam L[inguae] L[atinae].
Grammatica Elegans; et
Atrium; uno volumine omnia.

[8] 27. Janua Rerum et Linguarum Structuram exhibens ordine alphabetico; et
Grammatica Janualis; alio uno volumine.
28. Schola Ludus eiusdem.
29. Orbis Visibilis eiusdem. (Domini Simonii.)
30. Lexicon Atriale; Atrium; Grammatica Elegans Comenii, simul.
31. Vestibulum Latinae L[inguae] Albense, cum prefatione Bisterfeldii.
32. Terentius Gentilis cum commentariis variis.
33. Trivium Spangenbergii.
34. Varronis Opera Omnia cum commentariis Scaligeri et Turnebi.
35. Epistolae Familiares Ciceronis.
36. Donatus Rhenii. (Domini Simomi.)
37. Aesopus, Gabrias, Musaeus, Agapetus; graece et latine.
Cato; Civilitas Morum Erasmi;
Dicta Sapientum Mimi Publiani;
Formulae Puer(ilium) Colloq(uiorum).
Alom fejtö etc., simul.
38. Observationes L[inguae] Latinae et Problemata Grammatica
Rodolphii Goclenii.
39. Bellum Grammaticale,
Bucolica Virgilii; et
Facilis Arithmetica.
40. Nonius Marcellus de Proprietate Sermonis; et
Sextus Pompeius De Verborum S[ignifi]ca[tion]e item
Verrii Flacci, quae extant omnia cum commentariis; simul.
41. Petri Apherdani Tyrocinium L[inguae] Latinae.
42. Centuria Erdő-Bényei.
43. Opera Olympiae Moratae.

In 12-mo.

44. Medulla Latin[itatis], editionis Albensis.
45. Philomela Alstedii.
46. Epistolae Obscurorum Virorum.
47. Adagia Hungarica Decii Baronii. (Domini Frank.)
48. Pansophiae Prodromus Comenii.
49. Symbola Heroica cum suis Emblematibus.
50. Plinii Epistolae; eiusdem et Traiani Amoebeae.
Item: Panaegyrici Plinii, Pacati, Mamertini, Nazarii; simul.
51. Epistolae et Praefationes Pauli Manutii.
52. Senecae Philosophi Opera Omnia.

Poetici; in 8-vo.

53. Sylva Decimatoris cum indice hungarico.
54. Natalis Comitis Mythologia; Venatio et Musarum etc.
55. Textoris Officinae tomi I. et II.;
Epitomae et Cornucopiae.
56. Libri de Re Metrica Jacobi Myllii.
57. Aurelii Prudentii Opera.

58. Joannis Boceri Sacra Carmina, et Janus Pannonius[1].
59. Phrases Poeticae Fundani, et Synonima Ciceronis.
60. Prosodia Joannis Clayi.
61. Publii Papinii Statii Opera Omnia.
62. Euripidis Tragoediae, latine.

Poetici; in 12-mo.

63. Thesarus Poeticus Buchleri, et Institutio Poetica.
64. Flavissae Poeticae, Flores etc. (apud Petrum Farkas.)
65. Aenigmatographia Reusneri.
66. Bezae Poemata Varia.
67. Plauti Comediae; editio Amstelodamensis.
68. Officina Epithetorum et Appellativorum Bucelleni.
69. Ausonii Magni Opera.
70. Virgilius cum notis Pharnabii.
71. Aestus[2] et Authoritas seu Entheatus Poeticus.
72. Deliciae Poetarum Hungaricorum.

Rhetorici, oratorici; in 4-to.

73. Ciceronis Opera Omnia cum notis Gothofredi.
74. Liber Selectarum Declamationum Melanthonis.
75. Orationes Novem Inaugurales Theologiae.
Primitiae Laborum Patakinorum Comenii; et
Oratio Apacii; simul.
76. Praefationes Gymnasticae Johannis Baptistae Pii.
77. Gymnasmata Oratoria ad Methodum Politicae Lipsianae ductu Johannis Magiri.
Theses theologicae variae.
Fletus Novendialis Sibrando etc.
Leges Communes Mensae Academiacae Francofurtiensis.
Contra Abbadonem.
Hymenaeus Gabrielis Betlen; simul.

In 8-vo.

78. Rhetorica Alstedii.
79. Rhetorica Buzinkai[3].
80. Orationes Boecleri. (Domini Simonii.)
81. Dresserus in aliquot Orationes Ciceronis.
82. Beumlerus in Milonianam.
83. Oratoria Buzinkai.
84. Enchiridion Oratorum cum Catone explicatio et Mimis Publii explicatis.
85. Quintiliani Institutiones Oratoriae, et
Declamationes; simul.

In 12-mo.

86. Orator Alstedii; et
Orator Ecclesiasticus Crocii.
87. Julii Caesaris Scaligeri Epistolae.
Oratio Pisc[atoris]?[4]

1 În original autorul l-a tăiat cu o linie orizontală.
2 În original autorul l-a tăiat cu o linie groasă.
3 În original autorul, cu o trăsătură de pană, a șters fragmentul de titlu „Orationes Mo . . . . [?]" și a trecut titlul „Rhetorica Buzinkai".
4 În original autorul a șters ambele titluri și a intercalat titlul „Apuleius".

88. Apuleius.
89. Aphtonis cum notis Hadamarii.
90. Artificium Transitorium Jacobi Hugue.
91. Avancinus.

Hebraici; in 4-to.

92. Lyra Prophetica Victorini Bythneri.

In 8-vo.

93. Biblia Hebraica et Graeca Novi Testamenti.
94. Lexicon maius Buxtorfii Londinense.
95. Thesaurus Grammaticus eiusdem cum Prosodia.
96. Horologium Sichardi cum notis Gerhardi.
97. Atrium L[inguae] Sanctae Dilherri.
98. Rudimenta Linguae Graecae [et] Hebraicae Alstedii.
[10] 99. Carbonarius De Hebraica Veritate.
100. Fabricii Capilonis Institutiones Hebraicae.
Reuchlinus in 7. Psalmos Poenitentiales Resolutio Grammaticalis.
Symphorianus Champerius De Disciplinis Singulis.
Proverbia Salamonis Resoluta, hebraice a Munstero; simul.

Graeci; in 4-to et 8-vo.

101. Lexicon Graeco-Latinum Crispini.
102. Homeri Opera Omnia 2-bus voluminibus.
103. Dionysius et Aratus, simul.
104. Grammatica Golii cum Epitome Prosodiae Graecae.
105. Jacobi Gretseri Institutiones Linguae Graecae.
106. Rhenii Aurea Clavis Graecae Linguae.
107. Ecclesiae Graecae Liturgia.
108. Hesiodi Opera et Dies.
109. Nilus Episcopus De Vita Pia.
Coluthi Lycopolitae Helenae Raptus.
Tryphiodori Poema De Troide Excidio.
Cointi Smyrnaei Ilii Excidium.
Luciani Somnium; omnia graece et latine cum notis, in 4-to.
110. Luciani Dialogi, graece et latine.
111. Grammatica Graeca Clenardi cum Antesignani notis, in 4-to.
112. Isocrates Opera Omnia; graece et latine, in 8-vo maior[e].

In 12-mo.

113. Lexicon Novi Testamenti Pasoris, cum accentibus.
114. Hesiodus, Theocritus, Symmias, Rhodius, Moscus, Bion; simul.
115. Hesiodus, Theocritus, Symm[ias], Rhodius, Moscus, Bion, et Thegnis; simul.
116. Alcaeus, Sappho, Anacreon, Simonides, Alcman, Pindarus, Archilochus, Melanippus, in uno volumine; simul.
117. Neandri Erotemata Grammatica.

Philosophici; in folio.

118. Opera Alberti Magni, charactere fracto.
119. Raphaelis Volaterrani 38 Libri Commentariorum Urbanorum, cum Macrobia; simul.

In 4-to.

120. Almanach Petri Pittati, et eiusdem
Isagoge in Coelestem Astronomicam Disciplinam.

Commentaria Ephemeridum Andreae Perlachii.
Ephemerides duorum annorum Erasmi Reinholdi ad Meridianum Vitebergiensem, in 4-to.

121. Cartesii Opera 2-bus voluminibus.
122. Clavis Philosophiae Aristotelico-Cartesianae Joannis Raey.
123. Elementale Mathematicum Alstedii; et
Apologetica Exegesis Cunradi Vorstii; simul.
124. Prima Philosophia Pauli Voetii.
125. Disputationes philosophicae variae.
126. Astronomia Albumasar Abalachi.
127. Regii Physica et Medicina.
128. Prutenicae Tabulae Coelestium Motuum Erasmi Reinholdi.
129. Disputationes philosophicae variae.
130. Severinus Boetius de Consolatione Philosophiae.
Seneca De 4. Virtutibus.
Sequentiae et earum Explanationes collectae per Joannen Adelphum.
Hymni de Tempore et Sanctis; collecti in 4-to.
131. Joannis Regiomontani Tabulae Directionum.
Eiusdem Tabbulae Sinuum.
Quadrans Planisphaerii Valentini Engelhardi; in 4-to.

[11] In 8-vo.

132. Omnium operum Matthaei Hostii tomus primus De Re Nummaria Veteri; Romana, graeca, hebraica et externa.
133. Epitome Astronomiae Kepleri.
134. Alstedii Lexicon Theologicum.
Philosophia Restituta.
Theatrum Scholasticum.
Panacea Philosophica; simul.
135. Clavis Philosophica Jonae Hoekeri, et Distinctiones;
Item: Axiomata Reeb.
136. Vademecum Philosophicum Schertzeri.
137. Problemata Logica Goclenii.
138. Arithmetica et Geometria Rami, cum commentariis.
139. Thaumaturgus Mathematicus Caspari Ens.
140. Joannis Casi Dialectica.
141. Metaphisica Bisterfeldii.
142. Jacobi Gorscii Dialecticae Libri 10.
143. Othonis Casmanni Cosmopodia et Uranographia.
144. Alstedii Compendium Lexici Philosophici.
145. Alstedii Systema Logicae Harmonicum.
146. Mercurius Trismegistus, Jamblichus, Proclus, Alcinous, Speusippus, Xenocrates; simul.
147. Elementa Euclidis.
148. Logica Maior Buzinkai.
149. Physica Regii[5].
150. Aristotelis Ethica per Heilandum disposita.
151. Dialectica Joannis Caesarii.
Dialectica Melanthonis.
Dialectica Trapezuntii.
Rhetorica Caesarii; simul.
152. Valentinus Erythraeus De Grammaticorum Figuris, Periodis etc.; et
Dialectica Augustini Hunnaei; simul.
152. Explicatio Logicae Bisterfeldii; manuscripta.

5 În original autorul, în locul cuvîntului tăiat cu o linie orizontală, a trecut cuvîntul „Aristotelis."

153. Vita Honesta N.[6], Institutio Barlandi; et
Duo opuscula Vivis; simul.
154. Peuceri Casparis Elementa Doctrinae De Circulis Coelestibus; et
Arithmetica Practica Gemmae Frisii.
155. Georgii Rhau Enchiridion Utriusque Musicae Practicae.
Epitome Logicae Rodolphi Agricolae.
Tabulae De Schematibus Petri Mosellani et de 2-plici Copia.
Arithmetica Joannis Volphii.
Fenestellae et Pomponii Laeti De Magistratibus, Sacerdotibus, Legibus Romanorum.
Valerii Probi De Literis Antiquis.

In 12-mo.

156. Alstedii Compendium Logicae Harmonicae; et
Elementa Logicae Edoardi Brerevood; simul.
157. Alstedii Physica Harmonica, cum
Compendio Metaphysicae.
158. Axiomata Philosophica Bedae, et
Encyclia Philosophica; simul.
159. Dialectica Rami;
Item: Amesii Technica et Demonstratio Logicae verae.
160. Logica Piscatoris; manuscripta, autographum Piscatoris.
161. Philosophia Theologiae Ancillans Baronii.
162. Alstedii Methodus Admirandorum Mathematicorum.
163. Rhabdologia Joannis Neperi.
164. Joannis Posahazi Philosophia Naturalis.

[12] Libri theologici; în folio.

165. Opera Perkinsi, 2-bus voluminibus.
166. Theologia Scholastica Thomae Aquinatis, cum commentario Pesantii.
167. Augustinus De Civitate Dei, cum notis Ludovici Vivis; et
Opera Omnia Bernhardi; in uno volumine.
168. Nazianzini Opera Omnia, graece et latine.
169. Tvissi Vindiciae Gratiae, Potestatis ac Providentiae Dei.
170. Alstedii Prodromus Religionis Triumphantis.
171. Piscator in Novum Testamentum.
172. Mollerus in Psalmos.
173. Itinerarium et Chronicon Totius Sanctae Scripturae Buntingi.
174. Augustini tomus 9 et 10; simul.
175. Joannis Merceri Comment[arii] in Proverbia Ecclesiastica et Cantica Canticorum.
176. Biblioteca Studii Theologici ex plerisque doctoribus prisci seculi etc.
177. Rationale Divinorum Officiorum Guilielmi Duranti etc.
178. Bezae volumen Tractatuum Theologicarum.
179. Petri Martyris Vermilii Locorum Communium tomus primus, secundus et tertius; simul.
180. Zachariae Ursini Tractatuum Theologicarum volumen.
181. Joannis Calvini Praelectiones in 12 prophetas minores.
182. Joannis Chrisostomi tomus tertius, quartus, quintus; simul.

In 4-to.

183. Alstedii Praecognita Theologica.
184. [Alstedii][7] Theologia Naturalis.
185. [Alstedii] Theologia Catechetica.
186. [Alstedii] Theologia Didactica.

---

6 În original abrevierea unui cuvînt pe care noi nu l-am putut reconstitui.

7 Precum reiese din dispoziția manuscrisului original și din bibliografiile ce ne-au fost accesibile, lucrările 184—188 sînt toate de Altstedius. Autorul menționează doar la prima numele lui Altstedius, prin urmare la celelalte noi l-am pus în paranteză dreaptă.

187. [Alstedii] Theologia Polemica.
188. [Alstedii] Theologia Casuum cum Trifolio Prophetico eiusdem.
189. [Alstedii] Theologia Prophetica.
190. Corpus Theologiae; manuscriptum Bisterfeldii et Alstedii.
191. Lubbertus De Christo Servatore Contra Socinum.
192. Disputationes Th[eologicae] sub Diestio [et] Hoornbeeck.
193. Cloppenburgii Exercitationes Super Locos Communes Theologicos; et Compendiolum Socinianismi Confutatum.
194. Disputatio Scholastica De Divina Providentia Samuelis Retorfortis.
195. Lectiones Amesii in psalmos.
196. Theologia Naturalis Pauli Voet.
197. Politia Ecclesiastica Parkeri.
198. Pauli Kereszturi Csecsemő Keresztény.
199. Memoriale Biblicum Johannis Himmelii.
200. Postilla Guillermi etc.
201. Exegesis Amesiana Domini Martonfalvi.
202. Johannis Scharpii Cursus Theologicus.
203. Disputationes Theologicae variae praeside Gilberto Voetio.
204. Irenicum Paraei.
205. Josephi Medi Clavis Apocalyptica.
206. Copia Litterarum ad dissidentes ab Ecclesia Romana in Polonia:
Maresii Munimem Orthodoxiae.
Litterae Ernesti Hassiae Landgravii ad Calixtum.
Maresii Synopsis Catholicae Doctrinae de Gratia, contra Catechis[mum] Gratiae Jansenitarum etc.
207. Cocceji Summa Theologiae.
[13] 208. Ludovici Molinaei Paraenesis.
209. Joannis Jacobi Grynaei Disputationes Theologicae, partes duae, et Orationes duae;
Oratio et Carmina Funebris Friderico Videbrano dicta etc.
210. Protocollum et Acta Colloquii Mulbrunnensis inter Palatinos et Viteborgicos de Ubiquitate et Hoc est corpus meum.
211. Exegesis Perspicua De Sacra Coena, Genevae.
Apologia Modesta ad Acta Conventus Torgensis;
Item: Valentia De Idololatria, eiusdem.
Apologeticus De Idololatria.
212. Theodoretus in 5 Libros Mosis et Josuam.
213. Disputatio de Trinitate inter Socinos et Reformatos Albae habita.
214. Beata Beatae Virginis Ars Bisterfeldii.
215. Valentini Gentilis Errores, eiusque Historia, Supplicium.
216. Liber Thesium Theologicarum Disputatarum Heidelbergae.

In 8-vo.

217. Propositiones Theologicae Lutheri et Melanthonis.
218. Quaestiones Sacrae Lutheri Libri 4; simul.
219. Caecilii Cypriani Martyris Opera.
220. S[cri]p[tu]rae Sacrae Divina Eminentia et Effi[ca]cia;
Item: Ars Concionandi Bisterfeldii.
221. Opera Sohnii Omnia, 3-bus voluminibus.
222. Othonis Casmanni Gnorismata Electionis, et Turpitudo Turpissima; simul.
224. Biblia Latina Manualia Tremellio Juniana.
225. Institutio Christianae Religionis Calvini.
226. Theologia Keckermanni.
227. Othonis Casmanii Pulchritudo Pulcherrima;
Biographia Ethica, Theosophica; simul.
228. Petri Lombardi Sententiarum Libri 4.

229. Thomae Aquinatis super 4. Libros Sententiarum.
230. Alstedii Compendium Theologicum.
231. Alstedii Pentateuchus Mosaica ac
Pleias Apostolica.
232. Szegedini Assertio Vera De Trinitate.
233. Pastor Evangelicus Oliveri Boules.
234. Catechesis Albensis Alstedii.
235. Exercitationes Apologeticae Pro Divina Gratia Retorfortis.
236. Catechesis Palatina;
Confessia Belgica;
Liturgia, graece et latine; simul.
237. Ursinus super Catechesim Palatinam.
238. Promptuarium Allegoriarum Johannis Botsacci.
239. Disputatio De Trinuno Vero Deo et Fide Salvifica.
240. Novum Testamentum cum notis Bezae.
241. Breviarium De Tempore et Sanctis Ecclesiae Strigoniensis.
242. Chrysostomi Homiliae in Matthaeum; latine.
243. Haymo in Epistolas Pauli.
244. Symphonia Catholica Polani, in 8-vo.
245. Mellificium Catecheticum Diestii, cum Catechesi Palatina simul.
[14] 246. Oecolampadius in Epistolam ad Hebreos, in Hoseam, Joelem etc.
247. Refutatio Scripti Petri Caroli.
Tractatus aliquot Christianae Religionis scilicet Sociniani.
Defensio Francisci Davidis in negotio de non invocando Jesu Christo.
Judicium Ecclesiarum Polonicarum: Refutatio eius.
Scriptum Fratrum Transylvanorum; simul.
248. Matthaeus Dresserus De Festis Diebus.
249. Propositiones omnes Martini Lutheri, et Quaestionis V.[8] etc.; simul.
250. Malach Doctor.
251. Kecskemethi Fides Jesu et Jesuitarum.
252. Itinerarium Catholicum; Magyarul.
253. Vezérlő utt.
254. Keseredet Lélek tiszti: Pater Kis etc.,
Ars Concionandi Domini Martonf[alvi]; simul.

In 12-mo.

255. Alstedii Turris Babel.
256. Alstedii Def[initiones], Dist[inctiones] Loci Communis:
Logica;
Theologia, et
Diatribe De Mille Annis; simul.
257. Alstedii Regulae Theologicae;
Synopsis; simul.
258. Summa Casuum Conscientiae, et
Quaestiones Theologicae; simul.
259. Alstedii Methodus Sacro Sanctae Theologiae, et
Quaestiones Theologicae.
260. Praxis Pietatis Pauli Medgyesj.
261. Constitutiones Apostolicae Clementis Romani.
262. Lactantius Firmianus.
263. Drexelii Nicetas.
264. Brevis Notitia Confessariorum Antonii Gelosi.
265. Drexelii Orbis Phaeton, et
Zodiacus Christianus.
266. Amesii Animadversiones de Praedestinatione, Morte Christi,
Gratia Dei, Perseverentia Sanctorum; simul.

8 Sic! abrevierea unui cuvînt pe care nu l-am putut determina.

267. Amesii Medulla Theologiae, et
Casus Conscientiae; simul.
268. Psalterium Latinum Spethae;
Item: Buchanani.
269. Bibliorum Vulgatae Editionis pars prima.
270. Manuale Hungaricum Bocatii.
271. Aliud Manuale Cantiuncularum Ecclesiasticarum Hungaricarum.
272. Gerhardi Meditationes.
273. Kempis, latine.
274. Kegelius, latine.
275. Impressum; vulgo Kotátlan.
276. Impressum; vulgo Kótás.
277. Belenyesi Ferencz Lelki aldozati.
278. Refutatio contra Georgium Maiorem Socinianum.
279. Veritas secundum Pietatem Dudleji Jenneri.
280. Johannis Arndt De Vero Christianismo Libri 4.
281. Exercitationes Scholasticae Debrecini.
282. Johannis Cloppenburgi Schola Sacrificiorum, et
Gangraena Theologiae Anabaptisticae; simul.
283. Bibliotheca studiosi theol[ogi] Voetii.
284. Libellus Precationum Johannis Avenarii.
285. Coccejus De Foedere Dei.

[15] Libri Juridici.

286. Jacobi Regis Opera Omnia, in folio.
287. Aron Alexander Olizarovius De Politica Societatis, in 4-to.
288. Compendium Juris Civilis in usum Civitatum Saxonicarum in Transsylvania.
289. Summa Juris Canonici Canisii, in 8-vo.
290. Juris et Judicii Fecialis etc., in 12.
291. Justiniani Institutionum Libri 4., cum titulis etc. ex Digestis, in 12-mo.
292. Lipsii Civilis Doctrina, et
Constantia, in 12-mo.
293. Statuta Jurium Municipalium Saxonicalium in Transsylvania, in 4-to.
294. Lecturae super Arboribus Consanguineitatis, in 4-to.
295. Lipsii Civilis Doctrina, in 8-vo.
296. Codex Justinianeus cum variis commentariis et chronicis canonibus, in folio.
297. Digestum Novum cum commentariis Accursii, in folio.
298. Decretum Juris Consuetudinarii Regni Hungariae, in 4-to.
(Reliqua regum Decreta vide in Appendice Bonfinii.)[9]
299. Novellae Constitutiones Justiniani, in 8-vo.

Libri medici; physici.

300. Ludovici Septallii Animadversiones et Cautiones Medicae, in 8-vo.
301. Theatrum Chemicum, in 8-vo.
302. Turba; Scala; Rosarium Philosophorum etc.; simul, in 8-vo.
303. Physica Genesis, Trismegisti, Trithemii;
Philosophia Chimica;
Duellum Animi cum Corpore Dornei, in 8-vo.
304. Opuscula varia veterum philosophorum de alchymia, in 4-to.
305. Jacobus Rufus De Conceptu et Generatione Hominis, in 4-to.
306. Alchymia Andreae Libairi, in folio.
307. Aurelii Cornelii Celsi de Re Medica Libri 8, in 4-to.
308. Isbrandi de Diemerbroock De Peste, in 4-to.
309. Veber János Amuletuma, cum
Arithmetica Frisii, in 8-vo.
310. Pestis Alexicacus Johannis Quercetani, in 8-vo.

9 Cf. opera nr. 333.

311. Aliquot opuscula chemica, incerti authoris.
Grataroli;
Michaelis Savanorolae etc., in 8-vo.
312. Guilielmi Varignanae Secreta Sublimia, in 8-vo.
313. Praxis Medicinae Theor[et]ica et Empirica G[eorgii] Brueli, in 8-vo.
314. Medicinae Utriusque Syntaxes Jacobi Veck[e]ri, in folio.
315. Philonium Valesii de Taranta, in folio.
316. Johannis Remmelini Catoptrum Microcosmicum, in folio maximo.
317. Alberti Magni Libellus De Secretis Mulierum;
De Mirabilibus Mundi etc., et
Speculum Astronomicum; simul, in 12-mo.
318. Antonii Musae Brasavoli Comment[arii] in Aphor[ismos] Hippocratis et Galeni; in folio.
319. Martini Rulandi, in 8-vo.
320. Malleus Maleficarum Jacobi Sprengeri; et alia aliorum opuscula consimilia, in 8-vo.
321. Liber Scholae Salernitanae cum commentariis Arnoldi Villanovani etc.
De Regimine Sanitatis.
Henricus Rangovius De Conservanda Valetudine.
Gratarolus De Literatorum et Magistratum Gerentium Valetudine Conservanda, in 12-mo.

[16] 322. Bauhini Universalis Plantarum Historia, ex variis authoribus aucta ac locupletata 3-bus voluminibus; in folio.
323. Johannis Baptistae Phytognomonica De Herbis, Metallis etc., in folio.
324. Plinii Secundi Naturalis Historia, in folio.
325. Avicennae Canon; in folio.
326. Jacobi Veckeri De Secretis Libri XVII., in 8-vo.
327. Levinus Lemnius De Occultis Naturae, in 8-vo.
328. Hygieina Timothei Brygthi;
Item: Marsilius Ficinus De Vita; simul, in 12-mo.
329. Baptistae Portae Magia Naturalis, in 12-mo.
330. Psellus De 4. Mathematicis Scientiis; graece et latine;
Christophorus Encelius De Re Metall[ica], De Lapidibus et Gemmis.
331. Jodoci Villichii Isagoge in Aristotelis et Pontani Meteora et Tabula Meteororum; et Malum Punicum, simul.

Historici.

332. Livii Omnia Opera, in folio.
333. Bonfinius cum variis Appendicibus et Decretis[10].
334. Istvanfius, in folio. (Fr[ank] Balint Urammal van mig le jővők.)
335. Xenophon; graece et latine, in folio.
336. Monachorum Historia; lacera, in 4-to.
337. Turoczius, cum
Rogerio simul, in 4-to.
338. Reinoldi Heidensteinii Bellum Moscoviticum, in 4-to.
339. Icones Virorum Illustrium Bezae, in 4-to.
340. Historia Sacramentaria Lavateri, in 4-to.
341. Thesaurus Chronologiae Alstedii, in 4-to.
342. Vitae Diogenis Laertii, cum Selectis Car[minibus] H[enrici][11] Stephani, in 8-vo.
343. Auli Gellii Noctes Atticae.
344. Onomasticon Theologicum Theophili Lebei, in 8-vo.
345. Vitae Theologorum Germanorum Melchioris Adami.
346. Sallustius;
Item: Sermones Fideles, in 12-mo.
347. Martinus Csombor, in 12-mo.

---

10 Cf. nota nr. 9.
11 Probabil Henricus Stephanus, renumitul umanist şi reformator francez din sec. al XVI-lea.

348. Jocoseria Melandri;
et Bebelius, 2-bus voluminibus, in 12-mo.
349. Opera Omnia Taciti, in 16-to.
350. Belgicae Descriptio, et
Indiae Verae; simul, in 12-mo.
351. Status Hungariae; et
Cunaei Respublica Hebraeorum; simul, in 12-mo.
352. Aegidii Strauchii Breviarium Chronologicum, in 12-mo.
353. Jacobi Sobieski Bellum Chotinense.
354. Sleidanus De 4. Monarchiis, in 16-to.
355. Johannis Camerarii De Vita Philippi Melanthoni, in 8-vo.
356. Josephi Historici Opera Omnia, in 8-vo maiori.
357. Pauli Eberi Calendarium Historicum;
Vita Pauli Apostoli, Maioris; simul.
358. Speculum Pontificum Szegedini, in 8-vo.
359. Florus cum commentariis;
Sexti Ruffi Historia Romana;
Messalae Corvini Libellus De Augusto Caesare;
Item: Historia Juris Civilis Aymari Rivalii; simul, in 8-vo.

[17] 360. Petri Bembi Opera Omnia, in 8-vo.
361. Clamor Regii Sanguinis, in 4-to.
362. Utopia Mori; Epigrammata eiusdem.
Similia Erasmi; simul, in 4-to.
363. Justinus, in 12-mo.
364. Julius Caesar;
Item: alia opuscula historica, in 12-mo.
365. Plutarchi Opera Omnia, in folio.
366. Marci Antonii Sabellici Euneades, quinque priores; in folio.
367. Instrumentum Pacis, in 4-to.
368. Sleidanus De Statu Religionis et Reipublicae, cum tabulis;
Item: Laonicus Chal[co]condilas De Rebus Turcicis;
Item: Varii authores de rebus turcicis; simul, in folio. (Frank Balint Urammal hadtam miglen alá jővők.)
369. Eusebius, Ruffinus, Socrates, Theodoritus, Sozomenus, Theodorus Lector, Evagrius; simul; in folio.
370. Eusebius, Ruffinus; Tripartita Historia Cassiodori; Nicephorus; Victor[inus]; Theodoritus; simul, in folio.
371. Icones Litteris Clarorum Virorum Graeciae, Germaniae, Italiae, Galliae, Angliae, Hungariae Nicolai Reusneri; in 8-vo.
372. Georgii Maioris Vitae Patruum;
Patruum Selecta Facta, Dicta; in 8-vo.
373. Suetonii opera cum notis ad calcem.
374. Solinus De Mirabilibus Mundi;
Grammatica Joannis Altenstein;
Murmellius De Verborum Compositis; et alia etc., in 4-to.

[19] Miscellanei

375. Viviradix Theologiae;
Mysterium Pietatis Ostensum; et
Janua Lucis ac Salutis; simul, in 4-to scriptum.
376. Controversiae Biblicae, secundum etc.; in 8-vo scriptae.
377. Elementa Encycl[opaediae] et Metaph[ysicae] Cl[arissimi] Cseng[eri], in 8-vo scripta.
378. Quaedam Instituitones Logicaae;
Logica Bisterfeldii, et
Oratoria Sacra; simul, in 4-to scriptae.
379. Collectiones Miscellaneae mea manu scriptae, in 8-vo.
380. Vocabularium, paterna manu scriptum.
381. Cantion[es[Pasch[ales], paterna manu scriptae; in 8-vo.

382. Cantion[es] Nativ[itatis] et Pentec[ostales], paterna manu scriptae, in longo.
383. Catechesis Hungarica Siderii; et
Cant[iones] Funeb[res], V[alachice] scriptae.
384. Catechesis quaedam Va[lachica] per me scripta[12].
385. Phrases Ciceronis, in 4-to, paterna manu scriptae.
386. Philosophia, lacera; Cl[arissimi] Enyedi.
387. Brevis Commentarium in universum Virgilium.
388. Polydori Virgilii Adagiones.
389. Explicatio quaedam grammatica; Paren[tis];
Item: Phrases e simplicibus legibus;
Item: Praecepta quaedam morum; Par[entis];
Item: Cato.
390. Hübnerus Refutatus.
391. Vestibulum Com[enii].
392. Metaphysica Albr[ichii]; manuscripta.
393. Poesis Alvari.
394. Alphabetum Philos[ophiae] Bisterfeldii, in 4-to.
395. Explicationes Amesianae Johannis Tolnai, in 8-vo.
396. Liber Carmin[arum] D[omini] Par[entis], in 8-vo scriptus[13].
[20] 397. Instructio Visitationis Saxonicae Pomerani, [in] 8-vo.
398. Joannis Serreji Grammatica Gallica, in 8-vo.
399. Elegantiae Vallae, in 12-mo.
400. Examen Ordinandorum, in 8-vo.
401. Erasmus De Instituendis Pueris.
402. Cypriani Soarez Rhetorica, in 8-vo.
403. Libellus exigus precum hungaricarum, nigrae pergamena etc.
404. Pastor Ecclesiasticus; scriptus, in 4-to.
405. Jo Nemes Váradnak Gyenge Orvoslasa, in 4-to.
406. Tractatus Politicus Pancratii; in materia.
407. Limitatio; et Articuli Quidam Regni Transsylvaniae, in folio.
408. Praecepta Morum Comenii.
409. Folium Seriei Lectionum Patakini Impressum.
410. Theses variae, circiter 30; Par[entis] etc.
411. Liber crassus constans ex charta pura pro commentationibus biblicis etc.; in 4-to compactus[14].
[21] 412. Thesaurus Elegantiarum Nicassii, in 8-vo. D[omini] Simonii.
413. Grammatica et Logica Bartholini. D[omini] Simonii.
414. Logica Rami, in 8-vo. D[omini] V[alentini] Frank[15].

[II.]

[20] Auxilium meum sit a Jehova, qui fecit etc.

Registrum et Inventarium Bonorum Michaelis | Halicii de Cáránsebes Cibinii repositorum, | per eundem delineatum. Anno 1674 die 31. Octobris. |

Iffju Nemzetes Szebeni Luts János Ur[am] neveze- | tesseb házánál három előregh ládám vagyon: | ketteje kőnyvekkel rakva egy kis boltb[an], melljen | altal szoktak jarni más házokb[an]-is: az kissebbik | láda lakat alat, az nagyobbik zár alat vagyon s petsét | nincs rajtok.

Az Luts János Ur[am], ezűst s- arany marháiat | tarto, vas ajtos also boltb[an] vagjon egy nagy előregh | feiér ládám, zár, lakat, és petsétek alat keresztúl | kosul: az petséten Udvezült[!] Simoni[us]Janos Ur[am] czimere; | az papyrosson, az melyre az pecsét nyomattatot | ez az kezem irása hoszszára irt lineakon egész- |

12 În original autorul a lăsat un loc de cca. 7 cm., pe semne pentru cărțile ce urmau să fie inventariate ulterior.
13 În original autorul a lăsat liber cca. 5,5 cm. în scopul mai sus amintit.
14 Cca. 18 cm loc liber pentru același scop.
15 În original autorul a tăiat cu o linie orizontală titlurile 412, 413, 414.

szen megh irt textussal Turris fortiss[im]a nomen D[omi]ni ad eam confugiet justus, et servab[itu]r, Magya- | rulis, Erős torony az Urnak neve, oda folyamo- | dik az igaz és megh tartatik. |

Ebben az Ládáb[an] ezek vadnak:

Egy veressel varrot paraszt kis párna sak, alá valo eggyetmas benne,
Két apro réz fazék, ala valo eggyetm[ás] benne.
Egy vaszon sák, alá valo egyetmással.
Az kőzépszerű réz mosár tőrőstől.
Egy tarka uy iskatullya hol mivel.
Egy paraszt csákány es pallos tarsolyostul.
Valami irot kárpitok.
Egy Abroszb[an] két nagy vég kék kendő, egy io lepedő: | egy nagy végh abrosz rágot |.

Hét őregh ón tál.
Három ón palaczk.
Három ón kánna.
Tizennégy apro ón tál.

Két réz gyertya tarto.
Fa tángyér, tál, so tarto etc.
Egy nagy keszitet festet szavas bőr, asztalra valo[16].

[22] Annakfelette ebb[en] az megh nevezet nagy ‖ előregh feiér Ládáb[an], benne vagyon egy kőzepszerű | nagy, feiér láda (sem lakat, sem petsét nincs most | rajta, csak az belső, zárjával vagyon jol bé zarolva) | melyb[en] ezek vad[na]k: |
Egy uy széles terhelő szij, egy varrot uy heveder- | rel egy ruhab[an].
Négy bokor paputs, ketteie kapczástul.
Egy kis abroszb[an], hét uy tarkán szeőtt párna héj:
egy nagy végh abrosz: négy uy ruha tisztito | seprű, két bojtos kendő: két abrosz szinű | kendő. ‖
Egy Jskatullya tarka, levelekkel, benne az Armalisunk.
Egy bársonyos lodingh az fiokab[an]: egyéb alá valo | eggyetmással is.
Egy kis festet lada, benne zár alat vagyon:
egy aranyos ezűst pohár: egy okás kantár:
kilencz selyem gomb, kőtéses: egy ezűst kalán:
egy szép szkofiomos kanitza eőv: egy selye[m] kanitza eőv
nem szkofiomos:
egy előregh mérő serpenyő egészszen:
két rez kalamaris, az eggyik lánczos:
egy drága kővekből csinált olvasó:
egy Velenczei viasz gyertya: Egy tűkőr
egy réz csap: | egy réz hamma vévő:
egy festet fa kalán:
Egy Bőr Jskatullya melyb[en] vagyon:
három egybe járo sima ezűst pohárok:
it[em] egy nagyob ezűst pohár, aranyas.
Mind ezek[ne]k felette ennek a belső kő- | zépszerű nagy, feiér ládának, két feneke vagyon, az két feneke kőzőtt ezek | vadnak:
Egy Tarisznyab[an]:
Hatvan hatod fél Graeci taller.
Garas es potura, floreni két szaz őtven hat.
Kőrmeczi pénz, floreni huszon-negy.
Apro dutka, huszon kilencz.
O pénz, f.l. // 26.
Harom ezűst gyűrű

16 În original autorul a tăiat cuvîntul „custos" „Ezek[ne] felette" cu o linie orizontală

Harmincz eőtt orthok.
Nyolcvan apro dutka
Tizenhat timon[17].

[23] Más Tarisznyáb[an] ugyan ott.
Oroszlányos taller 238. i[d] e[st] két száz harmintz Nyolcz.
Graeci taller, Száz tizen három.
Száz huszon-nyolczad fél Oroszlanyos tallér.
Tiz eőregh ezűst gomb.
Tizennégy bokor, Aszszony ember[ne]k valo eőregh.
ezűst aranyos kapots.
Egy aranyos gomb.
Hat bokor, rokollyára valo apro ezüst kapots.
Négy ezűst párta eővek, eggyik[ne]k lánczais vagyon;
az láncza egy tarka pohárotskáb[an] vagyon.
Egy aranyos párta eőv.

Szebeni Nemzetes Vayda Gáspár Uramnál, | az tisztességesebb, ucza felől valo, also Szobáb[an] va- gyon egy hoszszu szépen festet lábos nagy ládám: melyb[en] ezek vadnak zár alat: hoc ordine sequenti[18];
Ezek festet kisseb ládáb[an]:
Tizen-őtt Török keszkenő.
Eötven egy tizes keszkenő.
Két kendő veressel kékkel.
Egy egeszszen tarkán feketével varrot patyolat.
Egy két singes matászaval szőtt keszkenő
Egy varrot patyolat.
Egy vankosnak valo fele tarkan varrot, fele tarkán szőtt.
Egy alol Tőrők varrasos elő ruha.
Két elő ruha, az eggjik reczés.
Egy végh abrosz reczes is.
Három szép uy abrosz.
Egy kendő az fiokáb[an].
Egy nagy széles mataszával szőtt keszkenő.
Ugyan abb[an] az megh nevezet hoszszu festet lábos | nagy ládáb[an] vagyon, egy feiér kisseb záratlan | ládám is, melyb[en] ezek vadnak[19]:
Egy erős kalmár abroszb[an]:
Hét, Aszszony ember[ne]k valo ingek.
Egy keszűletlen, Aszszony ember[ne]k valo ingh.
Egy rokolya zőld perpeta az válla
Négy párna héj kékkel szőtt, az eggyik uy.
Egy szép uy lepedő csipkés; az fiokab[an] alá | valo egyetmás.

[24] Ezen a két kisebb ládán fellyűl az megh | nevezet hoszszu nagy ladab[an] ezek vadnak:
Egy paplan.
Az duffla diván szűnyőgh.
Három kilin szűnyőgh: az eggyikb[en] kőntősők | vadnak, ugy mint[20]:
Egy csonka ujju szederjes gránat nyári mente.
Egy veres skárlát csonka ujju Aszszony | ember[ne]k valo mente.
Egy szederjes gránat szoknya, zőld prémes | az válla.
Egy veres skarlat szoknya, fekete prémes | az válla.

---

17 Am omis cuvîntul „custos", „Más Tarisznyab[an]", din original.
18 În original, în stînga acestei enumerări, autorul cu o acoladă face următoarea notă marginală: Pej[ka] Kata[lin] Simó Péter[néne]k. (cf. N. Drăganu, *Mihail Halici*, în „Dacoromania", IV (1924—26), p.163.
19 În original autorul cu o acoladă face următoarea notă marginală: Gera Miklos[na]k. (cf. Drăganu, *op. cit.*).
20 În original, la stînga, cu o acoladă, face următoarea notă: Horvát Gábor[na]k (cf. Drăganu, *op. cit.*, p. 164.).

FOLCLORUL LITERAR AL „TRIBUNEI"

DE

DUMITRU POP

Cercetarea sistematică şi detaliată a dezvoltării interesului pentru patrimoniul popular în ţara noastră aduce servicii importante nu numai ştiinţei folclorului, ci şi istoriei noastre literare şi culturale, datorită raporturilor strînse ce există între ele.

Călăuzit de această idee, profesorul Ion Breazu a început — în urmă cu aproape 20 de ani — bibliografierea folclorului romînesc din periodicele transilvănene[1].

Pe această linie de orientare, contribuţia ziarului „Tribuna" de la Sibiu (1884—1903) nu poate fi trecută cu vederea. Dezgroparea şi studiul atent al materialului publicat în coloanele ziarului sibian sînt cu atît mai necesare, cu cît mişcarea folcloristică grupată în jurul lui întruneşte unele caractere particulare în cadrul dezvoltării interesului faţă de patrimoniul popular romînesc. În acelaşi timp, de ea se leagă organic un moment important din evoluţia literaturii culte ardelene. Mişcarea literară cu pronunţate orientări realiste, născută în Ardeal către sfîrşitul secolului al XIX-lea şi dezvoltată în secolul următor, nu poate fi despărţită de faptul că „Tribuna" publică în „Foiţa" ei, pînă în 1896 „cel mai bogat şi mai autentic folclor romînesc din Transilvania şi părţile ungurene" — după cum afirmă profesorul Ion Breazu[2].

Un repertoriu bibliografic al folclorului de la „Tribuna" fusese proiectat mai înainte, de cercetătorul amintit.

Activitatea folcloristică desfăşurată în cadrele „Tribunei" nu apare ca ceva izolat în cultura Transilvaniei, ci ea se leagă de tradiţii mai vechi, al căror început se fixează în epoca Şcolii ardelene. Cele mai multe din directivele ei nu constituie iniţiative proprii. Meritul ziarului este în general de a fi dat amploare preţuirii patrimoniului popular. Faptul acesta se realizează totuşi printr-o închegare a ideilor existente într-o concepţie adecvată împre-

[1] Vezi: *Folclorul revistelor „Familia" şi „Şezătoarea"*, Sibiu, „Cartea Romînească" din Cluj, 1945.

[2] *Literatura Tribunei (1884—1895). Partea I: Proza*, Buc., 1936; extras din „Dacoromania", vol. VIII, p. 47; cf. şi Olimpiu Boitoş, *Activitatea lui Slavici la „Tribuna" din Sibiu*, Cluj, 1927, p. 12.

jurărilor momentului istoric. Pornind de aici, „Tribuna" a procedat la difuzarea lor în straturile largi ale cărturărimii ardelene, ceea ce a avut drept urmare colecționarea unui material folcloric impresionant prin bogăția și varietatea lui[3]. În fine, trebuie menționată ampla valorificare din punct de vedere literar a acestui material, ceea ce a dus la înjghebarea unei adevărate mișcări literare în jurul „Tribunei"[4].

Așa cum spuneam, la data cînd apărea ziarul „Tribuna", în Transilvania existau tradiții folcloristice destul de vechi. Născute încă în epoca Școlii ardelene, ele s-au dezvoltat în directă legătură cu ideologia acesteia și au înregistrat totodată rătăcirile curentului latinist. Cu timpul, ca urmare a unor împrejurări locale, precum și a schimbului de idei cu celelalte provincii românești, apar și reacțiile naturale față de preceptele folcloristice latinizante. În procesul acesta „Tribuna" de la Sibiu ocupă un loc de frunte. Perspectivele au fost deschise, în mic, mai înainte, de către ziarul „Telegraful român" de la Sibiu, cu „Foișoara" lui, care se declară adept al noului spirit, prin întreaga lui activitate politică, literară și folcloristică. Elemente similare mai apar și în alte ziare și reviste ale epocii, cum sînt, de pildă, „Familia" și „Albina Carpaților". „Tribuna" reia lucrurile, le organizează potrivit unei concepții mai unitare, vizînd un scop bine precizat și dîndu-le în același timp o amploare neîntîlnită pînă la acea dată în cultura Transilvaniei. Integrîndu-se ideologiei generale a ziarului sibian, activitatea folcloristică nu poate fi înțeleasă fără cunoașterea programului și obiectivelor acestuia.

După cum aflăm încă din articolul program, *Către publicul romîn*[5], „Tribuna" avea să fie un ziar politic și cultural, chemat să sprijine năzuințele românilor din Austro-Ungaria, așa cum erau văzute ele de către burghezie, ce lupta pentru revendicări democratice. De la 1896 înainte ziarul devine oficiosul Partidului național[6].

Împrejurările specifice ale momentului istoric au imprimat luptei lui o anumită linie și un anume tact, care se răsfrîng și în activitatea culturală și literară. În ordine politică, se adoptă principiul împăcării cu situația de supunere față de monarhia austriacă, deoarece — după părerea greșită a conducătorilor ziarului — numai în chipul acesta se putea organiza rezistența împotriva regimului moșiero-burghez asupritor, cu care poporul român din Ardeal venea în contact direct. Principiul acesta tactic este bine reliefat de Ioan Slavici[7], dar își face uneori loc și în activitatea folcloristică a ziarului[8]. Caracterul reacționar al „alianței" vremelnice cu împăratul de la Viena ne apare astăzi cu claritate și în parte ea s-a dezvăluit mai tîrziu chiar în fața protagoniștilor ei, cum a fost Ioan Slavici, care, în *Lumea prin care am trecut* și în *Închisorile mele,* recunoaște că a săvîrșit o greșeală. Ea pune în lumină — în ultimă analiză — incapacitatea burgheziei de-a rezolva, practic, o problemă de însemnătatea acesteia.

---

[3] Cf. I. Breazu, *op. cit.*; N. Iorga, *Istoria presei românești,* Buc., 1915, p. 154; O. Boitoș, *op. cit.*

[4] I. Breazu, *Folclorul revistelor „Familia și Șezătoarea"*, Buc., 1945.

[5] I (1884), nr. 1, p. 1.

[6] V. Păcățeanu, *Cartea de aur,* VII, p. 772.

[7] *Tribuna și tribuniștii,* Orăștie, 1896, p. 26.

[8] Vezi „Tribuna", VII (1890), nr. 139, p. 554.

Împrejurările politice existente impuneau burgheziei romîne din Transilvania un spirit de solidarizare pe plan național, ceea ce aduce cu sine și situarea pe anumite poziții sociale de natură democratică. De altfel, însăși descendența socială a cărturărimii romîne ardelene era favorabilă unor asemenea concepții. „Tribuna" este, credem, în epoca ce ne interesează, expresia unei anumite grupări a burgheziei romîne din Transilvania, mai aproapiată prin poziție economică și politică de masele populare. Semnificativă este, prin accentele ei democratice, schița lui I. T. Mera, *Zile de iarnă*, în care spune printre altele: „Pentru ce ai dat unuia toate înlesnirile traiului pămîntesc și i-ai îngrămădit toate bucuriile acestei lumi ademenitoare, pe cînd altuia nu i-ai dat măcar pîinea de toate zilele..."[9] Aceeași atitudine democratică răzbate și în alte articole și creații literare publicate în „Foița Tribunei"[10]. Trebuie să arătăm în sfîrșit că baza ideologiei „Tribunei" se pune în evidență și în atitudinea pe care a luat-o ziarul în legătură cu activitatea parlamentară. Pasivitatea pe care o afirma cu consecvență echivalează cu boicotarea acestei instituții reacționare din epoca dualismului.

Pornind de pe asemenea poziții politice și sociale, „Tribuna" întreprinde diferite acțiuni menite să sporească puterea de rezistență națională a romînilor ardeleni. În scopul acesta, acțiunea de culturalizare a maselor era binevenită. Merită să fie menționat în această direcție interesantul articol, nesemnat, *Lumină poporului*[11], scris cu scopul de a indica „un mijloc nou pentru luminarea neamului nostru). Se arată că „Asociațiunea" și „Societatea pentru crearea unui fond de teatru romîn" au făcut prea puțin, datorită orientării lor înguste; ele se adresează „inteligenței", și nu țărănimii. Conducîndu-se după broșura lui Enric Fränkel, *Un drum nou pentru înălțarea morală și intelectuală a poporului*, se insistă în continuare asupra difuzării gratuite în masele populare a unor cărți literare, care să corespundă gustului popular, să placă deci, și pe calea aceasta să facă educație în direcție practică: „Să învățăm pe țăranul nostru cum să trăiască și ce să facă, ca să fie din an în an mai ușurat, mai luminat, mai vesel"[12].

Tot aci trebuie amintite concepțiile despre școală difuzate de Slavici prin paginile „Tribunei", care pun în lumină aceeași tendință de a întări solidaritatea romînilor pe plan național, prin creșterea unor generații de intelectuali vrednici, legați de masele populare[13].

În cadrele largi ale acestei inițiative de culturalizare a maselor, potrivit principiului unității cu direcția din celelalte provincii și considerată drept cea dintîi premiză în vederea unor acțiuni pentru care nu sosise încă momentul

---

[9] „Tribuna", V (1883), nr. 1, p. 1—2.

[10] Mugur S. A. (Septimiu Albini), *Un sărac avut, schiță de la țară*, V, (1888), nr. 190, p. 757 și nr. 191, p. 761—768; Togan N., *Jenica Bălașcului, nuvelă*, III (1886), nr. 67—72, p. 265—286; Abrudeanul I. R., *Țăranul romîn și țăranul mizeriei*, IX (1892), nr. 49, p. 193; Berescu I., *Cuminte fără seamă, poveste din popor*, V (1888), nr. 278, p. 1113—1114; nr. 280, p. 1117—1118 etc.

[11] VI (1889), nr. 158, p. 629—630; nr. 159, p. 633; nr. 160, p. 637; nr. 161, p. 641.

[12] *Ibid.*, nr. 161, p .641.

[13] *Organizarea școlii de fete din Sibiu*, II (1885), nr. 186, p. 742—743; *Criza școlii de fete din Sibiu*, IV (1887), nr. 213, p. 850.

prielnic (e vorba de unitatea politică), locul de căpetenie îl ocupă literatura. Faptul este mărturisit chiar în articolul program, *Către publicul romîn,* unde se spune: „Una dintre cele mai de căpetenie preocupaţiuni ale noastre a fost şi va fi pe viitor de a contribui... la întărirea vieţii noastre literare... Vom stărui dar şi pe mai departe să facem încetul pe încetul din „Tribuna" un centru de lucrare literară, în care se întîlnesc talente de la noi, lucrează împreună, se încurajează unele pe altele şi stabilesc prin lucrarea lor punctul de plecare al dezvoltării noastre literare, care nu poate să fie decît în poezia noastră populară"[14].

Direcţia literară de la „Tribuna" îşi ia elementele dintr-un fond de idei existent cu mult înainte în celelalte provincii, şi chiar în Transilvania. „Foişoara Telegrafului romîn" de la Sibiu, de pildă, tindea şi ea spre crearea unei culturi naţionale, pe baze etice, care să izvorască din masele populare romîneşti[15]. Orientări similare aducea şi revista „Familia" de la Buda-Oradea, prin conducătorul ei Iosif Vulcan[16]. Meritul „Tribunei" este de a fi dat articulaţii mai trainice ideilor ce circulau mai mult sporadic, de-a le fi îndrumat mai susţinut în direcţie realistă şi de a fi încorporat astfel concepţia ei unitară în realizări artistice de mare prestigiu, prin care s-a fundamentat o adevărată şcoală literară în direcţia realismului popular. O asemenea orientare, pusă de acord cu obiectivele generale ale acţiunii de culturalizare, era solicitată de însăşi ţinta ultimă a întregii ideologii a ziarului.

Fără să aibă bogate tradiţii literare locale, fiind totodată insuficient orientaţi în problemele de literatură, romînii ardeleni trebuiau îndrumaţi către o creaţie accesibilă gustului şi înţelegerii lor. Pentru aceasta era necesară, pe de o parte, debarasarea de scrierea latinizantă şi aplicarea ortografiei fonetice, principiu care de altfel a şi fost tradus cu stăruinţă în viaţă, constituind unul din marile merite ale ziarului în mişcarea culturală romînească din Transilvania[17]. Dar, în acelaşi timp, noua literatură trebuia să educe publicul în spiritul nevoilor naţionale, să creeze caractere tari, oameni viguroşi, capabili de luptă. Era necesară aşadar o literatură inspirată din realităţile luptei şi care să servească aceste scopuri. Ziarul publică, printre altele, discursul profesorului Gheorghe Pop de la Braşov, care se ridică împotriva poeţilor ce cîntă dureri închipuite „ca acele oftări către „palida" şi „melancolica" lună, afirmînd categoric: „cu acestea nu se creşte un popor". Realismul reconfortant al literaturii populare este chemat să dea nota de căpetenie şi creaţiei culte: „Aruncaţi-vă cu nesaţ asupra poeziei populare, ce ne va arăta fizionomia cea

[14] I (1884), nr. 201, p. 801. Asupra problemei se revine deseori în cuprinsul ziarului. I. T. Mera, de exemplu, situîndu-se pe o poziţie rousseau-istă, deplînge îndepărtarea intelectualităţii de puritatea şi pitorescul satului de unde s-a ridicat *(op. cit.,* nr. 1, p. 1—2). Autorul articolului *Cîntece din Oltenia,* XIV (1897), nr. 232, p. 925 afirmă că literatura populară este „bază a culturii cu adevărat naţională". Ion Pop-Reteganul arată că cei mai de seamă poeţi romîni (şi dă ca exemplu pe Alecsandri, Eminescu, Coşbuc) „de la poezia poporală şi-au luat avîntul... familiarizîndu-se cu „secretul" ei, luînd-o drept model" (*Despre modul de a aduna materialul literaturii populare,* VII (1890), nr. 120, p. 477).

[15] I. Breazu, *Literatura Tribunei,* p. 15 şi 19.

[16] „Familia", 1883, p. 233—235.

[17] Cf. I. Breazu, *op. cit.,* p. 37 şi urm.

mai fidelă a poporului nostru: ea ne va spune ce iubeşte poporul nostru şi ce ureşte el, ne va arăta idealul poporului nostru"[18].

Sub titlul *Notiţe literare*, se publică în „Tribuna" un articol în care se recomandă tinerelor talente din Transilvania să citească opere de valoare şi îndeosebi literatură populară, luîndu-se ca exemplu basmele lui Petre Ispirescu[19]. În anul 1890 avusese loc un concurs literar, cu care ocazie s-au acordat trei premii. Din raportul lui Septimiu Albini, publicat în „Tribuna", ne putem face o idee clară despre preferinţele literare ale mişcării. Premiul întîi a fost acordat lui Virgil Oniţiu pentru schiţa sa *O serată literară-muzicală-declamatorică în Şunturug*, pe motivul că se bazează pe un fapt real, fiind inspirată pe de-a-ntregul din viaţa poporului de la ţară. Patru dintre lucrările prezentate au fost aspru criticate, deoarece „ne-au prezentat cîte un cioban palid şi gingaş, care vorbeşte în şezătoare limba de salon ... tot personaje imposibile oriunde, dar mai ales imposibile între ţărănimea noastră, unde cu totul altcum se petrec lucrurile"[20]. În concluzie, autorul îndeamnă pe începătorii într-ale literaturii să culeagă şi să studieze literatura populară.

Sensul mişcării literare grupate în jurul ziarului sibian — şi anume a „Foiţei" sale, ce întrunea caracterele unei reviste literare propriu-zise — poate fi şi mai precis determinat urmărind conţinutul „Bibliotecii poporale a Tribunei". Creată tocmai în scopul difuzării cărţii în rîndurile romînilor ardeleni, ea a avut în acest sens un aport considerabil. Marea majoritate a operelor pe care le cuprinde sînt de provenienţă folclorică romînească sau — mai rar — universală. Iar dintre celelalte sînt preferate mai cu seamă operele avînd o orientare realistă.

Cercetarea ideologiei „Tribunei" ne dezvăluie astfel cîteva puncte de plecare pentru explicarea bogatei activităţi folcloristice desfăşurate în jurul ei. Faptele menţionate vin totodată să explice directivele principale ale acestei activităţi. Altoindu-se pe o anumită concepţie naţională şi socială, şi pe un teren frămîntat de ideile latiniste, interesul „Tribunei" faţă de patrimoniul popular va avea un caracter militant, în ordine politică, socială, culturală şi literară. Aceste obiective variate determină amploarea mişcării, dar în acelaşi timp lipsa unor serioase tradiţii folcloristice este în măsură să explice, între altele, nivelul ei ştiinţific. Cu privire la acest ultim aspect al problemei trebuie să facem observaţia că „Tribuna" nu ţine pas cu dezvoltarea mişcării folcloristice din celelalte provincii. Intenţia se pune cîteodată în evidenţă, fără să se poată realiza pe deplin. S-au aşezat însă bazele necesare dezvoltării în viitor a unei activităţi corespunzătoare. Ca orientare generală de lucru, se merge mai ales pe linia trasată de Alecsandri şi Russo. E vorba de un entuziasm asemănător, destinat înainte de toate culegerii materialului şi utilizării lui artistice, literare. Ca metodă de lucru, viziune asupra cîmpului folcloric, preferinţă faţă de specii etc., şcoala romantică este depăşită, „Tribuna" apropiindu-se de concepţia lui Hasdeu. Se mai păstrează însă şi urme din orientările folcloristice latinizante. Astfel, la baza unui studiu intitulat *Nunta*

[18] *Un apel la tinerime*, IX (1892), nr. 224, p. 894.
[19] IX (1892), nr. 234, p. 933.
[20] *Concursul literar al Tribunei*, VII (1890), nr. 264, p. 1055.

la țăranul romîn din jurul Năsăudului, scris de Ștefan Buzilă, stă intenția de a dovedi originea romană a datinelor de la nuntă[21]. Ion Pop-Reteganul împrumută clasificarea materialului de literatură populară de la Grigore Silași — ultimul mare latinist ardelean[22]. Însuși Coșbuc, format la școala lui Silași, se menține la interpretarea mitologică a basmelor, proverbelor și zicătorilor populare[23]. Nu aceste ultime note sînt însă dătătoare de ton în definirea mișcării folcloristice de la „Tribuna"; dimpotrivă, ele sînt doar vestigii contrare directivelor generale și nu apar cu consecvență nici chiar în ansamblul gîndirii acelora care le-au pus în aplicare. Sensurile ei adevărate sînt altele, mai realiste și mai legate de cerințele emancipării națiunii romîne din Transilvania. Ele sînt bine schițate de Ion Pop Reteganul. În articolul său, *Despre modul de a aduna materialul de literatură populară,* spune: „Vedem adecă, că se ridică dușmani malițioși și ignoranți, care ne prezintă lumii ca pe un popor barbar, fără limbă capabilă de cultivare, fără creier dezvoltat încît să poată primi cultura apuseană, fără inimă capabilă de educațiune europeană, ne prezintă ca pe un popor primitiv, lenos, ignorant, barbar după strictul înțeles al cuvîntului. Acestor fel de dușmani, firește, nu le putem astupa gurile cu una cu două, dar dacă le vom arăta productele literaturii noastre poporale, create de poporul care n-a învățat numai [= decît] din cartea vieții ceea ce știe, atunci cu totul altă părere va avea despre noi"[24]. Faptul că aceste cuvinte sînt rostite spre sfîrșitul secolului al XIX-lea de către un folclorist romîn ardelean ni se pare semnificativ pentru înțelegerea rosturilor adînci ale acestei activități. Literatura populară, considerată drept o oglindă a „geniului popular" (ideea este mai veche), este chemată să dea replica cuvenită unor afirmații injurioase făcute de reprezentanții ideologiei oficiale a Transilvaniei. Atitudinea militantă a folcloristicii cu care ne ocupăm este mărturisită și mai deschis în *Apelul literar* al lui Raicu Traian, publicat de asemenea în „Foița Tribunei"[25]. Autorul solicită material de literatură populară în scopul alcătuirii unui studiu care să servească obiectivelor naționale.

Activitatea folcloristică a ziarului face așadar front comun cu programul său politic, amîndouă manifestînd același caracter militant. Pornind de aci, concepția folcloristică a „Tribunei" se fundamentează pe procesul de fuzionare a unor idei mai vechi cu altele contemporane, puse de acord cu celelalte preocupări culturale ale ziarului. Concepția aceasta este mai arareori mărturisită direct, teoreticește. Studiile de folclor publicate în „Tribuna" sînt puține, din care pricină cercetătorul este nevoit să descifreze concepția folcloristică din întreaga activitate desfășurată în paginile „Foiței". Pe de altă parte, este necesar să specificăm că ne conducem nu numai după afirmațiile făcute de folcloriștii grupați în jurul ziarului, ci după tot ceea ce a apărut aici, considerînd că acceptarea colaborării cuiva însemnează în același timp și recunoașterea punctului de vedere pe care-l aduce.

Ca o moștenire a școlii Alecsandri, rămîne bine reprezentat la „Tribuna" interesul literar față de folclor. Într-un articol, publicat ceva mai tîrziu, se

[21] VII (1890), nr. 198 și urm.
[22] *Despre modul...*, VII (1890), nr. 120, p. 478.
[23] Vezi de ex. *Zicători explicate,* XV (1898), nr. 9, p. 34; nr. 10, p. 37.
[24] P. 477.
[25] *Ungurii în literatura populară romînă,* XV (1898), nr. 38, p. 151.

consideră că „multe din producţiile poporului au prin ele însele un farmec deosebit din punctul de vedere literar, pentru a le face să fie citite cu plăcere chiar şi de cei străini ştiinţei folclorice"[26]. Gîndul conducătorilor ziarului merge însă mai departe. Laudele aduse de către Zaharia Boiu lui Alecsandri, pentru că în creaţia sa poetică originală redă înmulţit, „înfrumuseţat", „aşezat în ordine", „ceea ce poporul i-a dat din comoara cea nesecată a sentimentelor sale", astfel că poporul „recunoaşte în limba lui Alecsandri limba sa, în simţimîntele lui simţimîntele sale, în chipul lui, chipul său..."[27], trebuie considerate şi ca un act de aderare la ideea inspiraţiei folclorice, ilustrată magistral prin opera poetului de la Mircești. Interesul literar faţă de folclor la „Tribuna" ţine însă seama de noile necesităţi ale momentului social-istoric din Transilvania. Este vorba de explorarea materialului poetic popular în direcţia realismului. Legat de aceasta, dar orientat de asemenea în sens ştiinţific, stă interesul lingvistic manifestat faţă de creaţia folclorică. Se vădeşte astfel şi ideea valorii stilistice şi de limbă naţională a limbii din poezia populară[28], dar întîlnim în acelaşi timp şi ideea utilizării folclorului literar ca bază a studiilor lingvistice. De aci cerinţa reproducerii lui cu fidelitate. Vasile Vaida, de pildă, autorul unei bogate colecţii inedite de poezie populară de pe valea Sălajului, publică în „Tribuna" un lung studiu de lingvistică[29], folosind aproape exclusiv folclor literar. Profesorul Vasile Dumbravă de la Beiuş, conştient de faptul că „graiul poporal e izvorul din care trebuie să se adape literatura cultă"[30] şi că păstrează multe forme dispărute din limba vorbită, solicită material de literatură populară în vederea redactării unui studiu de lingvistică.

Aprecierea limbii creaţiei folclorice venea să sprijine un punct de cea mai mare importanţă din programul ziarului: lupta împotriva etimologismului latinist şi a influenţelor străine, ceea ce a avut un rol hotărîtor în traducerea în viaţă a ideii programatice a „Tribunei": înfăptuirea unităţii noastre culturale.

Chiar din primii ani de apariţie, „Tribuna" începe să-şi orienteze investigaţiile pe teren folcloristic către studiul psihologiei populare. Nici aceasta nu constituie o noutate. Grigore Silaşi publicase încă din 1876—1877 întinsul său studiu *Romînul în poezia sa poporală*[31], studiu în care punctul acesta de vedere este dătător de ton. Aceeaşi orientare o surprindem, încă şi mai înainte, la Iosif Vulcan. Solicitînd material de literatură populară, Ion Pop-Reteganul precizează că scopul său final este da a alcătui un „op care să oglindeze cît s-ar putea de clar viul spirit al poporului nostru[32]. Iar peste trei ani revenind asupra problemei şi folosind cele 5122 de poezii care alcătuiau colecţia sa manuscrisă[33], acelaşi Pop-Reteganul vrea să demonstreze că spiritul voinicesc este cel mai bine reprezentat la romîni şi că spiritul de jale,

[26] *Cîntece din Oltenia*, XIV (1897), nr. 232, p. 925.
[27] VII (1890), nr. 205, p. 820—821.
[28] Ion Pop-Reteganul, *op. cit.*, p. 477.
[29] *Materialul jargon de dialect sălăjan*, VII (1890), nr. 83—89.
[30] *O rugare*, XI (1894), nr. 38, p. 149—150.
[31] „Transilvania", IX (1876), nr. 218—223; X (1877), nr. 4—8.
[32] *Programa pentru adunarea materialului literaturii poporale*, IV (1887), nr. 243, p. 979.
[33] *Despre modul...*, p. 477.

necaz şi dor nu este altceva decît o consecinţă a faptului că de la Dacia Traiană încoace „mai mult am jelit şi ne-am necăjit", dar că iniţial eram cu totul altfel.

Aşa cum se întîmplă şi în provinciile de peste munţi în epoca lui Haşdeu, folcloristica încearcă să devină o ştiinţă. În sensul acesta merită să fie reţinută publicarea în paginile „Foiţei Tribunei" a *Apel*-ului *literar* al lui Simeon Florea Marian, prin care cerea culegerea de material în scopul stabilirii unei terminologii tehnice pentru literatura populară[34]. Menţionăm în continuare lărgirea cîmpului folcloric şi chiar încercarea metodei comparative în cercetarea materialului[35]. În mod special trebuie subliniată tendinţa de a îndruma pe culegători în spre procedeele ştiinţifice de lucru pe teren. Se dau astfel indicaţii cu privire la modul de chestionare a informatorilor, la notarea producţiilor etc. Sînt foarte preţioase în acest sens recomandările pe care le face Ion Pop-Reteganul. Referindu-se la poezii, spune că e necesar ca ele să fie notate întocmai cum le rosteşte poporul, „fără a adauge ori a lăsa ceva afară"[36]. El condamnă pe culegătorii ce îşi „permit licenţii poetice, care aici n-au loc"[37]; critică deprinderea de a schimba unele cuvinte, contopirea a 2—5 poezii într-una mai lungă; rimarea unor poveşti cu scopul de a realiza balade. Pop-Reteganul cere să se explice cuvintele neînţelese. Fiecare producţie să fie scrisă pe o „foiţă separată ca să o poţi pune unde vrei şi cînd vrei"[38]. La sfîrşitul fiecărei poezii să se noteze locul de unde a fost culeasă, „aceasta pentru trebuinţa filologului". În fine, materialul cules trebuie clasificat[39]. Directive similare se întîlnesc mereu în paginile „Foiţei", ele fiind reflexul progresului înregistrat în domeniul preocupărilor folcloristice româneşti în acea epocă.

Concluzia ce se impune din cele arătate este că folcloristica „Tribunei" nu aduce în concepţia ei lucruri noi. Meritul pe care poate să-l revendice este că s-a străduit să se orienteze către ceea ce însemna pe vremea aceea poziţie ştiinţifică, îndepărtîndu-se astfel de prescripţiile latiniste şi romantice. Dar meritul ei cel mai important constă în activitatea de propagare a interesului pentru folclor în rîndurile românilor ardeleni, formînd astfel o generaţie de animatori care au îmbogăţit în mod substanţial culegerile. Faptul acesta s-a realizat consecvent în special prin rubrica de bibliografie a „Foiţei", prin poşta redacţiei, recenzii, dări de seamă etc. S-au înregistrat şi s-au făcut cunoscute colecţiile de folclor. Dăm ca exemplu numai cîteva, menţionate în anul 1892: Ion Pop-Reteganul, *Chiuituri de care strigă feciorii la joc*[40], *Trandafiri şi viorele*[41], S. Mîndrescu, *Literatură şi obiceiuri poporale din comuna Rîpa de jos, comitatul Mureş-Turda*[42], culegerea de basme a lui D. Stăncescu[43]; sînt recomandate unui cititor culegerile lui Alecsandri, Jarník-Bîrseanu, G.

[34] X (1893), nr. 18, p. 69; nr. 19, p. 73—74; vezi şi Vasile Dumbravă, *op. cit.*, p. 150.
[35] Aurel C. Domşa, *Românii şi arabii*, VII (1890), nr. 11, p. 41—42.
[36] *Despre modul* ..., p. 477—478.
[37] *Ibid.*, p. 478.
[38] *Ibid.*
[39] *Ibid.*
[40] Nr. 197, p. 798.
[41] Nr. 197, p. 798.
[42] Nr. 137, p. 547.
[43] Nr. 288, p. 1151.

Dem. Teodorescu, Teodor Burada, Simeon Marian[44] etc. În coloanele „Foiţei" se publică cîteva apeluri şi îndreptare pline de imbolduri pentru culegerea folclorului.

Trebuie să menţionăm că n-au fost antrenaţi în calitate de colaboratori decît foarte puţini folclorişti de peste Carpaţi, folosindu-se în special forţe locale. În general numărul colaboratorilor este foarte mare, ajungînd pînă la 120. Ca pregătire şi activitate sînt însă foarte inegali. De altfel faptul ni se pare explicabil dacă ne gîndim că aceştia erau recrutaţi mai ales din rîndurile cărturarilor de la ţară, învăţători sau preoţi şi studenţi, elevi, culegători-tipografi etc. Există cu toate acestea cîteva nume care ar trebui reţinute, nu numai datorită perseverenţei şi volumului de material adunat, dar şi datorită conştiinciozităţii cu care au lucrat. Aceştia însă n-au fost întotdeauna formaţi la „Tribuna", ci şi-au făcut ucenicia aiurea, de pildă V. Baciu-Muntenescu, Alexandru Tuducescu şi alţii.

Stăpîniţi de ideea greşită că literatura populară este pe cale de totală şi rapidă dispariţie, se culeg producţii din toate regiunile Transilvaniei şi arareori se publică producţii din celelalte provincii romîneşti şi din folclorul altor popoare. Desigur, cea mai bine reprezentată este creaţia populară ardeleană, mai ales din sud, care ne apare uneori în cadrul unor studii etnografice sau lingvistice, dar cele mai adesea în culegeri independente. Gîndul conducătorilor ziarului de la Sibiu mergea şi mai departe. Încă în primul său an de apariţie, se reproduce, după ziarul „Romînul" din Bucureşti, articolul lui Gion, *Un ziar pentru poezia romînă*[45], în care se exprimă ideea întemeierii unui repertoriu metodic al creaţiei noastre folclorice, care să pună în circulaţie atît ediţii noi din colecţiile publicate, cît şi colecţii noi.

În cadrul folclorului literar publicat de „Tribuna" locul principal îl ocupă lirica. Epica în versuri este ilustrată în special prin balade. Ceea ce trebuie semnalat e că şi în ordinea preferinţei manifestate faţă de poezia populară „Tribuna" dovedeşte o tendinţă de generaţie nouă. Vechea direcţie romantică, ce îndruma atenţia în special către baladă, este încă prezentă (ne găsim încă, în Transilvania, în plină luptă pentru cucerirea de drepturi naţionale, sociale şi politice), dar alături de ea se ridică, depăşind-o, direcţia etnopsihologică, ce punea accentul pe cîntecul liric, ca fiind mai util înţelegerii adînci a sufletului unui popor. Această deplasare a interesului către lirică, dincolo de alunecările naţionaliste, condamnabile, ale curentului etnopsihologic, era cu atît mai binevenită cu cît lirica este creaţia folclorică cea mai reprezentativă pentru poporul nostru, pentru Transilvania îndeosebi, şi totodată reprezenta un teren mai fertil de inspiraţie pentru literatura cultă, care găsea aci rezonanţe noi şi mai numeroase subtilităţi de exprimare.

Îndrumările date cu privire la culegerea poeziei populare au fost urmate în linii generale de către marea majoritate a culegătorilor. Se observă astfel că de cele mai multe ori se au în vedere particularităţile de grai (foarte adesea se explică în note cuvintele regionale mai puţin cunoscute), cîteodată chiar şi cele fonetice (s-au publicat cîteva producţii în „dialect" bănăţean);

[44] Nr. 39, p. 155.
[45] I (1884), nr. 137, p. 547.

se notează locul şi autorul culegerii; sînt şi cazuri cînd se notează informatorul. Deosebiri de realizare se înregistrează totuşi de la caz la caz, în funcţie de pregătire şi de împrejurarea culegerii. Trebuie menţionat că materialul publicat în paginile „Tribunei" nu este, de cele mai multe ori, rodul unor investigaţii folcloristice făcute anume, în scopuri ştiinţifice şi în conformitate cu cerinţele deosebite pe care le impune specificul problemei cercetate. Se culegeau îndeobşte la întîmplare, dintr-un loc şi din altul, producţii aparţinătoare la specii deosebite şi chiar de la informatori din medii sociale deosebite. Sînt menţionate astfel, între locurile de unde s-a cules, localităţi ca Gherla, Blaj, Năsăud. Desigur, pentru cunoaşterea evoluţiei folclorice a acestor oraşe culegerile pot fi foarte utile. Ion Pop-Reteganul sfătuieşte pe un tînăr învăţător: „Scrie poezii populare, colinzi ş.a. producte de-a literaturii poporale... Pune pe hîrtie, că te miri cînd ţi-or prinde bine, nici nu ştii la ce"[46]. Avem credinţa că, aici, cuvîntul „scrie" este folosit cu înţelesul de „culege", nu de „creează".

Lipsa de pregătire teoretică a culegătorilor se pune în lumină cu prilejul încercărilor de a sistematiza materialul pe baza unei clasificări. Întîlnim astfel — sporadic, ce-i drept — cazuri cînd nu se poate face distincţie între o producţie lirică şi o baladă. Strigături autentice sînt trecute cîteodată la rubrica doinelor şi cîntecelor. Acuzaţia nu poate fi socotită prea gravă dacă ne gîndim că multe dintre nedumeririle de acest fel ale folcloriştilor „Tribunei" nu şi-au găsit nici pînă astăzi o soluţionare ştiinţifică.

Credem că o oarecare triere a poeziilor populare se făcea la redacţia ziarului, trierea a fost făcută uneori, după părerea noastră, în spiritul vederilor „Tribunei". În acest sens sînt concludente datele pe care ni le oferă bibliografia de faţă. Poezia nemulţumirilor sociale şi a amărăciunii provocate de sărăcie, a „năcazului" — cum îi spune Pop-Reteganul — este slab reprezentată în paginile ziarului, cu toate că ne găsim într-o epocă în care condiţiile de viaţă ale romînilor din Transilvania au alimentat-o din plin. Slab este reprezentată şi poezia cătăniei şi războiului, ceea ce vine de asemenea în contradicţie cu dezvoltarea ei intensă, determinată de realităţile vremii, de obligativitatea serviciului militar şi sporirea mobilizărilor, în condiţiile istorice ale Austro-Ungariei. La o cercetare atentă desluşim fapte şi mai concludente. Lipsesc din coloanele „Tribunei" cîntecele de cătănie în care conţinutul de critică depăşeşte o anumită limită. Nu surprindem astfel blestemele vehemente la adresa „împăratului"; nici discriminările nete dintre lumea acestuia, imaginată de poetul popular drept lume a „tunului" şi a „sabiei" etc., şi lumea satului, cu „plugul", „şezătorile" şi „horele" lui, aşa cum se prezintă în atîtea creaţii publicate în ziarul sibian. Idealizarea satului vine în contradicţie cu specificul creaţiei folclorice, străbătută de puternice note realiste. Puţine cîntece de cătănie publicate în „Tribuna" aduc expresia viguroasă, versul abrupt, categoric, al celor mai realizate exemplare ale speciei. Explicaţia faptului este de căutat în ţinuta politică a ziarului, în amintita greşeală de tact care preconiza alianţa vremelnică cu curtea de la Viena. Armata fiind a împăratului, nu puteau fi publicate în paginile ziarului cîntece care o de-

[46] *Epistole către un învăţător*, I. *Urîtul şi leacul lui*, XVI (1899), nr. 26, p. 102.

făimau. Unele excepţii apar totuşi. Un singur exemplu, un cîntec publicat în al treilea an de apariţie a ziarului (nr. 272, p. 1086):

Dusu-m-am la măgăzînă,
Deteră-mi şi puşcă-n mînă
Şi nădragi vînăţi, frumoşi,
Abia-i port de petecoşi;
Şi bocanci frumoşi, purtaţi,
Ce-au rămas de ceilalţi.

În schimb, sînt multe cîntece „voiniceşti". Termenul capătă la tribunişti o accepţie foarte largă, faţă de sensul specializat de astăzi: însemnează tot ceea ce s-a născut din sentimente majore, tot ceea ce poartă expresia bucuriei, optimismului. Ion Pop-Reteganul publică, sub titlul „cîntece voiniceşti", o sumedenie de creaţii lirice, care, după clasificarea noastră, şi-au găsit loc în toate grupele, cu excepţia bocetului şi cîntecelor de cătănie şi război.

Numai pornind de la această constatare putem înţelege de ce în cuprinsul „Tribunei" lirica populară este cel mai bine reprezentată prin cîntecele de dragoste, cîntecele satirice şi strigături.

În articolul *Despre poeziile poporale şi culegerea lor*[47], I. Urban Jarnik ia atitudine împotriva unei culegeri din „Tribuna"[48], care nu face altceva decît să reproducă, cu mici modificări — aduse de culegător — numeroase poezii din colecţia lui şi a lui Andrei Bîrseanu[49]. Critica lui Jarnik era binevenită pentru strădaniile „Tribunei" de a organiza ştiinţificeşte această muncă şi probabil că ea se adresa indirect şi altor culegători. În finalul articolului său, harnicul folclorist ceh recomandă să nu se publice materiale cunoscute. Faptul că în numerele viitoare au continuat să apară numeroase variante ale uneia şi aceleiaşi producţii sau chiar producţii identice trebuie totuşi apreciat, deoarece cititorul putea ajunge pe calea aceasta la concluzia unităţii creaţiei folclorice romîneşti, iar pentru noi atestările lor în zone diferite constituie piese preţioase, întrucît completează tabloul folcloric al Transilvaniei vremii, ajutînd studierea istorică şi comparativă a materialului.

Cercetarea poeziei populare de la „Tribuna" ne duce la concluzia că ea însumează calităţi artistice remarcabile, ceea ce ne face să presupunem că redacţia ziarului a avut în permanenţă în vedere şi criteriul acesta. Prezenţa aci vreme de cîţiva ani a lui Coşbuc şi Slavici va fi avut un rol hotărîtor în publicarea celor mai realizate poezii populare. Sînt astfel demne de semnalat creaţiile din poezia înstrăinării-însingurării (născută din variate împrejurări de viaţă autentică: înstrăinarea prin căsătorie, muncă, armată etc.), despre care s-a vorbit, pe nedrept, extrem de puţin, ea nefiind recunoscută uneori ca o individualitate anume în cadrul poeziei populare. Aceasta s-a ridicat uneori la un lirism impresionant şi o desăvîrşită discreţie, printr-o pronunţată abstractizare a imaginii concrete, rezultînd astfel o poezie de atmosferă şi remarcabile rezonanţe interioare. Întîlnim în coloanele „Tribunei" piese care nu pot lipsi dintr-o antologie de poezie populară. Provenienţa lor regională se recunoaşte foarte adesea în caracterul concentrat, specific folclorului literar ardelean.

[47] IX (1892), nr. 278, p. 1109—1110; nr. 279, p. 1113.
[48] *Poezii poporale de pe Olt (Avrig)*, adunate de Berghea Gheorghe, IX (1892), nr. 266, p. 1061; nr. 267, p. 1065—1066.
[49] *Doine şi strigături din Ardeal*, Buc., 1885.

Deosebit de interesante ni se par producţiile haiduceşti — „hoţeşti" — pentru lămurirea unor probleme legate de geneza şi evoluţia poeziei haiduceşti. Există indicaţii în sprijinul ideii că poezia haiducească nu este, în linii mari, altceva decît poezia voinicească a epocii haiduciei, epocă în care noile împrejurări sociale şi-au imprimat sensurile în tipare poetice vii şi adecvate.

Foarte interesantă este pentru folcloristul literar şi poezia epică publicată în „Tribuna", reprezentată în special de baladă. Dintre celelalte specii merită să fie menţionate colindele, mai cu seamă cele laice culese de Septimiu A[lbini], şi oraţiile de nuntă publicate de Benedict Viciu şi Ştefan Buzilă. Între balade locul de căpetenie îl deţin baladele nuvelistice şi voiniceşti. Lipseşte pînă în momentul de faţă un studiu al baladei ardelene în general; lipseşte, de asemenea, un studiu asupra baladei nuvelistice romîneşti. Nu a fost studiată încă, după cum spuneam, problema raporturilor şi caracterelor specifice ale baladelor voiniceşti şi haiduceşti, după cum nu s-a scris încă un studiu asupra poeziei haiduceşti din Transilvania. Pentru toate acestea folclorul literar al „Tribunei", alături de cel cuprins în celelalte periodice ardelene, este foarte preţios şi necesar totodată. S-au publicat balade din zone în care astăzi nu se întîlnesc decît sporadic sau fragmentate. Motivele lor sînt în general reduse ca număr, dar prezintă variante interesante. Suflul epic este diminuat în cele mai numeroase cazuri, răzbătînd în schimb elementele lirice, care le dau un caracter specific chiar în cadrul baladei romîneşti. Dintre culegătorii de balade locul de frunte îl ocupă I. Pop-Reteganul şi Avram Corcea, ultimul realizînd prin culegerea sa una dintre cele dintîi monografii folclorice a informatorului. Păcat numai că autorul culegerii nu s-a extins asupra întregului repertoriu folcloric al talentatului său informator.

Folcloriştii „Tribunei" şi-au dat seama de importanţa cunoaşterii creaţiilor populare vechi, din care cauză publică şi unele producţii descoperite în manuscrise din trecut, uneori de pe la începutul secolului al XIX-lea. Textele reprezintă adesea documente valoroase; de cele mai multe ori însă ele au fost prelucrate de către autorul manuscrisului.

Foarte importantă este proza populară publicată în coloanele ziarului sibian, fiind reprezentativă în cadrul preocupărilor folcloristice ale acestuia şi pentru că de ea se leagă în mod special noua mişcare literară apărută aci, orientată în direcţia realismului popular. S-au publicat numeroase basme, poveşti, snoave, legende şi prelucrări ale acestora în versuri. Foarte adeseori producţiile pun în evidenţă sensul în care au fost prelucrate de către culegători; răzbate aşadar cîte ceva din preocupările vremii. Cercetătorul îşi poate face o idee despre dibuirile unui început de epocă literară în viaţa Ardealului. Unele materiale prezintă o reală valoare ca opere de artă. Intenţionăm să dăm mai tîrziu o culegere care să le înmănuncheze pe cele mai realizate sub acest raport.

În afară de rostul de primenire a tinerei literaturi ardelene şi de îndrumare a ei pe făgaşul artei realiste, activitatea de valorificare a prozei literare la „Tribuna" prezintă importanţă şi pentru folclorist. Lucrul acesta a fost sesizat încă demult. Vorbind despre basmele din Transilvania, pe care le-a

pus la contribuţie pentru alcătuirea monumentalei sale opere *Basmele romîne*[50], Lazăr Şăineanu afirmă că pe lîngă basmele existente în colecţii, „Un număr şi mai mare se află împrăştiat în ziarele locale şi în primul rînd în „Tribuna"[51] de la Sibiu. Din cele aproximativ 80 de basme şi poveşti, cîte s-au publicat în „Foiţa" ziarului pînă la 1892, Şăineanu citează doar 22. Adolf Schullerus, în clasificarea pe care o face basmelor romîneşti[52], pune şi el la contribuţie o parte din piesele publicate în „Tribuna" şi în „Biblioteca poporală a Tribunei". Şi într-un caz şi în altul, multe au rămas pe dinafară. Am socotit că pentru cel ce vrea să cunoască diferitele motive de proză populară care au circulat în Transilvania pe la sfîrşitul secolului trecut, cu toate variantele lor, o bibliografie a producţiilor cuprinse în periodicul nostru ar fi utilă.

Nici în ordinea preocupărilor pentru proza populară „Tribuna" nu poate fi considerată ca inovatoare. Cu 39 de ani mai înainte, fraţii Arthur şi Albert Schott publicaseră la Stuttgart, în limba germană, o culegere de 27 basme şi poveşti romîneşti din Banat[53]. Acţiunea este continuată de L. A. Staufe[54], R. O. Waldburg[55], R. O. Obert[56], iar dintre romîni, de Stănescu Arădanul[57]. În celelalte provincii începutul îl face Nicolae Filimon, prin basmele publicate în „Ţăranul romîn"[58]. În 1867, I. C. Fundescu dădu la lumină prima ediţie din culegerea sa de basme[59], după care apare admirabila culegere a lui Petre Ispirescu, *Legendele sau basmele romînilor*[60]. Numărul culegătorilor este apoi în continuă creştere. Înainte de apariţia „Tribunei", cîteva poveşti şi basme pătrunseseră în revistele vremii: „Convorbiri literare"[61], „Familia"[62] şi altele.

În Transilvania poveştile şi basmele au atras interesul învăţaţilor în special datorită convingerii că ele au un substrat mitologic, istoric şi punctul acesta de vedere a stăpînit pînă prin deceniul al optulea al veacului trecut. Aşadar, la data cînd apărea „Tribuna" vechiul mod de interpretare a basmelor începea să-şi piardă din prestigiul dinainte, făcînd loc interpretării literare. Pentru orientarea ce o aduc băsmuitorii „Tribunei" ni se pare semnificativ faptul că ei nu acceptă practic punctul de vedere al lui Pop-Reteganul, cu toată autoritatea sa în materie. Dascălul de la Reteag considera că proza populară, nefiind legată de regulele de versificaţie (ritm, rimă), este mai puţin conservatoare în ceea ce priveşte limba decît poezia, din care cauză prezintă mai mică importanţă lingvistică. Basmele sînt preţuite de el mai cu seamă pentru fondul lor. Iar acesta, utilizat cu competinţa unui „poet

[50] Buc., 1895.
[51] Id., *ibid.*, p. 189.
[52] *Verzeichnis der romänischen Märchen und Märchenvarianten*, în *FF Comunication*, No. 78. Helsinki, 1928.
[53] *Walachische Märchen.*
[45] *Romänische Volksmärchen*, 1852 (nepublicată).
[55] *Zwei Märchen aus der Bukovina*, în *Zeitschrift für deutsche Mithologie*, I, 1853.
[56] *Rumänische Märchen und Sagen*, în „Ausland", 1856—1858.
[57] *Proza poporală. Poveşti culese şi corese*, tom. I, broşura 1, Timişoara, 1860.
[58] În 14 ianuarie 1862 şi 11 noiembrie 1862.
[59] *Basme, poveşti, păcălituri şi ghicitori*, Buc., 1867.
[60] Buc., 1872—1876.
[61] Vezi Sînzianu M., *Convorbiri literare. Indice biografic*, 1867—1937, Buc., 1937.
[62] Vezi Ion Breazu, *op. cit.*

genial", este singurul mijloc de a ajunge şi noi să avem „o bună epopee naţională, căci ce sînt poveştile, miturile — se întreabă autorul — decît episoadele epopeii?"[63]. După cum vedem, punctul de vedere al lui Pop-Reteganul se întîlneşte cu acela al lui Aron Densuşianu, autorul *Negriadei.*

Folcloriştii „Tribunei", eliberîndu-se tot mai mult de preceptele puriste ale latiniştilor şi pătrunzîndu-se de ideea luptei naţionale pe calea ridicării la un nivel superior de cultură a maselor populare, la care se adaugă şi exemplul lui Creangă şi al celorlalţi povestitori din Muntenia şi Moldova, se apropie de proza populară cu alte convingeri şi intenţii. „Tribuna" vine cu un adevărat program, în scopul valorificării acestui domeniu, lucru nemărturisit direct, dar evident în prodigioasa ei activitate. S-ar părea că factorul hotărîtor l-a constituit exemplul „Convorbirilor literare", care, în special prin Slavici, a avut într-adevăr un puternic ascendent asupra ziarului de la Sibiu. Nu trebuie să uităm însă că cele dintîi basme publicate în revista „Junimii" sînt trimise de ardeleni, printre care şi Slavici. Este de asemenea adevărat că exemplul lui Creangă, mai ales, a tras greu în cumpănă. I. T. Mera, unul dintre povestitorii cei mai buni de la „Tribuna", spune, într-o conferinţă: „Îmi place dar să mă închin înaintea d-lui Creangă, înaintea părintelui poveştilor romîne, — tot atît de mult cum mă închin iubitului nostru Alecsandri pentru meritele ce le are pe terenul poeziei populare. D-l Creangă este acela care a adunat din gura poporului acest tezaur nepreţuit şi l-a scris aşa cum numai d-sa ştie"[64].

Explicaţia interesului „Tribunei" faţă de proza populară rezidă fără îndoială în condiţiile de viaţă istorică din Transilvania, deosebite, în parte, de cele din Muntenia şi Moldova. Acolo, în urma impulsului dat de scriitorii paşoptişti, exista o mişcare literară în plină efervescenţă. Dincoace, oprimarea socială şi naţională înăbuşea în faşă orice iniţiativă culturală, astfel că pîrtia unei tradiţii se făcea deosebit de anevoios. Antrenaţi în continuă luptă, cărturarii ardeleni erau nevoiţi să se bizuie pe popor, iar procesul de instruire şi educare a acestuia trebuia conceput în spiritul şi cu mijloacele cele mai adecvate. Date fiind deci necesităţile, a fost suficientă aprobarea şi exemplul unei grupări de prestigiu, pentru ca în valorificarea prozei populare să se ajungă la o acţiune de amploarea celeia de la „Tribuna".

Apropierea de proza populară s-a făcut mai întîi pentru că anecdoticul ei constituia garanţia că va putea satisface cerinţele literare ale ţăranilor, formîndu-i în acelaşi timp în direcţia unei literaturi optimiste, reconfortante. Proza populară era apoi apreciată pentru limba ei viguroasă şi expresivă. Desigur că n-a putut trece neobservat realismul inspiraţiei producţiilor, deci elementul esenţial către care năzuia mişcarea literară din jurul ziarului sibian. Astfel, finalul simbolic al basmelor oferea cititorilor satisfacţia pe care nu o puteau găsi în viaţa lor de toate zilele, dar în care nădăjduiau puternic în această epocă de promiţătoare transformări şi iniţiative. De asemenea, isteţimea eroilor pozitivi ai poveştilor populare, a lui Tanda şi Manda sau a altora ce se luau la harţă pînă şi cu forţele diavolului, nu puteau să nu placă

[63] *Despre modul* ..., p. 472.

[64] *Scriitorii de la „Junimea"*, în „Familia", 1882, p. 302—304 (apud Ion Breazu, *Folclorul revistelor* ..., p. XLII).

şi să nu învioreze viaţa celor mulţi. În fine — ceea ce spuneam şi mai sus — pentru aceşti pionieri ai prozei artistice ardelene producţiile populare erau şi mai potrivite situaţiei lor de începători, decît lirica, de pildă. Structura operei, adică tocmai elementul de căpetenie, exista; celelalte mijloace tehnice se puteau deprinde mai uşor, în timpul culegerii şi pregătirii lor în vederea publicării, cu care prilej îşi însuşeau mai bine şi limba populară.

În paginile „Tribunei" nu există suficiente mărturii teoretice despre scopul interesului manifestat faţă de proza populară. În orice caz interesul folcloristic ştiinţific rămîne cu mult în urmă faţă de cel literar. Este adevărat că, pe lîngă cele arătate, se menţionează cîteodată locul culegerii, se urmăreşte motivul folcloric, recunoscîndu-se variantele, se dă indicaţia că este „din popor", dar hotarele dintre diferitele specii nu se respectă. Către aceeaşi concluzie ne îndrumează şi constatarea că în coloanele „Tribunei" apar destul de numeroase producţii versificate. Fabula în proză lipseşte cu desăvîrşire; în versuri însă — şi din păcate, în versuri de slabă calitate — este reprezentată de T. I. Magier.

Preocupările pentru epica populară în proză la „Tribuna" sînt prezente încă în primul ei an de apariţie, cei dintîi colaboratori fiind I. T. Mera, Silvestru Moldovan şi Grigore Sima, la care se adaugă Petre Ispirescu, precum şi Coşbuc, ca versificator al basmului. Cu anul al III-lea (1886) se mai adaugă cîteva nume de povestitori: V. Berbecaru, Gan Vasile, Nicolaie Trimbiţoniu, Nicolae Togan, Pop-Reteganul, Grofşorean, „Mărgineanul". Numărul producţiilor publicate a crescut mult prin aceştia. Cu fiecare an de apariţie, numărul povestitorilor creşte, pînă la 1890, cînd activitatea slăbeşte intrînd pe panta regresului.

În tot acest timp s-au publicat atît basme propriu-zise, cît şi poveşti, snoave şi legende, de cele mai multe ori în proză, dar adeseori şi în versuri. În marea majoritate a cazurilor ele sînt de provenienţă locală, din Transilvania, mai rar apar producţii şi de peste Carpaţi prin puţinii colaboratori de acolo şi, sporadic chiar de la romînii sud-dunăreni. Nu lipsesc din paginile „Tribunei" nici poveştile altor popoare.

Povestitorii de la „Tribuna" depăşesc în total numărul de 30. Aşa cum spuneam mai sus, unii s-au format înainte prin colaborări similare la revista „Familia" (Ioan Bota, I. T. Mera, Ioan Pop-Reteganul, Grigore Sima) sau la „Convorbiri literare" (Slavici, Mera, Sima). Petre Ispirescu şi Simeon Florea Marian, a căror contribuţie apare de altfel rar în paginile „Foiţei" s-au format de asemenea în celelalte provincii. Cei mai mulţi s-au ridicat însă în atmosfera creată de „Tribuna", unde apar cîteodată ca povestitori-culegători, alteori ca autori ai unor culegeri de poezii populare (Bota, Trimbiţoniu, Ştefan Buzilă, Ioan Popovici-Bănăţeanu, Ioan Lazăr, Avram Corcea, Alexandru Gaia, Ciorbea Laurenţiu ş.a.). Între povestitorii „Tribunei" sînt şi din aceia al căror nume nu figurează decît în fruntea unei singure sau a cîtorva producţii, fără de care ar fi rămas cu totul în anonimat. Desigur că şi în privinţa calităţii muncii lor, culegătorii sînt foarte inegali. În general, ei nu cunoşteau tehnica colecţionării ştiinţifice a prozei populare. În notele ce însoţesc producţiile apare uneori specificarea că avem de a face cu o poveste „culeasă din popor" sau „din popor"; alteori precizarea este foarte vagă: „poveste de..." Cei mai numeroşi rămîn într-adevăr, ca realizare, simpli culegători,

revenindu-le doar meritul de a fi înregistrat, mai mult sau mai puţin fidel, unul sau două motive folclorice, folosind o limbă literară în formare. Alţii încearcă în mod conştient să brodeze pe motive de basm, snoavă sau poveste şi în acest caz ei fac cele mai adeseori un simplu exerciţiu de limbă. Există şi cazuri cînd culegătorii prelucrători sînt ispitiţi de tipuri şi situaţii; de data aceasta ei se apropie de literatura propriu-zisă (Ioan Berescu, Ioan Slavici, Grigore Sima). Credem însă că de cele mai multe ori povestitorii „Tribunei" au depăşit munca folcloristului în mod nevoit. Faptul că nu existau mijloace de înregistrare exactă a materialului în proză nu poate fi decît de regretat pentru folclorist, dar pentru cel ce doreşte să descifreze modul cum s-a înfiripat proza cultă la „Tribuna" el constituie un element pozitiv. Neputînd reproduce întocmai povestirea ţăranului, culegătorii sînt nevoiţi să recurgă la propriile mijloace de exprimare, ţinînd seamă de cele populare, de care caută să se apropie cît mai mult. Este drept că rezultatele denotă uneori stîngăcii destul de mari, dar exerciţiul acesta a fost de natură să deprindă pe povestitori cu tehnica nărării în stil popular. Vrînd-nevrînd, culegătorii devin şi scriitori. Dacă operele lor, în majoritatea cazurilor, nu mai pot satisface astăzi gustul cititorului pretenţios, pe atunci ele au îndeplinit şi această funcţie (dovadă sînt, între altele, cerinţele „Bibliotecii poporale...") şi au influenţat în consecinţă.

Cercetînd diferitele bucăţi în proză publicate în paginile „Foiţei Tribunei", se poate urmări procesul treptat de infiripare a unei literaturi culte, bazată pe proza populară, atît în expresie, cît şi în tematică. O dată cu aceasta, în funcţie de formaţia şi temperamentul artistic al scriitorului, a pătruns şi suflul de idei al literaturii populare.

Cercetînd statistic materialele populare în proză publicate în „Tribuna", constatăm că primul loc îl ocupă basmele, al căror număr întrece cifra de 40. Celelalte specii ale prozei sînt slab reprezentate. În ceea ce priveşte snoava, ea nu este ilustrată de piese care să se impună ca realizare artistică. Pe de altă parte observăm că în centrul pieselor publicate în coloanele „Tribunei" stau ţiganii. În mare măsură faptul se explică prin realitatea folclorică, în care asemenea snoave apăreau la tot pasul. Lucrurile n-au fost explicate pînă acum de către cercetătorii de specialitate, dar, în orice caz, nu e vorba de o atitudine de esenţă naţionalistă, dovadă fiind înseşi relaţiile dintre ţărănimea noastră şi ţiganii cu care a convieţuit uneori timp îndelungat. În afară de aceasta, cele mai adeseori eroul ţigan al snoavei este zugrăvit în culori simpatice. Predominanţa basmului trebuie pusă, credem, în legătură cu climatul epocii. Excepţionalul eroilor pozitivi, diversele lor peripeţii, căderile şi urcuşurile lor erau simţite în sensul lor folcloric, popular. Conţinutul şi întreaga structură specifică a basmului nu puteau să nu dea satisfacţii şi să nu dinamizeze sufletul unui popor în ochii căruia înfloreau speranţele unei vieţi libere. Se impune să facem observaţia că basmele, de cele mai multe ori, nu reproduc cu fidelitate originalele care circulau prin viu grai în masele populare, ci ele poartă pecetea culegătorului. De aici şi diferenţierile de stil de la culegător la culegător, şi nu de la o producţie la alta, care să oglindească specificul informatorilor. Totul a fost cernut prin conştiinţa literară a celui dintîi. Separarea netă între ce este popular şi cult se poate face în unele cazuri

cu destulă uşurinţă; alteori cele două elemente au fuzionat într-o măsură mai mare.

Aşa cum spuneam mai sus, în paginile ziarului nu ni se dă nicăieri vreo explicaţie asupra metodei de lucru a culegătorilor. Din cercetarea comparativă a materialului s-ar putea descifra totuşi unele asemănări cu Ion Slavici. Acesta era de altfel îndrumătorul întregii direcţii literare de la „Tribuna" şi a fost totodată apreciat în cariera lui literară pentru prelucrarea basmului şi poveştii populare. Slavici a fost acela care, după o ucenicie făcută în preajma unor literaţi de seamă, cum a fost Eminescu, a adus şi la „Tribuna", cu întregul prestigiu de care se bucura, ideea valorificării prozei artistice populare şi a avut aci rolul învăţătorului. Într-o scrisoare adresată „Convorbirilor literare", o dată cu prima poveste trimisă spre publicare, scriitorul ardelean îşi exprimă, sumar ce-i drept, teoria sa cu privire la publicarea materialului popular în proză. El afirmă, pe bună dreptate, că motivul popular dintr-o producţie de acest gen este „un schelet foarte sărac", căruia interpreţii din popor îi dau aspecte şi tălmăciri deosebite, în funcţie de simţirile lor: „Bătrînii amestecă înţelepciunea, bărbaţii puterea şi fetele simţirile lor în poveste; fiecare dă acelui fapt importanţa pentru care simte mai multă predilecţie..."[65]. Talentul său îl face pe Slavici să nu accepte publicarea unei producţii în forma dată, aşa cum apare pe buzele unui povestitor. Consideră că trebuie să pornească de la variantele ei, să se pătrundă semnificaţiile diferite pe care le-a încorporat în circulaţie şi de aci să se ajungă la o sinteză. Artistul „trebuie să privească povestea din toate punctele de vedere şi să combine din toate variantele un întreg frumos" — spune Slavici. Şi în concluzie: „Faptele şi ideile sînt dară o recepţie din popor, gruparea lor estetică este un capriciu al individualităţii"[66].

Concepţia scriitorului este foarte interesantă şi judicios formulată; ea este însă o concepţie artistică, neştiinţifică din punctul de vedere al folcloristicii. Oricum, ea a prins în rîndurile povestitorilor de la „Tribuna", cu atît mai mult cu cît nici nu existau mijloace moderne de înregistrare fidelă a prozei populare. Faptul că tocmai ceea ce constituia element artistic putea fi recepţionat cu mai multă greutate face ca valoarea producţiilor ce ne preocupă să depindă de talentul şi priceperea culegătorilor. Dintre toţi Pop—Reteganul se ţine parcă mai aproape de autenticul popular, cu toate că şi el scrie de obicei basmele şi poveştile din amintire[67]. Şi cum educaţia literară a culegătorilor era puţin pretenţioasă, nefiind totodată vorba de talente excepţionale de povestitori, este explicabil de ce anume materialul cu care ne ocupăm nu se ridică la înălţimea realizărilor lui Creangă sau Ispirescu. La aceasta se mai adaugă şi faptul că „Tribuna" a fost un cotidian, ceea ce însemnează că nu se putea pune de fiecare dată accentul pe calitatea, ci pe cantitatea materia-

---

[65] I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare*, vol. II, Buc., „Bucovina", 1932, p. 292—293.

[66] *Ibid.*

[67] În *Epistole către un învăţător tînăr* sfătuieşte: „Adă-ţi aminte de poveştile ce le auzeai de la bunica, pune-le pe hîrtie, cît se poate chiar cu vorbele bunicei" *(loc. cit.)*. El însuşi a procedat astfel. Povestea *Tanda şi Manda*, de exemplu, a fost „auzită în Gherla la anul 1869" şi a fost publicată abia în anul 1889, cînd a fost probabil şi redactată. Pe el nu îl interesează realizarea artistică în toate amănuntele ei, ci se mulţumeşte cu înregistrarea mersului general al acţiunii şi al ideilor populare.

lului. Munca de documentare şi cizelare — pe care Slavici punea mare preţ — era oarecum neglijată. Ceea ce interesează înainte de toate este însă direcţia generală a activităţii de valorificare a prozei populare, ce se făcea mai cu seamă pe temeiul unei atitudini realiste. Observăm astfel că în cuprinsul basmelor, care operează în regulă generală cu procedee fantastice, apar la tot pasul elemente realiste. Adeseori chiar de la început, în loc să fim introduşi într-o lume ireală, pe calea formulelor tradiţionale, care sfarmă ideea de timp şi spaţiu, se face uz de procedeul povestirii propriu-zise. Ne mişcăm în felul acesta în viaţa obişnuită a unui sat ardelean din veacul trecut, cu oameni viguroşi, ce luptă cu sărăcia şi necazurile. Nu se insistă însă prea mult asupra acestui aspect şi nu se trece la o critică directă a stărilor de lucruri. Astfel, începutul basmului *Fraţii de cruce* al lui T. S. Magier nu aduce nimic din caracterele genului. Ni se prezintă doi vecini săraci „lipiţi pământului", care „Avere n-aveau ca în palmă, ci trăiau muncind din greu la alţii în holdă, cît ţine drăguţa de vară..." „Cu o vorbă, n-aveau alta, decît sufletul în oase..." Şi cum bîntuia holera, cît e ziua nu mai încetau clopotele prin turnurile bisericilor, iar popii nu mai puneau jos patrafirul de la grumazi"[68].

Întroducerea la basmul lui Silvestru Moldovan, *Povestea lui Ignat,* se desfăşoară în acelaşi cadru: „A fost odată şi nu tocmai aşa demult un om, cu numele Ignat şi omul acesta era sărac, aşa de sărac, încît de multe ori nici o fărîmă de mălai n-ai fi găsit la casa lui, decum altă păzitură[69].

Ioan Berescu, unul dintre cei mai talentaţi povestitori ai „Tribunei", procedează chiar printr-o localizare mai precisă a acţiunii, ceea ce vine în contradicţie cu specificul basmului: „În satul Magu juraţii, adecă fruntaşii satului, aveau un urît obicei. Erau adecă dedaţi că de cîte ori făceau vreo treabă pentru sat, la capătul lucrului îşi potoleau osteneala cu rachiu..."[70]

Ca o intervenţie a prelucrătorului, deseori apar în cuprinsul basmelor şi poveştilor părţi descriptive, în care preferinţa pentru detaliu este evidentă. Pe calea aceasta personajele şi situaţiile dobîndesc trăsături individuale mai pronunţate, aşa ca în literatura cultă. Iată-l, bunăoară, pe Rogozea din basmul amintit: „... Era negru ca o tigaie, înalt ca o paică de fasole, slab ca o diplă, dinţi laţi ca lopeţile, buze groase, răsfrînte ca opinca şi vinete ca porumbelele"[71]. Casa în care se naşte eroul principal al poveştii lui „Mărgineanul", *Ursita Găsitului,* este un tablou foarte plastic al sărăciei: „... O ţolică subţire întinsă jos pe podine, o perină umplută cu cine ştie ce nutreţ, dar numai cu pene nu, şi o pînză de sac drept acoperemînt"[72].

De asemenea, ca o imixtiune a culegătorului trebuie apreciate şi diversele digresiuni presărate în cuprinsul basmelor. În multe cazuri ele se raportează la împrejurările sociale: „Bag seamă, dragii moşului — spune basmul citat al lui Berescu — pe atunci erau tot aşa de mulţi executori de dare, de nu se mai cunoşteau unul pe altul..."[73]

---

[68] VI (1889), nr. 175, p. 689.
[69] II (1885), nr. 35, p. 138.
[70] Ioan Berescu, *Rogozea împărat,* VI (1889), nr. 58, p. 229.
[71] *Ibid.*
[72] *Ibid.*, nr. 13, p. 19.
[73] *Rogozea împărat,* p. 230.

În astfel de momente, atmosfera de basm se împrăştie, imaginaţia cititorului fiind reţinută în lumea realităţilor pămînteşti.

Conştiinţa ce stă la baza unor asemenea digresiuni ne apare cu claritate în basmul lui Trimbiţoniu, *Vizor, craiul şerpilor,* care nu este altceva decît o revenire la sensul iniţial al basmului în general, o transpunere în termeni realişti a însăşi simbolicii genului. Locul zmeului din basm este luat, de nobilul ardelean. Aflăm astfel că „Dimineaţa, pînă a nu se face ziuă, veni poruncă de la „domni" ca Petru — eroul principal — să meargă la lucru, că era şi atunci iobăgie"[74]. Domnul, căruia-i „căzuse la inimă" nevasta iobagului, hotărî să-l piardă pe acesta. Îl supune la încercările tradiţionale ce apar în basme: să „îmblătească" peste noapte două stoguri mari de grîu, din care să-i ducă dimineaţa „pită", să transforme peste noapte un codru în vie, din care să-i servească struguri copţi, şi să-i aducă de pe lumea cealaltă o coroană.

Autorul a ştiut să schiţeze bine caracterul nobilului, făcînd din el un tip reprezentativ pentru categoria socială căreia-i aparţine. Nobilul se defineşte pregnant, prin vorbe şi fapte: „Eu te ţin pe tine pe lume — se răsteşte la iobag —, din binele meu eşti pe pămînt, din buneţea mea trăieşti, aşadară unde te mîn, de te-aş mîna în al nouăzeci şi noulea cer, tu trebuie să te duci. Cară-te, gozul pămîntului ce eşti ! . . . "[75] Drept răsplată pentru că îndeplineşte întocmai, cu ajutorul socrului său, craiul şerpilor, primele porunci, iobagul este bătut. Sfîrşitul basmului aduce satisfacţia obişnuită, transpusă şi de data aceasta pe plan social: Petru preface pe „domn" şi uneltele sale în stană de piatră şi se mută cu nevastă-sa în palat, devenind stăpînul moşiilor. Interpretarea pe care o dă Trimbiţoniu acestui basm (subliniem în mod special simbolul din final, căci despre un simbol e vorba) este fără îndoială în spiritul unei concepţii de care tribuniştii nu erau străini. Dincolo de isprăvile fantastice ale eroilor, ei au văzut, şi tîlcul lor adevărat. Totodată, interpretarea dată constituie o probă evidentă că viaţa motivelor prozei populare depinde de talentul diferiţilor povestitori, fără de care acestea rămîn doar simple scheme ce nu spun nimic. În paginile ziarului sibian, întîlnim numeroase basme crescute din unul şi acelaşi motiv. Aşa sînt, bunăoară, cele patru variante ale basmului cu 100 de fraţi ce se căsătoresc cu cele 100 de surori[76]. Fiecare dintre ele are individualitatea sa proprie. Mai întîi, ca structură, elementele de construcţie diferă în parte şi se organizează deosebit în cadrul întregii desfăşurări epice. Stilul, pe lîngă că aduce particularităţile de exprimare ale povestitorului, precizează viziunea acestuia faţă de cele narate. Toate patru variantele vădesc imixtiunea culegătorului şi efortul de a le da o dezvoltare realistă; rezultatele diferă însă, în funcţie de varianta populară, de concepţia şi de măiestria culegătorului care a prelucrat-o. Varianta lui „Mărgineanul" este mai concentrată. Ea se desfăşoară într-un cadru mai sobru, anunţat încă de la începutul acţiunii. Un om, ce-şi cîştigase ceva avere prin muncă cinstită, ajunge în numai trei ani tată a 101 copii. Moartea le răpeşte mama şi bietul om lucrează din greu ca să-i poată creşte. Făcîndu-se mari, tatăl începe să fie

[74] III (1886), nr. 235, p. 937.
[75] *Ibid.*, nr. 236, p. 942.
[76] Ciorbea A. Laurenţiu, *Mia Ioan,* X (1893), nr. 82—84; „Mărgineanul", *Măgheran,* IV (1887), nr. 243; Gr. Sima, *Mia Ioan,* V (1888), nr. 65, 66; vezi şi I. Pop-Reteganul, *Făt Frumos zălogit,* II (1885), nr. 276—280.

din ce în ce mai preocupat de însurătoarea lor, pînă ce odată, văzînd că feciorii nu pomenesc nimic, le spune ce are pe suflet. Episodul de la început evoluează logic, pe linia poveştii propriu-zise, singurul element fantastic fiind numărul mare al fraţilor. În rest, miraculosul este lăsat pe planul al doilea sau lipseşte cu desăvîrşire.

Varianta lui Ciorbea urmează, la început, îndeaproape basmul anunţat de formula tradiţională: „A fost odată ...“ Numărul fraţilor este aci de 1000 şi ei „creşteau în o zi ca în două, în două ca în nouă, în nouă ca în nouăzeci şi nouă ...“[77] pînă cînd Mia, cel mai mic, îşi sfătuieşte tatăl să pornească de treaba însuratului lor. Intervenţia culegătorului se resimte în continuare. El încearcă să abandoneze clişeul, să redea lucrurile mai verosimil. Apelînd la detalii, atmosfera fantastică este diminuată pentru moment. Bătrînul tată, umblînd necăjit să găsească 1000 de surori pentru fiii săi, vede într-o „duminecă dimineaţa“, pe cînd trăgeau clopotele la biserică, un popă, care, în loc să fie la slujbă, ara cu 100 de pluguri, ca să poată agonisi hrană pentru numeroasele sale fiice. Se face nunta, dar în drum spre casă, mama zmeilor îi îmbată pe miri „cum îi teascu“ şi „atunci baba puse banda zmeilor să zică şi unde nu începură ficiorii noştri a juca şi a striga“[78]. Acţiunea a fost coborîtă astfel din cadrul feeric al basmului pe pămînt. Mai ales după ce culegătorul pune în gura eroilor o chiuitură, simţi că te găseşti parcă la o horă ţărănească din Transilvania. Basmul, ca specie, pierde prin aceasta; judecînd însă lucrurile independent de cerinţele speciei, momentul îşi are rostul lui pozitiv în înlănţuirea faptelor, prin contrastul ce-l creează cu momentul următor, în care se petrece tragica înlănţuire a eroilor prin puterea miraculoasă a zmeoaicei. Cu aceasta se intră din nou în domeniul fantasticului.

Varianta lui Sima este în întregul ei cea mai reuşită. Cadrul de la început este de poveste cu aer de anecdotă. Un om şi o femeie sînt nefericiţi pentru că nu au copii. După rugăciuni repetate, femeia rămîne „grea“. Într-o duminecă, pe cînd bărbatul era la biserică, „muierea hai la făcut de copii şi tot face şi iar face“ pînă ce „copiii nu mai încap în casă şi-i mai scot şi în tindă“[79]. Bărbatul, aflînd de la un vecin despre cei 1001 de copii cu care-l dăruise nevasta, este atît de nefericit încît nici nu vrea să dea ochi cu ei, ci îşi ia lumea în cap: „Muierea i-a făcut, vază ea ce-a făcut cu ei“[80]. Crescînd mari feciorii pornesc în căutarea tatălui, ca să-l trimită în peţite. Numai după aceasta intrăm în ţesătura fantastică propriu-zisă a basmului, foarte bine susţinută. În varianta lui Sima eroii se definesc uneori foarte pregnant. Cel mai realizat este sub acest raport tatăl feciorilor. Nenorocitul popă este portretizat laconic, dar sugestiv: ară în ziua de Paşti — ca în celelalte variante — ca să-şi poată hrăni odraslele, dar la cuvintele tatălui peţitor, răspunsul său schiţează imaginea de o dublă tonalitate a omului vesel, dar şi amărît în acelaşi timp. Spune anume că-i dă „dacă-i nevoie şi pe preuteasă pe deasupra, că de muieri mi-i acru sufletul“[81]; anecdoticul se asociază aşadar cu amărăciunea.

---

[77] Nr. 83, p. 329.
[78] *Ibid.*
[79] V (1888), nr. 65, p. 255.
[80] *Ibid.*
[81] *Ibid.*, p. 256.

Am relevat doar aceste cîteva particularităţi ale variantelor cu scopul de a pune în evidenţă deosebirile de tratare a materialului popular de către diferiţii culegători ai „Tribunei". Desigur că unele dintre ele reproduc particularităţile originalului popular; în general însă oglindesc procesul de înfiripare a artei naraţiunii culte. Judecate în întregul lor şi comparativ, varianta lui „Mărgineanul" este cea mai liberă în raport cu modelul şi cea mai realistă. Sceneria fantastică este foarte săracă, aşa încît ne găsim aproape în faţa unei poveşti propriu-zise. Eroul nu mai este un „năzdrăvan", ca în varianta lui Ciorbea, sau un năzdrăvan, cu timide trăsături de Cenuşotcă, ca în varianta lui Sima. Nu are de trecut prin aceleaşi încercări grele impuse de mama zmeilor. Măgheran, sacrificat fără voia tatălui, iubeşte pe Florica, se zbate în conflictul creat de împrejurări: iubirea şi datoria de a ispăşi greşeala tatălui şi fraţilor. Porneşte în ţara zmeilor, unde, în ciuda tuturor pericolelor ce se ivesc, trăieşte puternic sentimentul de iubire. Scăpînd din robia zmeilor, Măgheran urmează calea firească a îndrăgostitului: se duce la logodnica lui.

În afară de asemenea intervenţii ale culegătorilor, în redarea basmelor populare apar adeseori diferite digresiuni. Uneori ele au un caracter militant în direcţie naţională. Nu o dată culegătorii găsesc prilejul de a proslăvi calităţile poporului nostru: „... Căci romînul, oricît de sărac — ne spune „Mărgineanul" — pînă eşti în casa lui te omeneşte bucuros cu ce poate"[82] sau, în altă parte: „Omul [era] bun la inimă, căci era romîn"[83]. Vorbind despre suferinţele îndurate de Petru — eroul basmului *Vizor, craiul şerpilor* — Trimbiţoniu conchide: „Aşa e însă romînul, el suferă pînă poate; mai bine sufere el decît să-şi piardă chibzuiala, căci vai de acela care face ca romînul să-şi piardă chibzuiala"[84].

Forţa educativă a prozei populare a fost puternic simţită, şi culegătorii, prelucrînd materialul, vor să o pună cît mai bine în relief. De cele mai multe ori se subliniază latura general umană a conţinutului moral, ceea ce constituie de altfel o trăsătură caracteristică a prozei populare, realizată însă aci prin alte procedee, mai generale. Povestitorii „Tribunei" zăbovesc în mod exagerat asupra acestui aspect, încercînd să facă din duhul etic al basmelor şi poveştilor un principiu al creaţiei lor. Se ţes astfel în texte diferite proverbe şi zicători, care au în acelaşi timp şi rostul de a da producţiilor o coloratură cît mai populară. În direcţia aceasta Grigore Sima excelează prin sfătoşenia lui, care însă, dusă prea departe, oboseşte şi dispersează atenţia cititorului şi îndepărtează totodată producţia de specificul popular. Iată o asemenea paranteză ce vizează limbuţia: „Ei bine, dragii moşului! Strîmbă lemne... pătimea însă de limbuţie. Nu-i păsa lui de faţa cu care grăia nimic şi gura-i umbla ca o pîrpăriţă, cît cu treabă, cît fără treabă". Şi încheie: „Aşa nu-i bine, căci briciul prea ager să ştirbă şi gura bate spatele"[85]. Sau alt exemplu, un crîmpei de proză retorică pe tema faptei bune: „Omul de inimă iubeşte fapta bună fiindcă prin ea face o plăcere şi folos celui pentru care o săvîrşeşte. Apoi, cînd vezi pe neştine că se bucură şi-ţi mulţumeşte pentru cele făcute te bucuri şi tu, te

[82] *Zina împărătească şi peana ei aleasă*, III (1886), nr. 292, p. 1165.
[83] *Ibid.*
[84] III (1886), nr. 236, p. 942.
[85] *Tei legănat*, II (1885), nr. 7, p. 26.

simţeşti cumva un om mai mult şi cauţi prilej de a face bine într-una. Aceasta e singura ta fericire . . ."[86]

În asemenea momente ne îndepărtăm cu totul de lumea poveştilor şi basmelor populare şi totodată şi de sferele beletristicii.

Un rol nefast au în proza populară a „Tribunei" digresiunile morale pe temă religioasă, care au pătruns cîteodată pînă şi în basme. Este adevărat că elementele creştine au pătruns şi în proza populară autentică, în legende mai cu seamă, dar în basme ele au fost atît de bine asimilate, încît un personaj ca Sfînta Vineri, de pildă — creat ce-i drept în legătură cu textele apocrife — a fost umanizat şi apropiat înţelegerii populare. Ea ne apare ca o ţărancă bătrînă, cu puteri miraculoase pe care le împarte cu dărnicie şi bunătate tuturor năpăstuiţilor. În celălalt caz culegătorii de la „Tribuna", prelucrînd materialul popular, introduc de la ei fraze ce frizează adeseori predica religioasă propriu-zisă, cu care unii — preoţi fiind — erau familiarizaţi. Vorbind despre soţia şi mama lui Mărcuţ Viteazul, Trimbiţoniu ne spune: „Dumnezeu ascultă rugăciunea lor, cum ascultă pe a tuturor oamenilor care cu inimă curată se îndreaptă către el"[87]. Asemenea părţi alterează conţinutul producţiilor, îndepărtîndu-le de modelele lor populare.

Raportată la genul de literatură pe care-l reprezintă, proza populară de la „Tribuna" aduce uneori prin aceste digresiuni o bună doză de artificial. Dar adeseori îndepărtarea de la linia strictă a modelului popular a creat terenul favorabil unor exerciţii de proză originală în genul celei populare, utilizînd limbajul şi procedeele ei preferate. Şi cum orientarea generală a acesteia, precum şi mijloacele ei de realizare se încadrează adeseori realismului, povestitorii de la „Tribuna" se dezvoltă şi ei ca scriitori în aceeaşi direcţie. S-ar putea face afirmaţia că scriitorii „Tribunei" au ajuns la o atitudine realistă în artă prin tratarea liberă a materialului prozei populare, punînd astfel, alături de alţii, bazele prozei culte ardelene. În felul acesta producţiile publicate în paginile ziarului sibian pun în evidenţă, în cele mai numeroase cazuri, două straturi distincte şi uneori contrastante. Aşa după cum foarte adeseori îndrumarea realistă se realizează prin pătrunderea *poveştii* în *basm*, literatura cultă de la „Tribuna" se realizează prin pătrunderea *povestirii* în *basm* şi *poveste*. Feciorul popii[88], de Avram Corcea, bunăoară, este alcătuită din două părţi independente, de proporţii aproape egale. Cea dintîi este o povestire cultă propriu-zisă, atît prin subiect, cît şi ca desfăşurare, stil etc.; cea de a doua parte e un basm în toată accepţia cuvîntului.

Familiarizîndu-se cu problemele fundamentale ale prozei populare, scriitorii ardeleni crează aci premizele necesare apariţiei basmului şi povestirii culte. Schimbările intervenite în viaţa ziarului către 1900 au estompat însă preocupările de acest gen pe cînd se găseau în faţă. O singură încercare merituoasă de a transpune concepţia asupra doinei pe planul basmului[89] ne face să credem că mergînd pe linia începută s-ar fi ajuns la realizări de seamă în domeniul basmului cult. Oricum, acţiunea „Tribunei" în direcţia literaturii

[86] *Ibid.*, nr. 9, p. 34.
[87] *Mărcuţ Viteazul*, IV (1887), nr. 55, p. 217.
[88] V (1888), nr. 294, p. 1173—1174.
[89] Ciobanu Maria, *Doina*, „Tribuna literară", supl. la „Tribuna", XVIII (1901), nr. 185, p. 161—162; nr. 190, p. 165; nr. 195, p. 169.

culte se face vizibilă în special către sfîrşitul apariţiei sale, cînd schiţele şi nuvelele realiste, inspirate din viaţa satului, devin din ce în ce mai numeroase şi cînd criteriul realist de apreciere a literaturii se impune cu hotărîre[90]. Dar declinul activităţii literare a ziarului se accentuează treptat după anul 1896. Problemele politice încep să pună stăpînire pe coloanele „Tribunei". Pe la 1900 se încearcă o reînviorare. Astfel la 20 februarie din acest an începe să apară, o dată pe săptămînă, „Tribuna literară", ca un supliment al cotidianului. Preocupările folcloristice nu-şi mai găsesc însă loc aci. Colaboratorii se răvăşiseră pe la alte ziare şi reviste. În paginile „Familiei", de exemplu, întîlnim numele lui I. Dologa, Emil Degan, Aurel Iana şi al altora.

La 28 aprilie 1903, după o luptă aprigă de 19 ani, purtată în condiţii grele, redacţia „Tribunei" îşi ia rămas bun de la cititorii ei. Acţiunea începută de ea poate fi însă urmărită şi mai departe prin curentul ce l-a determinat. „Foaia poporului" şi mai cu seamă „Luceafărul" continuă în linii mari ideologia „Tribunei", în noi condiţii istorico-culturale. De asemenea, faptul că literatura populară intră în atenţia majorităţii ziarelor şi revistelor ardelene apărute ulterior nu poate fi despărţit de climatul favorabil pe care l-a creat ampla activitate a ziarului de la Sibiu. În sensul acesta activitatea folcloristică şi literară a „Tribunei" trebuie apreciată nu numai după ceea ce a încorporat în paginile ei, ci şi după consecinţele pe care le-a avut în viaţa folcloristică şi literară a Transilvaniei. Fără să fi crescut pe o concepţie originală, care să fi alimentat o mişcare teoretică de înalt nivel ştiinţific, a creat o anume atmosferă favorabilă creaţiei populare.

Cîteva indicaţii în legătură cu bibliografia

Întocmirea unei bibliografii de folclor literar, care să satisfacă realmente cerinţele cercetătorilor, întîmpină pînă în momentul de faţă dificultăţi serioase. Indicaţiile pe care le pune la dispoziţie simpla înregistrare, în ordine alfabetică, a titlurilor şi locului apariţiei diferitelor producţii sînt nesatisfăcătoare.

Pentru ca bibliografia noastră să fie mai utilă cercetătorilor, am repartizat materialul, pe baza unei clasificări în speciile şi grupele tematice corespunzătoare, încercînd să intrăm cît mai în amănunt. Pentru unele balade am dat în paranteză dreaptă, şi motivul.

Materialul în proză l-am repartizat în cele patru specii fundamentale: basme, poveşti, snoave, legende (fabula populară lipseşte de la „Tribuna"), dînd în paranteză un scurt rezumat. În cadrul fiecărei specii am repartizat materialul pe autori, în ordinea lor alfabetică, indicînd titlul producţiei, anul, numărul şi paginile unde s-a publicat. Acolo unde a fost posibil, am dat după titlu, în ghilimele, indicaţia culegătorului cu privire la încadrarea pe care o face producţiei („doină", „poezie poporală", „poveste", „anecdotă" ...) şi localitatea de unde a cules-o, dacă e menţionată. În cazul prozei, variantele aceluiaşi motiv publicate în „Tribuna" au fost semnalate în subsol, cu menţionarea numărului de ordine la care se găsesc în bibliografia noastră.

Cifra ce precede adeseori anul arată cîte producţii s-au publicat în numărul respectiv al ziarului.

[90] Vezi, de ex., recenzia lui Saul la nuvela lui Ioan Adam, *Flori de cîmp*, în „Tribuna literară", XVIII (1901), nr. 14, p. 14.

POEZIA LIRICĂ

A. CÎNTECE ŞI DOINE

I. Cîntece sociale

1. *Cîntece de oprimare socială şi necaz*

1. Bota I., *Poezii poporale,* adunate de..., [din] Sălciua de sus, II (1885), nr. 46, p. 182—183.
2. Crăinicescu Octavia, *Literatură poporală. Doine din Bănat,* [din] comuna Dulău, adunate de..., VII (1890), nr. 224, p. 896.
3. Georgescu Petru şi Bariţiu Petru P., *Doine şi chiote din Ardeal,* culese de..., 2, IV (1887), nr. 123, p. 489—490.
4. Iuga Maria, *Poezii poporale,* culese de..., din Arcolia, 3, XX (1903), nr. 34, p. 215.
5. Moga I., *Poezii poporale,* adunate de pe la S[as] Sebeş, de..., 3, I (1884), nr. 160, p. 638; 6, nr. 162, p. 646—647.
6. Muntean Ioan, *Doine poporale,* culese de..., III (1886), nr. 160, p. 637—638.
7. Pepa Constantin, *Poezii poporale,* culese de..., IX (1892), nr. 9, p. 33; nr. 25, p. 97.
8. Pop-Reteganul Ioan, *Cîntece voinicești,* din Coac şi Reteag, XVI (1899), nr. 260, p. 1040; din Bihor, nr. 283, p. 1132.
9. Samuilă Ioan, *Chiote poporale,* culese de pe Valea Ierii, de..., III (1886), nr. 76, p. 302.
10. T.S.M. *Poezii poporale,* culese din diferite părţi, de..., 2, VI (1889), nr. 170, p. 677.

2. *Cîntece haiduceşti — „hoţeşti"*

11. Apolzan I., *Poezii poporale,* culese de..., IX (1892), nr. 74, p. 293—294.
12. Boeriu Eliza G., *Poezii poporale,* din Tara Oltului, culese de..., IX (1892), nr. 237, p. 945; X (1893), nr. 85, p. 337—338.
13. Bota I., *Doine poporale,* III (1886), nr. 255, p. 1137—1138.
14. Branişte Valeriu, *Chiote poporale,* adunate din Valea Buii, de..., IV (1887), nr. 144, p. 574—575.
15. Lazăr Ioan P., *Poezii poporale,* culese, de..., VII (1890), nr. 38, p. 149.
16. Macarie Alex., *Poezii poporale,* culese şi întocmite de..., X (1893), nr. 95, p. 377.
17. Moga I., *Poezii poporale,* adunate de pe la S[as] Sebeş, de..., 2, I (1884), nr. 162, p. 646—647.
18. Munteanu Ioan, *Doine poporale,* culese de..., III (1886), nr. 158, p. 629—630; 3, nr. 159, p. 633—634; nr. 171, p. 681—682.
19. Pop-Reteganul Ioan, *Cîntece voinicești,* din Vîlcelele rele, XVI (1899), nr. 230, p. 921; de pe Tîrnavă, nr. 231, p. 924; din Cîmpeni şi

„din Spini lîngă Orăştie", 2, nr. 284, p. 1143; din Sîncel, XVII (1900), nr. 5, p. 18; din Orlat, nr. 39, p. 154; din Rodna, nr. 91, p. 362; de pe Someş şi din Marmaţia, nr. 117, p. 465; din Strîmbul, nr. 118, p. 469; din Baru Mare, nr. 149, p. 594; din Mocod, nr. 159, p. 633; din Rodna, nr. 169, p. 674; nr. 171, p. 678; *Hoţul*, nr. 192, p. 766; din Sîncel şi Rodna, *Nevasta şi hoţii*, XVIII (1901), nr. 8, p. 30.

20. Sabin Safta, *Poezii poporale din Zarand*, culese de... IX (1892), nr. 215, p. 857.
21. „Un veteran", *Poezii poporale*, culese din gura ostaşilor, III (1886), nr. 289, p. 1153.

3. *Cîntece de cătănie şi război*

22. Bota I., *Doine poporale*, III (1886), nr. 285, p. 1137—1138.
23. Bulgea Dem., *Poezii poporale*, din jurul Iabarului, Lugoj, X (1893), nr. 123, p. 489.
24. Cîmpianu S., *Poezii poporale*, din Bănat, IV (1887), nr. 296, p. 1181—1182.
25. Coibu I., *Poezii poporale*, culese de..., 3, VIII (1891), nr. 211, p. 841.
26. Crăinicescu Octavia, *Literatură poporală. Doine din Bănat*, [din] com. Dulău, adunate de..., VII (1890), nr. 224, p. 896.
27. Curuţu Iosif, *Literatură poporală. Doine din Bănat*, [din] comuna Coşava, adunate de..., VII (1890), nr. 249, p. 995—996.
28. Dănilă Maria Silvia, *Doine, culese* de..., IV (1887), nr. 211, p. 641—642.
29. Lazăr I. P., *Chiote poporale*, adunate de..., III (1886), nr. 139, p. 553—554.
30. Macarie Alex., *Poezii poporale*, culese şi întocmite de..., X (1893), nr. 95, p. 337; 4, nr. 97, p. 385.
31. Moga I., *Poezii poporale*, adunate de pe la S[as] Sebeş, de..., I (1884), nr. 160, p. 638; nr .162, p. 646—647.
32. Muntean Ioan, *Balade şi descîntece poporale*, culese de..., III (1886), nr. 137, p. 545; 2, nr. 138, p. 549.
33. Pepa Constantin, *Poezii poporale*, 2, IX (1892), nr. 6, p. 21; *Poezii poporale*, culese de..., nr. 29, p. 113; nr. 64, p. 253—254; *Doine poporale*, culese de..., nr. 132, p. 525.
34. Pop-Reteganul Ioan, *Doine poporale*, culese de..., 2, II (1885), nr. 275, p. 1098.
35. Safta Sabin, *Poezii poporale*, culese de..., 4, X (1893), nr. 2, p. 5.
36. Samuilă Ioan, *Chiote poporale*, culese de pe Valea Ierii, de..., III (1886), nr. 76, p. 302.
37. Simu George, *Literatură poporală, Străinătatea*, VIII (1891), nr. 92, p. 365—366.
38. Simulescu N., *Poezii poporale*, culese de..., 3, IX (1892), nr. 160, p. 637.
39. Suba S. S., *Poezii poporale. Pe drumuţ*, culese de..., „scris în Tomeşti", VIII (1891), nr. 266, p. 1061.

40. Terebenţ Traian, *Literatură poporală. Doine şi cîntece poporale,* culese de..., VIII (1891), nr. 67, p. 266.
41. Tordăşan Eugen, *Poezii poporale,* culese de..., 4, IX (1892), nr. 229, p. 913.
42. Trimbiţoniu N., *Voinicul în luptă,* V (1888), nr. 165, p. 657.
43. T. S. M., *Poezii poporale,* „culese din diferite părţi", de..., VI (1889), nr. 170, p. 677—678.
44. „Un veteran", *Poezii poporale,* „culese din gura ostaşilor", 4, III (1886), nr. 289, p. 1153.
45. *Doine poporale,* din jurul Ciacovei, 3, III (1886), nr. 272, p. 1086.
46. *Literatură poporală,* V (1888), nr. 182, p. 725—726.
47. *Literatură poporală,* VI (1889), nr. 231, p. 921.
48. *Mîntuirea steagului,* „Schiţă istorică din războiul cu Prusia (1866)", XIV (1897), nr. 113, p. 449.

4. *Cîntece de înstrăinare*

49. G. B. D. [Bogdan—Duică George], *Literatură poporală,* din Bihor, VI (1889), nr. 149, p. 593.
50. Branişte Valeriu, *Chiote poporale,* adunate din Valea Buii, de..., I (1884), nr. 144, p. 574—575; *Doine,* nr. 146, p. 582—583.
51. Crăinicescu Octavia, *Literatură poporală. Doine din Bănat,* [din] com. Dulău, adunate de..., VII (1890), nr. 224, p. 896.
52. Dănilă Maria Silvia, *Doine,* culese de..., 3, IV (1887), nr. 211, p. 641—642.
53. Dragu T.—Drăghicescu D., *Cîntece din Oltenia. Străină-s doamne,* „din bogata colecţiune a d-lor...", XIV (1897), nr. 232, p. 925.
54. Georgescu Petru — Bariţiu Petru P., *Doine şi chiote din Ardeal,* culese de..., IV (1887), nr. 123, p. 489—490; nr. 124, p. 494.
55. Lazăr Ioan, P., *Chiote,* „adunate de la poporul romîn din Sălaj" de..., III (1886), nr. 10, p. 38; *Chiote poporale,* adunate de..., III (1886), nr. 139, p. 553—554; nr. 140, p. 555—556; *Poezii poporale, Codrule,* culese de..., VII (1889), nr. 38, p. 149.
56. Muntean I., *Doine poporale,* din valea Cacovei, 2, II (1885), nr. 22, p. 86—87.
57. Murăşanu Laura Veturia, *Poezii poporale,* de pe la Şireag în Ardeal, culese de..., IV (1887), nr. 7, p. 26—27.
58. Pepa Constantin, *Poezii poporale,* culese de..., IX (1892), nr. 9, p. 33; nr. 14, p. 53; nr. 19, p. 73; nr. 20, p. 77; nr. 35, p. 97; nr. 27, p. 105; nr. 64, p. 253—254; *Doine poporale,* culese de..., nr. 115, p. 457; nr. 132, p. 525.
59. [Pop-Reteganul Ioan], *Cîntece voiniceşti, Două surorele,* din Rodna, XVI (1899), nr. 266, p. 1064; din Lăpuş, XVII (1900), nr. 3, p. 10.
60. Popescu Ilie, *Poezii poporale, Pasărea şi puii,* din Rîpa de sus, adunate de..., XI (1894), nr. 34, p. 133.

61. Sabin Safta, *Poezii poporale din Zarand,* culese de..., IX (1892), nr. 215, p. 857.
62. Simulescu M., *Literatură poporală. Poezii poporale,* culese de..., VII (1890), nr. 290, p. 1159.
63. Terebenţ Traian, *Literatură poporală, Doine şi cîntece poporale,* culese de..., 3, VIII (1891), nr. 67, p. 266.
64. Vîrtic George, *Poezii poporale,* culese de..., 2, IV (1887), nr. 236, p. 941—942.
65. T. S. M., *Poezii poporale,* culese din diferite părţi de..., 5, VI (1889), nr. 170, p. 677.
66. *Literatura poporală,* VI (1889), nr. 219, p. 873—874; 2, nr. 231, p. 921.
67. *Poezii poporale,* din comuna Mersaoci, X (1893), nr. 156, p. 621.

II. Cîntece ale naturii

68. Dănilă Maria Silvia, *Doine,* culese de..., 2, IV (1887), nr. 211, p. 641—642.
69. Lazăr Ioan P., *Chiote poporale,* adunate de..., 2, III (1886), nr. 140, p. 555—556.
70. Murăşanu Laura Veturia, *Poezii poporale,* de pe la Şireag în Ardeal, culese de..., IV (1887), nr. 7, p. 26—27.
71. Pepa Constantin, *Poezii poporale,* culese de..., 2, IX (1892), nr. 9, p. 33; nr. 19, p. 73.
72. [Pop-Reteganul Ioan], *Cîntece voiniceşti,* din Bihor, din Rodna, 2, XVI (1899); nr. 279, p. 1080; de pe Someş, nr. 283, p. 1132; din Coac pe Cîmpie, XVII (1900), nr. 5, p. 18; din Năsăud, nr. 186, p. 742.
73. Samuilă Ioan, *Chiote poporale,* culese de pe Valea Ierii, de..., III (1886), nr. 76, p. 302.
74. Simu George, *Literatură poporală, Primăvara, Sfada pasărilor,* 2, culese de..., VIII (1891), nr. 94, p. 373—374.
75. Vîrtic George, *Poezii poporale,* culese de..., IV (1887), nr. 236, p. 941—942.
76. T. S. M., *Poezii poporale,* culese din diferite părţi, de..., VI (1889), nr. 170, p. 677.
77. „Un veteran", *Poezii poporale,* culese din gura ostaşilor, III (1886), nr. 289, p. 1153.
78. *De la Beiuş. Impresiuni şi reflexiuni,* XV (1898), nr. 187, p. 750.

III. Cîntece de dragoste

79. Apolzan I., *Poezii poporale,* culese de..., 11, IX (1892), nr. 74, p. 293—294.
80. Arsiciu Petru, *Poezii poporale,* culese de..., 3, X (1893), nr. 138, p. 549.
81. Blaga Maxim, *Doine şi cîntece poporale,* culese de..., 3, III (1886), nr. 274, p. 1093—1094.

82. Bocu Sever, *Doine poporale,* [din] com. Şiştaroveţ, Banat, culese de..., 3. VIII (1891), nr. 173, p. 689.
83. Boeriu Eliza G., *Poezii poporale,* din Ţara Oltului, culese de..., IX (1892), nr. 236, p. 941; nr. 238, p. 949; X (1893), nr. 85, p. 337—338.
84. Bogdan Ana C., *Poezii poporale,* auzite din gura poporului, în anul 1872, în provincia Şiriei, culese de..., 2, X (1893), nr. 68, p. 269.
85. G. B. D. [George Bogdan-Duică], *Literatură poporală,* din Bihor, 2, VI (1889), nr. 149, p. 593.
86. Bota I., *Poezii poporale,* adunate de..., [din] Sălciua de sus, 6, II (1885), nr. 46, p. 182—183; *Doine poporale,* 8, III (1886), nr. 285, p. 1137—1138.
87. Branişte Valeriu, *Chiote poporale,* adunate din Valea Buii, de..., 3, I (1884), nr. 144, p. 574—575; nr. 147, p. 586; *Doine,* 2, nr. 146, p. 582—583.
88. Bujovanul, *Cîntece poporale,* culese de..., 4, IX (1892), nr. 2, p. 5.
89. Bulgea Dem., *Poezii poporale,* din jurul Iabarului, Lugoj, 2, X (1893), nr. 123, p. 489.
90. Ciorogar Petru, *Poezii poporale,* 14, X (1893), nr. 115, p. 457—458; *Poezii poporale,* culese de..., 4, nr. 129, p. 513.
91. Cîmpianu S., *Poezii poporale,* din Bănat, 2, IV, (1887), nr. 296, p. 1181—1182.
92. Corbu I., *Poezii poporale,* culese de..., 2, VIII (1891), nr. 211, p. 841.
93. Crăinicescu Octavia, *Literatură poporală. Doine din Bănat,* din com. Dulău, adunate de..., 7, VII (1890), nr. 224, p. 896.
94. Crişan Amos, *Poezii poporale,* culese de..., X (1893) nr. 108, p. 429.
95. Curuţu Iosif, *Literatură poporală, Doine din Bănat,* din com. Coşava, adunate de..., 4, VII (1890), nr. 249, p. 995—996.
96. Dănilă Maria Silvia, *Doine,* culese de..., 3, IV (1887), nr. 211, p. 641—642.
97. Dragu T. — Drăghicescu D., *Cîntece din Oltenia Du-te badeo, Adastă-mă dor..., Cucu cîntă pe fîntînă, N-am mîndră, pe unde da,* „cîteva cîntece olteneşti din bogata colecţiune a d-lor..." 4, XIV (1897), nr. 232, p. 925.
98. Georgescu Petru — Bariţiu Petru P., *Doine şi chiote din Ardeal,* culese de..., 4, IV (1887), nr. 123, p. 489—490; nr. 124, p. 494.
99. Iuga Maria, *Poezii poporale,* culese de..., din Arcalia, XX (1903), nr. 34, p. 215.
100. Lazăr Ioan P., *Chiote,* adunate de la poporul romîn din Sălaj, de..., 4, III (1886), nr. 10, p. 38; *Poezii poporale, Bădiţă, Drăguţa mea, Somn mi-e maică, De-aş şti cînta, Las să trag,* culese de..., VII (1890), nr. 38, p. 149—150.
101. Macarie Alex., *Poezii poporale,* culese şi întocmite de..., 2, X (1893), nr. 95, p. 377; nr. 97, p. 385.
102. Miron Josif, *Doine poporale,* culese de..., 6, IX (1892), nr. 40, p. 157; 8, nr. 41, p. 162.

103. Moga I., *Poezii poporale,* adunate de pe la S[as] Sebeş de..., 4, I (1884), nr. 160, p. 638; 3, nr. 162, p. 646—647.
104. Muntean I., *Doine poporale,* din Valea Cacovei, 2, II (1885), nr. 22, p. 86—87; nr. 23, p. 90—91; *Balade şi descîntece poporale,* culese de..., III (1886), nr. 137, p. 545; *Doine poporale,* culese de..., 4, nr. 158, p. 629—630; nr. 159 p. 633—634; 4, nr. 160, p. 637—638; 2, nr. 171, p. 681—682.
105. Murăşanu Laura Veturia, *Poezii poporale,* de pe la Şireag în Ardeal, culese de..., 2, III (1886), nr. 299, p. 1193.
106. Pepa Constantin, *Poezii poporale,* adunate de..., 2, VIII (1891), nr. 243, p. 969; nr. 244, p. 973; 3, nr. 245, p. 977; *Poezii poporale,* 3, IX (1892), nr. 6, p. 2; 2, nr. 188, p. 749; *Poezii poporale,* culese de..., 11, nr. 9, p. 33; nr. 10, p. 37; 2, nr. 14, p. 53; 2, nr. 17, p. 65; nr. 19, p. 73; nr. 27, p. 105; nr. 29, p. 113, nr. 30, p. 117; 22, nr. 64, p. 253—254; *Doine poporale,* culese de..., 2, IX (1892), nr. 101, p. 401; 5, nr. 108, p. 429; 2, nr. 113, p. 449; 3, nr. 115, p. 457; 2, nr. 132, p. 525.
107. Pop-Retegan Ioan, *Doine poporale,* culese de..., 2, II (1885), nr. 272, p. 1086; 4, nr. 273, p. 1090; 4, nr. 274, p. 1094; 2, nr. 275, p. 1098; *Poporul poet, Blăstăm de fată,* din Rodna, XVII (1899), nr. 191, p. 761—762; *Poporul poet, Ura între doi drăguţi,* din Rodna, nr. 207, p. 828; *Cîntece voinicesti,* de pe Someş, nr. 259, p. 1036; din Bănat, din Giurgeşti, de pe Someş, 3, nr. 279, p. 1080; din Munţii Apuseni, nr. 283, p. 1132; din Rodna, XVII (1900), nr. 94, p. 373.
108. Popescu Sofia, *Doine poporale,* adunate de..., 6 III (1886), nr. 233, p. 929—930.
109. Popescu Ilie, *Poezii poporale, Puterea dragostei,* baladă, din Rîpa de sus, adunate de..., [elemente epice foarte pronunţate, aproape baladă nuvelisitică], XI (1894), nr. 33 p. 129.
110. Sabin Safta, *Poezii poporale din Zarand,* culese de..., 7, IX (1892), nr. 211, p. 841; nr. 215, p. 857; *Poezii poporale,* culese de..., 2, X (1893), nr. 98, p. 389.
111. Samuilă Ioan, *Chiote poporale,* culese de pe Valea Ierii, de..., III (1886), nr. 76, p. 302.
112. Simu George, *Literatură populară, Cîntecul codrului* VIII (1891), nr. 92, p. 365—366; *Feciorul dezamăgit,* nr. 96, p. 381—382.
113. Simulescu N., *Literatură poporală, Poezii poporale,* culese de..., 2 VII (1890), nr. 290, p. 1159.
114. Tordăşan Eugen, *Poezii poporale,* culese de..., IX (1899), nr. 229, p. 913.
115. Torsanul G., *Poezii poporale,* auzite din gura poporului, în anul 1872, în provincia Şiriei, culese de... 2, X (1893), nr. 68, p. 269.
116. Totoian George, *Poezii poporale,* culese de..., 5, VII (1891), nr. 251, p. 1001; 4, nr. 255, p. 1017; 3, nr. 258, p. 1029.
117. Velceanu Iosif, *Alte doine din Bănat,* din comuna Văliug, adunate de..., 2, VII (1890), nr. 249, p. 996.
118. Vîrtic George, *Poezii poporale,* culese de..., 8, IV (1887), nr. 236, p. 941—942.

119. „Bogdănuţ", *De la „Adunarea societăţii fondului de teatru". La concert şi bal*, 3, XIX., (1902), nr. 164, p. 654.
120. E., *Literatură poporală, Doine poporale*, 3, VIII (1891), nr. 69, p. 274.
121. Sc., *Seminarul romîn din Lipsca* [recenzie asupra lucrării lui G. Weigand: „Die Dialekte der Grossen Walachei...", din care se reproduc...] 2, XIX (1902), nr. 29, p. 113.
122. T. S. M., *Poezii poporale*, culese din diferite părţi, de..., 4, VI (1889), nr. 289, p. 1153.
123. „Un veteran", *Poezii poporale*, culese din gura ostaşilor, III (1886), nr. 170, p. 677.
124. *Doine poporale*, din jurul Ciacovei, 3, III (1886), nr. 272, p. 1086.
125. *Doine poporale*, 9, III (1886), nr. 288, p. 1149.
126. *Literatură poporală*, 2, V (1888), nr. 725—726; 11, nr. 219, p. 873—874; 6, nr. 231, p. 921.
127. *Poezii poporale din Bănat*, 9, VII (1890), nr. 37, p. 145.
128. *Poezii poporale*, din Mersaoci, X (1893), nr. 156, p. 621.
129. *Seminarul romîn din Lipsca* [recenzie asupra lucrării lui G. Weigand: Neunter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache...," 1902, din care se citează], XIX (1903), nr. 198, p. 789.

IV. **Cîntece satirice**

130. Berghea George, *Poezii poporale de pe Olt* (Avrig), adunate de..., 3, IX (1892), nr. 266, p. 1061; 3, nr. 267, p. 1065—1066.
131. Boeriu Eliza, G., *Poezii poporale*, din Ţara Oltului, culese de..., 3, X (1893), nr. 85, p. 337—338.
132. Bogdan Ana C., *Poezii poporale*, auzite din gura poporului, în anul 1872, în provincia Şiriei, culese de..., X (1893), nr. 68, p. 269.
133. G. B. D. [George Bogdan-Duică], *Literatură poporală*, din Bihor, 2, VI (1889), nr. 149, p. 593.
134. Bota I., *Poezii poporale*, adunate de..., [din] Sălciua de sus, II (1885), nr. 46, p. 183; *Doine poporale*, III (1886), nr. 285, p. 1137—1138; *Poezii poporale*, culese de..., IV (1887), nr. 22, p. 86.
135. Bran Emilian, *Literatură poporală, Tînguirea nevestei*, V (1888), nr. 72, p. 285—286.
136. Branişte Valeriu, *Chiote poporale*, adunate din *Valea Buii*, de..., I (1884), nr. 144, p. 574—575.
137. Bujovanul, *Cîntece poporale*, culese de..., IX (1892), nr. 2, p. 5.
138. Ciorogar Petru, *Cîntece poporale*, 4, X (1893), nr. 130, p. 517.
139. Cîmpianu S., *Poezii poporale*, din Bănat, 3, IV (1887), nr. 296, p. 1181—1182.
140. Conda Petru, *Poezii poporale*, din jurul Cianului deşert, culese de..., X (1893), nr. 100, p. 397.
141. Crăinicescu Octavia, *Literatură poporală, Doine din Bănat*, adunate din com. Dulău, de..., 4, VII (1890), nr. 224, p. 896.
142. Curuţu Iosif, *Literatură poporală, Doine din Banat*, com. Coşava, adunate de..., 2, VII (1890), nr. 249, p. 995—996.

143. Dănilă Maria Silvia, *Doine*, culese de..., IV (1887), nr. 211, p. 641—642.
144. Dragu T. — Drăghicescu D., *Cîntece din Oltenia, Vin la min cu oftat, Fira-ți moarte de femei, Știi bărbate boala mea?* „din bogata colecțiune a d-lor...", XIV (1897) nr. 232, p. 925.
145. Georgescu Petru — Bariţiu Petru P., *Doine și chiote din Ardeal*, culese de..., IV (1887), nr. 152, p. 605.
146. Lazăr Ioan P., *Poezii poporale, Frunză verde*, culese de..., VII (1890), nr. 38, p. 150.
147. Macarie Alex., *Poezii poporale*, culese și întocmite de..., X (1893), nr. 95, p. 377; nr. 97, p. 385.
148. Marian S. Fl., *Satire poporane din Bucovina, Nevasta frumoasă*, II (1885), nr. 60, p. 238; *Tînguirea nevestei după bărbat*, nr. 62, p. 246; *Țesătoarea pînzelor*, nr. 63, p. 250; *Gospodina leneșă*, nr. 64, p. 254; *Satire poporane din Transilvania, Fata bătrînă*, nr. 65, p. 258; *Muierea mincinoasă*, nr. 66, p. 262; *Muierea cosașului*, nr. 67, p. 266; *Baba supărată, Boala cînepei*, nr. 68, p. 270.
149. Miron Iosif, *Doine poporale*, culese de..., IX (1892), nr. 40, p. 157; 2, nr. 43, p. 169.
150. Moga I., *Poezii poporale*, adunate de pe la S[as]Sebeș, de..., I (1884), nr. 162, p. 646—647.
151. Muntean I., *Doine poporale* din Valea Cacovei, II (1885), nr. 23, p. 90—91; *Doine poporale*, culese de..., III (1886), nr. 158, p. 629—630; 3, nr. 159, p. 633—634; 2, nr. 171, p. 681—682.
152. Nicoară Simeon, *Doine și chiuituri de pe Arieș*, culese de..., IV (1887), nr. 122, p. 485.
153. Pepa Constantin, *Doine*, culese de..., VII (1891), nr. 98, p. 390; *Poezii poporale*, adunate de..., 245, p. 977; IX (1892), nr. 9, p. 33; nr. 10, p. 37; nr. 11, p. 41; nr. 29, p. 113; nr. 64, p. 253—254; *Doine poporale*, culese de..., nr. 108, p. 429.
154. [Pop Reteganul Ioan], *Cîntece voinicești*, din Bucovina, XVI (1899), nr. 252, p. 1008.
155. Popescu Sofia, *Doine poporale*, adunate de..., 2, III (1886), nr. 233, p. 929—930.
156. Popescu Ilie, *Poezii poporale, Nevasta și bărbatul său*, din Rîpa de sus, adunate de..., XI (1894), nr. 34, p. 133.
157. Sabin Safta, *Poezii poporale din Zarand*, culese de..., 4, IX (1892), nr. 211, p. 841; nr. 215, p. 857; *Poezii poporale*, culese de..., 2, X (1893), nr. 98, p. 389.
158. Simulescu N., *Literatură poporală, Poezii poporale*, culese de..., VII (1890), nr. 290, p. 1159.
159. Tordășan Eugen, *Poezii poporale*, culese de..., IX (1892), nr. 241, p. 961.
160. Totoian George, *Poezii poporale*, culese de..., VIII (1891), nr. 251, p. 1001.
161. Trimbițoniu N., *Literatură poporală. Blăstămele*, V (1888), nr. 181, p. 721—722.

162. T. S. M. *Poezii poporale,* culese din diferite părţi de..., 4, VI (1889), nr. 170, p. 677.
163. „Un veteran", *Poezii poporale,* culese din gura ostaşilor, 2, III (1886), nr. 289, p. 1153.
164. *Literatură poporală,* VI (1889), nr. 231, p. 921.
165. *Seminarul romîn din Lipsca* [recenzia lucrării lui G. Weigand: „Neunter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache...", 1902, din care se citează], 2 XIX (1903), nr. 198, p. 789.

V. Cîntece de lume şi petrecere

166. Bota I., *Poezii poporale,* culese de..., 2, IV (1887), nr. 22, p. 16.
167. Bulgea Dem., *Poezii poporale,* din jurul Iabarului, Lugoj, X (1893), nr. 123, p. 489.
168. Ciorogar Petru, *Poezii poporale,* culese de..., X (1893), nr. 129, p. 513.
169. Murăşanu Laura Veturia, *Poezii poporale,* de pe la Şireag în Ardeal, culese de..., IV (1887), nr. 7, p. 26—27.
170. Pop-Reteganul Ioan, *Poporul poet, Bătrînul,* din Rodna, XVI (1899), nr. 217, p. 869; de pe Tîrnavă, din Reteag, 2, nr. 284, p. 1143; din Bihor, XVII (1900), nr. 39, p. 154; din Rodna, nr. 159, p. 633.
171. Totoian George, *Poezii poporale,* culese de..., VIII (1891), nr. 258, p. 1029.
172. Viciu Benedict, *Colăcăritul, Obiceiurile ţăranilor romîni la nuntă,* de..., I (1884), nr. 201, p. 802.

B. STRIGĂTURI

173. Anca Carolina, *Literatură poporală, Doine* de pe rîul Blojii, în Chioar, culese de..., 10, VIII (1891), nr. 144, p. 573—574.
174. Apolzan I., *Poezii poporale,* culese de..., 6, IX (1892), nr. 74, p. 293—294.
175. Arsiciu Petru, *Poezii poporale,* culese de..., 10, X (1893), nr. 138, p. 549.
176. Berghea George, *Poezii poporale de pe Olt, (Avrig),* adunate de..., 2, IX (1892), nr. 266, p. 1061; 37, nr. 267, p. 1065—1066.
177. Blaga Maxim, *Doine şi descîntece poporale,* culese de..., 2, III (1886), nr. 274, p. 1093—1094.
178. Bocu Sever, *Doine poporale,* culese de..., 2, VIII (1891), nr. 173, p. 689.
179. Boeriu Eliza, G., *Poezii poporale,* din Ţara Oltului culese de..., 4 IX (1892), nr. 236, p. 941; 5, nr. 237, p. 945; 2, nr. 238, p. 949; 12, X (1893), nr. 85, p. 337—338.
180. G. B. D. [George Bogdan-Duică], *Literatură poporală,* din Bihor, 6, VI (1889), nr. 149, p. 593.

181. Bota I., *Poezii poporale,* adunate de..., [din] Sălciua de sus, 7, II (1885), nr. 46, p. 182—183; *Poezii poporale,* culese de..., 9, IV (1887), nr. 22, p. 86.
182. Branişte Valeriu, *Chiote poporale,* adunate din Valea Buii, de..., 31, I (1884), nr. 143, p. 570; 16, nr. 144, p. 574—575; 12, nr. 145, p. 578; 11, nr. 146, p. 582—583.
183. Ciorbea Laurenţiu, *Poezii poporale,* din jurul Ponorului (Munţii Apuseni), culese de..., 23, X (1893), nr. 105, p. 417.
184. Cîmpianu S., *Poezii poporale,* din Bănat, 17, IV (1887), nr. 296, p. 1181—1182.
185. Conda Petru, *Poezii poporale,* din jurul Cianului deşert, culese de..., 6, X (1893), nr. 100, p. 397.
186. Crişan Amos, *Poezii poporale,* culese de..., 11, X (1893), nr. 108, p. 429.
187. Curuţu Iosif, *Literatură poporală, Doine din Bănat,* din com. Coşava, adunate de..., 4, VII (1890), nr. 249, p. 995—996.
188. Dragu T. — Drăghicescu D., *Cîntece din Oltenia, Mărie floare de grîu, M-a făcut maica oltean, Doamne nu mă omorî,* „din bogata colecţiune a d-lor...", 3, XIV (1897), nr. 232, p. 925.
189. Drăghicescu Dem. — Dragu Toma, *Cîntece poporale din Oltenia, Chiuituri la joc,* culese din com. Polovraci-Gorj (din colecţia...,), 22, XV (1898), nr. 139, p. 557—558.
190. Georgescu Petru — Bariţiu Petru P., *Doine şi chiote din Ardeal,* culese de..., 15, IV (1887), nr. 123, p. 489—490; nr. 124, p. 494; 17, nr. 150, p. 597; 19, nr. 152, p. 605.
191. Hodoş Anania S., *Poezii poporale,* culese de..., 19, IV (1887), nr. 71, p. 212—213.
192. Holder Iuliu, *Strigături de prin joc,* de pe Valea Arieşului, culese de..., 6, X (1893), nr. 100, p. 397.
193. Hora Ioan, *Literatură poporală. Doine,* de pe rîul Capnicului [Cavnicului], în Chioar, culese de..., 17, VIII (1891), nr. 144, p. 573—574.
194. Lazăr Ioan P., *Chiote,* adunate de la poporul romîn din Sălaj, de..., 9, III (1886), nr. 10, p. 38; *Chiote poporale,* adunate de..., 24, III (1886), nr. 139, p. 553—554; 26, nr. 140, p. 555—556.
195. Macarie Alex., *Poezii poporale,* culese şi întocmite de..., 9, X (1893), nr. 95, p. 377; 2, nr. 97, p. 385.
196. Miron Iosif, *Doine poporale,* culese de..., 6, IX (1892), nr. 41, p. 162; 9, nr. 42, p. 166; 6, nr. 43, p. 169; 4, nr. 44, p. 173.
197. Munteanu Ioan, *Doine poporale,* culese de..., 3, III (1886), nr. 171, p. 681—682.
198. Mureşanu Laura Veturia, *Poezii poporale,* de pe la Şireag în Ardeal, culese de..., 10, III (1886), nr. 298, p. 1191; 4, nr. 299, p. 1193; 22, IV (1887), nr. 7, p. 26—27.
199. Nestor Maria, *Chiuituri şi cîntece,* din Munţii Apuseni, com. Intregalde, culese de..., 15, X (1893), nr. 99, p. 393; *Doine şi chiuituri de pe Arieş,* culese de..., 9, IV (1887), nr. 122, p. 485.

200. Oreste [Ioan Popovici Bănăţeanul], *Poezii poporale din Bănat*, culese de..., 13, VII (1890), nr. 13, p. 49; 12, nr. 14, p. 53.
201. Pepa Constantin, *Doine*, culese de..., 14, VIII (1891), nr. 98, p. 390; *Poezii poporale*, adunate de..., 2, VIII (1891), nr. 243, p. 969; 3, nr. 244, p. 973; 2, nr. 245, p. 977; *Poezii poporale*, 14, IX (1892), nr. 6, p. 21; *Poezii poporale*, culese de..., 4, nr. 9, p. 33; 2, nr. 10, p. 37; 3, nr. 11, p. 41; 2, nr. 17, p. 65; 3, nr. 20, p. 77; 2, nr. 27, p. 105; 9, nr. 64, p. 253—254; *Doine poporale*, culese de..., nr. 108, p. 429; 2, nr. 115, p. 457; 4, nr. 132, p. 525.
202. Pop-Reteganul Ioan, *Cîntece voinicești*, de lîngă Blaj, din Săcaș, din Valea Jiului, 3, XVI (1899), nr. 248, p. 992; din Bănat, nr. 252, p. 1008; de pe Jiu, nr. 260, p. 1040; din Năsăud, nr. 261, p. 1045; din Maier, Reteag, 3, nr. 279, p. 1080; din Bihor, nr. 277, p. 1109; de pe Criș, nr. 277, p. 1109; din Bouțariu, din Rodna, de pe Mureș, de pe Someș, 4, nr. 281, p. 1125; din Reteag, nr. 287, p. 1149; din Marmația, din Baru Mare, din Păucinești, din Rodna, de pe Jiu, 5, XVII (1900), nr. 1, p. 1—2; nr. 3, p. 10; din Bihor, nr. 39, p. 154; din Reteag, nr. 88, p. 350; din Biharia, nr. 124, p. 494; din Bărgău, din Reteag, din Blaj, nr. 143, p. 570; din Bucium-Șeasa, din Rodna, 2, nr. 161, p. 642; din Marmația, nr. 165, p. 658; din Bihor, 2, nr. 186, p. 742.
203. Sabin Safta, *Poezii poporale din Zărand*, culese de..., 2, IX (1892), nr. 211, p. 841; nr. 215, p. 857; *Poezii poporale*, culese de..., 2, X (1893), nr. 98, p. 389.
204. Samuilă Ioan, *Chiote poporale*, culese de pe Valea Ierii, de..., 7, III (1886), nr. 76, p. 302.
205. Savanyu Ioan, *Strigături poporale*, din Tîrsolțiu, culese de..., 10, X (1893), nr. 192, p. 765.
206. Terebenț Traian, *Literatură poporală, Doine și cîntece poporale*, culese de..., 2, VIII (1891), nr. 67, p. 266.
207. Tordășan Eugen, *Poezii poporale*, culese de..., 4, IX (1892), nr. 228, p. 909; 3, nr. 229, p. 913; 10, nr. 241, p. 961.
208. Totoianu George, *Poezii poporale*, culese de..., 12, VIII (1891), nr. 251, p. 1001; 3, nr. 255, p. 1017; 6, nr. 258, p. 1029.
209. Vasu Octavian, *Strîngerea ficiorilor la Crăciun, Obiceiuri sociale din Țara Oltului*, din com. Voila, 11, XIII (1896), nr. 22, p. 85—86; nr. 23, p. 89; nr. 24, p. 93—94; nr. 25, p. 97—98.
210. Velceanu Iosif, *Alte doine din Bănat*, [din com. Văliug], adunate de..., 3, VII (1890), nr. 249, p. 996.
211. Viciu Benedict, *Colăcăritul, Obiceiurile țăranilor romîni la nuntă*, de..., I (1884), nr. 207, p. 826—827.
212. Vîrtic George, *Poezii poporale*, culese de..., 6 IV (1887), nr. 236, p. 941—942.
213. Tacitus [?], *Crăciun romînesc în München*, [se citează], 2, XVII (1900), nr. 2, p. 6.
214. E. [?], *Literatură poporală, Doine poporale*, 6, VIII (1891), nr. 69, p. 274.
215. T. S. M., *Poezii poporale*, culese din diferite părți, de..., 20, VI (1889), nr. 170, p. 677.

216. „Un veteran", *Poezii poporale,* culese din gura ostaşilor, 6, III (1886), nr. 289, p. 1153.
217. *Doine poporale,* 2, III (1886), nr. 288, p. 1149.
218. *Literatură poporală,* 29, V (1888), nr. 182, p. 725—726; 8, VI (1889), nr. 219, p. 873—874.
219. *Poezii poporale din Bănat,* 18, VII (1890), nr. 36, p. 141; 9, nr. 37, p. 145.
220. *Poezii poporale,* din com. Mersaoci, 4, X (1893), nr. 156, p. 621.
221. *Seminarul romîn din Lipsca* [recenzia lucrării lui G. Weigand: „Neunter Jahresbericht des Instituts für rumänasche Sprache...", 1902, din care se citează], 2, XIX (1902), nr. 198, p. 789.

C. BOCETE ŞI CÎNTECE FUNERARE

222. Bocu Sever, *Doine poporale,* culese de..., VIII (1891), nr. 173, p. 689.
223. Muntean Ioan, *Doine poporale,* culese de..., III (1886), nr. 171, p. 681—682.
224. Totoian George, *Poezii poporale,* culese de..., VIII (1891), nr. 255, p. 1017.
225. Trimbiţoniu N., *Literatură poporală, Cîntecul bradului,* V (1888), nr. 215, p. 857.
226. *Un vers ce se cîntă la moartea unui june sau unei june, pînă încă e în casă, ba chiar şi pe cale către cimitir* (Numai de fete acompaniate şi de un ceteraş), X (1893), nr. 166, p. 661—662.

D. DIFERITE

227. Bota I., *Poezii poporale,* din Sălciua de sus, adunate de..., II (1885), nr. 46, p. 183.
228. Moga I., *Poezii poporale,* adunate de pe la S[as] Sebeş de..., I (1884), nr. 162, p. 646—647 [cîntec de muncă].
229. Pop-Reteganul Ioan, *Cîntece voiniceşti,* de pe Someş, XVI (1899), nr. 287, p. 1149 [cîntece de muncă]; *Doine poporale,* culese de..., II (1885), nr. 274, p. 1094 [cîntec de nuntă].
230. Togan Nicolae, *Mărul. Un obicei al poporului nostru* [din] Ghişasa de sus, de..., III (1886), nr. 4, p. 13—14 [un cîntec de nuntă: „cîntecul găinii"].

POEZIA EPICĂ

I. Balade

1. *Balade mitice — superstiţioase*

231. Bran Laurenţiu, *Literatură poporală, Balade poporale, Maica nemiloasă* [din] Tohat, Sălaj, V (1888), nr. 73, p. 289 [„Inelul şi năframa"].

232. Corcea Avram, *Voichița,* [din] Coștei, comunicată de V. Micu, VI (1889), nr. 267, p. 1065 [„Lenore"].
233. Coșbuc G., *Blăstem de mamă,* II (1885), nr. 170, p. 678; nr. 171, p. 682; nr. 172, p. 686; nr. 173, p. 690; nr. 174, p. 694, nr. 175, p. 698 [„Lenore"].
234. Liuba — Iana, *Pătru Unguru,* baladă poporală auzită de la..., din Comoriște, XVI (1899), nr. 56, p. 222; (Eroul omoară pe voinicul prefăcut în șarpe); *Jicmăn Crai, Lină Cătălină și coconul Aoriel,* baladă poporală, auzită de la..., din com. Comoriște, nr. 67, p. 266 [„Inelul și năframa"].
235. Muntean I., *Doine poporale,* din Valea Cacovei, II (1885), nr. 23, p. 90—91 [„Inelul și năframa"].
236. Pop-Reteganul Ioan, *Poporul poet, Sora craiului,* XVI (1899), nr. 190, p. 758 [„Soarele și luna"].
237. Popescu Ilie, *Poezii poporale, Cei doi iubiți,* din Rîpa de sus, adunate de..., XI (1894), nr. 34, p. 133 [„Inelul și năframa"].
238. Togan N., *Balade poporale. Crăișorul,* culese de..., III (1886) nr. 18, p. 71 [„Inelul și năframa"].
239. *O poveste,* din jurul Blajului, auzită de la un om din Pănade, X (1893), nr. 152, p. 605—606 [„Soarele și luna"].

2. *Balade păstorești*

240. Stoicescu Șt., *Literatură poporală, Costea și Fulga* [din] Romînia, V (1888), nr. 215, p. 857—858 [„Dolca"].

3. *Balade voinicești*

241. Banciu Ioan, *Literatură poporală, Gruia lui Novac,* legendă, [din] Poplaca, [culeasă] de..., VIII (1891), nr. 98, p. 389—390; nr. 99, p. 393—394.
242. Boeriu Eliza G., *Poezii poporale,* din Țara Oltului, culese de..., X (1893), nr. 85, p. 337—338 [„Ghiță Cătănuță"].
243. Corcea Avram, *Ioneasa cîrciumăreasa,* [din] Coștei, comunicată de V. Micu, V (1888), nr. 266, p. 1061—1062 [„Ghiță Cătănuță"]; *Literatură poporală, Novac și Dîrvij,* culese de..., din Bănat, VI (1889), nr. 156, p. 621; *Gruia lui Novac și șerpele,* din Bănat, nr. 157, p. 625; *Novac și zîna,* din Bănat, nr. 158, p. 629—630; *Gruia lui Novac,* din Bănat, nr. 159, p. 633—635; *Roman voinicul,* din Bănat, nr. 160, p. 637—638; *Dămian și Sîla,* culeasă de..., [din] Coștei, comunicată de V. Micu, nr. 210, p. 837—838, *[Eroul, copil de 12 ani, scapă prin isteține de furia ucigătoare a Sîlei]; Toma Alimoș,* [din] Coștei, comunicată de..., nr. 280, p. 117; *Mărza,* [din] Coștei, comunicată de V. Micu, nr. 282, p. 1125; *Novăceștii,* [din] Coștei, comunicată de V. Micu, nr. 285, p. 1137; *Novac și Gruia,* [din] Coștei, comunicată de V. Micu, VII (1890), nr. 9, p. 33—34.

244. Jianu Vasile, *Mîrza Voinicul*, IX (1892), nr. 74, p. 293; *Dorul lui Gruia*, nr. 84, p. 333—334.
245. Togan N., *Ghiță Cătăniță*, baladă din popor, de..., III (1886), nr. 5, p. 17—18; *Gruia lui Novac*, baladă din popor, de..., nr. 51, p. 201—202; nr. 52, p. 205—206.
246. Trimbițoniu Nicolae, *Literatură poporală, Ianes și Chidva*, V (1888), nr. 112, p. 445—446 [„Ghiță Cătănuță"].
247. Țarină Ștefan, *Literatură poporală Stoian și Vidra*, V (1888), nr. 185, p. 737—738 [„Badiul"].
248. Vaida Vasile, *Literatură poporală, Stoian și Vidra*, V (1888), nr. 194, p. 773—774.
249. *Pintea Viteazul*, din Sîncel, II (1885), nr. 28, p. 110 [„Corbea"], *Literatură poporală, Murgul furat*, V (1888), nr. 119, p. 473 [Săracul își redobîndește prin luptă calul răpit].
250. *Literatură poporală, Diță și Lena*, V (1888), nr. 114, p. 453—454 [„Ghiță Cătănuță"].

4. *Balade haiducești — „hoțești"*

251. Marian S. Fl., *Satire poporane din Bucovina, Ionaș*, II (1885), nr. 61, p. 242.
252. Popescu Al., *Literatură poporală, Ghimiș*, din Moldova, VI (1889), nr. 212, p. 845—846.
253. Trimbițoniu N., *Literatură poporală, Pintea*, V (1888), nr. 168, p. 669—670; nr. 170, p. 677—678; nr. 171, p. 681—682; nr. 172, p. 685—686; *Voinicul și codrul*, nr. 215, p. 857.
254. Literatură poporală, *Petru*, V (1888), nr. 193, p. 769—770.

5. *Balade istorice*

255. Pop-Reteganul Ioan, *Doina lui Iancu*, culeasă de..., XVII (1900), nr. 43, p. 170.
256. *Jicmond craiul și Moțoiu din Făgăraș*, baladă poporală, VI (1889) nr. 62, p. 245 [Moțoiu, domn de Făgăraș, se căsătorește din dragoste cu soția craiului Jicmond, după ce îl ucide pe acesta].

6. *Balade nuvelistice*

257. Bota I., *Poezii poporale*, din Sălciua de sus, adunate de..., 2, II (1885), nr. 46, p. 182—183 [I. Nevasta fugită de la bărbat se întîlnește cu „hoții"; II. Bărbatul sosește de la armată în ziua nunții soției].
258. Bran Emilian, *Literatură poporală, Balade poporale, Fratele și sora*, [din] Tohat, V (1888), nr. 73, p. 289 [Nevasta vîndută].
259. Bujovanul, *Cîntece poporale*, culese de..., nr. 2, p. 5.
260. Corcea Avram, *Turcul și soru-sa*, [din] Coștei, comunicată de V. Micu, VI (1889), nr. 205, p. 817—818 [Nevasta vîndută]; *Iancu Sibiancu și Ana*, [din] Coștei, comunicată de V. Micu, nr. 266, p. 1061—

1062; *Rozan* [din] Coştei, comunicată de V. Micu, nr. 267, p. 1065—1066 [Factură cultă. Văduva boierului vrea să se căsătorească cu finul ei. Acesta, încurcat, alege pustnicia. Impresionată, femeia se pocăieşte şi-i ia locul]; *Gruia lui Novac şi Zîna*, [din] Coştei, comunicată de V. Micu, VII (1890), nr. 6, p. 21 [Novac dă foc pădurii şi prinde pe zîna ce-i omorîse feciorul, punînd-o să-l învie. Acesta îi taie capul]; *Stoican*, [din] Coştei, comunicată de V. Micu, nr. 18, p. 69 [Eroul îşi mănîncă propriii nepoţi].

261. Lazăr Ioan P., *Literatură poporală, Floarea*, de pe Sălaj, VI (1889), nr. 212, p. 845—846. [Fata este găsită şi răpită de turci].
262. Muntean Ioan, *Balade şi descîntece poporale*, culese de..., III (1886), nr. 137, p. 545 [Fata amăgită]; *Doine poporale*, culese de..., nr. 158, p. 629—630 [Nevasta vîndută].
263. Pepa Constantin, *Poezii poporale*, culese de..., IX (1892), nr. 64, p. 253—254.
264. Pop-Reteganul Ioan *Doine poporale*, culese de..., din Cîţcău, II (1885), nr. 272, p. 1086 [Fata amăgită]; *Versul fetei amăgite*, din Rodna, nr. 192, p. 768 [Fata amăgită]; *Sora năcăjită*, culeasă de A. Olteanu, din Giurgeşti, lîngă Reteag, nr. 192, p. 768 [Nevasta suportă căsnicia nefericită pentru că nici la ai săi nu găseşte milă]; *Poporul poet, Vălean*, din Bîrgău, nr. 193, p. 772 [Feciorul otrăvit de mîndre]; *Poporul poet, Drăguţul şi drăguţa*, din Bîrgău, nr. 196, p. 784 [Fata amăgită]; *Poporul poet, Iuănaş*, din Rodna, „şi cu puţină varietate din Ghireş Sîn Crai", nr. 198, p. 792 [Soacra îşi persecută nora, al cărei soţ e plecat]; *Chira*, din valea Haţegului, nr. 200, p. 800; nr. 201, p. 804; *Poporul poet, George*, din Monor. nr. 207, p. 828; *Poporul poet, Blăstămul împlinit*, din Bîrgău, nr. 207, p. 828 [Blăstămul mamei se împlineşte şi feciorul este mîncat de şarpe]; *Poporul poet, Celuşagul*, din Rodna, nr. 208, p. 831 [Fata de general „celuită" de un fecior de lingurar]; *Poporul poet, Nevasta şi podarii*, din Sîncel şi Monor, nr. 208, p. 832 [Nevasta fugită]; *Poporul poet, Sufletul vost sam'a da*, din Roşia Secaşului, nr. 209, p. 836 [Nevasta fugită]); *Poporul poet, Alinca*, din Bîrgău, nr. 214, p. 857 [Fata este găsită şi răpită de turci]; *Poporul poet, Petru*, din Baru Mare, nr. 220, p. 880—881 [Numai mîndra se expune]; *Poporul poet, Niţă şi Petrea Banului*, din Ţara Haţegului, nr. 220, p. 917 [Nevasta vîndută].
265. Popescu Ilie, *Poezii poporale*, din Rîpa de sus, adunate de..., *Mîndra şi fratele său Constantin*, XI (1894), nr. 33, p. 129 [Fata amăgită].
266. Savanyu Ioan, *Literatură poporală, Fata amăgită*, [din] Tîrsolţ, V (1888), nr. 193, p. 769.
267. Simulescu N., *Soacra şi nora*, poezie poporală culeasă de..., VII (1890), nr. 101, p. 401 [Soacra îşi persecută nora...].
268. Suba S. S., *Poezii poporale, Mîndru Vălean*, culese de..., 2 variante, VIII (1891), p. 266, p. 1061.
269. Szabo Simeon, *Literatură poporală, O fată amăgită*, [din] Arghihat, Sălaj, V (1888), nr. 72, p. 286; [Fata amăgită]; *Gheorghiţă* [din]

Arghihat Sălaj, nr. 194, p. 773 [Eroul este otrăvit de iubitul miresei]; *Literatură poporală, Balade poporale, Blăstămul,* [din] Arghihat, Sălaj, nr. 73, p. 289—290 [vezi V. Alecsandri, „Blăstemul"].

270. Terebenţ Traian, *Literatură poporală, Doine şi cîntece poporale,* culese de..., VIII (1891), nr. 67, p. 266 [Nevasta furată].
271. Togan N., *Balade poporale,* culese de..., *Nevasta,* III (1886), nr. 18, p. 71 [Nevasta îşi părăseşte soţul şi copilul fugind cu „hoţii"].
272. Trimbiţoniu N., *Literatură poporală, Soacra şi nora,* V (1888), nr. 181, p. 721—722 [Soacra îşi persecută nora...].
273. Ţarină Ştefan, *Rusalin,* baladă cîntată de poporul romîn din Bănat, culeasă de..., IV (1887), nr. 52, p. 205 [Fata amăgită].
274. Vaida Vasile, *Literatură poporală, Nevasta sîrbului* [din] Nadişul romîn, Sălaj, V (1888), nr. 72, p. 285 [Nevasta vîndută]; *Ileana Petri,* [din] Nadiş, Sălaj, nr. 194, p. 773 [Fata este găsită şi răpită de turci].
275. I. P. N., *Balade poporale,* culese din jurul Beiuşului, 2, IV (1887), nr. 234, p. 933—934 [Feciorul aleargă după mîndra furată]; [„Numai mîndra se expune"].
276. *Literatura poporală, Arsan şi Nedeia,* V (1888), nr. 73, p. 453—454, [„Iencea Sibiencea"]; *Mizilic craiul şi Mizilica,* VI (1889), nr. 119, p. 473—474 [Fata de împărat păcăleşte pe turci, prefăcîndu-se în băiat]; *Poezii poporale,* din com. Mersaoci, X (1893), nr. 156, p. 621 [*Nevasta vîndută*]; *Dascălul Pascal,* nr. 232, p. 925 [De factură cultă].

II. Poezia epică de ritual

1. *Oraţii de nuntă*

277. Murăşanu Laura Veturia, *Poezii poporale,* de pe la Şireag în Ardeal, culese de..., IV (1887), nr. 7, p. 26—27.
278. Viciu Benedict, *Colăcăritul. Obiceiurile ţăranilor romîni la nuntă,* de..., 7, I (1884), nr. 196, p. 782; nr. 197, p. 786; nr. 198, p. 791; nr. 199, p. 794—795; nr. 200, p. 798; nr. 201, p. 802; nr. 203, p. 810—811; nr. 205, p. 818; nr. 206, p. 822—823; nr. 207, p. 826—827.

ALTE SPECII

1. *Colinde*

279. A[lbini] S[eptimiu], *Din seara de Crăciun,* [din] Cut, 42 colinde, 1, „mulţumitură", IV (1887), nr. 31, p. 121; nr. 32, p. 125—126; nr. 33, p. 129—130; nr. 34, p. 133—134; nr. 35, p. 138; nr. 36, p. 142—143; nr. 37, p. 145—146; nr. 38, p. 149; nr. 39, p. 153—154; nr. 40, p. 157—158; nr. 41, p. 161; nr. 42, p. 165—166.
280. Bichicean Silviu, *Bizăreii, Datine şi obiceiuri poporale în Lipova,* 2, IX (1892), nr. 286, p. 1141—1142.

281. Ciorbea Laurenţiu, *Colinde,* din com. Ponor, Munţii Apuseni, culese de..., 2, IX (1892), nr. 288, p. 1149.
282. Floarea Ana, *Anul nou,* XIX (1902), nr. 1, p. 3 [se reproduce o sorcovă].
283. Gaia Alexandru, *Mulţumita colacului după colinde,* de pe la Turda, 2, IV (1887), nr. 294, p. 1173—1174.
284. Holder Iuliu, *Colinde poporale,* de pe Valea Arieşului, [din] Ofenbaia, culese de..., 1 + „dizertaţie ce se zice la finea colindatului" („mulţumitură"), IX (1892), nr. 286, p. 1141.
285. Murarescu George, *Colinde,* din comitatul Caraş Severin, culese de..., 2, XVI (1899), nr. 288, p. 1112—1113.
286. Murăşanu Emil, *Colinde,* din jurul Turzii, [din] Petridul sup., culese de..., 2, XVI (1899), nr. 273, p. 1093.
287. Papp Vasiliu, *Datine şi obiceiuri poporale la Crăciun,* în com. Topa de sus, comitatul Bihor, 1 + 2 „mulţumiri", IX (1892), nr. 285, p. 1137—1138.
288. Sima alluiIonGrigore, *Versuri poeticeşti întru cinstea întrupării Domnului nostru Is. Chr. noembrie 22 anul 1821,* adunate de „popa Daniil Radul, parohul satului Geomalul", 10 [şi cîntece de stea], II (1885), nr. 291, p. 1163; nr. 292, p. 1167; nr. 293, p. 1170—1171; nr. 294, p. 1174—1175.
289. Şerb Nicolae, *Colinde,* din Murăş Uioara, culeasă de..., 1 urare, XVI (1899), nr. 288, p. 1112—1113.
290. Vasu Octavian, *Strîngerea ficiorilor la Crăciun. Obiceiuri sociale din Ţara Oltului,* din com. Voila, 5, XIII (1896), nr. 22, p. 85—86; nr. 23, p. 89; nr. 24, p. 93—94; nr. 25, p. 97—98.
291. Voicău Toşa, *Colinde,* din Pustiniş, culese de..., XVI (1899), nr. 273, p. 1093.
292. S. L., *Colinde,* din Lunca, culese de..., 4, XVI (1899), nr. 273, p. 1093.

2. *Descîntece şi vrăji*

293. Bogdan Teodor, A., *Licuriciu, Din legendele, datinele şi credinţele romînilor despre insecte,* [împotriva] „bolii rele", XX (1903), nr. 57, 225—227.
294. Popescu Ilie, *Literatura poporală, Descîntece,* din Rîpa de sus, culese de..., 2, [descîntece], 2 [vrăji], X (1893), nr. 124, p. 493—494.
295. Velceanu Iosif, *Literatură poporală, Descîntece de desfăcut farmecele,* [din] comuna Văliug, VII (1890), nr. 270, p. 1079—1080.

3. *Ghicitori*

296. Sima al lui Ioan Grigore, *Ghicitori, întrebări şi răspunsuri, frămîntări de limbă,* adunate de..., 47, II (1885), nr. 229, p. 914; *Din bătrîni, Ghîcituri, întrebări şi răspunsuri, frămîntări de limbă,* adunate de..., 55, nr. 230, p. 918—919; 20, nr. 231, p. 922; 32, nr. 232, p. 926; 21, nr. 233, p. 930.

4. *Cîntece din jocurile de copii*

297. Ispirescu P., *Jucării şi jocuri de copii,* adunate de . . . , [din diferite regiuni], 6, I (1884), nr. 184, p. 734; nr. 185, p. 738; 186, p. 742; nr. 191, p. 762; nr. 195, p. 778.

PROZA POPULARĂ

I. Basme

298. Berescu Ioan, *Rogozea-Impărat* „poveste", VI (1889), nr. 58, p. 229—231 [Săracul ajunge împărat, cu ajutorul motanului nădrăvan].
299. Bota Ioan, *Pasărea cu pene de aur,* „poveste" V (1888), nr. 122, p. 485; nr. 123, p. 489 [Pasărea fermecată este răpită cu ajutorul calului năzdrăvan. Eroul scapă de fraţii perfizi şi se căsătoreşte cu fata de împărat pe care o salvase[1]].
300. Bota Ioan, *Împăratul florilor,* „poveste", V (1888), nr. 146, p. 581—582; nr. 147, p. 585 [Prinţul sortit morţii scapă de mînia tatălui, de sluga perfidă şi, ajutat de împăratul Florilor, se căsătoreşte cu fiica lui Roşu împărat].
301. Ciorbea A. Laurenţiu, *Împăratul tiran,* „poveste din popor", culeasă din Ponor, X (1893), nr. 244, p. 973; nr. 245, p. 977—978 [Impăratul se îndrăgosteşte de soţia fiului său, nepoata soarelui; Dumnezeu îl pedepseşte].
302. Ciorbea A. Laurenţiu, *Mia-Ioan,* „poveste din popor", X (1893), nr. 82, p. 325; nr. 83, p. 329—330; nr. 84, p. 333—334 [Cei 1000 de fraţi caută 1000 de surori ca mirese[2]].
303. Cotoară Ştefan, *Bobocel,* „poveste din popor", IX (1892), nr. 245, p. 977; nr. 246, p. 981; nr. 249, p. 993; nr. 250, p. 997—998; nr. 251, p. 1001; nr. 252, p. 1005—1006 [Împărăteasa îndrăgostită de zmeu vrea să-şi piardă copilul. Acesta ucide pe răufăcători[3]].
304. Cotoară Ştefan, *Voinic din fier,* „poveste", XI (1894), nr. 34, p. 133—134; nr. 35, p. 137—138; nr. 36, p. 141—142 [După învoiala făcută, stăpînul boier este bătut de sluga lui pentru că se supărase[4]].
305. Emanuil, *Povestea lui Alexandru,* „poveste", VI (1889), nr. 41, p. 161; nr. 42, p. 165—166 [Cu ajutorul şarpelui, pisicii căţelului şi trăistuţei fermecate, copilul orfan se însoară cu fata împăratului şi tot cu ajutorul lor îşi omoară soţia şi socrul trădători].
306. Emanuil, *Lisandra,* VI (1889), nr. 79, p. 313; nr. 80, p. 317—318; nr. 81, p. 321—322 [Împăratul vrea să se căsătorească cu propria fiică. Ea fuge, ajunge servitoare şi, ajutată de ghioceii fermecaţi, devine soţia fiului lui Roşu împărat[5]].
307. Emanuil, *Felinarul ruginit,* „poveste", VI (1889), nr. 73, p. 289—290; nr. 74, p. 293—294; nr. 75, p. 297—298 [Cu ajutorul inelului miraculos, băiatul aduce de pe tărîmul celălalt felinarul fermecat, prin care ajunge ginere al împăratului].

308. Gaia Alexandru, *Miclodin*, „poveste", V (1888), nr. 157, p. 625—626; nr. 158, p. 629—630 [Eroul îşi recîştigă soţia — zînă numai după ce răpeşte gîrbaciul, cuşma şi papucii fermecaţi ai dracilor].
309. Gan Vasile, *Feciorul de împărat*, III (1886), nr. 172, p. 685—686; nr. 173, p. 688—691; nr. 174, p. 693—694; nr. 175, p. 697—698 [Feciorul de împărat răpeşte pe Ileana Cosînzeana, adorata tatălui său. Încercînd să o piardă, din invidie, împăratul moare].
310. Georgescu Ioan, *Năzdrăvanul*, „poveste", VI (1889), nr. 22, p. 86; nr. 23, p. 90 [Porcarul isteţ ajunge ginerele lui Alb împărat, după ce a stat în temniţă şi a trecut probele grele puse de Împăratul Roşu].
311. Grofşorean Iuliu, *Paloşul lui Dumnezeu*, III (1886), nr. 161, p. 641—642; nr. 162, p. 645—646; nr. 163, p. 649—650[6].
312. Dan Iulian, *Porumbul raiului*, „poveste din popor", IV (1887), nr. 285, p. 1137—1138; nr. 286, p. 1141—1142; nr. 287, p. 1145—1146; nr. 288, p. 1149; nr. 289, p. 1153; nr. 290, p. 1157—1158[7].
313. Kővári Ioan, *Stati-Cot*, „poveste", variantă povestită de..., V (1888), nr. 7, p. 25—26, nr. 8, p. 29—30 [publicată şi în „Gazeta Transilvaniei", 1889]. [Motivul din basmul *Stan Bolovan*].
314. Magier S. T., *Fraţii de cruce*, „poveste", VI (1889), nr. 175, p. 698; nr. 176, p. 700—702; nr. 177, p. 705 [Eroul scapă de cursa vrăjitoarei, omoară pe zmeii de la Tăul Roşu, reînvie oraşul pietrificat şi se căsătoreşte cu fiica împăratului].
315. Magier S. T., *Pasărea cîntă, domnii dorm*, „poveste", VI (1889), nr. 206, p. 321—322 [Eroul dobîndeşte pasărea fermecată şi scapă de cursa fraţilor perfizi[8]].
316. „Mărgineanul" [Ioan N. Roman] *Nuştiu-împărat*, „poveste din popor", III (1886), nr. 280, p. 1117—1118; nr. 281, p. 1121—1122; nr. 282, p. 1125—1126; nr. 283, p. 1129—1130 [vezi şi în „Biblioteca poporală a Tribunei", 31]. [Eroul ajunge slugă la zmeu. Scapă ajutat de calul năzdrăvan, devine grădinarul şi apoi ginerele împăratului Verde. Batjocoreşte pe cumnaţii indivioşi].
317. „Mărgineanul" [Ioan N. Roman], *Măgheran*, „poveste din popor", IV (1887), nr. 243, p. 969—971[9].
318. Mera I. T., *Povestea care n-a fost şi nu va fi*, I (1884), nr. 13, p. 50 [vezi şi în „Biblioteca poporală a Tribunei, 3]. [Eroul îşi salvează fraţii ajunşi prizonieri ai zmeului, vrăjindu-l pe acesta cu povestea lui].
319. Mera I. T., *Cenuşotca*, „poveste", XI (1885), nr. 296, p. 1182—1183; nr. 297, p. 1186—1187 [vezi şi în „Biblioteca poporală a Tribunei", 19]. [Ajutat de calul năzdrăvan, Cenuşotcă devine ginerele împăratului în ciuda fraţilor invidioşi].
320. Mera I. T., *Fata de împărat cu stea în frunte*, III (1886), nr. 184, p. 733—734; nr. 185, p. 737—738; nr. 186, p. 741—742; nr. 187, p. 745 [reprodusă din „Convorbiri literare", nr. 5 din 1886[10]].
321. Mera I. T., *Ducipal şi Răităricâ*, „poveste", III (1886), nr. 298, p. 1189—1191 [vezi şi în „Biblioteca poporală a Tribunei", 7]. [Trecînd peste numeroase obstacole, tînărul îşi salvează soţia din ghiarele zmeului, cu ajutorul calului năzdrăvan].

322. Mera I. T., *Ginerele dracului,* VI (1889), nr. 249, p. 923; nr. 250, p. 927—928; nr. 251, p. 1002; nr. 252, p. 1006 [Fiul juruit dracului, din greşeală, scapă şi devine ginere al împăratului Galben. Pentru că îi arsese pielea de arici în care era îmbrăcat, soţia nu poate naşte decît după chinuri îndelungate[11]].

323. Mera I. T., *Pipăruş Petru,* „poveste", I (1884), nr. 100, p. 398—399; nr. 101, p. 402—403; nr. 102, p. 406—407; nr. 103, p. 410; nr. 104, p. 114 [vezi şi în „Biblioteca poporală a Tribunei", 4]. [Năzdrăvanul născut din bob de piper îşi salvează sora rapită de zmeu şi fraţii. Scapă pe fiica împăratului din ghiara balaurului şi se căsătoreşte cu ea, după ce pedepseşte pe falsul învingător].

324. Moldovan Silvestru, *Fiica a nouă mame,* „poveste", II (1885), nr. 11, p. 42; nr. 12, p. 46; nr. 13, p. 50; nr. 14, p. 54—55; nr. 15, p. 58—59; nr. 15, p. 62—63 [vezi şi în „Biblioteca poporală a Tribunei" 9]. [Eroul dobîndeşte fata ce i-a fost juruită, după ce se luptă cu zmeii].

325. Moldovan Silvestru, *Povestea lui Ignat,* II (1885), nr. 35, p. 138—139 [fiul juruit dracului, din greşeală, este izbăvit cu ajutorul lui D-zeu].

326. Oreste [Popovici — Bănăţeanu Ioan], *Cumnatul fraţilor,* „auzită de la I. Andrei, student în Lugoj", „poveste", VI (1889), nr. 265, p. 1057—1058 [Fraţii îşi mărită sora cu primul venit. Ajung s-o vadă numai după ce găsesc iarbă miraculoasă].

327. Oreste [Popovici — Bănăţeanu Ioan], *Feciorul moşului,* „poveste", VII (1890), nr. 280, p. 1119—1120; nr. 281, p. 1123—1124; nr. 282, p. 1127—1128; nr. 293, p. 1131—1132, [Şarpele moşului capătă glas de om şi se căsătoreşte cu fiica împăratului. Pentru că-i arde pielea, nevasta nu poate naşte[15]].

328. Pop — Reteganul Ioan, *Crîncu vînătorul codrului,* „poveste din Sîncel", III (1886), nr. 125, p. 497—498; nr. 126, p. 501; nr. 127, p. 505—506 [Cu ajutorul cumnaţilor, animale, eroul dobîndeşte pe fiica împăratului].

329. Pop — Reteganul Ioan, *Fiuţul oii,* „poveste de la Rodna-veche", IV (1887), nr. 3, p. 9—10; nr. 4, p. 13—15 [Ciobanul ospitalier este răsplătit de D-zeu. Păcătuind apoi, este transformat în scai. Oaia năzdrăvană a turmei naşte un copil viteaz, care după diferite isprăvi, se căsătoreşte cu fata de aur].

330. Pop — Reteganul Ioan, *Petrea,* „poveste", V (1888), nr. 200, p. 797; nr. 202, p. 805—806; nr. 203, p. 809—810; nr. 204, p. 813—814 [Împărăteasa şi bucătăreasa mănîncă din acelaşi peşte şi nasc doi copii năzdrăvani. După numeroase isprăvi, fiul bucătăresei se căsătoreşte cu fiica împăratului Roşu[13]].

331. Pop — Reteganul Ioan, *Herculeţ,* „din părţile Năsăudului", V (1888), nr. 165, p. 657—658; nr. 166, p. 661—662 [Tatăl şi feciorii sînt prefăcuţi de către zmeu în bivoli. Fiul mai mic îi readuce la normal, lovindu-l pe zmeu].

332. Pop — Reteganul Ioan, *Făt Frumos* zălogit, II (1885), nr. 276, p. 1102; nr. 277, p. 1106; nr. 278, p. 1110; nr. 279, p. 1114; nr. 280, p. 1118[14].
333. Pop — Reteganul Ioan, *Busuioc şi Siminică*, „legendă", IV (1887), nr. 239, p. 949 [Pasărea fermecată este răpită].
334. Romoţan I., *Petrea ferecatul*, „povestea culeasă de „...," IV (1887), nr. 212, p. 845—846; nr. 213, p. 849—850 [Tînărul merge să-şi caute surorile, pierdute prin blestemul împlinit. Le cîştigă prin luptă, ajutat de un corb şi o şerpoaică, devenind împărat al şerpilor].
335. Sima al lui Ioan Grigore, *Tei legănat*, „poveste", II (1885), nr. 6, p. 22—23; nr. 7, p. 26—27; nr. 8, p. 30; nr. 9, p. 34—35; nr. 10, p. 38 [vezi şi în „Biblioteca poporală a Tribunei", 7]. [Năzdrăvanul născut din lemn de tei salvează de pe tărîmul celălalt pe fata împăratului, cu care se căsătoreşte după ce se luptă cu balaurul, şi-şi pedepseşte fraţii perfizi].
336. Sima al lui Ioan Grigore, *Orb Impărat*, „poveste", III (1886), nr. 101, p. 401—402; nr. 102, p. 405; nr. 103, p. 409; nr. 104, p. 413; nr. 105, p. 417—418; nr. 106, p. 421 [Fiul mai mic al împăratului aduce tatălui leacul miraculos, iar fraţii perfizi sînt pedepsiţi].
337. Sima al lui Ioan Grigore, *Mia Ioan*, „poveste", V (1888), nr. 65, p. 255—256; nr. 66, p. 260—261[16].
338. Sîntion Elena, *Fata Citroanei*, „poveste", VII (1890), nr. 105, p. 417 [Feciorul de împărat găseşte pe fata ce i-a fost juruită, după ce pedepseşte pe vinovate].
339. Trimbiţoniu N., *Cei doi copii cu părul de aur*, „poveste", III (1886), nr. 42, p. 165—166; nr. 43, p. 169; nr. 44, p. 173; nr. 45, p. 177—178; nr. 46, p. 181; nr. 47, p. 185; nr. 48, p. 189 [Bucătăreasa invidioasă încearcă în zadar să ucidă pe cei doi copii cu părul de aur].
340. Trimbiţoniu Nicolau, *Măr şi Păr*, „poveste", III (1886), nr. 179, p. 713—715; nr. 180, p. 717—718; nr. 181, p. 721—722; nr. 182, p. 725—726; nr. 183, p. 729—730[17].
341. Trimbiţoniu Nicolau, *Aripă frumoasă*, „poveste", III (1886), nr. 19, p. 73; nr. 20, p. 77; nr. 21, p. 81—82; nr. 22, p. 85; nr. 23, p. 89—90 [Eroul readuce soarele, luna şi stelele mîncate de zmeu[18]].
342. Trimbiţoniu Nicolau, *Vizor craiul şerpilor*, „poveste", III (1886), nr. 234, p. 933—934; nr. 235, p. 937—938; nr. 236, p. 141—142; nr. 237, p. 945—946; nr. 238, p. 949—950 [Eroul, ajutat de socrul său, împăratul şerpilor, trece probele grele impuse de boier şi-l pedepseşte].
343. Trimbiţoniu Nicolau, *Mărcuţ Viteazul*, IV (1887), nr. 53, p. 209; nr. 54, p. 213—214; nr. 55, p. 221—222; nr. 57, p. 226 [Eroul întemniţat iese la iveală cînd împăratul e în primejdie şi devine moştenitorul său].
344. Tuducescu Alexandru, *Aripa cîmpului*, II (1885), nr. 218, p. 870; nr. 219, p. 874—875; nr. 220, p. 878; nr. 221, p. 882; nr. 222, p. 886; nr. 223, p. 890—891; nr. 224, p. 894—895; nr. 225, p. 898—899; nr. 226, p. 902—903; nr. 227, p. 906—907; nr. 228, p. 910[19].

345. Ţarină Ştefan, *Lină Rujulină,* „poveste din popor" IV (1887), nr. 114, p. 453; nr. 115, p. 457—458; nr. 116, p. 461—462[20].

346. *Cetină Dalbă,* VI (1889), nr. 269, p. 1073—1074; nr. 270, p. 1077 [Eroul salvează pe fata împăratului de la Laur-balaur[21]].

II. Poveşti

347. Berescu Ioan, *Cuvinte fără seamă,* „poveste din popor", V (1888), nr. 278, p. 1113—1114; nr. 280, p. 1117—1118 [Fiica ţăranului cea isteaţă ajunge soţie a împăratului[22]].

348. Berescu Ioan, *Baronul şi iobagiul,* „snoavă din popor", VI (1889), nr. 99, p. 393—394 [Iobagul poznaş păcăleşte pe baron[23]].

349. E. D. C., *Logodnica strigoiului,* V (1888), nr. 183, p. 729—730 [Fata se îndrăgosteşte de un strigoi şi moare. Floarea ce răsare din mormîntul ei e dusă de împărat la curte, se preface într-o fată frumoasă şi devine soţia acestuia].

350. Emanuil, *Povestea ursitei,* V (1888), nr. 196, p. 781—782 [Prezicerea se adevereşte[24]].

351. Ispirescu Petre, *Leac pentru lene,* I (1884), nr. 60, p. 238; nr. 61, p. 242 [Bărbatul îşi lecuieşte nevasta de lene, închizîndu-o într-un butoi].

352. Lazăr C., *Mateiaş Crai,* „anecdotă din popor", V (1888), p. 673—674; nr. 170, p. 677[25].

353. „Mărgineanul", [Ioan N. Roman], *Zîna împărătească şi peana ei aleasă,* „poveste din popor", III (1886), nr. 292, p. 1165—1166; nr. 293, p. 1169—1170; nr. 294, p. 1173—1173; nr. 296, p. 1182—1183; nr. 297, p. 1185—1186 [vezi şi în „Biblioteca poporală a Tribunei", 32] [Nevasta bănuită de necredinţă este închisă în butoi şi aruncată în apă. Ajunsă în ţara lui Orb împărat, aduce glorie ţării. Bărbatul regretă, iar nevasta îl pune împărat].

354. „Mărgineanul", [Ioan N. Roman], *Ursita găsitului,* „poveste din popor", IV (1887), nr. 13, p. 49—50; nr. 14, p. 53—54; nr. 15, p. 57—58[26].

355. Moldovan Silvestru, *Marţolea,* „poveste", II (1885), nr. 197, p. 786; nr. 198, p. 790 [Fata scapă de Marţolea ascultînd sfatul unei bătrîne].

356. Moldovan Silvestru, *Noi tustrei pentr-un caş, c-aşa-i bine,* „poveste", V (1888), nr. 71, p. 281 [Invoiala celor trei feciori cu dracul].

357. Moldovan Silvestru, *Indărătnicul,* II (1885), nr. 152, p. 606—607; nr. 153, p. 611; nr. 154, p. 614—615; nr. 155, p. 618—619; nr. 156, p. 622—623 [vezi şi în „Biblioteca poporală a Tribunei", 12]. [Moartea este luată ca naşă[27]].

358. Moldovan Silvestru, *Nănaşa dreaptă,* „poveste", (1884), nr. 124, p. 494; nr. 125, p. 498[28].

359. Moldovan Silvestru, *Blăstămul de mamă*, „culeasă de..., de pe la Cluj", I (1884), nr. 7, p. 26 [Tînărul isteț fură un cal și se așează în locul lui, spunînd țăranului că și-a ispășit blestemul mamei, devenind din nou om].
360. Moldovan Silvestru, *Mituirea*, „de pe la Cluj", I (1884), nr. 7, p. 26 [Mergînd la judecată, săracul isteț ascunde sub suman o piatră; judecătorul crede că e mită și-i dă dreptate].
361. Moldovan Silvestru, *Cămașa sgîrcitului*, „de pe la Cluj", I (1884), nr. 8, p. 30 [Țăranul sărac cîștigă procesul prin istețime].
362. Moldovan Silvestru, *Lumea proștilor*, „poveste", III (1886), nr. 274, p. 1093; nr. 275, p. 1098 [vezi și „Biblioteca poporală a Tribunei", 30]. [Bărbatul caută trei oameni care să fie tot atît de proști ca nevasta lui].
363. Moldovan Silvestru, *Păcală și Tandală*, „anecdotă", I (1884), nr. 157, p. 626 [„Animalul cel mare"].
364. Moldovan Silvestru, *Preotul ca păscălitor*, „culeasă pe la Turda", I (1884), nr. 81, p. 323 [„Ghicitorul" își aprinde „păscălia"].
365. Pop — Reteganul Ioan, *Tanda și Manda*, „auzită în Gherla la anul 1869", VI (1889), nr. 241, p. 961—962; nr. 242, p. 965; nr. 243, p. 969—970 [Banii făcuți pe minciuni].
366. Pop — Reteganul Ioan, *Ibovnicul muierii cu bărbat*, „din popor" X. (1893), nr. 9, p. 33; nr. 10, p. 37 [Soția necredincioasă își orbește soțul].
367. Pop — Reteganul Ioan, *Doamne lungește ziua de mîine*, VI (1889), nr. 62, p. 245—246 [Popa se roagă lui Dumnezeu să lungească ziua în care are oameni la lucru].
368. Sima al lui Ioan Grigore, *Povestea omului ce înțelegea limba dobitoacelor*, I (1884), nr. 198, p. 790 [La insistența nevestei, omul ce înțelegea limba dobitoacelor este gata să-i mărturisească taina, cu prețul vieții. Exemplul cocoșului îl salvează].
369. Sima al lui Ioan Grigore, *Vlad și Catrina*, „poveste", II (1885), nr. 202, p. 806; nr. 203, p. 810; nr. 204, p. 814; nr. 205; p. 818 [vezi și „Biblioteca poporală a Tribunei", 15]. [Întîmplările unui țăran a cărui soție era de o prostie de proporții ireale. E o prelucrare].
370. Sima al lui Ioan Grigore, *Povestea mincinoșilor*, IV (1887), nr. 272, p. 1085 [Mincinoșii se iau la întrecere, spunînd fiecare cîte o poveste hazlie. „Toate poveștile pe dos"].
371. Slavici Ioan, *Păcală în satul lui*, III (1886), nr. 210, p. 837; nr. 211, p. 841—842; nr. 212, p. 845—846; nr. 213, p. 849—850; nr. 214, p. 853—854.
372. Truică P., *La așa cap așa căciulă*, „anecdotă din popor", VIII (1891), nr. 277, p. 1105 [Turma de porci prefăcută în căciulă].
373. *Leac pentru drac*, „anecdotă poporală", V (1888), nr. 198, p. 789—790 [Bărbatul își vindecă soția cu o palmă și restituie farmacistului pe cele două ce-i mai rămăsese].

III. Snoave

374. Cîndea I., *Ţiganul sfînt*, „Tribuna literară", supliment la „Tribuna", XVIII (1901), nr. 180, p. 160 [La spovedanie, ţiganul spune că nu are nici un păcat; popa îl ameninţă cu spînzurătoarea, ceea ce-l face pe ţigan să-şi mărturisească toate păcatele].
375. Iana Aurel, *Stan pungăşitul la tîrg*, „anecdotă poporală", VIII (1891), nr. 61, p. 241 [Ţăranul se înşeală el însuşi vînzînd o căruţă cu fîn].
376. Hodoş E., *Ţiganul cioban*, „din popor", V (1888), nr. 140, p. 556 [Ţiganul păzeşte oile din copac şi apoi fuge, de frică să nu-l împungă].
377. Hodoş E., *Ţiganul viţel*, „din popor", V (1888), nr. 140, p. 556—557 [Ţiganul se ospătează şi face dragoste cu naşa lui; cînd vine naşul, finul se ascunde între viţei; naşul îl bate, făcîndu-se că-şi bate viţeii].
378. Moldovan Silvestru, *Ţiganul advocat*, de pe la Cluj, I (1889), nr. 8, p. 30 [„Nu pot ieşi pui din ouăle fierte"].
379. Moldovan Silvestru, *Nănaşul şi finul păcăliţi*, I (1884), nr. 125, p. 498 [vezi şi „Biblioteca poporală a Tribunei) 63]. [Argatul mănîncă prînzul, amiaza şi cina deodată].
380. Negrescu T., *Ţiganul la grijanie*, XII (1895), nr. 94, p. 375 [Voind să se spovedească, ţiganul află că în ziua aceea fusese ucis Hristos; fuge, gîndindu-se că fapta ar putea fi imputată „cinului" ţigănesc].
381. Sima al lui Ioan Grigore, *Ţiganul şi laptele*, „Anecdote poporale", VI (1889), nr. 104, p. 418. [La fiert, laptele ţiganului dă în foc, la ceea ce el spune: „Aleo, doamne, tu-l sporişti, tu-l şi sorbişti"].
382. Sima al lui Ioan Grigore, *Cel de sus şi cel de jos*, „Anecdote poporale", VI (1889), nr. 104, p. 418. [La auzul cuvintelor: „Cel de sus va plăti aceasta" ţiganul ascuns în pod reacţionează].
383. Sima al lui Ioan Grigore, *Ţiganul vînător*, „Anecdote poporale", VI (1889), nr. 104, p. 418. [Ţiganul vînează curca de pe gard; luat la rost el se apără, punînd vina pe curcă].
384. Sima al lui Ioan Grigore, *Romînul o cumpăneşte din gură*, „Anecdote poporale", VI (1889), nr. 104, p. 419 [Sasul şi brînza].
385. Stăncescu Dumitru, *Oaia ţiganului*, IX (1892), nr. 83, p. 330. [Ţiganul dă ciobanului comoara de ruble, în schimbul celei mai grase oi din turmă şi-şi alege singur oaia căreia îi ieşea „saul" pe nas].
386. I. S., *Ţiganul şi capra*, „anecdotă", XVI (1899), nr. 262, p. 1049. [Ţiganul se sperie de capra cînd rumegă, crezînd că-şi ascute dinţii ca să-l mănînce. Încercînd să scape de ea îşi omoară din greşeală doi copii şi-şi aprinde casa].
387. *Ţiganul cu balmoşul*, „anecdota", I (1884), nr. 262, p. 343. [Ţiganul caută cuvîntul balmoş în balta în care-l pierduse].

IV. Legende

388. Bogdan Teodor A., *Purecele, Din legendele, datinele şi credinţele romînilor despre insecte,* [din] Fărăgău, XX (1903), nr. 56, p. 222.
389. Bogdan Teodor, A., *Licuriciu, Din legendele, datinele şi credinţele romînilor despre insecte,* [din] Fărăgău, [se mai dau 2 variante: una din Pogăceaua, alta din Mădăraş], XX (1903), nr. 57, p. 225—227.
390. Marian Simeon Florea, *Poiana Negrii,* III (1886), nr. 114, p. 453—454; nr. 115, p. 457—458; nr. 116, p. 461—462. [Neagra, fiica unui domnitor moldovean, nu vrea să se mărite decît cu un tînăr din ţara ei. Peţitorii străini vin cu oşti puternice şi Neagra cade într-o poiană, luptînd vitejeşte].
391. Mihăescu Alexandru, *Fecioara Maria,* „legendă", XV (1898), nr. 75, p. 301.
392. Moldovan Silvestru, *Povestea frigurilor,* I (1884), nr. 104, 414—415.
393. Moldovan Silvestru, *An-Împărat şi fetele lui,* „alegorie poporală", V (1888), nr. 115, p. 457, nr. 116, p. 461—462; nr. 117, p. 465—466; nr. 118, p. 469. [Crearea anotimpurilor].
394. Oreste [Popovici-Bănăţeanu Ioan]; *Darul lui Christos,* VII (1890), nr. 7, p. 25—26 [Dumnezeu răsplăteşte pe ciobanul credincios — legendă de provenienţă bisericească].
395. Pop-Reteganul Ioan, *Tămîia dracului,* „poveste" IV (1887), nr. 29, p. 113; nr. 30, p. 117 [Tutunul născut din rămăşiţele dracului].
396. Ţarină Ştefan, *Nor şi senin,* „poveste pentru copii, culeasă de . . .", IV (1887), nr. 149, p. 593 [Ospitalitatea este răsplătită].
397. Nur, *Legenda pupezei (pupăzei),* „Legende macedo-romîne", „povestite de un macedo-romîn din San Marina", I (1884), nr. 102, p. 407 [Nora prefăcută de soacră în pupăză].
398. Nur, *Legenda pecurarului,* „Legende macedo-romîne", „povestite de un macedo-romîn din San Marina", I (1884), nr. 102, p. 407 [Lupul este răsplătit de către cioban. Cîinii se supără şi fug. Lupii mănîncă toate oile. Ciobanul scapă urcîndu-se într-un copac de unde-şi cheamă cîinii, se preface în „puliu", adică „pecurar"].
399. Nur, *Legenda şumurogului (cîrtiţei),* „Legende macedo-romîne", „povestite de un macedo-romîn din San Marina", I (1884), nr. 102, p. 407 [Popa lacom este prefăcut în cîrtiţă].
400. *Legenda Crăciunului,* XV (1898), nr. 283, p. 1134 [reprodusă din revista „Şezătoarea". Naşterea lui Isus. Mîinile tăiate ale gazdei ajutătoare sînt vindecate . . .].

V. Poveşti în versuri

401. Berbecaru V., *Culiţă Fluturel,* „anecdotă poporală", III (1886), nr. 1, p. 1—2; nr. 2, p. 5—6.
402. Berbecaru Muntenescu Vasile, *Clopotarii păcăliţi,* „anecdotă în versuri", IV (1887), nr. 1, p. 1—2; nr. 2, p. 5—6.

403. Boşcu [Coşbuc George], *Filozofii şi plugarii,* „după o poveste poporală", I (1884), nr. 188, p. 750; nr. 189, p. 754; nr. 190, p. 758.
404. Coşbuc George, *Pe pămîntul turcului,* „snoavă versificată", II (1885), nr. 246, p. 982; nr. 247, p. 986; nr. 248, p. 991; nr. 249, p. 994; nr. 250, p. 998.
405. Coşbuc George, *Tulnic şi Lioara,* IV (1887), nr. 240, p. 957—958; nr. 241, p. 961—962; nr. 242, p. 965; nr. 252, p. 1005—1006.
406. Coşbuc George, *Izvor de apă vie,* IV (1887), nr. 145, p. 573; nr. 146, p. 581—582.
407. Coşbuc George, *Patru portărei,* V (1888), nr. 97, p. 385.
408. Moţa Ioan, *Frăţior şi surioară,* IV (1887), nr. 273, p. 1089; nr. 274, p. 1093; nr. 275, p. 1097; nr. 276, p. 1101; nr. 277, p. 1105.
409. Moţa Ioan, *Fraga,* XI (1894), nr. 10, p. 38; nr. 11, p. 40—41.
410. Popescu D., *Vîrful cu dor,* [după povestea poporală], „Tribuna literară" supliment la „Tribuna", XIX (1902), nr. 155, p. 139.
411. Popovici [Bănăţeanu] Ioan, *Cal din frîu* „poveste", VI (1889), nr. 46, p. 181—182.
412. Popovici [Bănăţeanu] Ioan, *Trandafir,* VII (1890), nr. 17, p. 65—66.
413. Popovici [Bănăţeanu] Ioan, *Şerpele,* V (1888), nr. 158, p. 629; nr. 159, p. 633—634; nr. 160, p. 637—638; nr. 161, p. 642; nr. 162, p. 645—646; nr. 163, p. 649—650.
414. Trimbiţoniu N., *Rusalin păcurarul,* IV (1887), nr. 214, p. 853—854; nr. 215, p. 857; nr. 216, p. 862; nr. 217, p. 865—866; nr. 218, p. 869; nr. 219, p. 873—874; nr. 220, p. 877—878; nr. 221, p. 881—882; nr. 222, p. 885—886; nr. 223, p. 889—890; nr. 224, p. 893—894; nr. 225, p. 897—898.
415. Trimbiţoniu N., *Trei străini în ţara noastră,* snoavă versificată, VI (1889), nr. 235, p. 537—538; nr. 236, p. 541—542; nr. 237, p. 545—546; nr. 238, p. 549—550; nr. 239, p. 553—554; nr. 240, p. 557—558.

VI. Proza populară a altor popoare

416. Andersen Ioan Cristian, *Comoara de aur,* III (1886), nr. 52, p. 206—207; nr. 53, p. 209; nr. 54, p. 213—214.
417. Andersen, [Ioan Cristian] *Scăpărătoarea,* III (1886), nr. 63, p. 249; nr. 64, p. 253; nr. 65, p. 257—258.
418. Capuana Luigi, *Banul găurit,* „tradusă din limba italiană de Silvestru Moldovan", I (1884), nr. 175, p. 698; nr. 176, p. 702.
419. Genevray A., *Căldăruşa cu trei picioare,* „poveste franţuzească tradusă de Eleonora Tănăsescu", II (1885), nr. 281, p. 1122—1123; nr. 282, p. 1127; nr. 283, p. 1131; nr. 284, p. 1135; nr. 285, p. 1138—1139; nr. 286, p. 1142—1143.

420. Mantegazza Paul, *Legenda trandafirului*, tradusă de Lucreţia Popescu, XII (1895), nr. 58, p. 231—232.
421. Mantegazza Paul, *Legenda cameliei*, tradusă de Lucreţia Popescu, XII (1895), nr. 64, p. 255—256.
422. Mantegazza Paul, *Legenda micşunelei*, tradusă de Lucreţia Popescu, XII (1895), nr. 69, p. 275—276.
423. Mantegazza Paul, *Nu mă uita*, „legendă", tradusă de Lucreţia Popescu, XII (1895), nr. 75, p. 299.
424. Mantegazza Paul, *Ciclamen*, legendă tradusă de Lucreţia Popescu, XII (1895), nr. 80, p. 318—320.
425. Mantegazza Paul, *Legenda iederii*, tradusă de Lucreţia Popescu, XII (1895), nr. 86, p. 343—344.
426. Mantegazza Paul, *Nufărul*, legendă, tradusă de Lucreţia Popescu, XII (1895), nr. 292, p. 368.
427. Mantegazza Paul, *Gardenia*, legendă tradusă de Lucreţia Popescu, XII (1895), nr. 104, p. 415.
428. Mantegazza Paul, *Amaryllis*, legendă, tradusă de Lucreţia Popescu, XII (1895), nr. 109, p. 435.
429. Mantegazza Paul, *Legenda fuxiei*, tradusă de Lucreţia Popescu, XII (1895), nr. 115, p. 459.
430. Mantegazza Paul, *Caprifoiul*, legendă tradusă de Lucreţia Popescu, XII (1895), nr. 132, p. 528.
431. Mantegazza Paul, *Legenda macului*, tradusă de Lucreţia Popescu, XII (1895), nr. 138, p. 551.
432. Mantegazza Paul, *Chrysantenum*, legendă tradusă de Lucreţia Popescu, XII (1895), nr. 148, p. 592.
433. Mantegazza Paul, *Iris florentina*, legendă, tradusă de Lucreţia Popescu, XII (1895), nr. 165, p. 659.
434. Mantegazza Paul, *Aquilegia*, legendă, tradusă de Lucreţia Popescu, XII (1895), nr. 182, p. 727—728.
435. Mantegazza Paul, *Volbura (Convolvulus)*, legendă, tradusă de Lucreţia Popescu, XII (1895), nr. 193, p. 771—772.
436. Mantegazza Paul, *Gentiana*, legendă, tradusă de Lucreţia Popescu, XII (1895), nr. 198, p. 791—792.
437. Mantegazza Paul, *Brînduşa tomnatică*, legendă, tradusă de Lucreţia Popescu, XII (1895), nr. 208, p. 832.
438. Mantegazza Paul, *Erica (Dudău)*, legendă tradusă de Lucreţia Popescu, XII (1895), nr. 266, p. 1063.
439. Marmier H., *Legendă alsaciană*, tradusă de Afra, XI (1894), nr. 247, p. 985.
440. Mendes Catulle, *Puşculiţa*, „din basmele franceze", tradusă de I. C. Spartali, II (1885), nr. 199, p. 794; nr. 200, p. 798.
441. Mendes Catulle, *Cele trei ursitoare*, tradusă de I. C. Spartali, II (1885), nr. 201, p. 802.

442. Mendes Catulle, *Sărutările de aur,* tradusă de I. C. Spartali, II (1885), nr. 212, p. 846; nr. 213, p. 850.

443. Moţa Ioan, *Baba iadului,* „poveste", în versuri, după Ferdinand Schmidt, IV (1887), nr. 25, p. 97; nr. 26, p. 101—102; nr. 27, p. 105; nr. 28, p. 109.

444. Moţa Ioan, *Albuşina,* „poveste", după Ferdinand Schmidt, IV (1887), nr. 244, p. 973; nr. 245, p. 977; nr. 246, p. 981; nr. 247, p. 985; nr. 248, p. 989; nr. 249, p. 993.

445. Moţa Ioan, *Croitorul şi cei trei feciori,* „poveste" în versuri, după Ferdinand Schmidt, IV (1887), nr. 155, p. 617; nr. 156, p. 621; nr. 157, p. 625; nr. 158, p. 629; nr. 159, p. 633; nr. 160, p. 637.

446. Moţa Ioan, *Doi copii,* „poveste", în versuri, după Ferdinand Schmidt, VI (1887), nr. 105, p. 417—418; nr. 106, p. 421—422; nr. 108, p. 429—430; nr. 109, p. 433; nr. 110, p. 437.

447. Moţa Ioan, *Zina mărgărelelor,* „poveste", în versuri, după Ferdinand Schmidt, IV (1887), nr. 57, p. 225; nr. 58, p. 229; nr. 59, p. 233; nr. 60, p. 237; nr. 61, p. 241—242.

448. Moţa Ioan, *Osuţul cîntător,* poveste în versuri, după Ferdinand Schmidt, IV (1887), nr. 70, p. 277—278.

449. Dulfu P., *Princesa fermecată,* după Henrich Corsten, IV (1887), nr. 48, p. 189; nr. 49, p. 193—194; nr. 50, p. 197—198; nr. 51, p. 201—202.

450. G. B., *Feciorul craiului şi Vila,* „poveste sîrbească după K. Valjavec", V (1888), nr. 145, p. 577—578.

451. *O legendă,* tradusă din englezeşte de Barcianu Silvia, XI (1894), nr. 222, p. 885.

452. *În lumea largă,* „poveste", tradusă de Elena S[întion]), X (1893), nr. 241, p. 961.

453. *Poveşti turceşti,* 2, „traduse de Ioan Russu-Şirianul", VIII (1891), nr. 100, p. 397—398; nr. 101, p. 401—402.

454. *Legenda lînăricei,* „o legendă germană din Sviţera", „Tribuna literară", supliment la „Tribuna", XVIII (1901), nr. 185, p. 163—164.

455. *Dreptate,* „legendă din Boznia", VI (1889), nr. 118, p. 469—470.

PREOCUPĂRI TEORETICE DE FOLCLOR LITERAR

456. Astra, *Apel pentru adunarea proverbelor,* XV (1898), nr. 54, p. 213.

457. Bogdan-Duică G., *Poezii poporale despre Avram Iancu, adunate de S. Fl. Marian . . .,* Suceava, 1900, XVIII (1901), nr. 193, p. 769—770 [recenzie].

458. Ciura Alexandru, *Limba, portul şi moşia,* XV (1898); nr. 239, p. 958 [recenzie la „Calendarul poporului" pe anul 1899, reprodusă din „Familia"].

459. Coşbuc G., *Poporul poet,* XIV (1897), nr. 210, p. 833; nr. 211, p. 841 [prefaţă la vol., *Poezii poporale* ..., culese de George Madan].
460. Coşbuc, G., *Făt Frumos al nostru şi pasărea Fenix,* „Tribuna literară", nr. 179, supliment la „Tribuna", XIX (1902), p. 159—160.
461. Coşbuc, G., *Zicători explicate,* XV (1898), nr. 9, p. 34; nr. 10, p. 37; nr. 17, p. 66.
462. Cozma A., *Schwartzfeld şi Alecsandri, Ochire critică,* VI (1889), nr. 107, p. 425; nr. 108, p. 429; nr. 109, p. 433 [reprodus din „Convorbiri literare"; vezi şi M. Schwartzfeld, în „Contemporanul" VI (1888), nr. 6 ş. u.].
463. Dumbravă Vasile, *O rugare,* XI (1894), nr. 38, p. 149—150 [apel].
464. Marian Sim. Florea, *Apel literar,* X (1893), nr. 18, p. 69; nr. 19, p. 73—74.
465. Marian Sim. Florea, *Apel literar,* XII (1895), nr. 155, p. 621.
466. Onişor Victor, *Pivniţa lui Pintea,* XIII (1896), nr. 39, p. 153.
467. Pop--Reteganul Ioan, *Despre modul de a aduna materialul literaturii poporale,* VII (1890), nr. 120, p. 477—478.
468. Pop-Reteganul Ioan, *Programa pentru adunarea materialului literaturii poporale,* IV (1887), nr. 245, p. 979.
469. Pop-Reteganul Ioan, *Epistole către un învăţător tinăr,* I, *Urîtul şi leacul lui,* XVI (1899), nr. 26, p. 102 [vezi şi nr. 10, p. 27].
470. Raicu Traian, *Apel literar. Ungurii în literatura noastră populară,* XV (1898), nr. 38, p. 151.
471. „Societatea „Petru Maior" din Budapesta", *Folcloristica noastră. Apel către preoţii şi învăţătorii romîni,* XIV (1897), nr. 267, p. 1067.
472. Urban Ioan Jarnik, *Despre poeziile poporale şi culegerea lor,* IX (1892), nr. 278, p. 1109—1110; nr. 279, p. 1113.
473. *Cartea poporului romîn. Partea literară economică,* XVII (1900), nr. 197, p. 787 [recenzie].
474. Lector, *Alexici şi Weigand,* „Tribuna lit.", nr. 47, supliment la „Tribuna" XVIII (1901), nr. 12, p. 44 [recenzia lui Weigand la vol. Alexici, *Texte din literatura poporană romînă*].
475. *Vatra, nr. 4, Dare de seamă,* XI (1894), nr. 37, p. 145—146 [recenzie; se opreşte asupra lucrării lui V. Oniţ, *Straturi în poezia noastră poporană*].
476. *Biblioteca poporală a „Asociaţiunii"*, XVII (1900), nr. 197, p. 787 [recenzie; se opreşte asupra lucrării lui Pop-Reteganul, apărută aci, *Povestiri din viaţa ţăranilor romîni*].

INDICE

(cifrele din dreptul numerelor indică numărul de ordine din bibliografie)

NUME DE PERSOANE

Afra, 439
Albini Septimiu, 279
Alecsandri Vasile, 462
Alexici Gh., 475
Anca Carolina, 173
Andersen I., Chr., 416, 417
Andrei I., 326
Apolzan Ioan 11, 79, 174
Arsiciu P., 80, 175

Banciu Ioan, 241
Barcianu Silvia, 451
Bariţiu Petru P., 3, 54, 98, 145, 190
Berbecaru V., 401, 402
Berescu Ioan, 298, 347, 348
Berghea Gh., 130, 176
Bichiceanu Silviu, 280
Blaga Maxim, 81, 177
Bocu Sever, 82, 178, 222
Boeriu Eliza G., 12, 83, 131, 179, 242
Bogdan Ana C., 84, 132
B[ogdan] D[uică] G[heorghe], 49, 85, 133, 180, 457
Bogdan Teodor A., 293, 388, 389
„Bogdănuţ", 119
Boşcu, 403
Bota I., 1, 13, 22, 86, 125, 134, 166, 181, 227, 257, 299, 300
Bran Emilian, 135, 258
Bran Laurenţiu, 231
Braniţte Valeriu, 14, 50, 87, 136, 182
Bujovanul, 88, 137, 259
Bulgea Dem., 23, 86, 167

Capuana Luigi, 418
Ciorbea A. Laurenţiu, 183, 281, 301, 302
Ciorogar Petru, 90, 138, 168
Ciura Alex., 458
Cîmpianu S., 24, 91, 139, 184
Cîndea I, 374
Conda Petru, 140, 185
Corbu I., 25, 92
Corcea Avram, 232, 243, 260
Corsten Henrich, 449
Coşbuc G., 233, 403, 404, 405, 406, 407, 459, 460, 461
Cotoară Ştefan, 303, 304
Cozma A., 462
Crăinicescu Octavia, 2, 26, 51, 93, 141
Crişan Amos, 94, 186
Curuţu Iosif, 27, 95, 142, 187

Dan Iulian, 312
Dănilă Maria Silvia, 28, 52, 68, 96, 143
Dragu T., 53, 97, 144, 188, 189
Drăghicescu D., 52, 97, 144, 188, 189
Dulfu P., 449
Dumbravă Vasile, 463

E., 120, 214
Emanuil, 305, 306, 307, 350

Florea Ana, 282

G., B., 450
Gaia Alexandru, 283, 308
Gan Vasile, 309
Genevray A., 419
Georgescu Petru, 3, 54, 98, 145, 190
Georgescu Ioan, 310
Grofşorean Iuliu, 311

Hodoş Anania S., 191
Hodoş E., 376, 377
Holder Iuliu, 192, 284
Hora Ioan, 193

Iana Aurel, 233, 375
Ispirescu Petre, 297, 351
Iuga Maria, 4, 99

Jarnik Urban Ioan, 473
Jianu Vasile, 244

Kerezsi Maria, 274
Köváry Ioan, 313
Lazăr C., 352
Lazăr Ioan P., 15, 29, 55, 69, 100, 146, 194, 261
Liuba, 234

Macarie Alex., 16, 30, 101, 147, 195,
Madan G., 459
Magier I. T., 314, 315
Mantegazza Paul, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438

Marian S. Fl., 148, 251, 390, 457, 464, 465
„Mărgineanul" [Ioan N. Roman], 316, 317, 353, 354
Marmier, H., 439
Mendes Catulle, 440, 441, 442
Mera I. T., 318, 319, 320, 321, 322, 323
Micu V., 232, 241, 248, 259
Mihăescu Alex., 391
Miron Iosif, 102, 149, 196
Moga I., 5, 17, 31, 103, 150, 228
Moldovan Silvestru, 324, 325, 335, 336, 357, 358, 360, 361, 362, 363 364, 378, 379, 392, 393, 418
Moţa Ioan, 408, 409, 443, 444, 445, 446, 447, 448
Munteanu Ioan, 6, 18, 32, 56, 104, 151, 197, 223, 235, 262
Muntenescu V. B., 401
Muraresc G., 285
Murăşanu Laura Veturia, 57, 70, 105, 169, 198, 277
Murăşanu Emil, 286

Negrescu T., 380
Nestor Maria, 199
Nicoară Simeon, 152

Olteanu A., 263
Onişor Victor, 466
Oniţ V., 476
Oreste [Popovici-Bănăţeanu Ioan], 127, 200, 219, 326 327, 394

Papp Vasiliu, 285
Pepa Constantin, 7, 33, 58, 71, 106, 153, 201, 263
Pop-Reteganul Ioan, 8, 19, 34, 59, 72, 107, 154, 170, 202, 229, 236, 255, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 365, 366, 367, 395, 467, 468, 469, 477
Popescu Al., 252
Popescu D., 410
Popescu Ilie, 60, 109, 156, 237, 265, 294
Popescu Lucreţia, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438
Popescu Sofia, 108, 155
Popovici [Bănăţeanu] Ioan, 411, 412, 413 [vezi şi Oreste]

Radu Daniil, Popa, 286
Raicu Traian, 470
Romonţan I., 334,
Russu-Sirianul Ioan, 453

Sabin Safta, 20, 35, 61, 110, 157, 203
Samuilă Ioan, 9, 36, 73, 111, 204
Savanyu Ioan, 206, 265
S. c., 121
Schmidt Ferdinand, 443, 444, 445, 446, 447, 448
Schwartzfeld M., 462
Sima al lui Ioan Grigore, 286, 296, 335, 336, 337, 368, 369, 370, 381, 382, 383, 384, 471
Simu George, 37, 74, 112
Simulescu N., 38, 62, 113, 158, 267
Sîntion Elena, 338, 452
Slavici Ioan, 371
Spartali I. C., 440, 441, 442
Stăncescu Dumitru, 385
Stoicescu St., 240
Suba S. S., 39, 268
Szabo Simeon, 269
Şerb Nicolae, 269

Tacitus, 213
Tănăsescu Eleonora, 419
Terebenţ Traian 40, 63, 206, 270,
Togan N., 230, 238, 245, 271
Tordăşan Eugen, 41, 114, 159, 207
Torsanul G., 115
Totoian George, 116, 160, 171, 208, 224
Trimbiţoniu N., 42, 161, 225 245, 253, 272, 338, 340, 341, 342, 343, 414, 415
Truică P., 372
Tuducescu Alexandru, 344
Ţarină Ştefan, 247, 273, 345, 396
T. S. M., 10, 43, 65, 75, 122, 215

Vaida Vasile, 248, 274
Valjavec K., 450
Vasu Octavian, 209, 290
Velceanu Iosif, 117, 210, 295
Viciu Benedict, 172, 211, 278
Vîrtic George, 64, 75, 118, 212
Voicău Toşa, 291

Weigand Gustav, 121, 129, 165, 221, 475

NUME DE LOCURI

Ardeal, 3, 54, 57, 70, 98, 105, 145, 169, 190, 198, 290
Arieş [de pe], 152, 199
Arcalia (raion Bistriţa), 4, 99
Arghilat (= Ariniş, raion Cehul-Silvaniei), 269
Avrig (raion Sibiu), 18, 130, 176

Banat, 24, 26, 27, 51, 82, 91, 93, 95, 107, 117, 127, 139, 141, 142, 184, 187, 200, 202, 210, 219, 242, 273
Baru Mare (raion Haţeg) 19, 202, 26
Beiuş (din jurul)..., 78, 275
Biharia, vezi Bihor
Bihor, 8, 49, 72, 85, 133, 170, 180, 202, 287
Bîrgău (raion Somcuta Mare), 202, 203, 264
Blaj (din jurul), 202, 239
Blojii (de pe rîul), 173
Bosnia, 454
Bouţariu (raion Caransebeş), 202
Bucium Şeasa (raion Cîmpeni), 202
Bucovina, 148, 154, 251

Capnic (de pe rîul), 193
Caraş Severin (reg. Banat), 285
Ceanul deşert (din jurul), (raion Turda), 140, 185
Chioar, 173, 195
Ciacova (din jurul), (raion Deta), 45, 124
Cîmpeni (raion Cîmpeni), 19
Cîţcău (raion Dej), 264
Cluj (de pe la), 359, 360, 361, 378
Coac (raion Turda?), 8, 72
Comorişte (raion Oraviţa), 234
Coşava (raion Făget), 26, 95, 142, 187
Coştei (raion Reşiţa), 232, 243, 260
Criş (de pe), 202
Cut (raion Sebeş), 279

Dulău (raion Reşiţa), 2, 25, 50, 93, 141

Făgăraş, 255
Fărăgău (raion Reghin), 388, 389

Geomalul (raion Alba), 288
Gherla, 365
Ghireş Sîn Crai (raion Turda), 264
Ghişasa de sus (raion Alba?), 280
Giurgeşti (raion Dej), 107, 264

Iabar (din jurul), 23, 89, 167
Intregalde (raion Alba), 199

Jiu (de pe), 202

Lăpuş, 59
Lipsca, 121, 129, 165, 221
Lipova, 280
Lugoj (din jurul), 22, 89, 167, 331
Lunca [Lunca Arieşului, raion Turda?], 292

Mădăraş (raion Salonta), 388
Maier (raion Năsăud), 202
Marmaţia (Maramureş), 19, 202
Mersaoci, 67, 128, 220, 276
Mocod (raion Năsăud), 19
Moldova, 252
Monor (raion Topliţa), 264
Munţii Apuseni, 107, 199, 278
Murăş (de pe), 202
München, 213

Nadişul romîn (Nadiş, raionul Cehul-Silvaniei), 274
Năsăud, 72, 202, 329

Ofenbaia [Baia de Arieş], 282
Olt (de pe) 18, 130, 176
Oltenia, 6, 53, 97, 144, 188, 189
Orlat (raion Sibiu), 19

Pănade (raion Alba), 239
Petridul superior (Petreşti, raion Turda) 286
Pogăceaua (raion Sărmaş), 388
Polovraci (raion Novaci), 189
Ponor (raion Aiud), 183, 281, 301
Poplaca (raion Sibiu), 241
Prusia, 47
Pustiniş (raion Timişoara), 291

Reteag, 8, 170, 202, 263
Rîpa de sus (raion Topliţa), 60, 109, 156, 237, 265, 294
Rodna (raion Năsăud), 19, 59, 72, 107, 170, 202, 264
Rodna veche, 327
Romînia, 240
Roşia Secaşului (raion Sebeş), 264

Săcaş (raion Timişoara), 202
San Martha, 397, 398, 399
Sîncel (raion Tîrnăveni), 19, 249, 264, 326
Spini (raion Orăştie), 19
Strîmbul (raion Dej), 19
Sas Şebeş [Sebes], 5, 17, 31, 103, 150, 228
Sălaj (valea), 12, 55, 100, 194, 231, 261, 269, 274
Sălciua de sus (raion Cîmpeni), 1, 86, 134 181, 227, 257
Someş (de pe), 19, 72, 107, 202, 229
Sviţera [Elveţia], 453
Şireag (?), 57, 70, 105, 169, 198, 291
Şiria („provincia"), 84, 115, 132
Şiştarovăţ (raion Lipova), 82
Stuttgard, 21
Suceava, 456

Tîrnava (de pe), 19, 170
Tîrsolţ (raion Oaş), 205, 266
Tohat (raion Cehul-Silvaniei), 231, 258
Tomeşti (raion Brad ?), 39
Topa de sus (raion Beiuş), 287
Transilvania, 148
Turda (de pe la, din jur), 283, 286, 364
Ţara Haţegului, 264
Ţara Oltului, 12, 83, 131, 179, 209, 242, 290

Uioara, 289

Valea Arieşului, 192, 281
Valea Haţegului, 264
Valea Buii, 14, 50, 87, 136, 182
Valea Cacovei, 56, 104, 151, 235
Valea Ierii, 9, 36, 73, 111, 204
Valea Jiului, 202
Văliug (raion Reşiţa), 117, 210, 295
Vîlcelele rele (raion Haţeg), 19
Voila (raion Făgăraş), 209, 290

Zărand, 20, 61, 110, 157, 203

TIMOTEI CIPARIU ŞI LITERATURA POPULARĂ

DE

ION MUŞLEA

Am întitulat această cercetare „Cipariu şi literatura populară", iar nu „Cipariu şi folclorul", deoarece marele filolog nu s-a interesat — în domeniul folcloric — decît de literatură. Superstiţiile — unele prelucrate în încercările poetice de care ne vom ocupa mai încolo, altele amintite în treacăt (de ex. „Marţolea") în autobiografia sa[1] — constituie cazuri izolate. Astăzi, pe baza materialului inedit şi a reexaminării unor publicaţii mai vechi, sîntem în măsură să dovedim că, pentru a adînci cercetările sale filologice, pentru a ilustra sau verifica principiile lui despre limbă, cît şi pentru a susţine mişcarea politică şi culturală naţională, Cipariu a avut epoci în care a manifestat un vădit interes pentru literatura populară, pentru literatură în general şi că el însuşi a compus un număr de poezii, inspirate în parte, din motive folclorice.

În ultimii ani, s-a pus mai mult decît oricînd problema atitudinii protagoniştilor Şcolii ardelene faţă de un anumit aspect al folclorului nostru. Insistăm: faţă de un *anumit aspect*, deoarece Şincai, Samuil Micu şi Petru Maior s-au ocupat numai de asemănările obiceiurilor romane cu cele romîneşti, unii din ei combătînd chiar, cu înverşunarea caracteristică luminiştilor, credinţele deşarte. Acum vreo 30 de ani, am arătat că doctorul Vasile Popp desfăşurase o activitate asemănătoare, ocupîndu-se de obiceiurile de la înmormîntări. Cu el trecem însă de epoca reprezentanţilor Şcolii ardelene şi intrăm în aceea a lui Gheorghe Lazăr şi Cipariu. Nici pe Lazăr nu l-au interesat decît obiceiurile şi superstiţiile. Şi el a făcut operă de luminare, încercînd să „dezbare pruncii" de credinţele deşarte[2].

---

[1] *Timotei Cipariu. Început de autobiografie, Blaj*, f. a. [1940?], p. 22.

[2] El condamnă credinţele împotriva strigoilor — care trebuie zdrobiţi cu parul de „păducel" — şi alte „spărieturi a babelor", precum şi credinţele despre prefacerea pricolicilor în găini (nu: „gadini"?). Aminteşte şi de „scorniri", ca zmei, zîne şi milostive, de sărbători „idoleşti", ca acelea ale cailor, marţea încuiată, todoruse, ziua ursului, a lupului; încearcă să explice joile de după paşti şi ţinerea lor şi a vinerii, la romani. (Cf. „Calendarul Ligei" pe anul 1908, p. 19—25, reproduse, probabil, din *Povăţuitorul tinerimei către adevărata şi dreapta cetire*, Buda, 1826 sau din ed. II-a, 1833).

Pentru întîia oară întîlnim interes sistematic pentru literatura populară, simţ literar şi chiar posibilităţi de poetizare în activitatea lui Timotei Cipariu. Paralel cu acţiunea lui Negruzzi, Alecsandri, Russo, Bălcescu, şi el a pus în lumină valoarea artistică a folclorului poetic şi chemarea lui de a romîniza literatura noastră cultă. Iar cu zece ani înaintea lui Russo — Alecsandri, începuse să noteze şi texte folclorice din diferite genuri.

Părerile despre felul în care a apreciat Cipariu literatura populară sînt contradictorii. Ne referim la cîteva cazuri. În 1930, în cunoscutu-i curs despre *Balada populară romînească*[3], D. Caracostea — amintind despre un apel al lui Alecsandri pentru culegerea de material folcloric, apel care ar fi apărut în „Gazeta Transilvaniei" din 1844[4] — declară fără înconjur: „Pînă în 1850 însă nu putem vorbi de un curent poporan în Ardeal. ... Direcţiunea etimologizantă predominînd, scriitorii şi teoreticienii nu se puteau încălzi la substratul folcloric. Cipariu, într-o discuţie, vorbeşte cu dispreţ de cîntecele ce le cîntă orbeţii ..." Există, de fapt, această atitudine critică în prezentarea lucrării *Compendiu de gramatica limbii romîne* (1855), în care Cipariu expune şi argumentează părerea sa în privinţa dezvoltării culturii şi limbii noastre literare, chestiune atît de viu dezbătută de cărturarii şi literaţii epocii (1840—1880). Susţinînd îmbogăţirea limbii cu împrumuturi din limba şi literatura latină, Cipariu relevă diferenţele calitative dintre arta elementară a creaţiei populare şi aceea evoluată, cultivată a operelor literare clasice. Referindu-se la soluţia firească a împrumuturilor latine, adoptată de popoarele Europei la începutul culturii lor naţionale, Cipariu afirmă[5]: „Noi, dar, singuri să stăm să plesnim de lipsă, şi ca Tantal să ne lăsăm să ni se frigă buzele de sete, putînd a ne răcori limba din apa ce ne prisoseşte pînă-n gît? [E vorba de necesitatea împrumuturilor din limba latină pentru a forma o limbă romînească cultă!]. De nu cumva bietul romîn în toţi vecii va fi *osîndit* să caute [=să cînte] numai cîntece de ale lui Manu-tîlhariul, ale lui Marcu şi Mircea ciobanul şi alte asemenea epopee, pe lîngă care Omer şi Virgiliu şi alţii ca aceştia vor fi numai muţi ..."

Ocupîndu-se apoi de necesitatea deprinderii unor forme stilistice superioare şi variate, arată că avem de ales între studierea marilor istorici, oratori şi filosofi ai antichităţii, „clasicii a toată lumea şi a tuturor limbilor civilizate şi între ... Baladele lui V. Alecsandri, de care şi la noi în Ardeal cîntă orbii pre la toate podurile şi tîrgurile, şi în Ţara romînească lăutarii ţigani. Ce clasici! Atîta pagubă că i-au întrecut sîrbii, cu Uroş şi *Marcu Cralevicіu*, care cu epopeele romîne seamănă ca ou cu ou"[6].

---

[3] *Curs [litografiat]* ţinut la Facultatea de litere din Bucureşti în anul 1932—1933, p. 52—53.

[4] N-am putut descoperi acest apel al lui Alecsandri în anul 1844 al „Gazetei Transilvaniei" şi nici nu credem că ar fi putut apărea la această dată — poate nici mai tîrziu. E vorba, probabil, de o confuzie cu vreun apel al lui Bariţ din „Foaia pentru minte" (1838 sau 1839), pentru care v. studiul nostru introductiv la *Cîntări şi strigături romîneşti ... scrise de Nicolae Pauleti*, (Bucureşti, 1962), p. 17—18.

[5] „Foaie pentru minte", 1855, p. 118. (Am modernizat, ca şi în celelalte citate din Cipariu, limba şi grafia.)

[6] *Ibid.*, p. 119.

Este evident că — în toiul polemicilor stîrnite de problema limbii literare — Cipariu a recurs la comparaţii forţate şi la ironii numai pentru a apăra punctul de vedere latinist faţă de mişcarea scriitorilor moldoveni, care preconizau îndrumarea sănătoasă spre izvoarele naţionale ale limbii şi literaturii. Trebuie însă apreciat faptul că aceste izbucniri nu l-au împiedicat să aibă idei juste şi chiar foarte înaintate, cîţiva ani mai tîrziu, cînd s-a ocupat, în spirit ştiinţific, de literatura populară.

D. Caracostea a vorbit despre lipsa de înţelegere a lui Cipariu pentru literatura populară; de asemenea unii din cercetătorii transilvăneni. Astfel, folcloristul Enea Hodoş, elevul lui Ioan Micu-Moldovan, susţine[7] că „pentru Cipariu, balada ţăranului romîn, chiar după propria-i mărturisire, este lipsită de orice valoare artistică". Însă Coriolan Suciu şi alţi buni cunoscători ai comorilor din vechile biblioteci ale Blajului, păstrate astăzi în Biblioteca Filialei Academiei Republicii Populare Romîne din Cluj, vorbesc despre eruditul filolog ca despre un entuziast al poeziei populare ascultate în copilărie. Cel dintîi spune chiar — fără să precizeze de unde ia informaţia — că Cipariu „a făcut şi el culegeri din comuna sa natală Pănade şi în satele din jurul Blajului (de pe Secaş)" şi ne dă următorul exemplu: „Măi bădiţă, bădişor, / Dacă eşti voinic fecior, / Rupe-mi firul din fuior / Şi mă du la mă-ta nor"![8]

Dar să nu insistăm asupra informaţiilor contradictorii ale specialiştilor, ci să ne ocupăm mai bine de materialul folcloric rămas de la Cipariu şi de opiniile lui despre folclorul literar, formulate în lucrările manuscrise şi tipărite.

Încă din tinereţe, Cipariu a notat, la răstimpuri, texte de literatură populară din cele mai variate genuri, cu excepţia baladelor, colindelor, descîntecelor şi a bocetelor.

Înainte de a examina mai de aproape acest material, să lămurim sursele lui, în cele două epoci din care ne-au rămas textele culese sau copiate de el: înainte de 1832 şi după 1850.

Pentru epoca premergătoare anului 1832, e preţioasă mărturisirea din autobiografia citată, care, deşi publicată, fiind puţin cunoscută, considerăm util s-o reproducem:

„Maică-mea era şi cîntăreaţă şi ştia o mulţime de balade, care acum nu se mai aud. Cînd eram prunc, în toate serile, mai ales de iarnă, cînd nopţile sînt lungi şi muierile au mult de-a toarce, maică-mea şedea pînă tîrziu torcînd la foc, şi de nu era altul, eram eu lîngă dînsa ascultînd-o cîntînd cîntecul lui Manu-tîlhariul, al lui Petru din luncă şi alte mai multe, pe care le-am uitat. Că nu-mi aduc aminte să o fi auzit cîntînd cîntece lumeşti ca ale fetelor, precum nice nu i s-ar fi căzut... Pentru că nu ştiam ce valoare au asemenea cîntări, încă şi după ce am crescut mai mare, nu le-am ştiut pre-

[7] *Din activitatea mea de folklorist*, în „Anuarul Arhivei de folclor, 7 (1945), p. 124, nota 2.

[8] Acest exemplu nu e însă de loc concludent, căci textul, cu tot aspectul lui popular, nu e autentic, ci se datoreşte lui Cipariu; el a mai adăugat încă două strofe, care n-au aproape nimic popular! (Cf. ms. nr. 277 b, din Fondul Blaj, al Bibliotecii Academiei R.P.R., Filiala Cluj, p. 13.)

ţui, să le adun din gura ei, iar cînd am ştiut a le preţui, acea gură armonioasă era amuţită sub pămînt."[9]

Dar să nu uităm că Cipariu a copilărit nu numai în apropierea mamei sale, ci şi în mijlocul feciorilor şi fetelor din sat, pînă a fost dus de părinţi la şcoală, în Blaj. Aceasta s-a întîmplat destul de tîrziu, la vîrsta de 9 ani. Deci, în copilărie, dorul de viaţă care se revarsă din cîntecele şi strigăturile tineretului satului, a pătruns adînc în inima şi memoria lui fenomenală.

La Blaj, Cipariu n-a trăit într-un oraş mare, în care să se fi rupt cu totul de viaţa poporului, ci într-un *sat* cu şcoli înalte. Desigur, condiţiile vieţii lui nu mai erau cele de acasă, dar viaţa satelor vecine şi a Blajului însuşi era plină de manifestări folclorice, mai ales în legătură cu obiceiurile de la diferitele sărbători[10]. Şi drumuri în apropiatul sat natal, trebuie să fi făcut destul de des!

Băiatul creştea însă. El se adresează tot mai mult cărţilor, revistelor şi caietelor manuscrise ale colegilor, din care materialul folcloric nu lipsea.

Interes pentru creaţia poporului a mai simţit Cipariu în atmosfera culturală şi politică a epocii, cu nota ei revoluţionară şi democratică. Cuvîntul entuziast al lui Herder (1779) dezlănţuise în Europa un puternic curent de simpatie pentru poezia populară, iar avîntul ideilor democratice, propagate de burghezia în ascensiune, cucerea lumea intelectualilor, mobiliza masele şi submina, fără încetare, despotismul feudal. Mai ales în Transilvania, absolutismul habsburgic, apărat cu atîta străşnicie de Metternich şi de Bach, sprijinit şi de aristocraţia maghiară, trezeşte energia cărturarilor romîni, mai toţi fii ai satelor. Strîns legaţi de popor, însufleţiţi de ideea luminării lui şi revendicînd drepturi naţionale şi politice, ei erau cei mai indicaţi să înţeleagă cît de mult îi putea ajuta, în atingerea scopului lor, punerea în valoare a patrimoniului popular[11].

Cercetările, din ultimele decenii, referitoare la istoria culturii romînilor transilvăneni în prima jumătate a secolului al XIX-lea dovedesc tot mai mult că manifestările vieţii populare erau o preocupare constantă a intelectualilor. Astfel Ţichindeal, Bojinca, Eftimie Murgu, Vasile Popp — prietenul lui Cipariu — prezentau diferite aspecte ale folclorului nostru, iar în programul lor cultural, din jurul anilor 1838, Cipariu şi Bariţ dădeau un loc de cinste creaţiei populare[12].

Să recapitulăm: amintirile din copilărie, baladele auzite de la mama lui, cîntecele şi strigăturile fetelor şi feciorilor din sat, atmosfera suprasaturată de folclor a Blajului şi a satelor din apropiere, influenţa (directă sau indirectă) a lui Herder şi elanul revoluţionar al epocii, iată factorii afectivi, sociali, culturali şi politici care au pregătit terenul pentru interesul lui Cipariu faţă de literatura populară.

---

[9] Timotei Cipariu, *Inceput de autobiografie,* p. 22.

[10] Dăm un singur exemplu: acolo vede, în anul 1810, Petru Maior, jucînd pe vestiţii căluşeri de pe Tîrnave (cf. G. Ciuglea, *O scrisoare a lui Petru Maior,* în „Convorbiri literare", 44 (1910), p. 559—560).

[11] Pentru această problemă, cf. studiul nostru introductiv la *Cîntări şi strigături romîneşti... scrise de Nicolae Pauleti,* Bucureşti, 1962, p. 14.

[12] *Ibid.,* p. 17—19.

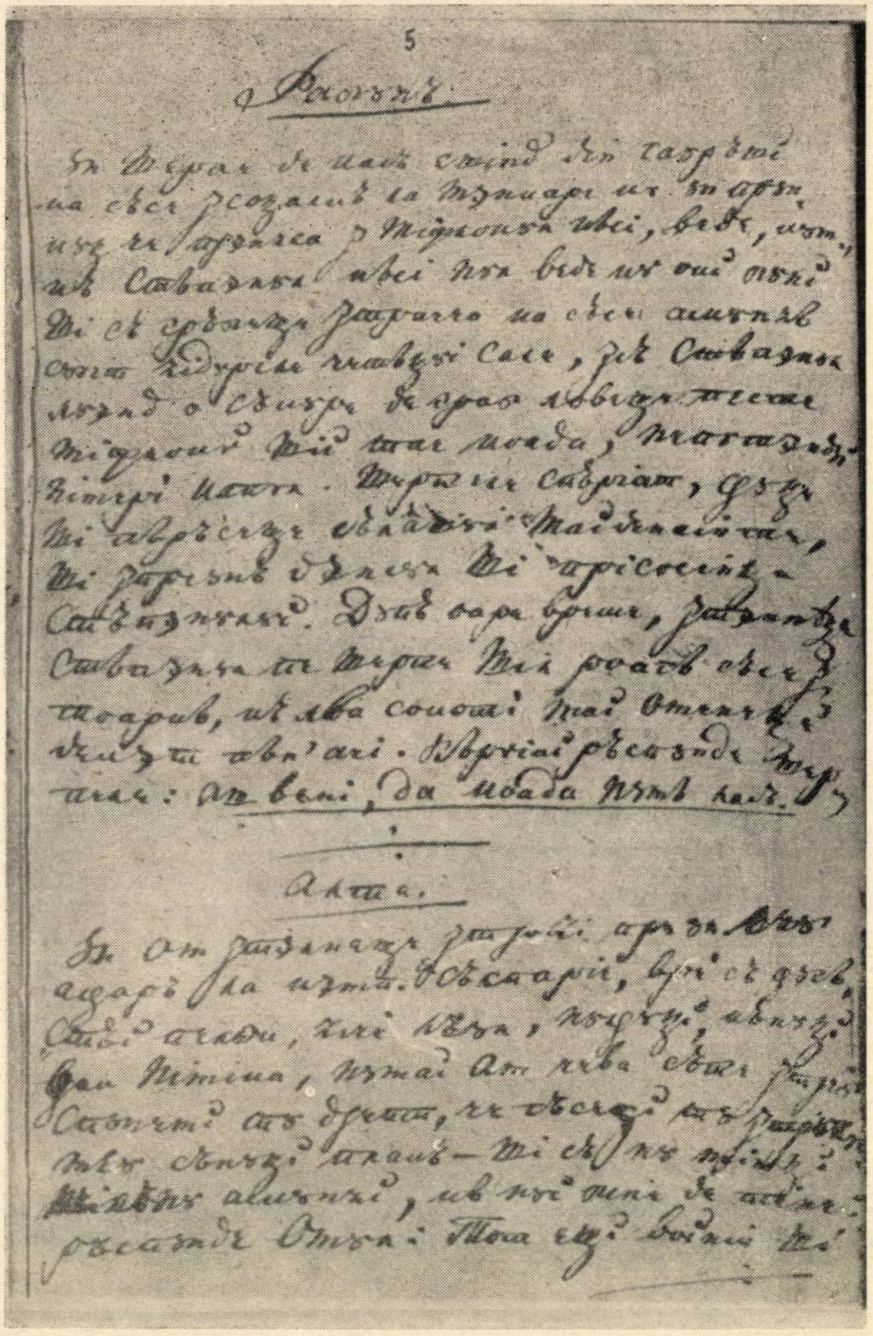

Fig. 1. Poveşti notate de Cipariu în anul 1831 (Biblioteca Academiei R.P.R. — Filiala Cluj, ms. nr. 277, f. 5).

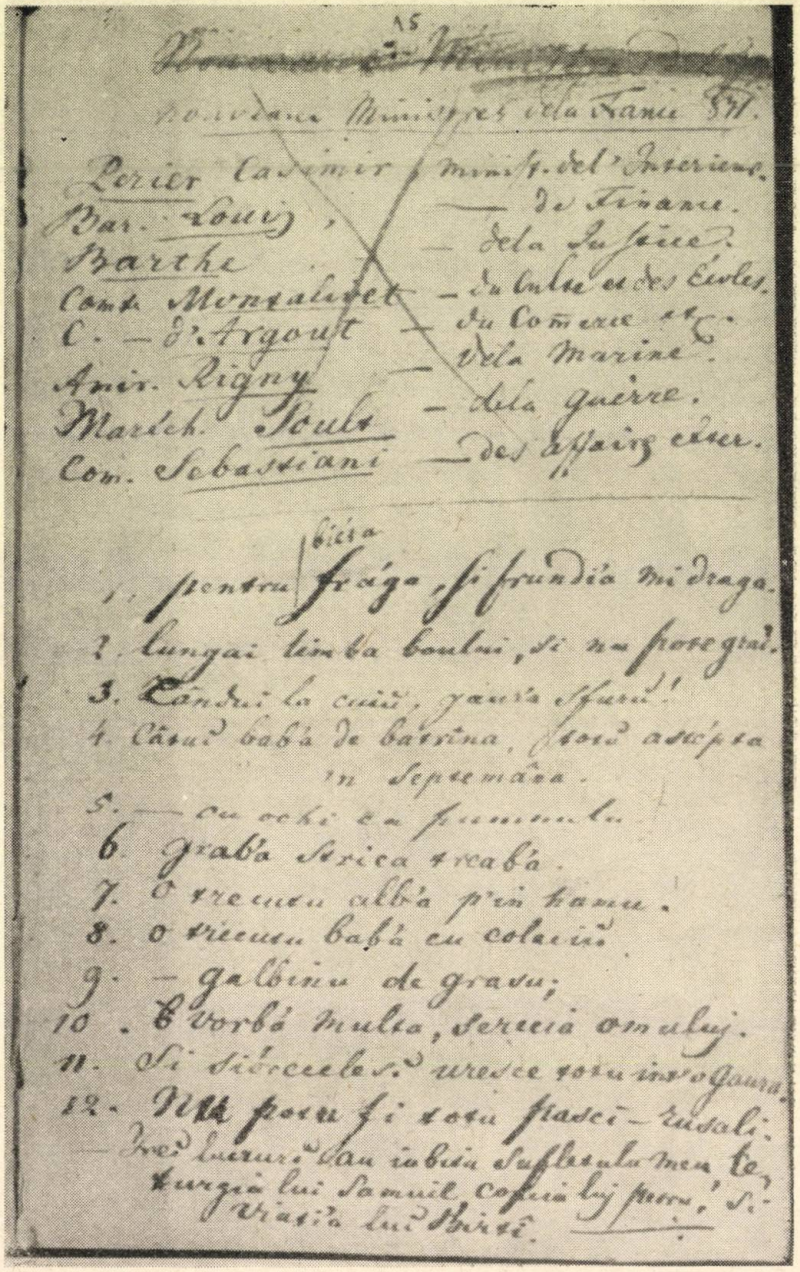

Proverbe Ministres de la France 831.

Perier Casimir ministre de l'Intérieur.
Bar. Louis, — de Finance.
Barthe — de la Justice.
Comte Montalivet — du Culte et des Cultes.
C. — d'Argout — du Commerce etc.
Amir. Rigny — de la Marine.
Marech. Soult — de la Guerre.
Com. Sebastiani — des Affaires etrangeres.

1. pentru bâtrâ frága, și frundia mi-e dragă.
2. Lungaĭ limba boului, și nu prostegul.
3. Cându-i la cuiu, pauza sfuriu!
4. Câtu-i babă de bătrâna, totu astépta în septemâna.
5. — cu ochi ca fumenele.
6. Grabă séricá treabă.
7. O trecutu albă p'în hainu.
8. o trecutu babă cu colaciu.
9. — galbinu de grâu;
10. O vorbă multă, sfereală omului.
11. Și sfârcelele-i urescu totu înrogâmu.
12. Nu poru și totu fiarele-i rudă.
— Vre-i lucruri-i dau în bidu sufletulu meu te, turgiă lui Samuil copeiu lui porcu, și viaţa lui Hariţe.

Fig. 2 Proverbe și expresii notate de Cipariu în anul 1831 (Biblioteca Academiei R.P.R. — Filiala Cluj, ms. nr. 277, f. 15; în partea de sus, numele membrilor guvernului francez din anul 1831).

Primele lui note de folclor — cu totul inedite — datează din anul 1831. Într-un carnet[13], care poate fi perfect plasat în timp (anul 1831)[14], el începe să noteze diferite materiale de literatură populară (fig. 2). Merită să fie relevat faptul că Cipariu se interesează de genuri necercetate pînă la el de nici un alt învăţat sau literat romîn. Astfel, înregistrează, în carnet, nu mai puţin de trei specii: poveşti (şi snoave), ghicitori, proverbe (şi locuţiuni).

Micile poveşti, snoave sau simple anecdote sînt numite uneori „fabule", mai rar, „poveşti".

Cine culesese, pînă atunci, asemenea texte la noi? Doar vornicul Iordache Golescu (1768—1848), care cuprinsese în colecţia-i de proverbe şi cîteva istorioare sau povestiri. E puţin probabil ca Cipariu să fi cunoscut, la 1831, colecţia pe care Golescu a alcătuit-o poate în anii următori: el a mai trăit doar 17 ani după ce învăţatul blăjean notase „fabulele" din manuscrisul său"[15].

Cele zece poveşti sau „fabule" ale lui Cipariu sînt foarte scurte: 10—15—20 rînduri. Pe trei din ele le putem considera anecdote: două cu „vlădici" (f. 9), iar a treia cu o „cătană" nemţească (f. 8). Nici una nu prezintă vreun interes. În manuscris mai sînt două snoave cu ţigani (f. 7) şi o a treia cu un „ficioraş" silit de tată-său să se însoare (f. 9).

Piesele cele mai interesante sînt două povestiri în care frigul, vîntul şi căldura îşi dispută prioritatea (f. 8)[16]. Alte două texte cuprind poveşti cu animale. În prima (vezi fig. 1), apare motivul şarpelui care poartă noroc gospodăriei şi familiei şi deci trebuie ţinut pe lîngă casă cu tot preţul. Această scurtă naraţiune are şi hazul unei snoave: şarpele, chemat înapoi de gospodarul care a încercat să-l omoare, dar n-a reuşit decît să-i taie coada, răspunde: „Aş veni, dar coada nu mă lasă". A doua poveste (f. 5—6) dezvoltă motivul neînţelegerii dintre un om şi un leu. Leul uită mai uşor lovitura de secure, decît observaţia jignitoare că are gură urîtă[17]. Ambele povestiri se găsesc în literatura noastră folclorică[18], dar Cipariu aduce cu ele şi cu celelalte „fabule" o contribuţie nouă la variantele snoavelor şi poveştilor romîneşti, fără să mai insistăm că el e cel dintîi care le notează, la noi[19].

---

[13] Biblioteca Academiei R.P.R. — Filiala Cluj, ms. nr. 277 (cînd citäm manuscrisele acestei biblioteci ne referim întotdeauna la „Fondul Blaj").

[14] Pe întîile lui file, Cipariu îşi face note din „Curierul romînesc", iar pe ultima filă îşi înseamnă membrii guvernului francez din 1831 (v. fig. 2).

[15] Cu toată valoarea acestuia, nu trebuie să uităm că însuşi Iuliu Zanne, care publică, în *Proverbele romînilor*, textele lui Iordache Golescu, declară (vol. 1, p. XXXII) că multe proverbe şi istorioare încorporate în colecţia vornicului fuseseră traduse din alte limbi.

[16] Pentru variante, cf. Adolf Schullerus, *Verzeichniss der rumänischen Märchen und Märchenvarianten*, Helsinki, 1928, p. 56, nr. 829, VII*; Tudor Pamfile, *Văzduhul după credinţele poporului romîn*, Bucureşti, 1916, p. 30—34.

[17] După text, urmează o propoziţie în limba germană, precedată de cuvîntul *Învăţătură*. Aceasta ar putea însemna fie că Cipariu a luat istorioara dintr-o carte nemţească, fie că e un exerciţiu de traducere în această limbă, foarte curent pentru Cipariu, care, în acea epocă, obişnuia să traducă în franţuzeşte, în latineşte sau în alte limbi.

[18] Pentru variante la povestirea despre jignirea leului, cf. revista „Tudor Pamfile" 1 (1923), p. 37 şi „Şezătoarea", 3 (1894), p. 111 (apud Schullerus, *op. cit.*, p. 24, nr. 159, IV*). Pentru povestirea referitoare la tăierea cozii şarpelui de casă, n-am găsit variante în Schullerus, dar trimitem la credinţa generală şi la povestiri înrudite din Tudor Pamfile, *Mitologia romînească*, I, Bucureşti, 1916, p. 76—77 (una chiar din Transilvania).

[19] Pentru textele reproduse în *Anexe*, vezi introducerea la capitolul respectiv (p. 186).

O parte mai însemnată din carnetul din anul 1831 (filele 10—14) e consacrată expresiilor şi locuţiunilor. Numărul lor e destul de important: 172 texte. Se poate susţine că e cea dintîi culegere mare făcută în Transilvania (vezi figura 2). Deşi e greu de ales, vom încerca o selecţionare a diferitelor texte[20]. Pe lîngă simple expresii de felul: „Cu ochii cît pumnul" (t. 5), „Au strigat după lup" (t. 104), „Pui de curcă" (t. 169), marea majoritate o formează proverbele propriu-zise. Dacă cele mai multe sînt cunoscute şi au încă o circulaţie mare, unele sînt rare sau necunoscute. Vom cita cîteva pentru originalitatea sau formularea lor reuşită:

„Lung, ca scara furcilor" (t. 132).

„Coată (= trebuie) să ţii şi dracului lumina cîteodată" (t. 47).

„De mocanul care face multe mătănii, fereşte-ţi calul" (t. 67).

„Lesne-i a găsi prescură-n biserică" (t. 94).

„De ti-i uita din cîte pături se face plăcinta, nu-i mai mînca plăcinte" (t. 100).

„Mîncă o mjă de sare cu el, ş-apoi l-ei cunoaşte" (t. 142).

Nu pot fi reproduse aici cele mai reuşite proverbe sau expresii, deoarece ele cuprind termeni prea „tari", uneori licenţioşi (ca textele 4, 11, 32, 45, 46, 103, 126, 127, 149, 152, 155)[21].

Culegerea e importantă şi prin faptul că aminteşte locuri şi oameni din jurul Blajului şi dă indicaţii despre aspecte economice ale regiunii: satul Cergău (t. 28), Tîrnava şi Mureşul (t. 33), vechimea jocului de cuvinte din: „Nu te grăbi cu urda-n Turda" (t. 116) etc. Apar şi nume: „Gabor, Gabor din Cergău, Face bine-face rău Şi totu-l ţîne Dumnezeu" (t. 28); „Doară eu încă nu-s Tulea"! (t. 60); „Uşa, Gabore, straiţa, Toadere"! (t. 106). Unele sînt greu de înţeles, fiind legate de oameni şi întîmplări a căror amintire s-a pierdut. Alteori, dimpotrivă, găsim proverbe şi expresii a căror primă parte explicativă a ieşit din uz, dar care — păstrîndu-se la Cipariu — îşi recapătă sensul originar. De exemplu, se zice despre un lucru de calitate proastă: lucru „legat cu aţă". Cipariu dă expresia completă: „Lucru de Beciu [= de la Viena], legat cu aţă" (t. 65).

Cîteva expresii sau proverbe par a fi alcătuiri proprii. E interesantă, pentru epocă, şi încercarea de a da paralele franţuzeşti, latineşti sau italieneşti ale proverbelor (la textele 101, 140, 150).

Nu toate proverbele şi expresiile acestea au rămas inedite. În *Compendiu de gramatica limbii romîne*[22], Cipariu dă, la sfîrşitul bucăţilor de „lectură", şi un număr de 35 „Proverbe romîneşti". Unele din acestea se găsesc şi în manuscrisul din 1831. În *Compendiu* ele sînt însă mai „drese", mai literarizate, întrucît erau destinate şcolarilor, şi prin urmare n-au coloritul limbii proverbelor din manuscris. Dacă, de ex., în *Compendiu* dă cunoscutul pro-

[20] Spre deosebire de povestiri şi ghicitori, acestea sînt scrise cu caractere latine.
[21] Ele pot fi consultate în *Anexe*, unde le-am dat pe toate.
[22] Blaj, 1855, p. 103—104 (vezi şi nota 23).

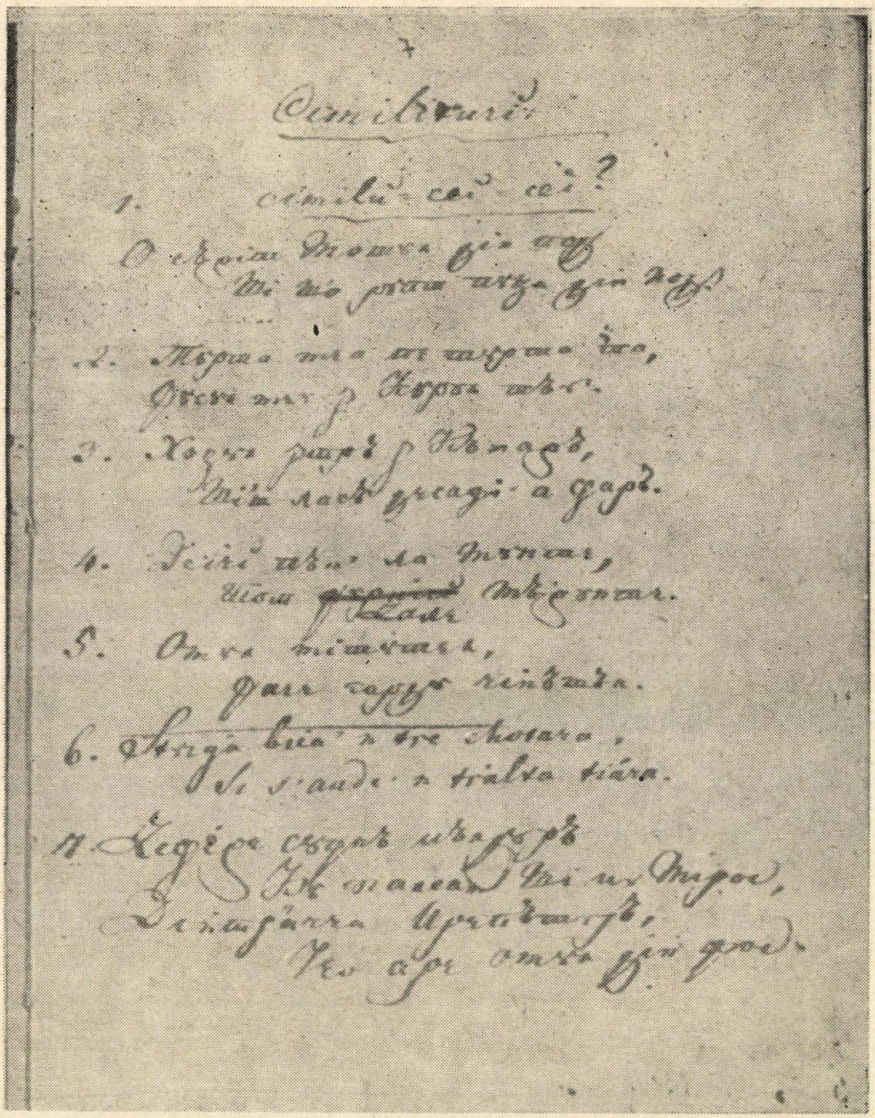

Fig. 3 Ghicitori notate de Cipariu în anul 1831 (Biblioteca Academiei R.P.R. — Filiala Cluj, ms. nr. 277, f. 7).

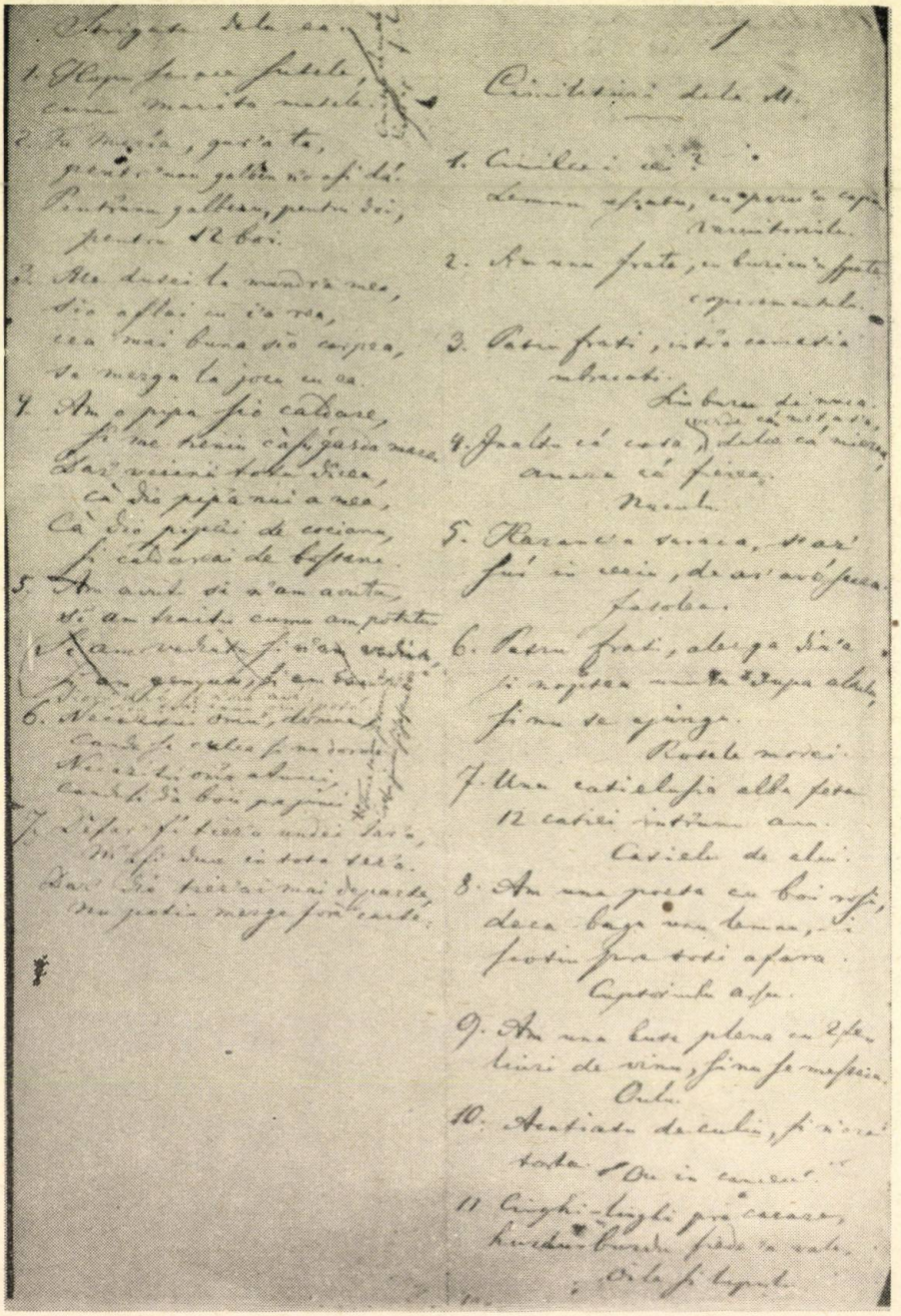

Fig. 4. Cîntece și ghicitori notate de Cipariu pe o foaie volantă, nedatabilă (Biblioteca Academiei R.P.R. — Filiala Cluj, ms. nr. 277, f. 17).

verb: „Nu-ţi băga nasul, unde nu-ţi fierbe oala", în manuscris avem şi variantele: „Nu-ţi băga *ciocul, flitul...*" (t. 79) ori: „S-au schimbat *ţările — blidele — paharele*" (t. 62) etc.[23].

Considerînd numărul apreciabil al proverbelor şi expresiilor notate de Cipariu, dintre care unele sînt puţin sau de loc cunoscute, altele constituie variante preţioase, iar foarte multe sînt expresive — „isteţe", cum spune Eminescu —, nu se va mai putea scrie de-acum despre proverbele şi locuţiunile romîneşti, fără să se consulte şi colecţia lui Cipariu.

Tot în carnetul din 1831, notează cîteva ghicitori: 7 texte (vezi figura 3). Nu credem că le-a adunat în vederea întocmirii unei colecţii folclorice. Dar e important că douăzeci de ani înainte de apariţia „celor mai vechi cimilituri romîneşti" publicate de doctorul T. Stamati[24] şi, conform celor susţinute de Artur Gorovei[25], cam cu tot atîţia ani înainte de Anton Pann, Cipariu notează, poate pentru întîia oară în romîneşte, „cimilituri" — aşa le spune în amîndouă manuscrisele — autentic populare. El nu evită nici textele cu expresii sau sensuri echivoce. Iată şi un text cu caracter dialectal: „Omul mitutel / Face gardu cinăşăl"[26]. (E vorba de ac). Şi ghicitorile le dăm în anexă, împreună cu dezlegările pe care le-am identificat[27] — Cipariu nu le-a consemnat niciodată în manuscrisul din 1831.

Peste cîţiva zeci de ani, căci scrisul e de om bătrîn, Cipariu revine la ghicitori, notînd pe o filă volantă încă 13 texte[28], toate populare (vezi figura 4). Nici o indicaţie de sat, ci una de informator: „Cimilituri de la M.". E vorba, probabil, de Ioan Micu-Moldovan, elevul şi prietenul lui devotat. Cum acesta era din părţile Turdei — satul Varfalău, astăzi Moldoveneşti — putem presupune că ghicitorile sînt originare din acest sat. Pentru Micu-Moldovan pledează şi faptul că el a manifestat întotdeauna mult interes pentru folclor, ceea ce se vede nu numai din colecţia făcută cu elevii lui, care avea să constituie temelia volumului *Doine şi strigături din Ardeal*, publicat de Jarník-Bârseanu (1885), ci şi din tot felul de însemnări de pe cărţile şi manuscrisele aflate astăzi în biblioteca din Cluj a Academiei Republicii Populare Romîne.

Unele ghicitori sînt foarte cunoscute (nucul, usturoiul etc.), altele aproape cu totul inedite, ca: „Lemn uscat, cu păr în cap" (= „Văruitorul" — adică bidineaua) sau abil formulate, ca aceea despre fasole: „Haranca, săraca, s-ar sui-n cer, dar n-are scară". Cîteva din ele sînt în versuri, ca cea despre negură: „Mă suii în deal, / Ca să-mi văz de cal, / Şi scăpai cheile / Şi se-ncuie

---

[23] Pentru variante la alte expresii şi proverbe, cf. textele 18, 27, 33, 35, 87, 92 etc. Din proverbele publicate în *Compendiu de gramatica limbii romîne* (Blaj, 1855), relevăm textele din manuscris: 17, 27, 25, 48, 56 (modificat), 70 *(id.)*, 81, 88, 95, 102, 115, 129, 158, 160 etc.

[24] *Pepelea sau tradiciuni năciunare românesci...*, Iaşi, 1851.

[25] *Cimiliturile romînilor*, Bucureşti, 1898, p. VIII.

[26] = Frumuşel, drăguţ (diminutiv din „cinaş" < magh. csinás).

[27] În afară de culegerea lui Gorovei, am consultat şi studiul lui Giorge Pascu, *Despre cimilituri. Studiu filologic şi folcloric*, Iaşi, 1909.

[28] Biblioteca Academiei R.P.R. — Filiala Cluj, ms. nr. 277, f. 17.

ţările" /. Şi în privinţa ghicitorilor, viitorul cercetător va trebui să ţină seama că Cipariu e — pînă la proba contrară — primul culegător al acestei specii la noi[29].

Al treilea şi cel mai important domeniu în care Cipariu se afirmă ca unul din protagoniştii interesului pentru folclorul nostru, e acela al poeziei populare propriu-zise. Marele filolog nu e primul romîn transilvănean care notează cîntece şi strigături populare. Ţichindeal, de pildă, a reprodus, cu mult înainte, un început de strigătură („Iacătă-mă, sărută-mă, mîndră"). Şi în primii ani ai „Foii pentru minte" (1839—1842) au apărut cîteva poezii populare. Ele constituie însă un început prea neînsemnat. De altfel, aceste texte din „foile" lui Bariţ fuseseră publicate — mai mult sau mai puţin — tot sub influenţa directă a lui Cipariu[30].

Exista, e adevărat, o mare colecţie a lui Nicolae Pauleti, alcătuită în anul 1838. Dar şi ea fusese făcută „împlinind pofta şi porunca cinstit d-sale", declaraţie sub care trebuie să înţelegem chiar pe Cipariu. Vom încerca, de altfel, să lămurim, mai jos, legătura dintre cele două culegeri: a studentului Pauleti şi aceea a eruditului său profesor.

Fapt e că în două rînduri — întîia oară între anii 1849—1853 — Cipariu trece, la sfîrşitul unui mare in-folio cuprinzînd date istorice, 58 cîntece şi strigături (din care ultimele 4 fiind rupte, nu ne-au rămas decît 54 texte) (vezi figura 5). Cîţiva ani mai tîrziu[31] copiază din nou, cu mici modificări — omisiuni şi adausuri — parte din aceste texte (vezi figura 6). Alte două fragmente de manuscris (foi volante), în care figurează, în primul[32], şapte cîntece (fig. 4), în al doilea[33], unul singur, confirmă interesul permanent pe care l-a avut Cipariu pentru cîntece şi strigături. Orice însemnare de informator lipseşte, cu o singură excepţie, la începutul filei cu cele şapte cîntece: „Strigăte de la ea". Dar cine putea fi oare această persoană feminină care-i spunea strigături? Părerea noastră este că în afară de cele şapte cîntece „de la ea", Cipariu n-a cules într-un anume sat[34], ci numai a selecţionat şi a transcris cîntece culese de elevii săi. Cum s-ar şi explica altfel faptul că, deşi aminteşte, în *Autobiografie*, de puternica impresie pe care i-au făcut-o baladele auzite de la mama lui şi deşi, în *Poetică*, apreciază — cum vom vedea mai jos — calităţile literare ale epicii populare, totuşi nu se găseşte nici o baladă între materialele notate? Aceasta înseamnă că în caietele cu cîntece ale elevilor sau

[29] Cele din „Biblioteca romînească" a lui Carcalechi (IV, 1834, p. 160), citate de Caracostea (*Balada pop. rom.*, p. 39) şi cele din „Foaie pentru minte", 1842, nr. 10, p. 80, citate de acelaşi cercetător (*ibid.*, p. 45), n-au nimic popular.

[30] Vezi studiul nostru introductiv la *Cîntări şi strigături romîneşti ... scrise de Nicolae Pauleti*, Bucureşti, 1962, p. 19.

[31] Cîţi anume, nu vom şti, probabil, niciodată, căci nu posedăm decît o filă cu şase texte ale acestui ms. (nr. 277, f. 16), notate cu un scris mai bătrînesc.

[32] Biblioteca Academiei R.P.R. — Filiala Cluj, ms. 277, f. 17.

[33] *Ibid.*, f. 18.

[34] Numai în dreptul strigăturii unice, de pe fila 18 a ms. nr. 277, Cipariu însemnează „Naseud" [Năsăud!].

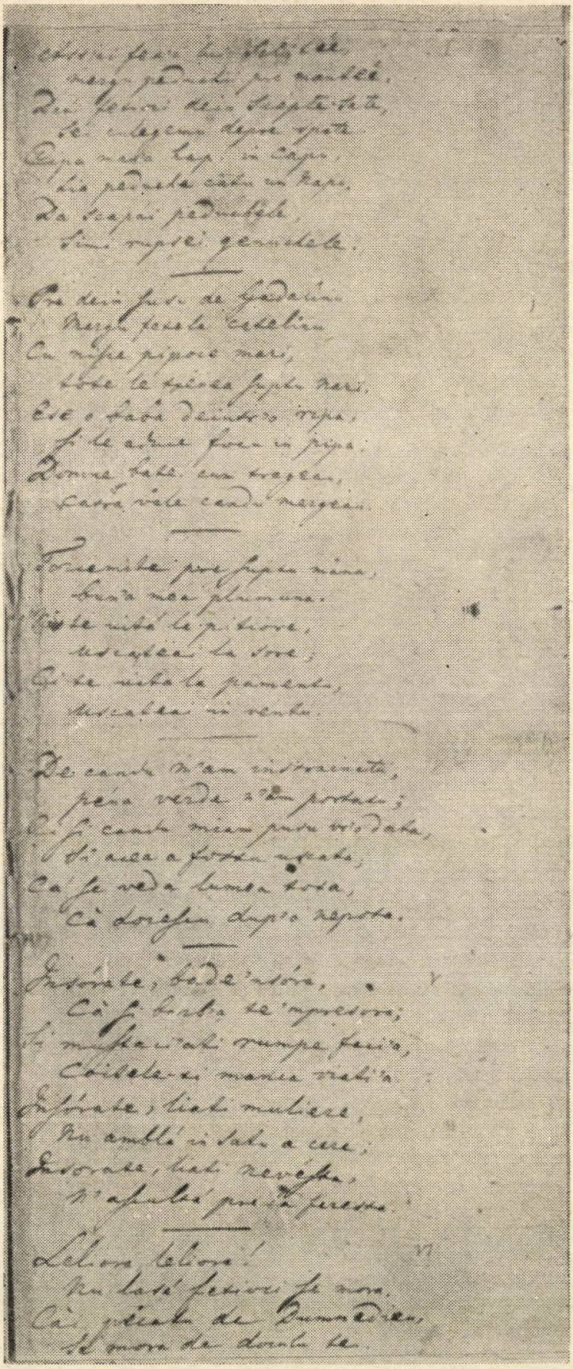

Fig. 5. Cîntece şi strigături notate de Cipariu într-un in-folio miscelaneu de prin anii 1849—1853 (Biblioteca Academiei R.P.R. — Filiala Cluj, ms. nr. 290, f. 57).

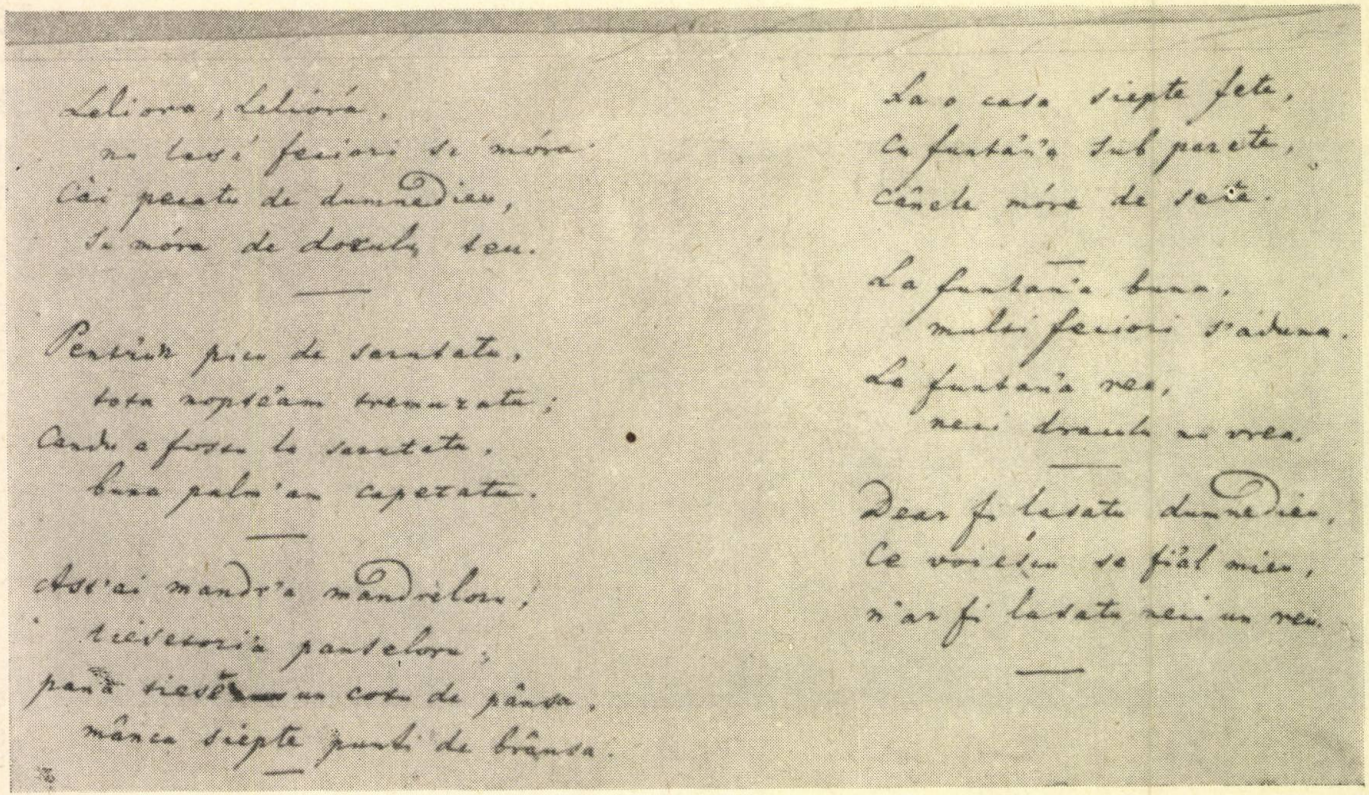

Fig. 6. Strigături notate de Cipariu pe o foaie volantă, nedatabilă (Biblioteca Academiei R.P.R. — Filiala Cluj, ms. nr. 277, f. 16).

studenţilor săi nu se aflau texte de baladă[35]. În schimb, a ales din ele cîntecele şi strigăturile ce i s-au părut mai de preţ. Ne gîndim, în primul rînd, la manuscrisul lui Pauleti, despre care se spune că a fost găsit între hîrtiile rămase de la Cipariu[36].

Compoziţia, caracterul cîntecelor şi strigăturilor notate de Cipariu ne indică regiunea Tîrnavelor şi a Văii Secaşului. Satul lui natal, Pănade, e aşezat aproape în aceeaşi regiune. Deci: ceea ce ar fi putut adăuga el, din amintirile copilăriei şi ale vacanţelor petrecute în sat, se integrează perfect în materialul copiat din caietele-manuscrise, cu texte culese din satele aşezate spre locul în care se împreună Tîrnavele şi se varsă Valea Secaşului în Mureş.

Culegerea lui Pauleti cuprinde 319 cîntece şi strigături. A lui Cipariu 84 texte lirice, dintre care cîteva revin, de mai multe ori, în diferitele manuscrise amintite mai sus, precum şi în *Elemente de poetică*. Din manuscrisul lui in-folio, numai 10 nu se găsesc la Pauleti (vezi *Anexa*). În *Poetică* şi în manuscrisele fragmentare, mai găsim încă 6 texte care nu provin de la Pauleti. Două sînt de la „ea". Dar celelalte 14? Le avea, probabil, de la alţi elevi, care asemenea studentului Pauleti, culeseseră la îndemnul lui. E cazul întîielor trei texte, pe care le-am găsit şi într-un manuscris anonim al unui student blăjean[37]. Cipariu a practicat pînă tîrziu metoda care a dat roade atît de frumoase la Pauleti. Vechiul folclorist Alexiu Viciu mărturiseşte că aşa a procedat şi cu el, pe cînd era elev în clasa a III-a de liceu (cam prin anii 1868—1870)[38]. Aceasta pare deci să fi fost calea pe care a ajuns Cipariu si la alte cîntece şi strigături, în afară de cele copiate din caietele lui Pauleti[39].

---

[35] Numai în *Poetică* (p. 167) citează, ca exemple de versuri trohaice, o dată 4, apoi 6 versuri din „Mioriţa", indicînd că sînt luate din „*Ballada popul.*" Observăm că versul „Mioriţă laie, / laie bucălaie:, la Cipariu e redat: „Mioriţia laia; / laia balalaia". Atît în „Bucovina" din 1850 (nr. 12, p. 52), cît şi în vol. I al *Baladelor* din 1852 (p. 2), avem însă *bulacae*. Cum a ajuns Cipariu la *balalaie* (pentru care v. şi *Dicţionarul Academiei Romîne*, s. v.)? La p. 168, citează 4 versuri din *Romîn Gruie Grozovanul*, precum şi 3 versuri din *Toma Alimoş*, iar la p. 163, un cîntec „din Romînia", tipic muntenesc, pe care-l găsim, cu mici modificări, şi la G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare romîne*, (Bucureşti, 1885) p. 313.

[36] Nicolae Comşa, *Nicolae Pauletti, întîiul culegător al poeziei noastre populare* (1838), ms. în arhiva Secţiei de istorie literară şi folclor a Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R. — Filiala Cluj.

[37] Biblioteca Academiei R.P.R. — Filiala Cluj, ms. 218, f. 24—25. A fost datat de N. Comşa (*Manuscrise romîneşti din Biblioteca centrală de la Blaj*, Blaj, 1944, p. 168) greşit — „jurul lui 1800" — cînd, de fapt, el datează de pe la jumătatea secolului al XIX-lea.

[38] *Din activitatea mea de folclorist*, ms. nr. 1246, „Arhiva de folclor — Cluj".

[39] O confirmare a acestei păreri găsim şi într-o scrisoare a lui Cipariu către Bariţ din 19/31 ianuarie 1845: „Am primit şi io *Curierul de ambe sexe* cît ai pomenit în Gazete. M-au rugat [Eliade] să-i trimiţ culegerea ce o am de strigăturile şi cîntecele populare, din care în ziua cînd au pornit [din Blaj] supt dejun i-o am cetit de l-am [te-am?] încîntat, dar io am alt gînd cu ele, nu se le leped în gura ciocoilor de acolo, spre gustare şi întărîtare [;] nu zic că nu-i voi trimite vreo bucătură" (Biblioteca Academiei R.P.R. Bucureşti, Ms. nr. 994, vol. III, f. 127 v°).

Din scrisoare reiese că, în 1845, Cipariu era în posesia unei culegeri de strigături şi cîntece populare — a lui Pauleti sau şi a altor „studenţi"? — pe care i-o citise lui Eliade la Blaj. Acesta rămăsese „încîntat" şi ulterior i-a cerut-o. Întrebarea e: o cerea spre publi-

Iată două cîntece care nu se găsesc la acesta: „De aici pîn la Braseu, / nu-i puiuţ frumos c-al meu, / tinerel şi frumuşel, / ca şi-o lume de inel; / părul lung, cu peana verde, / rău mă tem că mi l-oi pierde, / că l-am mai pierdut odată / şi-l cercai prin lumea toată". Al doilea: „De cînd m-am înstrăinat, / peană verde n-am purtat, / ci şi cînd mi-am pus vrodată / şi acea a fost uscată, / ca să vadă lumea toată, / că doresc dup-o nepoată"! /. Şi o strigătură (probabil de nuntă): „Săraca nănaşa[40] mare, / cîtu-i iarna furcă n-are; / primăvara nu mai ţese / şi din trenţe [zdrenţe] nu mai iese" /.

E momentul să ne întrebăm: ce interes prezenta pentru Cipariu materialul folcloric notat şi care este explicaţia dorinţei sale permanente de a se face culegeri? Fără îndoială că preocuparea centrală i-a fost întotdeauna filologia. Îl interesa limba vie, „şi poezia populară era un domeniu al acesteia"[41]. Mai ales căutînd formele ei vechi sau dialectale s-a apucat să noteze, să copieze şi să recopieze cîntece, strigături, expresii, proverbe, ghicitori, poveşti. Dacă comparăm cîntecele şi strigăturile din manuscrisul in-folio cu acelea ale lui Pauleti, constatăm că modificările nu sînt mari şi privesc în primul rînd limba. Cipariu nu „îndrepta" în sensul schimbării fondului, nu prelucra literar, ca Alecsandri, ci încerca variaţii, dînd unor cuvinte o formă gramaticală, înlocuind pe altele cu forme populare echivalente (unele luate chiar din variante) şi mai ales cu forme lexicale de origine latină. Dăm cîteva exemple:

în loc de „iubeşti"	(*Pauleti*, t. 43),	Cipariu trece „place" (t. 23);	
" " " „voinic"	(„ t. 128 etc.),	„ „ „fecior" (t. 6);	
" " " „m-ar băga"	(„ t. 277),	„ „ „m-ar purta"); (t. 18);	
" " " „gîndeam"	(„ t. 292),	„ „ „credeam" (t. 27) etc.	

Greşita tendinţă latinizantă explică şi modificări nereuşite, ca, de ex., atunci cînd, vrînd să schimbe cuvîntul *drag*, cu *plac* (t. 47), e silit să înlocuiască, în versul următor, şi cuvîntul-rimă: „De s-ar lua cîţi se *plac*, / n-ar mai fi frunză pe *lac*"! Nonsens evident, faţă de Pauleti, care notase: „De s-ar lua cîţi sînt *draji*, n-ar mai fi frunză pe *faji*"! (t. 83).

Alte modificări urmăresc o reconstituire a versurilor tipului variantei presupuse originare. Astfel, în loc de „feciorii *merg* acasă" (*Pauleti*, t. 51), Cipariu trece, ca în variantele cele mai numeroase: „feciorii *trag* acasă" (t. 40). În strigătura lui Pauleti (t. 127): „La o casă, şepte fete, / cu fîntîna supt părete, / tatăl lor moare de sete", Cipariu dă cuvîntul din variantele cele mai răspîndite: „*cîinele* moare de sete" (*Poetică*, p. 189).

Sînt şi variaţii care par determinate de consideraţii poetice. Iată un exemplu: în loc de „. . . şi de *foame* nu ne trece" (*Pauleti*, t. 63), Cipariu preferă, deşi se depărtează de fond, pe „şi de *dor* tot nu ne trece" (t. 43).

care sau numai spre delectarea „ciocoilor" din Bucureşti, cum lasă să se înţeleagă Cipariu, cînd declară — iritat — că el are „alt gînd cu ele", ceea ce ar putea însemna că intenţiona să le publice.

[40] Întîiul cuvînt a fost: „Aleleu"; peste el Cipariu a tras o linie, scriind deasupra: „Săraca". Acesta e, de altfel, singurul text la care se dă o vagă indicaţie a regiunii din care provine: „Naseud" [Năsăud!].

[41] Ion Breazu, *Folklorul revistelor „Familia" şi „Şezătoarea"* . . . , Sibiu, 1945, p. VIII.

De asemenea, preferă versul cu rimă internă: „pe de laturi cu banaturi (*Poetică*, p. 196) versului: „pe de laturi cu *banat*" (*Pauleti*, t. 114), precum şi versul: „*dezleagă-mi* pe mîndruţa" (t. 44), desigur mai popular, decît: „*spovedeşte-mi* pe mîndra" (*Pauleti*, t. 66).

Variaţiile constatate în textele lirice populare ale lui Cipariu reprezintă, după părerea noastră, exerciţii de limbă, menite să verifice practic mai ales principii filologice care-i erau scumpe. Credem aceasta cu atît mai mult, cu cît le întîlnim în textele rămase în manuscris, pe cînd cele publicate în *Poetică* au fost redate întocmai ca la Pauleti, cu excepţia a două-trei cazuri, în care Cipariu a avut, probabil, de ales între textul Pauleti şi variante mai reuşite sau de mai largă circulaţie. În aceste cazuri, nu mai avem de-a face cu modificări determinate de preocupări filologice, ci cu încercări izbutite de a se apropia de forme şi procedee mai caracteristic populare sau de tipul formei originare a textului publicat. Aşadar, şi în ce priveşte textele liricii populare, contribuţia lui la valorificarea folclorului nostru este preţioasă şi mai ales foarte importantă din punct de vedere educativ, căci — prin introducerea celor 16 doine şi strigături în manualul de *Poetică*, apărut în anul 1860 — Cipariu a arătat atîtor generaţii de elevi că doinele şi strigăturile de pe Tîrnave nu sînt cu nimic mai prejos decît poeziile culte ale lui Alecsandri, Bolintineanu, Cîrlova şi Grigore Alexandrescu.

Se ştie că Cipariu a „păcătuit" prin alcătuirea de versuri. Spre deosebire de *Ecloga*[42], în compoziţiile sale poetice de mai tîrziu — unele publicate în „Foaia pentru minte" — pătrund şi motive folclorice. Ele prezintă o deosebită importanţă, pentru că în cazul acesta nu mai poate fi vorba doar de interesul filologului pentru limba poporului, ci de încercări poetice personale în spiritul epocii. Astfel, poezia *S[în] Giorgiu*, a doua din seria *Buna mea*[43], e o îmbinare a fantasticului cu realul — procedeu verosimil prin faptul că este o povestire pusă în gura unui copil. Poezia cuprinde două scene: „un ospăţ" în casa părintească şi poetizarea credinţelor despre strigoaie, în legătură cu ziua de „Sîngiorz" (Sf. Gheorghe)[44].

În prima scenă, copilul — adică autorul — e de faţă la ospăţul dat de tatăl său în cinstea unor vecini. Între ei se găsea şi o „măiastră", „cu coadă supt spinare". Deodată, ea începe să ţipe şi să se vaiete, spre uimirea oaspeţilor care nu înţelegeau ce s-a întîmplat, pînă cînd văd cum tatăl copilului bate „ojogul[45] pre car-îmbla călare, / vecina . . . strigoaie". Scena e povestită într-o proză greoi versificată.

A doua scenă se petrece în zorii zilei de „Sîngiorz". De frică să nu fie „scăldat în apă rece" — alt obicei de Sf. Gheorghe — băiatul se furişează

---

[42] *Ecloga* a apărut în „ediţ[ia] I" în anul 1833, apoi a fost reprodusă în suplimentul unor exemplare din *Elemente de poetică* . . . (1860), la p. 200—219. Alte poezii ale lui Cipariu, unele inedite, se găsesc în ms. 277 b al Bibliotecii Academiei R.P.R. — Filiala Cluj.

[43] În „Foaie pentru minte", 1855, p. 123—124. (Poezia a fost scrisă, conform notei autografe din ms. 277 b, p. 65—66, în 4—5 mai 1855).

[44] Cf. *Răspunsurile la Chestionarul Haşdeu*, vol. XVII, p. 154, 242, 316, 396, 406, 454, toate din Transilvania, în special din fostele judeţe Făgăraş şi Sibiu (regiunea Braşov).

[45] „Ojog" nu însemnează — cum susţine I. A. Candrea (*Dicţionar*, s. v.: „cîrpă sau pămătuf de şters cuptorul", ci *băţ lung* avînd la capăt o cîrpă).

din casă, punîndu-şi în pălărie[46] „un fir de ai în gură de şerpe-nmugurit", cum îl învăţase bunică-sa. Se suie pe casă şi vede cum scoate văcarul ciurda. Dar:

> ... O! minune, spaimă; ce-mi fu să văz deodată!
> Pe toată biata vacă o babă călărea.
> Mugeau cît par-că lumea să sparge tremurată,
> Şi-n loc plecară toate în fug-asupra mea.
> Că babele pe umeri c-ojoguri înfr-armate
> Strigau şi din călcîie pe vaci le străpungeau.

Între aceste babe, copilul recunoaşte pe vecina „măiastră", care-l ameninţă:

> Aşteaptă, pui de popă, să te-nvăţăm noi carte,
> Să nu ţi se dedeie prescuri a mai mînca

şi care, împreună cu celelalte babe, aruncă bîtele asupra lui. Băiatul, speriat, zmulge din pălărie firul de usturoi, îl rupe în două şi aruncă o jumătate în calea strigoaielor, care fug înspăimîntate.

Această a doua scenă impresionează prin mişcare şi prin caracterul fantastic al faptelor şi personajelor. Ea s-a născut din credinţele deşarte ale satului feudal, reflectate în imaginaţia aprinsă a copilăriei şi păstrate în amintirea autorului.

Prelucrare reuşită a unor elemente de folclor autentic, scena — compusă abil şi scrisă într-un stil energic — aduce o notă puternică de pitoresc local.

Făcînd rezervele cuvenite pentru asperităţile de limbă, pentru imperfecţiunile de stil şi versificaţie, poezia aceasta reprezintă, pentru Transilvania, începutul poetizării credinţelor populare, temă curentă în poezia romînească a epocii (Asachi, Alecsandri, Bolintineanu, Eliade).

Dar *Sîn-Giorgiu* nu e un caz izolat în încercările poetice ale lui Cipariu. Credinţe şi obiceiuri populare sînt amintite şi în alte compoziţii, ca de pildă în *Mormîntul*[47], în care evocă focul aprins în curte şi masa morţilor din „sîmbăta cea mare". De asemenea în *O zi de ajun*[48], (prima poezie din seria *Buna mea*), e vorba de descîntat şi de credinţe în legătură cu căţeii de turbă. În poezia *Dorul*[49] pomeneşte de fetele care „joacă toate-n ciur", adică dau cu bobii etc.

Acestea sînt singurele cazuri, cunoscute pînă acum, în care Cipariu poetizează obiceiuri şi credinţe[50].

---

[46] Nu e bine să umbli cu capul gol în ziua aceasta, ca să nu te ia strigoaiele (cf. S. Fl. Marian, *Sărbătorile la romîni*, II, p. 203). Şi atacul strigoaielor e cunoscut în credinţele romîneşti din sudul Transilvaniei (cf. *idem*, *ibid.*, p. 209).

[47] „Foaie pentru minte", 1855, p. 59, strofele 5—7.

[48] *Ibid.*, p. 115—116, versurile 19, 24, 34, 35.

[49] *Elemente de poetică* ..., p. 221.

[50] Mai amintim că în *Calendariul* pe anul 1846, editat de Closius, la Sibiu, sînt reproduse o serie de obiceiuri şi credinţe ale romanilor, în comparaţie cu cele romîneşti. Ele au fost luate dintr-o copie, datată 1800, a unui „dascăl Nicolae Popovici", făcută după manuscrisul lui Samuil Micu, *Scurtă cunoştinţă a istoriei romînilor*. Cum articolul din calendarul amintit nu e semnat, iar copia după care s-a reprodus aparţinea lui Cipariu, credem că nu greşim presupunînd că *el* l-a trimis spre a fi publicat. Apariţia articolului a atras atenţia cititorilor asupra semnificaţiei şi importanţei — din punct de vedere istoric romînesc şi general cultural — a acestei părţi a folclorului nostru. Dacă se va verifica presupunerea noastră că autorul articolului din *Calendariu* e Cipariu, am avea o nouă

Dar el a scris şi poezii de factură populară mai autentică decît ceilalţi poeţi contemporani. Iată de ex. *Codrul*, poezie mai lungă (40 versuri), publicată numai în unele exemplare ale *Poeticii*[51]. Pe lîngă formulele tipice ale stilului liric popular — fiecare din cele 8 strofe (în 5 versuri) începe cu: „Frunză verde" (de secară, ... porumbele, ... mătăcină etc.) —, pe lîngă dialogul obişnuit, reluările stilistice („frunză verde lungă, lată ...", „frunză verde lată, lungă"), pe lîngă caracterul popular al limbii şi realismul apostrofelor (*„măi calice"!*), poezia exprimă, în dialogul imaginat, revolta înnăbuşită, disperarea omului frînt de sărăcie. Sîntem departe de maniera senină şi melodioasă a *Doinelor* lui Alecsandri. Cipariu a păstrat accentele agresive ale durerii[52]. Intervenţia lui se simte însă în unele dezvoltări stilistice culte, ca de pildă strofa 1, vers. 2—4, în rima variată şi aproape corectă.

E de remarcat că în strofele 2, 5, 6, de interes secundar — în care presupusul interlocutor iscodeşte şi încearcă să îmbune pe ţăranul care-şi ia lumea-n cap de sila sărăciei —, se simte, în tonalitatea sufletească, în stil şi în limbă (cursivitate, diminutive), o evidentă influenţă a lui Alecsandri.

Un poem lung, intitulat *Pintea*, în care e vorba de vestitul haiduc din nordul Transilvaniei, s-a pierdut de vreo 20 de ani. E regretabil, pentru că din el, mai mult decît de oriunde, am fi putut cunoaşte atitudinea lui Cipariu faţă de condiţiile vieţii sociale[53].

Pe la vîrsta de 50 ani, Cipariu face o mărturisire preţioasă: „... În tinereţe şi io m-am scăpat de mi-am pierdut timpul cu asemenea jocărie; numai de una-mi pare bine, că ce s-au tipărit dintr-însele, nu-s semnate cu numele meu şi aşa doară voi scăpa şi de această numire încîntătoare" [=de poet!][54].

Deci, el renunţă repede la „păcatele tinereţelor". Interesul său se îndreaptă, de acum, spre problemele ştiinţifico-teoretice pe care le pune poezia populară: determinarea valorii ei şi a rolului pe care-l poate avea în dezvoltarea literaturii şi culturii naţionale. Începutul îl face cu următorul pasaj din *Analecte literare*[55]: „Literatura unui popor, peste tot luînd, se începe deodată cu întîile ocupaţiuni literare, nu cu punerea în scris a productelor şi a

---

dovadă despre interesul lui pentru folclor. Pentru amănunte, cf. articolul nostru: *Samuil Micu-Clain şi folclorul*, în „Revista de folclor", 1 (1956), p. 254—255. Tot într-un calendar, acela al lui Bariţ, pe anul 1847, se publică din nou numirile de plante apărute întîi în suplimentul „Organului luminării" din acelaş an. Notele etnobotanice ale lui Cipariu — nume ca „vineţele, romaniţe, cinci clopoţele", „nume de plante curăţite şi întoarse pe românie", dovedesc interesul lui pentru „aceste ştiinţe şi a face cunoscută terminologia florei transilvane" (I. Cheţianu, *Cipariu şi istoria naturală*, în „Unirea", Blaj, 15 (1905), p. 211).

[51] Scrisă tot în anul 1855 (cf. nota 43).

[52] Observăm că între manuscrisele sale (Biblioteca Academiei R.P.R. — Filiala Cluj, nr. 62, f. 14) se găseşte şi un cîntec de 93 versuri despre răscoala lui Horea, creaţie semipopulară, care circula încă pe la jumătatea secolului trecut.

[53] *Pintea* a fost trimis spre publicare revistei „Luceafărul" din Sibiu, în anul 1944, însă pînă acum nu i-am putut da de urmă. Ne amintim că avea peste o sută de strofe de cîte patru versuri şi că sfîrşitul lipsea. Ion Breazu (*Folklorul revistelor „Familia"* ..., p. VIII, nota 2) se referă, desigur, tot la acest poem, cînd vorbeşte de „un fragment de epopee de prin 1858, brodată pe motivele şi scrisă cu versul baladelor noastre haiduceşti".

[54] Philoneos, *Versuinţii romani* ..., în „Foaia pentru minte", 1854, p. 43 (autorul a fost identificat de I. Breazu).

[55] Blaj, 1858, p. IX.

cugetelor, care poate urma mai tîrziu. Din această cauză la mai multe popoare aflăm cîntece, tradiţiuni istorice şi fabuloase, proverbe şi alte, născîndu-se şi trădîndu-se[56], din generaţiune în generaţiune, numai cu vorba vie, fără de scrisoare, în decursul mai multor secole. De aste producte literare şi la noi romînii s-au aflat şi se află pînă astăzi foarte multe, ci puţine încă sînt culese şi puse în scris...". Aceste păreri sînt reluate într-o încercare manuscrisă despre *Istoria literaturii romîneşti*[57]. Nu se poate preciza decît cu mare aproximaţie din ce an datează acest fragment. Socotind după argumente de critică internă şi după unele observaţii, Cipariu l-a scris, probabil, curînd după 1858[58]. Vrînd să demonstreze că „literatura nu e restrînsă numai la scrisoare", Cipariu afirmă că „... un popor încă şi pînă a nu ajunge la culmea civilizaţiunei poate să [-şi] are [sic!] opere demne de a se arăta posterităţii, şi cînd arta scrierei e numai puţin lăţită între ei, acelea se păstrează din auz şi prin tradiţiune cu gura". Amintind de „poveştile naţionale" ale grecilor din poemele homerice, care „numai în gura rapsozilor s-au păstrat", el nu uită nici de „poeziile barzilor celţi şi germani [care] tot numai în recitaţiune se conservară pînă s-au uitat". De aceea „nici nu este popor aşa rămas în civilizaţiune, carele să nu-şi aibă istoriile lor, adeseori pline de fabule şi poeziile lor populare, deşi fără scrisoare, cărora de multe ori nimica alta nu le lipseşte ca să poată deveni literatură în sens mai strîns decît un Pisistrat. De aceea şi aflăm că în timpurile noastre, pe cînd simţul naţionalismului [=sentimentul naţional] şi al literaturei naţionale s-a deşteptat mai mult decît oricînd, mai nu este popor atît de apus ale cărui poezii populare şi istorioare fabuloase să nu fie adunate şi date în public. Şi nu se poate nega că atari colecţiuni de monumente literari adeseori de cel mai înalt preţ a[u] contribuit prea mult spre cunoaşterea geniului fiecărei naţiuni. Şi întru astă privinţă chiar şi naţiunea noastră mult a cîştigat în ochii Europei prin culegerea şi publicarea multor poezii populare. Dorul tuturor numai este că aceste publicări să se facă continue şi mai încolo din toate părţile romînimei".

Atît a scris Cipariu, în acest fragment, despre literatura noastră populară şi apoi s-a ocupat de arabi, evrei şi de alte popoare. Manuscrisul n-a fost terminat — e mai puţin probabil că s-ar fi pierdut continuarea. Existenţa lui, chiar şi parţială, confirmă însă recunoaşterea, într-o lucrare teoretică, a valorii şi importanţei literaturii populare, cît şi dorinţa lui Cipariu de a se face culegeri din toate regiunile romîneşti.

Poetica, apărută în 1860, are o însemnătate deosebită: e întîia oară cînd un învăţat romîn îşi spune cuvîntul autorizat despre poezia populară şi ia atitudine împotriva „îndreptărilor", adică împotriva procedeelor practicate de Alecsandri.

El începe cu generalităţi ca: „Poezia populară încă şi-a format totdeauna şi la toate popoarele stil propriu, care... s-a distins prin corectura[59] stilului

---

[56] Citeşte: *transmiţîndu-se!*

[57] Biblioteca Academiei R.P.R. — Filiala Cluj, ms. nr. 347.

[58] Credem că data e posterioară anului 1852, deoarece se aminteşte despre cît a cîştigat poporul nostru în ochii Europei prin culegerea şi publicarea de poezii populare. E vorba, desigur, de Alecsandri şi de traducerile lui Stanley (1856) şi Ubicini (1858).

[59] Citeşte: *corectitudinea!*

şi frumuseţea naturală. Astă literatură şi stilul ei e de mare însemnătate la popoarele carele încă nu au literatură scrisă... Iar influenţa acei poezii şi a stilului ei atît e de mare asupra literaturii poetice ce-i urmează, cît de multe ori literatura scrisă fu numai continuarea celei nescrise în spiritul poeziei şi în stil, ce se[în]tîmplă cu grecii şi cu arabii. De aci poeziile se făcură naţionale la aceste popoare şi pe urma acelora au de a urma şi altele, care au poezia populară demnă, iar literatură numai în faşă"[60]. „Şi romînii au poezie populară — iar cea literată [sic!] încă abia se începu şi mult are încă de a lupta, pînă să ajungă la gradul de a putea întra în linie cu a surorilor latine"[61]. Despre creaţia noastră poetică populară el se pronunţă astfel[62]: „Poezia romînilor cea populară stă din trei părţi: epică, erotică şi epigramatică, fiecare cu stilul ei. În cea epică se cîntă faptele eroice ale bravilor romîni, şi se află lăţită prin toată romînimea Daciei de dincoace, într-un stil asemenea pretutindenea, bărbătesc şi expresiv. Poezia erotică, e mai mult de în compusetiunea fetelor[63] şi afară de dulceaţa stilului, are puţin merit. Iar poezia epigramatică, care se aude în strigătele[64] feciorilor în salt [la joc], e adevărat adesea plină de idei originale, ci mai totdeauna vătămătoare cuviinţei. Din aceste trei specii de poezie populară romînească, mai notabile sînt cea dintîi şi cea de-a treia. Care merită a fi luată aminte de poeţii romîni, ca pe temeiul acelora să se formeze o poezie literară naţională, ţinîndu-se de spiritul, originalitatea şi stilul poeziei populare, iar curăţind-o de străinisme în cuvinte şi forme — precum şi de smintelile în contra gustului bun şi a bunei cuviinţe. Spre zisul scop, e de lipsă continuarea adunării poeziilor populare, însă cu mai mare cruţare a textului originar, de cum s-a făcut pînă acum. Schimbările textului, care unii editori le-au făcut în ediţiunile lor, pot fi adeseori fără gust şi în loc de a îndrepta, cum li se pare, numai strică. La toată [în]tîmplarea, naţiunea are dreptul de a pretinde ca editorii să-i comunice operele cum le-au compus poeţii ei, nu cum le-au schimo[no]sit alţii. Editorii au de altminterea ocaziune destulă în ediţiunile lor, de a face atent pe public la scăderile, ce se află în poezia populară peste tot, sau în careva parte; însă asta se cade să o facă în disertaţiune şi note, iar nu strămutînd de capul lor textul, sau schimbînd cuvintele limbei, băgînd neologisme şi altele, ce nu se aud în gura poporului. În care parte este a se păzi ca un principiu: că poezia populară să rămînă populară, nu literară. Iar cine vrea să compună poezie populară, are voie să compună de la sine, iar nu să corumpă cele compuse de alţii"[65].

Cipariu s-a conformat el însuşi — în mare parte — directivelor date: în *Poetică* reproduce un număr considerabil de cîntece şi strigături autentice, intervenind doar pe alocuri, potrivit principiilor enunţate.

---

[60] *Elemente de poetică* ...., p. 89—90.

[61] *Ibid.*, p. 5, „Nota" 3 (sus, înainte de § 3).

[62] *Ibid.*, p. 89—90, „Notele" 3—5.

[63] Citeşte: *compusă de fete!*

[64] „Strigăte" sau „strigări" numeşte Cipariu strigăturile şi la p. 194. O singură dată aminteşte despre „cîntări de lume" (p. 197), fără să precizeze ce înţelege prin ele, dar dînd un exemplu: „Cîte stele sînt pe cer...", text pe care-l reproducem în întregime la p. 184.

[65] *Elemente de poetică*..., p. 90—91.

Tot el relevă, printre cei dintîi, cu exemple, că multe din cîntecele noastre încep cu „frunză verde" sau chiar cu „floare", „floricică" — caz întîlnit şi în poezia italiană[66]. Nu uită să vorbească nici despre refren, „căruia romîneşte i-am putea zice *cununã* . . .; o formă de atare cunună se aude şi în cîntecele populare, care arareori se încep şi se termină, cel puţin în unele părţi ale Transilvaniei . . . , fără versul fictiv: Daina, daina şi-o dainare". Aminteşte şi despre silaba *re*, adăugată „în cîntările de lume, de cîte ori versul sau strofa se termină în vocală întonată, spre complinirea melodiei . . ., precum: numai luna şi o stè-re / ştie de patima mè-re". El mai observă că, dacă „strofa se termină în silabă întonată cu *i* sau *u* jumătăţit în fine, vocalele acestea se pronunţă întregi", ca în: „Cîte stele sînt pe cé-riu, / pînă-n ziuă toate pié-ru"[67].

Analizînd contribuţia lui Cipariu la cunoaşterea patrimoniului popular, am descoperit noi aspecte ale personalităţii sale. Ele arată că, în cultura romînilor transilvăneni din secolul al XIX-lea, studiul istoriei şi filologiei a îndreptat interesul cărturarilor şi spre creaţia populară. De acum, Cipariu nu va mai putea fi considerat numai ca un filolog erudit. Materialul folcloric aflat în manuscrisele sale, teoriile despre literatura populară şi problema culegerilor dovedesc că şi folclorul trebuie cuprins în sfera activităţii sale. Precizăm: nu ca o specialitate în sine, ci ca o disciplină auxiliară pentru studiile sale filologice şi ca o temelie trainică pentru opiniile lui despre cultura naţională.

El s-a străduit şi să pună în valoare literatura populară, asigurîndu-şi cei mai buni colaboratori — cazul lui Bariţ — şi îndemnînd elevii şi studenţii să facă culegeri — cazul lui Nicolae Pauleti. Metoda lui Cipariu a creat o tradiţie puternică în şcolile Blajului — amintim numai pe Ioan Micu-Moldovan[68] şi pe folcloristul Alexiu Viciu[69] — şi e probabil că exemplul său a contribuit la determinarea caracterului popular al culturii romîneşti din Transilvania.

Dar interesul lui Cipariu pentru literatură şi cultură nu s-a mărginit la graniţele provinciei sale. El urmărea cu încordată atenţie orice progres al vieţii naţionale din ţările romîneşti vecine[70]; iar în chestiunea literaturii populare,

---

[66] *Ibid.*, p. 194—196. Tot aici (p. 196) se ocupă şi de ceea ce el numeşte „începuturile alegorice" ale unor cîntece. Dăm întîiul lui exemplu: „Cîntă cucu-n par de vie, / eu credeam că-mi cîntă mie, / el cînta mîndrei Mărie" —, al doilea fiind cunoscutul: „Cîte stele sînt pe cer . . ."

[67] *Ibid.*, p. 197.

[68] V. *supra*, p. 173.

[69] Viciu a publicat cea mai mare culegere de *Colinde din Ardeal* (Bucureşti, 1914), cîteva sute de doine şi strigături din diferite părţi ale Transilvaniei (în „Convorbiri literare", anii 1888—1891, semnate *Alesiu V.*) şi numeroase şi interesante articole despre cimilituri, datini şi sărbători (în revista „Comoara satelor", Blaj, 1923—1927). În manuscris, el ne-a lăsat o foarte bogată colecţie de poezie populară, întitulată „Flori de cîmp".

[70] Vezi rezumatele făcute din „Curierul romînesc", februarie 1831 (ms. nr. 277, f. 2—4), apoi urmărirea de aproape a baladelor populare ale lui Alecsandri, începînd cu ziarul „Bucovina" din 1849 şi continuînd cu volumele din anii 1852—1853 (ms. nr. 277 b, p. 26—29 şi 82—88). Fără îndoială că văzuse şi periodicele lui Asachi şi Kogălniceanu, curînd după apariţie. Şi să nu uităm de toate articolele şi versurile pe care le reproducea Bariţ în „foile" sale din periodicele de peste munţi.

părerile lui se întîlnesc nu o dată cu acelea ale literaţilor romîni contemporani. Şi el, ca şi Kogălniceanu, Negruzzi, Alecsandri, Russo, Bălcescu şi Bolliac a văzut în poezia populară cea mai autentică cristalizare a geniului naţional. Cu toţii au înţeles că culegerea şi editarea ei reprezintă un mijloc sigur de a orienta interesul public spre popor şi de a susţine revendicările politice şi sociale. De asemenea, au simţit că numai în poezia populară se află adevăratul izvor de înnoire a conţinutului şi formei tinerei noastre literaturi.

Ridicîndu-se însă deasupra concepţiei epocii, Cipariu — spre deosebire de ceilalţi literaţi — afirmă răspicat principiul: „Poezia populară să rămînă populară, nu literară"! El nu admite nici o intervenţie a culegătorului sau a editorului, nici o concesie, cînd e vorba de „cruţarea textului originar". Acest principiu îl apropie de concepţia noastră şi ne face să recunoaştem pe cărturarul de severă formaţie ştiinţifică.

Dorind să precizăm mai bine paralela, insistăm că el nu s-a interesat numai de folclorul poetic propriu-zis, tocmai pentru că era în primul rînd filolog, pe cînd ceilalţi folclorişti erau — majoritatea — poeţi. Aceasta şi explică de ce notează Cipariu, între cei dintîi, texte folclorice în proză (1831).

Îndată după apariţia *Baladelor* lui Alecsandri, la 1853, notează sau copiază cîntece şi strigături. Cînd Alecsandri publică volumul de *Doine şi lăcrămioare* (1853), şi Cipariu începe să versifice motive folclorice: superstiţii şi credinţe, dar — evident — fără darul poetic al bardului de la Mircești. Iar cu zece ani înaintea lui Russo şi a lui Alecsandri, el adunase ori copiase texte populare în manuscrisul din 1831 şi-l îndrumase pe Nicolae Pauleti să facă culegerea din Roşia. Sînt tot atîtea manifestări care reprezintă o activitate asemănătoare: cînd mai timpurie, cînd concomitentă.

Pe Cipariu l-a apropiat de creaţia populară pasiunea pentru limbă şi dorinţa fierbinte de a cunoaşte şi de a ridica poporul. Activitatea şi ideile lui înaintate, în ce priveşte problema literaturii populare, au dat directive ştiinţifice care şi-au păstrat actualitatea şi au deschis perspective noi în istoria folclorului romînesc.

ANEXE

În cuprinsul lucrării am amintit de mai multe ori despre textele pe care le reproducem în *Anexe*. Unele poveşti sau snoave le-am rezumat chiar; am reprodus, ca exemple, cîteva proverbe, expresii şi ghicitori. Aici dăm însă întreg materialul notat de Cipariu, cu următoarele excepţii: snoava din ms. 277, f. 7, în care ţiganii sînt satirizaţi fără milă şi în care se cuprind prea multe cuvinte greu de reprodus întocmai. De asemenea, n-am dat povestirea

cu „cătana nemţească" (ms. 277, f. 8), ea prezentînd prea puţin interes. Am omis şi cele două texte cu vlădici (f. 9 a aceluiaş ms.), deoarece e vorba de anecdote fără circulaţie în popor.

În ce priveşte transcrierea, am ţinut, pe de o parte, să nu modificăm limba manuscriselor, pe de alta să le punem la îndemîna cititorului într-o formă accesibilă. Am transpus deci ortografia etimologică a lui Cipariu în cea actuală. E necesar să facem cîteva observaţii speciale: „u" final nu a fost luat în considerare niciodată; „pre" a fost transcris „pe", iar „ambla": „umbla". Diferitele feluri de grafie ale lui Cipariu din cele patru manuscrise pot fi văzute, de altfel, în cele şase reproduceri pe care le dăm. (Observăm că la poveştile nr. 2—5, în textul original nu se află semne de dialog, nici aliniate; de asemenea că numerotarea poveştilor am făcut-o noi).

Poveşti şi snoave

(Ms. din anul 1831)

1

Fabulă

Un şerpe de casă ieşind din gaură-şi ca să se însoţească la mîncare cu un pruncuţ ce prînzea în mijlocul casei, vede cum că stăpînul casei nu-l vede cu ochi buni şi se grăbeşte ca să se ascunză supt zidurile cetăţuii sale, însă stăpînul luînd o săcure de grab [îl] loveşte peste mijloc şi-i taie coada, neputîndu-i nimeri capul. Şerpele speriat fuge şi părăseşte sălaşul mai dinainte şi împreună [cu] dînsul şi prisosinţa stăpînului. După oare [care] vreme, întîlneşte stăpînul pe şerpe şi-l roagă să se întoarcă, că-l va socoti mai omeneşte decît pîn-aci. Căria-i răspunde şerpele: *Aş veni, da coada nu mă lasă.*

(Ms. 277, f. 5).

2

Alta

Un om întîlneşte într-o zi pe un leu afară la cîmp. El se sparie, vrea să fugă.

— Stăi pe loc, nu fugi, zice leul, că nu-ţi fac nimica, numai am ceva să te întreb. Spune-mi tu drept, ce găseşti tu în trupul meu să nu-ţi placă — şi să nu minţi şi să nu ascunzi, că nu-i bine de tine.

Răspunde omul: — Tot eşti voinic şi frumos, numai gura te strică, că-i urîtă.

Atunci leu-i zice: — Dă în spate-mi cu săcurea acea — io-ţi zic, dă cîtu-i putea de tare, că de nu-i, vai de tine.

Măcar fără voie, totuşi de frică dă omul cu săcurea în spatele leului cît ce poate — pînă în muchi.

— Noa du-te acum, zice leul, şi de-acum într-un an iar să vii aici, să ne întîlnim, că de nu, nu scapi de mine nevătămat.

Trece anul, şi vine omul iar în pădure, într-acelaşi loc. Vine şi leul şi zice cîtă om:

— Uite pe spate-mi, unde m-ai lovit, ce-i vedea?

Să uită omul, nu vede rana, ci numai sămnul ei, căci se vindecase.

— Rana de pe trup mi s-au vindecat, zice leul, da vorba ta, de-acum anul, că-s urît la gură, nu mi-o mai ieşit de la inimă; du-te-n pace!

Învăţătură [urmează o propoziţie indescifrabilă în limba germană].

(Ms. 277, f. 5—6).

3

O poveste

Un om întreabă odată pe un ţigan:

— Măi ţigane! Văzut-ai tu *împăratul?*

— Da cum să nu-l văz, drăguţ! zise ţiganul, că era legat de gard şi rodea o porţie de paie.

— Măi nebune, da că ala n-o fost împăratul, ci o fost *măgar,* măi.

— Ba n-o fost *vărzar* zo, că vărzarul ştiu eu cumu-i, că-i turtă pe turtă, şi-n mijloc plin de urdă.

(Ms. 277, f. 7 v°).

4

Fabulă

Odată frigul, sumeţ, să lăuda, de prăpădea, înaintea vîntului, îngheţului etc. [?] că el nu se teme de nimica şi străbate prin toate, oriunde vrea. Dar un [cuvînt indescifrabil] petec de cojoc ţîpat supt un coş îl [îşi?] ridică cîtinel capul şi grăieşte: Ce zici, frigule?

Frigul tace.

(Ms. 277, f. 8 v°).

5

Odată merge pe o cale laolaltă frigul, caldul şi vîntul, sfădindu-se între sîne, care ar fi mai puternic între ei (unul zice una, altul alta). Care de care voia să fie mai tare decît ceilalţi şi fieştecare aducea pricinilor [pricinile lor!] înainte. Într-aceea, să-ntîlnesc cu un ţîgan zdrănţos în cale. Na bine, zic ei, el să judece, care-i mai puternic dintre ei.

— Da jupînul vîntul, zice ţîganul.

— Noa, aşteaptă, zice caldul, c-o vine [= veni] vara, da o să te şi frig.

— Nu m-i frică, zice ţ[îganul], numai să sufle jupînul vîntul.

— Da frigul dincolo: Noa, ţine minte, c-oi să te-ngheţ la iarnă, hoţule!
— Nici de tine nu mă tem, zise ţîg[anul], numai să nu sufle jupînul vîntul.

(Ms. 277, f. 8 v°).

6

Un biet ficioraş betegos şi amărît ca vai de capul lui, n-o putut scăpa de tată-so; numai să să-nsoare, şi să să-nsoare. Să-nsoară el, n-are ce face, că n-o putut răzbi cu tată-so, şi ia o bală de muiere, cu o gură mare ca sabia, — şi nesăturată. Nu i-o mai trăbuit alt canon pe lume. Aude odată cocoşul cucurigînd tare [?], să scoală şi zice: Hîş cocoş, că şi pe tine te-o-nsura tata! — Quant-il [sic!] est différent de nos jeunes d'aujourd'hui! Un vrai modèle de la continence stoïque.

(Ms. 277, f. 9).

Ghicitori

Fiind puţine (abia 19), le reproducem pe toate; primele 6 sînt din anul 1831 (ms. 277, f. 7; a şaptea ghicitoare fiind alcătuită de Cipariu, n-am reprodus-o). Textele 7—19 sînt din acelaşi ms. (f. 17, numerotate 1—13), dar posterioare anului 1850. Întîile şase sînt scrise cu litere chirilice, restul cu caractere latine. Nu am dat variante, în schimb am încercat să găsim „dezlegările" primelor şase, dezlegări pe care Cipariu nu le-a notat.

Cimil-ce-i-ce-i?

1. O sărit moşul din pod
   Şi ş-o rupt p.ţa din nod. [*Fîntîna cu cumpănă* (?)].
2. Turta mea pe turta ta,
   Fusul meu în cu.u tău. *[Rîşniţa].*
3. Hoţul întră în cămară
   Şi-ş lasă desajii-afară. [*Cuiul* (?)].
4. De ici păn' la munte,
   Tot zale mărunte. [*Furnicile*, dovadă şi faptul că în loc de „zale", Cipariu a scris întîi „furnici", trăgînd apoi peste cuvînt cu o linie].
5. Omul mitutel,
   Face gardu cinăşăl. *[Acul].*
6. Strigă bica-ntre hotară
   Şi s-aude-ntr-altă ţară. *[Tunetul].*

Cimil ce-i ce-i?

7. Lemn uscat cu păru-n cap. *Văruitorul* [= bidineaua].
8. Am un frate, cu buricu-n spate. *Coperămîntul* [= capacul de oală sau cratiţă].
9. Patru fraţi, într-o cămeşă-mbrăcaţi. *Sîmburu de nucă.*

10. Inalt ca casa, verde ca mătasa, dulce ca mierea, amar ca fierea. *Nucul.*
11. Haranca săraca, s-ar sui-n cer, dar n-are scară. *Fasolea.*
12. Patru fraţi aleargă ziua şi noaptea unul după altul şi nu se ajung. *Roatele morii* [greşit: ale carului!].
13. O căţeluşă albă fată 12 căţei într-un an. *Căţelul de ai.*
14. Am o poiată cu boi roşii, dacă bag un lemn, i scot pe toţi afară. *Cuptorul ars.*
15. Am o bute plină cu 2 feluri de vin şi nu se amestecă. *Oul.*
16. Acăţat de cui, şi n-are toartă. *Ou în canceu* [ulcior].
17. Cinghi-linghi pe cărare, hurdu-burdu şede-n vale. *Oile şi lupul.*
18. Mă suii în deal, / ca să-mi văz de cal, / şi scăpai cheile / şi se-ncuie ţările. *Negura.*
19. Mă suii etc. / văzui ţolul dracului / în mijlocul satului. *Focu.*

Proverbe, expresii, locuţiuni

(Ms. din 1831, nr. 277, f. 10—15, numerotate 1—172)

1. Pentru biata fragă, şi frunza m-i dragă.
2. Lungă-i limba boului, şi nu poate grăi.
3. Cîndu-i la cui, gaura sfîr!
4. Cîtu-i baba de bătrînă, tot aşteaptă-n săptămînă.
5. Cu ochii ca pumnul.
6. Graba strică treaba.
7. O trecut alba prin ham.
8. O trecut baba cu colacii.
9. Galbin de gras.
10. Vorba multă, sărăcia omului.
11. Şi şoarecele se urăşte tot într-o gaură.
12. Nu pot fi tot paşti-rusalii!
13. Drac-o mai văst, cal verde, [indescifrabil] cuminte.
14. Fală goală, straiţă uşoară.
15. De-i [oameni, inşi] cu sula în pălărie.
16. La pomu lăudat, mergi cu sacul spart.
17. Laudă-te gură, că ia [uite] pumnu.
18. Tot un dracu-i. O dracul, o mumă-sa. Tiri-m-i dracul, tiri-m-i tată-său.
19. Dă lui Ciurilă, dă lui Burilă, apoi lui mîţa arsă, nimic nu-i rămase.
20. O mai plăti şi clopotul.
21. Atîta-i tortul.
22. După ploaie, comănac.
23. Ce-ai căpătat la moară, pui la piuă.
24. Tîrţ, mătuşă!
25. Mîţa cu clopot nu prinde şoareci.
26. C-un ochi la slănină, cu altul la făină.
27. Gura zîce, gura minte, ş-omul tot rămîne om de omenie — de nimic [?].

28. Gabor, Gabor din Cergău, face bine-face rău, şi totu-l ţîne D-zeu (pînă-l bate D-zeu).
29. C-o falcă-n ceriu [sic], şi alta-n pămînt.
30. Nu-i pasăre ca porcul.
31. Hodorog trosc, mazăre de post.
32. C.cat pe lăcat, căcăreze pe reteze.
33. Pîn-atunci o mai creşte iarbă verde, — (o mai trece apă pe Mureş s[au] Tîrnavă).
34. Pîn-atunci-ţi poate răsări cucuta (lujeru) din c.r.
35. Săcurea — s[au] unealta — s[au] poama rea, nu piere.
36. Ce-i drept, nu-i păcat.
37. Cîne de două uşi.
38. De ţi-or strepezi dinţii-n gură!
39. Linge-te pe buze!
40. Ştiu că nu ţi-o da de buze, — de gură — de nas.
41. Îi merg balele s[au] — cură.
42. Sărăcia-i mare doamnă.
43. Sărăcia n-o poţi ascunde.
44. Nevoia şi lipsa ce nu te-nvaţă? — s[au] la multe duce!
45. Omul suflă cu două guri [peste text s-a tras o linie].
46. Şi-ar f. mîţa pentr-un creiţar.
47. Coată să ţii şi dracului lumina cîteodată.
48. Unde nu te doare, nu te legi.
49. Nu-i dracul aşa de rău (negru), cum grăiesc oamenii.
50. Tot măgaru-şi simte sarcina lui.
51. Calea, valea, pe ci-ncolo!
52. În zadar ţii mîţa (ascunsă)-n sac, că i se văd unghiile.
53. Şi cînele se mînie, dacă-l prinzi de nas, s[au] coadă.
54. Şi broasca se vaietă, cînd o calci.
55. Nu te lăţî broască-n tău, că nu-i tău tot a tău.
56. Cînd ţî se pune dracul pe ţundră, trebuie au s-o tai, au să i-o laşi.
57. Nu-i bun, cum nu-s bune păcatele.
58. Joacă mucea cu căcîcea, amîndoi — două nevoi!
59. Lung la degete.
60. Doară io încă nu-s Tulea!
61. Frate-nefrate, da brînza-i pe bani.
62. S-au schimbat ţările, — s[au] blidele — s[au] paharele.
63. S-o-mpuţît brînza.
64. Nu-i e scrisă în guler.
65. Lucru de Beciu, legat cu aţă.
66. Nu şti[e] mocanul ce-i şofranul.
67. De mocanul care face multe mătănii, fereşte-ţi calul.
68. De nu cură, pică.
69. Zî, să nu-ţi zîc!
70. Elu-şi cîntă, elu-şi descîntă.
71. Cum ţî[-i] săra, aşa ţî[-i şi] mînca.
72. Lasă laptele pe sufletul viţelului.
73. Săracu-i dracul, că n-are suflet.

74. O mai vini apă şi pe moara mea!
75. Un nebun ţîpă o peatră-n baltă şi zece înţelepţi nu o pot scoate afară.
76. Nu mai da cu bîta-n baltă!
77. Toată vaca-şi iubeşte puii săi.
78. Fieştecare-şi trage focul la oala lui (Tot omul).
79. Nu-ţi băga ciocul — nasul — flitul unde nu-ţi fierbe oala.
80. Toată pasărea cu ciocul ei îşi mîncă puii.
81. Corb la corb — cioară la cioară — nu-şi scoate ochii.
82. Cui cu cui se scoate afară.
83. Nu arăta lupului pădurea.
84. Cîmpu-i cu ochi, pădurea cu urechi.
85. Nu crede nici la cămeşa de pe tine.
86. De faţă te linge, de dos te frige s[au] de faţă te unge, de dos te-mpunge.
87. Faţa dulce, c.ru hiclean.
88. Păduchele leşinat, mai tare pişcă.
89. Nu sare departe frunza de copaci — de la rădăcină.
90. Ştiu că nu ţ-i gura evanghelie — s[au] Gura ta nu-i ev.
91. De nu ştii ca Cristos, batăr ca S. Petru!
92. Nu ţi-ar fi ciudă, de te-ar frige apa — zama — caldă.
93. Nu-i nebun cine mîncă şapte pite, ci cine i le dă.
94. Lesne-i a găsi prescură-n biserică.
95. De la cap se-mpute peştele.
96. Un om nu-i o ţară — o zi nu face o vară.
97. Intre două nu te plouă, da cu una totdeauna.
98. Numai din drac, drac se naşte.
99. Făgădaşul scumpului, bucuria nebunului.
100. De ţi[-i] uita din cîte pături se face plăcinta, nu-i mai mînca plăcinte.
101. Nici acolo nu-s plăcintele pe garduri. Les alouettes tombent toutes rôties.
102. Tot una-i, o cu capul de peatră, o cu peatra de cap.
103. Cacă, lupe, ce-ai mîncat!
104. Au strigat după lup.
105. Dă Doamne cui ai mai dat, că de-i da cui n-ai mai dat, s-o mira ce l-o aflat.
106. Uşa Gabore, straiţa Toadere!
107. I rău cu rău, da-i mai rău fără rău.
108. Fă bine, aşteaptă rău!
109. Fii tare — slabă — soacră!
110. Rîs cu plîns, balegă de mînz.
111. Tocate, fără bucate.
112. Vorba goală nu umple sacul.
113. Începe stogul de la fund.
114. Om cu două guri.
115. Pune oala la foc, şi iepurele-i în pădure.
116. Nu te grăbi cu urda-n Turda!
117. Nu mai ştii ce-i, cald, o rece.

118. Se ţîn de olaltă, ca c.catul porcului.
119. Nu-ţi face sîmbră [tovărăşie] cu dracul.
120. Din lapte [de] cîne, nu-i face brînză.
121. Nu te mesteca-n tărîţă, că te-or mînca porcii.
122. De unde nu-i foc, nu iasă fum.
123. Gura dulce, c.ru viclean. [S-a tras cu o linie peste întreg proverbul (probabil deoarece-i atît de apropiat de Nr. 87) şi s-a dat în continuare altul:] Gol ca napul.
124. Leagă-i capul, umple-i blidul!
125. Pentru baba surdă, nu bate popa toaca de două ori.
126. I-o ţîţăi c.rul.
127. Nu i-ai găsi c.rul cu vîrful acului.
128. Lesne cumperi, de ai bani în pungă.
129. Ce-i în mînă nu-i minciună.
130. Prepeliţă-n trestie.
131. Nu te juca cu dracul.
132. Lung, ca scara furcilor.
133. Tot sacu-şi află petecul.
134. Fă-ţi cruce!
135. Nu îmbia cînele cu colaci!
136. Las' să latre pe stele!
137. Cine umblă cu miere-şi linge degetele.
138. Nu poţi umbla cu smoală, şi să nu te ungi.
139. Scumpul mai mult cheltuieşte, leneşul mai mult aleargă.
140. De-i [oameni, inşi] cu cuşma-ntr-o ureche, vinde grîu şi cumpără mălai. Parent de l'âne de Balcan [?], qui porte le vin et boi [sic] de l'eau.
141. Să nu crezi nici la cămeşa-ţi!
142. Mîncă o majă de sare cu el şi apoi l-i cunoaşte.
143. Cine nu mulţămeşte de puţin, nici de mult n-a mulţămi.
144. Voinic, sănătos, galbin de gras.
145. Nu-i bine a mînca cireşe cu domnii dintr-un blid.
146. Se văd ca cînii prin gard.
147. Ţ-ai dat de om.
148. La unu-i mumă, la altu e ciumă.
149. Bese capra, şi pate ruşine oaia. Nu te mesteca unde nu-ţi fierbe oala [Ultimul proverb a fost şters cu o linie].
150. Ca un cîne cu coada între picioare. Comme un chien, la queu [sic] entre les jambes.
151. Unde-i minte, nu-i noroc!
152. Iarbă-n barbă, frunză-n buze, muguru-n c.r.
153. Cumu-i sîntul, aşa-i tămîia.
154. Leacul nu se dă cu sacul.
155. L-au băgat într-un corn (c.r) de capră.
156. Baba călătoare n-are sărbătoare.
157. Du la faur cărbune.
158. Cine împarte, parte-şi face.
159. Capul plecat nu-l taie sabia.
160. Joc de frică, pe nimică.

161. Bac'[?] mătuşă, după uşă!
162. Sai în sus, c.r de urs!
163. Unde-mi pui eu mîna, şi-a luat D-zeu mila.
164. Bună ziua, babă! Castraveţi pe apă!
165. Orbu duce pe orb şi amîndoi cad în părîu.
166. O mînă spală pe alta, şi amîndouă faţa.
167. Ochiul domnului îngraşe calul.
168. Bate şaua să se priceapă iapa.
169. Pui de curcă.
170. Dintr-un ţînţar, un armăsar.
171. Cîtu-i negru subt unghie.
172. O poci băga în ochi.

Cîntece şi strigături

Considerînd că marea majoritate a acestor texte (68 din 84) a fost luată de către Cipariu, cu modificări neînsemnate, din culegerea lui Pauleti, n-am reprodus decît cele 16 piese inedite (13 plus cele 3 date în corpul lucrării), pe care Cipariu le avea din alte părţi: de la „ea", din caiete studenţeşti sau din culegeri proprii.

Pentru textele care se găsesc în Pauleti, am întocmit un tablou. Am făcut, unde era cazul, şi observaţii referitoare la versuri şi forme lexicale mai importante, în care Cipariu s-a îndepărtat de Pauleti. Acolo unde n-am indicat decît nr. textului din ms. lui Cipariu şi numărul respectiv al lui Pauleti, însemnează că textele sînt identice sau prezintă modificări neînsemnate.

Pentru variantele textelor care se găsesc la Pauleti, să se consulte ediţia noastră critică. Pentru celelalte texte, am trimis la izvoare (caietul studenţesc anonim), iar uneori, pentru variante, la culegerea lui Ioan Urban-Iarník şi Andrei Bârseanu, *Doine şi strigături din Ardeal*, Bucureşti, 1885 (abreviat: *Iarník*) şi la alte culegeri, pentru care am dat titlul întreg.

Textele din ms. 290 le-am numerotat noi (1—10). În continuare am dat un text, tot nenumerotat (11) din ms. 277, f. 16, apoi am reprodus textele numerotate 1—7 (inedite) din ms. 277, f. 17.

1

Asta-i fata lui Scînteie,
merg păduchii pe minteie[71].
Daţi feciori din şepte sate
să-i culegem de pe spate.
Ţipă mîna, hap! în cap,
ia păduche cît un nap.
Da scăpai păduchele,
şi-mi rupsei genunchele.

(Ms. 290, f. 57).

[71] Mintean, pieptar.

Text reprodus de Cipariu dintr-un ms. anonim, azi în Biblioteca Academiei R.P.R., Filiala Cluj, nr. 218, f. 24. La transcrierea literelor chirilice în caractere latine, Cipariu a redat (v. 1) pe „Scînteie" cu „Schitee" şi pe „mintie" (v. 2) cu „mantee". Noi am revenit la textul original.

2

Pe din sus de Gădălin
merg fetele cătelin,
cu nişte pipoace mari
toate le ţinea supt nari.
Iese-o babă dintr-o rîpă
şi le-aduce foc în pipă.
Doamne bate! cum trăgeau,
cătră vale cînd mergeau.

(Ms. 290, f. 57).

3

Toarce-mi-te pe supt mînă,
buna mea plumună[?]
Nu te uita la picioare,
usca-te-ai la soare;
ci te uită la pămînt,
usca-te-ai la vînt!

(Ms. 290, f. 57).

Text reprodus din ms. citat la textul nr. 1, cu deosebirea că ultimele două versuri sînt luate din altă strigătură. În ms. anonim, ultimul cuvînt al versului 2 e scris „plamună".

4

(Ms. 290, f. 57, text reprodus în corpul lucrării, p. 178.)

5

Însoară-te, bade-nsoară,
că şi barba te-mpresoară;
şi mustaţa-ţi rumpe faţa,
coitele-ţi[72] mîncă viaţa.
Însoară-te, ia-ţi muiere,
nu umbla în sat a cere;
însoară-te, ia-ţi nevastă,
n-asculta pe la fereastă!

(Ms. 290, f. 57).

[72] Femei de moravuri uşoare.

6

Frunză verde de pe pom,
te-am plăcut şi n-ai fost om,
ci ai fost gură căscată,
de ne-a ştiut lumea toată.

(Ms. 290, f. 57 v°).

7

(Ms. 290, f. 57 v°, text reprodus în corpul lucrării, p. 178)

8

Frunză verde, cucule,
precepe-te, mutule!
Că nu vreau doar să te plac,
ci de vorbă să te fac!

(Ms. 290, f. 60)

9

Supăratu-i omul, Doamne,
cînd se culcă, şi nu doarme!
Da-i mai supărat atunci,
cîndu-şi dă boii pe junci.
Un an trece şi trec doi,
juncii cresc şi se fac boi.

(Ms. 290, f. 60)

Variantă aproape identică în ms. 277, f. 17, în care cuvîntul „supărat" e înlocuit cu „năcăjit". Variante parţiale şi la *Iarník* (Doine, 478, Strigături, 97).

10

Tu, mîndruţă, gura ta,
pentr-un galbin nu o-aş da;
pentru-un galbin, pentru doi,
pentru doisprezece boi!

(Ms. 290, f. 60).

Variantă aproape identică în ms. 277, f. 17, (în loc de „mîndruţă", acolo avem „Mărie").

11

La fîntîna bună,
mulți feciori s-adună.
La fîntîna rea,
nici dracu nu vrea!

(Ms. 277, f. 16)

12

Hop, sărace sutele,
cum mărită mutele!

(Ms. 277, f. 17, nr. 1).

13

Am o pipă și-o căldare
și mă țîn că-s gazdă mare.
Dar vecinii tot zîcea,
că zo, pipa nu-i a mea,
că zo, pipa-i de cocean
și căldarea-i de bostan.

(Ms. 277, f .17, nr. 4).

14

Am avut și n-am avut
și-am trăit cum am putut.
Și-am văzut și n-am văzut
Și-am gemut și am tăcut.
Și-oi avea și n-oi avea
și-oi trăi cum oi putea.

(Ms. 277, f. 17, nr. 5).

Peste versurile 3—4 cineva (Cipariu?) a tras linii. Nu e imposibil ca poezia aceasta să fie o creație proprie a lui Cipariu.

15

De-ar fi țara unde-i Iara[73],
m-aș duce în toată sara.
Dar zo, țara-i mai departe,
nu poci merge fără carte.

(Ms. 277, f. 17, nr. 7).

16

(Ms. 277, f. 18, reprodus în corpul lucrării, p. 178).

[73] Sat în jud. Turda (Munții Apuseni).

TEXTELE REPRODUSE DE CIPARIU DIN CULEGEREA PAULETI

Ms. 290	Poetica	Pauleti	Observaţii
f 57, nr. 6	—	text 128	Textul se repetă şi în ms. 277, f. 16, nr. 1.
f. 57 v^0, nr. 7	p. 190	text 7	Textul se repetă şi în ms. 277, f. 16, nr. 2. În loc de „un pic", la Pauleti avem „o ţîr".
nr. 8	—	text 199	La Pauleti numai v. 1. Variante complete în *Iarnîk* (Doine, 131).
nr. 11	—	text 259	
nr. 12	—	text 262	
nr. 13	—	text 263	Atît Cipariu, cît şi Pauleti au, în v. 1, cel dintîi: „cu ochii micuţi", al doilea: „cu ochi mohorîţi". La origine, trebuie să fi avut: „cu ochi *mierăuţi*" = albaştri (din „mieriu"), ca în varianta T. Podariu, (*Flori de pe Cîmpie*, Sibiu, 1929, p. 66).
f. 58, nr. 15	—	text 269	În loc de „mînza mînzelor", la Pauleti avem „mîndra mîndrelor". În ms. 277, f. 16, nr. 3, unde textul se repetă, Cipariu a păstrat însă pe „mîndra mîndrelor".
nr. 16	p. 195—196	text 273	
nr. 17	—	text 274	
nr. 18	—	text 277	
nr. 19	—	text 278	
nr. 20	—	text 283	
nr. 21	—	text 284	În loc de „muri-re-ar nebotezat", la Pauleti avem: „moară necuminecat".
nr. 22	p. 190	text 287	
nr. 23	—	text 43	În loc de: „ce-ţi place", la Pauleti avem: „ce iubeşti". Textul se repetă şi în ms. 277, f. 16, nr. 6.

Ms. 290	Poetica	Pauleti	Observaţii
f. 58 v°, nr. 24	—	text 288	În loc de: „ala-i joc în direptate“, la Pauleti avem: „ceia joacă-n . . .“
nr. 25	—	text 289	În loc de: „Astă-vară, la Sîngiorz, / eram tînăr şi frumos“, la Pauleti avem: „. . . , la Ispas, eram tinerel şi gras“.
nr. 26	p. 196	text 291	
nr. 27	p. 196	text 292	
nr. 28	p. 196	text 290	
nr. 29	—	text 295	
nr. 30	—	text 296	
nr. 31	—	text 304	În loc de: „măi bădiţă negricios“, la Pauleti avem: „. . . băiat prost“.
nr. 32	—	text 313	În loc de: „dac-amente nu luaţi“, la Pauleti avem: „dacă sama . . .“
f. 59, nr. 33	—	text 317	
nr. 34	—	text 18	
nr. 35	—	text 20	
nr. 36	—	text 34	
nr. 37	—	text 37	
nr. 38	—	text 40	După v. 3 al lui Pauleti, Cipariu introduce un vers nou.
nr. 39	—	text 48	În v. 2 şi 4, în loc de: „feciorii“, la Pauleti avem: „vo [i]nicii“.
nr. 40	—	text 51	
f. 59 v°, nr. 41	—	text 53	
nr. 42	—	text 62	În loc de: „bate-te-ar, bădiţă, bate“, la Pauleti avem: „osîndi-te-ar şi te-ar bate“.
nr. 43	—	text 63	La Pauleti lipseşte v. 2.
nr. 44	—	text 66	În loc de: „dezleagă-mi pe mîndruţa“, la Pauleti avem: „spovedeşte-mi . . .“, iar în loc de „canoane“, avem „păcate“.
nr. 46	—	text 70	În loc de imperfectul „visam, sărutam“ etc., la Pau-

Ms. 290	Poetica	Pauleti	Observaţii
			leti avem perfectul simplu „visai“ etc. Cipariu omite ultimele două versuri prozaice.
nr. 47	—	text 83	În loc de rimele „plac-lac“, la Pauleti avem „draji-faji“.
nr. 48	—	text 89	
nr. 49	—	text 87	Ultimul v. al lui Cipariu lipseşte cu totul la Pauleti. Textul se repetă şi în ms. 277, f. 17, nr. 3.
f. 60, nr. 50	—	text 92	
nr. 54	p. 162 I	text 115	
	p. 162 II	text 150	
	p. 162 III	text 174	
	p. 189	text 127	În loc de: „cînele moare de sete“ — textul se repetă absolut identic şi în ms. 277, f. 16, nr. 4 —, la Pauleti avem: „tatăl lor moare . . .“
	p. 194	text 305	
	p. 194	text 245	
	p. 194—195	text 241	Cipariu a reprodus numai primele 4 din cele 17 versuri, care se găsesc la Pauleti.
	p. 195 (sus)	text 170	
	p. 195 (jos)	text 46	
	p. 196	text 114	

ÎNCEPUTURILE INTERESULUI PENTRU FOLCLORUL ROMÎNESC ÎN BANAT

DE

ION TALOŞ

Încercînd să găsească factorii care i-au apropiat pe cărturarii romîni de folclor, mulţi cercetători mai vechi au săvîrşit greşeala de a se fi oprit doar la influenţele venite din afară şi de a fi neglijat condiţiile obiective existente la noi, împrejurări care puteau să genereze prin ele însele un curent în favoarea folclorului[1]. Fără îndoială că înfluenţele îşi au importanţa lor, dar a te mărgini la cercetarea acestora înseamnă a privi lucrurile unilateral[2]. De aceea, referirile la cadrul economic, politic, social al Transilvaniei la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a celui următor ne vor ajuta la o mai bună înţelegere a problemei[3].

E cunoscut faptul că în această perioadă, feudalismul primea lovituri din ce în ce mai hotărîtoare. E suficient să amintim că dezideratele răscoalei

---

[1] D. Caracostea, *Balada poporană romînă*, 1932—1933, p. 38—58.

[2] Aceluiaşi motiv i se datorează şi faptul că importante culegeri de folclor, cum este aceea a lui George Tamaş (cf. Nicolae Comşa, *Manuscrisele romîneşti din Biblioteca centrală de la Blaj*, Blaj, 1944, p. 105), a lui Ambrozie Jurma (cf. „Revista critică şi literară" Iaşi, III (1895), p. 252), un manuscris ardelean dinainte de 1848 (cf. *ibid.*, p. 252—266) n-au fost încă publicate, iar bogatul manuscris al lui N. Pauleti a fost publicat într-o ediţie ştiinţifică integrală, abia de curînd (de Ion Muşlea, la Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1962); doar în ultimul timp a fost relevată contribuţia unora dintre reprezentanţii Şcolii ardelene (cf. D. Prodan, *Un manuscris al lui Gheorghe Şincai împotriva superstiţiilor*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice" — Cluj, I (1950), fasc. 2, p. 143—157; Ion Muşlea, *Samuil Micu-Clain şi folclorul*, în „Revista de folclor", I (1956), p. 249—257), iar în afara articolului *Interes pentru folclorul romînesc în Ardeal înaintea apariţiei baladelor lui Alecsandri (1852)*, în „Transilvania", LVII (1926), p. 555—562, al lui Ioan Muşlea şi de studiul introductiv la ediţia citată a culegerii lui Pauleti, nu avem altă încercare de înmănunchere a tuturor strădaniilor de apropiere faţă de folclorul romînesc din Transilvania în această perioadă.

[3] Trebuie să subliniem că deşi, în perioada de care ne ocupăm, Banatul avea o conducere administrativă diferită de aceea a Ardealului, condiţiile economice, politice şi sociale sînt aceleaşi în întreagă Transilvania. Ba mai mult, între Ardeal şi Banat au existat legături aşa de strînse, încît ele nu pot fi tratate separat. (Cf. *Din istoria Transilvaniei*, I, ed. a II-a, Bucureşti, p. 254—317).

lui Horea, Cloşca şi Crişan, al cărui ecou s-a resimţit puternic în Banat, erau împărţirea tuturor pămînturilor şi desfiinţarea oricărui privilegiu nobiliar.

Lupta romînilor împotriva exploatării sociale se împletea cu cea pentru recîştigarea drepturilor naţionale pierdute „prin vitregia vremurilor". Recunoaşterea romînilor ca a patra naţiune a Transilvaniei, îndreptăţită atît de vechimea, cît şi de numărul lor — mai mare decît al tuturor naţionalităţilor de aici — ca şi reprezentarea lor proporţională în comitate, scaune, districte şi în dietă — cereri formulate în 1791, în *Supplex Libellus Valachorum* — vor continua să rămînă decenii de-a rîndul principalul scop al luptelor politice din această parte a ţării. Multă vreme, romînii de aici vor lupta pe toate căile nu numai pentru desfiinţarea iobăgiei, dar şi pentru recîştigarea drepturilor lor politice, prin dovedirea romanităţii şi primordialităţii noastre în aceste regiuni, prin luminare culturală şi înfiinţare de şcoli. Această perioadă corespunde cu faza progresistă a dezvoltării burgheziei romîneşti, cînd ea îşi atrage masele şi se sprijină pe ele.

Destrămarea feudalismului şi dezvoltarea burgheziei s-a petrecut în ţinuturile bănăţene mai curînd decît în alte regiuni ale Transilvaniei. Fertilizarea masivă a pămînturilor adusese unora o stare relativ mai bună, contribuind la creşterea unei burghezii naţionale. Regimentele de graniţă, înfiinţate pentru a opri trecerea fugarilor transilvăneni în Ţara Romînească, aduceau unele libertăţi — e drept, de atîtea ori încălcate — bănăţenilor înregimentaţi, contribuind prin aceasta la formarea unei burghezii romîneşti.

După alungarea turcilor, solul bănăţean începuse să atragă numeroase familii de germani, italieni, bulgari, francezi, spanioli, dar mai ales de romîni din Oltenia. În Banat se face aclimatizarea mai de timpuriu a unor noi culturi de plante, se creează condiţii favorabile dezvoltării producţiei de mărfuri şi schimbului cu ţările imperiului.

Se dezvoltă mai multe centre miniere, (Oraviţa, Sasca ş.a.), care încep să atragă specialişti nu numai din Germania dar şi din Franţa. Tot în această regiune sînt introduse cele dintîi căi ferate la noi.

La sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a celui de al XIX-lea, Banatul începe să aibă o viaţă culturală demnă de a fi remarcată: se înfiinţează unele şcoli, mai ales pentru pregătirea preoţilor şi a învăţătorilor (Seminarul teologic din Timişoara, 1790, preparandia arădană, 1812 ş.a.). Cîţiva tineri bănăţeni studiază în instituţiile de învăţămînt superior din Pesta. La 1830, de pildă, se aflau aici trei viitori fruntaşi bănăţeni: D. Bojinca, E. Murgu, P. Vasici. Aceştia erau colegi de multă vreme, crescuseră în acelaşi mediu, urmaseră aceleaşi şcoli[4]. Continuînd tradiţiile progresiste ale Şcolii ardelene, ei fac parte din a doua generaţie a acesteia, generaţia care va contribui la pregătirea anului revoluţionar 1848.

Să notăm apoi că spre sfîrşitul acestei perioade ia fiinţă cel dintîi cor ţărănesc romînesc, la Chizătău, care a avut un rol deosebit de însemnat în popularizarea folclorului nostru.

---

[4] Cf. Ion Breazu, *Folclorul revistelor „Familia" şi „Şezătoarea"*, Sibiu, 1945, introducere.

Dacă cele dintîi informaţii de natură folclorică pe care le cunoaştem din Banat — datorită unor străini ca Fr. Grisellini[5], Fr. Pizzigalli[6] şi alţii — datează chiar dinainte de anul 1800, aceasta s-a petrecut mai mult sau mai puţin întîmplător, fără vreo legătură directă cu situaţia în care se găsea Transilvania de atunci.

Întîiul bănăţean care se interesează de folclor îndemnat de necesităţi imediate este Dimitrie Ţichindeal. Dar deşi contribuţia reprezentanţilor Şcolii ardelene — care au activat în aceeaşi perioadă cu învăţătorul din Belinţ — la trezirea interesului pentru folclor e cunoscută astăzi, activitatea lui în acest domeniu a rămas încă nerelevată. Publicînd, în 1802, traducerea unei cărţi a lui Dositei Obradovici *(Sfaturile a înţelegerii cei sănătoase . . .)*[7], el renunţă la partea în care erau descrise obiceiuri sîrbeşti şi consemnează altele „care stăpînesc pînă acuma între noi [romînii]". Prin materialul cuprins în acest capitol, Ţichindeal urmărea să aducă o nouă dovadă a originii noastre. Căci fiecărui obicei consemnat, el îi găseşte originea în obiceiuri ale romanilor. Valoarea materialului folcloric al lui Ţichindeal se ridică deasupra aceluia al lui Gh. Şincai şi Samuil Micu — păstrat pînă de curînd în manuscris — prin faptul că a fost tipărit la o dată aşa de timpurie.

Lui Ţichindeal îi sînt bine cunoscute obiceiurile de peste an:

„romînii în 1 mai pun *armindeni* [s. n.] înaintea căsilor", întocmai cum făceau romanii la „sărbătoarea umbrărilor";

„joile din paşti pînă la rusalii foarte le păzesc [romînii], şi întru aceste zile nimica nu lucră, ca să nu le bată piatra holdele"[8];

la „sărbătoarea norocului", romînii „fac cununi de flori de sunzuiane, şi le aruncă pre case şi zic că e norocos acela a cărui cunună nu cade [. . .] şi nenorocos socotesc pre acela a cărui cunună cade de pre case jos";

între 12 şi 17 noiembrie ţin romînii *„sărbătorile lupilor,* cînd nu îndrăznesc a tăia nimica cu foarfecele, ca să nu le mînce lupii oile";

el cunoaşte şi *aprinderea hodaiţelor,* „la lăsatul de carne", obicei foarte răspîndit pe atunci în Banat.

---

[5] Publicînd *Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des temeswarer Banats . . .*, Viena, 1780 (cf. traducerea romînească a lui Nicolae Bolocan, Bucureşti, 1926), trimisul curţii austriece notează un număr destul de mare de obiceiuri bănăţene la nuntă, înmormîntare, ca şi din cele de peste an. Iată cîteva: în timpul cununiei, părinţii mirilor „aruncă creiţari şi alte monede mărunte de argint sau, dacă sînt oameni mai săraci, aruncă nuci şi poame uscate, pe care cei de faţă le culeg de pe jos"; în ziua morţilor se dansează în cimitir; cînd moare cineva, toarnă peste cadavru cîteva picături de vin, iar în sicriu i se pun mere, pere şi flori. Învăţatul istoric admiră apoi simţul artistic al romîncei, care îşi confecţionează îmbrăcămintea cu o îndemînare deosebită. La un moment dat, el avea de gînd să descrie şi serbările de la seceriş şi culesul viilor, lucru pe care e păcat că nu l-a mai făcut.

[6] În jurnalul său de călătorie publicat în 1792, Pizzigalli descrie cu admiraţie portul romînesc din Transilvania, iar pe alocuri se referă chiar şi la unele obiceiuri (cf. N. Iorga, *Istoria romînilor prin călători,* vol. IV, ed. a II-a, Bucureşti, 1929, p. 18).

[7] *Sfaturile a înţelegerii cei sănătoase prin bine înţeleptul Dositei Obradovici întocmite. Iară acum întîia dată întoarse de pre limba serbiască, şi întru acest chip în limba daco-romînească aşezate* [de D. Ţichindeal], Buda, 1802. Tot materialul reprodus în lucrarea noastră se găseşte între paginile 34—39 ale traducerii lui Ţichindeal.

[8] Obiceiul a fost consemnat şi mai tîrziu de Arthur şi Albert Schott, *Walachische Märchen,* Stuttgart und Tübingen, 1845, p. 299.

Nu lipsesc din însemnările lui Ţichindeal nici obiceiurile la nuntă şi înmormîntare: romanii duceau mireasa cu steag la casa mirelui, şi aceasta şi acuma fac şi romînii". Mortului i se punea un ban în mînă, pentru ca să poată trece vămile; el era petrecut de rude „cu capul gol, pînă la groapă", şi se făcea un ospăţ al morţilor — obiceiuri păstrate şi de romîni.

Învăţătorul din Belinţ nu uită apoi să descrie cum joacă romînii şi „cîntă în versuri"; „iacătă-mă, sărută-mă, mîndro..."

Nu intră în obiectul cercetării noastre a discuta dacă apropierea pe care o stabileşte Ţichindeal între obiceiurile noastre şi cele ale romanilor are vreun fundament ştiinţific. Ceea ce ne interesează este că aşezarea lor paralelă — rezultată din nevoia unor argumente cît mai convingătoare despre drepturile care se cuveneau romînilor — a făcut posibilă consemnarea la acea dată a unui material folcloric bogat şi interesant. Şi dacă, spre sfîrşitul veacului trecut, latinismul va ajunge la teorii cu totul bizare şi dăunătoare ştiinţei, în perioada de care ne ocupăm, el a constituit un îndemn stăruitor la apropierea de viaţa ţăranului simplu, şi la cercetarea comorilor sale culturale.

Ideea de a studia obiceiurile noastre în comparaţie cu cele ale romanilor poate să-i fi venit lui Ţichindeal din contactul cu manuscrisele lui Samuil Micu şi Gheorghe Şincai, ale căror copii începuseră să se răspîndească[9]. E interesant să notăm în această privinţă că toate obiceiurile reţinute de Ţichindeal figurează şi în manuscrisul mai bogat în informaţii de acest fel, *Scurtă cunoştinţă a istoriei* al lui Samuil Micu[10]; totuşi nu putem spune că notele învăţătorului din Belinţ ar fi o copie parţială a acestui manuscris. Trebuie să avem în vedere că cercetarea legăturilor noastre cu romanii cei vechi, începută destul de timpuriu de cronicarii moldoveni[11] şi continuată de cîţiva străini[12], mai întîi în domeniul limbii, dar apoi şi în obiceiuri şi port, luase o amploare deosebită în jurul anului 1800. Acestei atmosfere generale îi datorează mai degrabă Ţichindeal îndemnul de a se ocupa de obiceiurile noastre în comparaţie cu cele romane.

Dacă Ţichindeal ridică obiceiurile la valoarea documentului istoric, el condamnă cu vehemenţă vrăjile, descîntecele şi farmecele, situîndu-se şi din acest punct de vedere pe o poziţie înaintată. Descriind întunericul în care era ţinut poporul nostru şi felul în care se profita de neştiinţa lui, Ţichindeal arată că romînii „cînd se nasc vrăjesc, cînd se botează vrăjesc, cînd se însoară sau mărită vrăjesc, cînd intră în beserică, cînd stă în beserică, şi cînd iasă din beserică tot vrăjesc, la serbători mari vrăjesc, cînd se betejesc, cînd mor încă vrăjesc, şi pentru ca să poată merge sufletul la Dumnezeu încă vrăjesc, cînd cumpără, cînd vinde, cînd merg să fure, cînd merg la judecată vrăjesc, şi toată întîmplarea şi tot beteşugul au a lor osibite descîntece şi farmece. *Şi pentru fieştecare descîntec are vrăjitoarea osebit dar, cinste şi plată*" (s. n.). Sînt vrăjitoare anume, care din asta trăiesc şi care „*cuvinte idoleşti şi turceşti* întrebuinţează în vrăjile şi *în minciunile lor*", iar oamenii cei proşti

[9] Cf. Ion Muşlea, *Samuil Micu-Clain şi folclorul*, p. 250, nota 14.

[10] Id., *ibid.*, p. 249—252.

[11] Mai ales de Grigore Ureche şi Miron Costin. Un mare prestigiu va cîştiga apoi această idee la D. Cantemir, în *Descriptio Moldaviae*.

[12] Printre aceştia se numără Martin Opitz, I. Tröster, Del Chiaro, Fr. Grisellini, Fr. Pizzigalli, Caronni (cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 18) şi alţii.

„le cred ca pre nişte lucruri fireşti" (s. n.). Dezvăluind înşelătoria vrăjitoarelor şi lipsa oricărei baze reale a superstiţiilor, Ţichindeal se situează printre luminiştii de seamă de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de al XIX-lea, alături de Gh. Şincai, Samuil Vulcan ş. a.

Materialul publicat de Ţichindeal cu o jumătate de veac înaintea culegerii lui Alecsandri a rămas necunoscut pînă acum folcloriştilor noştri. Scoaterea lui la lumină relevă o latură inedită a preocupărilor învăţatului profesor şi oferă acestuia un loc însemnat în începuturile folcloristicii noastre.

Mult mai bogat material privitor la obiceiurile şi credinţele romînilor găsim în lucrările lui *Damaschin Bojinca*. Totuşi activitatea lui în domeniul folclorului a rămas pînă acum nestudiată[13]. Unor cercetători, ea pare să le fie cu totul necunoscută[14].

Apropierea lui Bojinca de folclorul bănăţean nu este de loc întîmplătoare. Dimpotrivă, ea este răspunsul la o necesitate imperioasă a vremii sale. Încă în 1828, tînărul Bojinca se împotriveşte lui Sava Tököly, „cîrtitorul cel din Halle" — care contesta originea noastră romană — aducînd ca argumente nu numai numele şi limba romînilor, dar şi *datinile şi superstiţiile lor*[15].

Cît de bun cunoscător al folclorului nostru este Bojinca ne-o dovedeşte următoarea afirmaţie a lui: „o carte întreagă ar fi să se scrie despre moresu (datinile) şi ţeremoniile romînilor...", carte care — zicea el în 1828 — va ieşi în curînd la lumină". Dar *Anticile romanilor* — căci despre ea e vorba — avea să apară abia peste 4—5 ani[16]. Întîrzierea ei se datorează desigur faptului că autorul începuse să-şi dea seama tot mai mult de greutatea sarcinii ce şi-o asumase. Probabil că atunci a făcut el călătorii prin ţară pentru a-şi aduna cît mai mult material folcloric şi etnografic[17]. E păcat că nu i s-au păstrat manuscrisele, căci ele trebuie să fi conţinut mult mai numeroase informaţii de folclor, decît lucrările lui tipărite. Acestea din urmă au reţinut doar acea parte a materialului, căruia autorul lor reuşise să-i găsească un corespondent în folclorul latin.

Fără a se ocupa exclusiv de obiceiuri, aceasta este partea cea mai bogată în folclor a Anticilor, mai ales obiceiurile la nuntă şi înmormîntare.

Cercetările folclorice de azi nu pot să ignoreze asemenea materiale, chiar dacă ele cuprind şi unele elemente retrograde, infiltraţii mistice etc., deoarece numai prin comparare, pe baza lor, a vieţii satului nostru din trecut şi de azi vom avea reprezentarea fidelă a condiţiei rezervate ţăranului nostru de către orînduirile bazate pe exploatare şi progresul nemaivăzut pe care l-au făcut satele noastre în urma Eliberării ţării. În acelaşi timp, cercetătorul tre-

---

[13] Cîteva referiri găsim la G. Bogdan-Duică (*Eftimie Murgu*, Bucureşti, 1927, p. 42, n. şi la Ion Breazu *Folclorul revistelor „Familia" şi „Şezătoarea"*, p. V—VII).

[14] Lui Al. Bistriţeanu (cf. *Elena Sevastos (1864—1929)*, în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", VI (1957), nr. 1—2, p. 152—153) i se pare că între D. Cantemir şi marile monografii ale Elenei Sevastos şi S. Fl. Marian asupra nunţii şi înmormîntării la romîni, nu s-a mai ocupat nimeni de aceste obiceiuri.

[15] *Respundere desgurzătoare la cîrtirea cea în Halle...*, Buda, 1828.

[16] *Anticile romanilor*, Partea I—II, Buda 1832—1833.

[17] Într-un loc, el spune: „Călătorind prin Transilvania am văzut în multe sate"... etc. (*Anticile*, II, p. 211—212).

buie să lupte pentru stîrpirea practicilor dăunătoare, pentru depozitarea lor „în desagii încăpători şi primitori ai istoriei"[18].

Să ne oprim asupra obiceiurilor de nuntă consemnate în lucrările lui Bojinca. Mireasa are „îmbrăcăminte anume de nuntă gătită", care se numeşte „tulbent" (cf. tulpan). După ce a îmbrăcat „tulbentul", ea e încinsă cu un brîu de lînă, pe care trebuie „să-l dezlege bărbatul în patul nunţii"[19]. Lui S. Fl. Marian îi este cunoscut acest obicei din Chioar. El precizează însă că brîul e înodat de mai multe ori şi se crede că perechea va avea atîţia copii, cîte noduri va fi în stare să desfacă bărbatul[20].

Bojinca descrie apoi două feluri de răpire a miresei: fiind „înfrumuseţată şi cu toate toatele de nuntă gătită, se închide într-o cămară încă mai cu o muiere", apoi „se duce deverul (ducătorul miresei) către uşa aceii cămări şi, făcînd nişte tocmeli cu închisele fămei, mai pe urmă, în formă de tărie, împinge uşa, şi apoi, apucînd pe tînăra de mînă, se face că o smulge din braţele ceialalte fămei"[21]. Aceasta este, cum o numeşte Marian, *răpirea închipuită*[22]. Autorul „Anticilor" cunoştea şi o *răpire adevărată*[23]: „Ba încă de adeseori răpesc feciorii fetele şi cu deatăria, nevrînd părinţii a le da de bună voie după ei..."[24]

Mireasa e dusă de mînă de către dever, care o păzeşte atît înainte, cît şi în timpul cununiei şi după aceasta.

La întoarcerea de la cununie, în curtea casei, „aruncă boambe de grîu în patru părţi a lumei". Obiceiul — arăta Bojinca — are două semnificaţii: aşa să zboare şi să se îndepărteze toate relele de către căsătoria aceasta, cum zboară şi se îndepărtează grăunţele, şi aşa să „sporească norocirea lor [...] precum grîul semănat, foarte înmulţite fructuri aduce"[25].

După acest ritual de început urmează *stropirea cu apă*. Mai întîi e stropită mireasa, apoi ea stă „la pragul casei dinlăuntru", peste care trebuie să treacă nuntaşii, stropindu-i pe fiecare cu apă din acelaşi loc şi oferindu-le „o ştergură anume gătită"[26]. Obiceiul diferă de acela consemnat de Marian: mireasa toarnă socrilor şi naşilor apă pe mîini, ca semn de supunere şi ascultare. Probabil că stropirea cu apă are menirea de a nu îngădui duhurilor rele să intre acum în noua familie. La alte popoare, la începerea nunţii, se scaldă toţi nuntaşii, sau numai mirii, într-o baie publică[27]. Dacă la romani — continuă Bojinca — era obicei ca un băiat sau o fată să aducă apă de la un izvor curat, cu care stropea mireasa, iar apoi pruncii îi spălau picioarele,

[18] Cf. şi Ileana Vrancea, *Cu privire la unele studii despre folclorul literar*, în „Lupta de clasă", 1959, nr. 2, p. 106.

[19] *Anticile*, I, p. 207.

[20] S. Fl. Marian, *Nunta la romîni*, Bucureşti, 1890, p. 380.

[21] *Anticile*, I, p. 208—209.

[22] *Op. cit.*, p. 525—526.

[23] Cf. id., *ibid.*, p. 150, şi Petru Caraman, *Une ancienne coutume de mariage*, în „Lud slawianski", Tom II, zesuyt 1, p. 42.

[24] *Anticile*, I, p. 209. Ea e descrisă asemănător de fraţii Schott, *op. cit.*, p. 74.

[25] *Anticile*, I, p. 211.

[26] *Ibid.*, I, p. 213.

[27] Cf. *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, Berlin—Leipzig, IV, p. 172—173; a se vedea şi la S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 374.

la romîni, „spălarea picioarelor se vede ceva strămutată, că în loc de a spăla pruncii picioarele miresii, spală acum mireasa picioarele unui fecior, a naşului şi a socrilor"[28]. Nici acest obicei nu este explicat de Marian, iar Elenei Sevastos îi este necunoscut.

Întrînd în noua ei casă, mireasa nu are voie să calce pe prag. De aceea, ea e trecută de socru, sau păşeşte singură peste el. Derivînd obiceiul dintr-unul roman, Marian era de părere că mireasa nu calcă pe prag, ca să nu supere pe zeiţa Vesta, „căreia îi era pragul consacrat"[29]. Credem însă mai degrabă că avem de-a face cu urmele unui rit de iniţiere.

După jocul ce urmează mesei mari, se pregăteşte „patul nunţii", aşternînd „straiul cel de la mireasă adus". Apoi, mireasa e culcată în pat de către o femeie, dar adeseori şi de către naş[30]. Acest obicei pare să constituie vestigiile uneia din cele mai despotice datini, ale acelui „ius primae noctis"[31].

Darurile, care se aduc „nu numai prin fraţii, ci şi prin streini", se oferă a treia zi după nuntă, iar „cuscriile" se ţin la o săptămînă după ea[32].

O mare parte din materialul consemnat de Bojinca se referă la înmormîntare. „Romînii poporeni — zice el — au obicei de a pune pe cel muritor la pămînt, încă înainte de a muri, cînd acum văd că nu mai este nădejde de scăpare; încă tare păzesc ca nu cumva să moară cineva în pat" ...[33] Obiceiul nu e consemnat de Marian[34], iar Bojinca nu-l explică. Singurul cercetător la care am găsit o explicaţie este P. Sartori: aşezarea muribundului pe pămînt sau uneori pe paie ajută la intrarea lui fără întîrziere în „ţara sufletelor"[35]. Explicaţia aceasta pare cu atît mai corespunzătoare cu concepţia ţăranului nostru de atunci, cu cît aflăm, tot de la Bojinca, o altă credinţă a romînilor: dacă un cadavru nu este îngropat, sufletul lui rătăceşte ani mulţi prin locul unde i s-a mistuit trupul[36]. Muribundul este apoi aşezat cu picioarele spre uşă „adică spre plecat"[37]. Şi acest obicei este cunoscut lui Sartori, care îl ştie răspîndit şi în Transilvania[38].

Unele informaţii referitoare la înmormîntare, pe care le găsim în lucrările lui Bojinca: lumini de ceară în mîna muribundului, „strigarea la urechea mortului", spălarea, ungerea, îmbrăcarea, „îmbrăţoşarea şi sărutarea" lui, punerea unor monede în sicriu etc. sînt mai cunoscute şi nu considerăm necesar să ne oprim mai mult asupra lor[39].

---

[28] *Anticile*, I, p. 213.
[29] *Op. cit.*, p. 643.
[30] *Anticile*, I, p. 215.
[31] Cf. şi *Handwörterbuch des deutchen Aberglaubens*, III, p. 741; P. Sartori, *Sitte und Brauch*, Leipzig, 1910, p. 111; D. Zelenin, *Russische (ostslavische) Volkskunde*, Berlin, 1927, p. 309—310.
[32] *Anticile*, I, p. 211, 215.
[33] *Ibid.*, II, p. 210; cf. şi la Schott, *op. cit.*, p. 302.
[34] S. Fl. Marian, *Înmormîntarea la romîni*, Bucureşti, 1892.
[35] *Op. cit.*, p. 127.
[36] *Anticile*, II, p. 208.
[37] *Ibid.*, II, p. 212.
[38] *Op. cit.*, p. 127.
[39] Pe unele din acestea: spălarea, ungerea şi sărutarea mortului le găsim consemnate, de altfel, chiar mai devreme, la Vasile Pop (cf. Ion Muşlea, *Viaţa şi opera doctorului Vasilie Popp*, p. 131, 135 etc.).

Trebuie să arătăm însă că, mai mult decît cei dinaintea lui, Bojinca transcrie verşuri şi bocete, situîndu-se între cei dintîi care au tipărit producţii populare de acest fel[40].

Asemenea versuri — ne încredinţează el — „ştiu mai toate femeile poporenilor romîni", care aşa de bine arată „vredniciile răposatului", încît „adeseori fac pe cei de faţă să plîngă".

Cînd moare un fecior neînsurat, în faţa casei lui se pune „un brad tînăr, înalt şi frumos", împodobit „cu flori, cununi şi năfrămi în formă de steag" şi apoi înfipt la capul mormîntului. Dacă moare o fecioară, la capul ei se îngroapă un fir de iederă, care rămîne totdeauna verde[41].

E cunoscut că, în datinile romînilor, apa serveşte la alungarea spiritelor rele. Iată un asemenea rit descris de Bojinca: „Olu sau oala se obicinuieşte la romîni, care, umplută cu apă proaspătă [= neîncepută], se poartă înaintea mortului şi apoi se dă de pomană vreunui sărac împreună cu o lingură nouă"[42]. Olul e purtat uneori înaintea sicriului, alteori urcioare „noue pline cu apă" sînt atîrnate de „rudele caselor"[43]. În acest caz, ele nu îngăduie sufletului celui mort să se apropie. Dar nu pretutindeni vasul cu care se poartă apa înaintea sicriului e dat ca pomană. Într-unele localităţi el e spart la mormînt, în alte îl duc acasă şi îl sparg; în sfîrşit, sînt comune în care vasul acesta e umplut cu cenuşă şi spart după ce mortul a fost scos din casă. Acest din urmă obicei e cunoscut şi doctorului Vasile Pop. Se pare că avem de-a face cu un rit de despărţire, cum sînt şi întoarcerea laviţelor, închiderea uşilor, scoaterea cu picioarele înainte, măturarea casei etc.[44]

Doliul înmănunchiază informaţii interesante în lucrările lui Bojinca. Îndată ce moare cineva, femeile „lapădă de pe trupul său toate podoabele", rudeniile răposatului „nici joacă, nici se desfătează" în decurs de un an; femeile îşi despletesc părul, iar bărbaţii umblă „cu capul descoperit". Mai ales în Banat, femeile nu-şi spală „vestmintele din cap", „nici le lasă de pe sine căte un an şi mai mult de zile de la moartea vreunuia din familie"[45].

Cînd intră fecioarele după anul de doliu mai întîi în joc, „aştern o năframă la pămînt, pe care calcă, cînd dusă de mînă de cătră un fecior, se prinde în joc"[46]. Obiceiul e necunoscut lui Vasile Pop, iar Lambrior[47], Burada[48] şi Marian[49], care îl cunosc, nu-l explică. Se pare chiar că aceştia îl ştiu numai de la autorul *Anticilor*. Căci în bibliografia de specialitate am întîlnit o singură dată ceva asemănător: feciorilor nu le este îngăduit să joace în timpul doliului, decît dacă îşi pun „sub tălpi un gologan"[50]. Amîndouă

[40] *Anticile*, II, p. 210, 211, 215. Al doilea text apare şi la Vasile Pop (cf. Ion Muşlea, *op. cit.*, p. 132).
[41] *Anticile*, II, p. 212—213.
[42] *Anticile*, II, p. 213.
[43] Ibid., p. 211—212; v. şi la Schott, *op. cit.*, p. 297.
[44] Cf. Ion Muşlea, *op. cit.*, p. 136.
[45] *Anticile*, I, p. 81, II, p. 216.
[46] *Ibid.*, II, p. 216.
[47] Al. Lambrior, *Obiceiuri şi credinţe la romîni. Înmormîntările*, în „Convorbiri literare", IX (1875), p. 153 ş. u.
[48] T. Burada, *Datinile poporului romîn la înmormîntări*, Iaşi, 1882.
[49] *Op. cit.*, p. 412.
[50] Cf. „Ion Creangă", I (1908), p. 49.

obiceiurile trebuie să aibă aceeaşi explicaţie: dacă cineva joacă în timpul perioadei de doliu, el poate scăpa de răzbunarea mortului numai dacă jocul nu porneşte direct de pe pămîntul în care zace acesta.

Informaţii numeroase, dar şi cunoscute, dă apoi Bojinca despre pomeni.

Dacă am încercat să cuprindem aici întreg materialul de obiceiuri din lucrările lui Bojinca, aceasta se datoreşte atît valorii şi bogăţiei lui, într-o epocă în care interesul pentru folclorul romînesc abia începuse să înmugurească (1828—1833!), cît şi faptului că, prin lucrarea sa, autorul *Anticilor* a întreţinut o direcţie care va stăpîni folcloristica noastră pînă tîrziu, în a doua jumătate a veacului trecut.

Încă în prima jumătate a veacului trecut găsim numeroase însemnări despre dansul şi muzica, portul, hrana şi meseriile poporului.

Căluşarii, de pildă, fuseseră descrişi foarte timpuriu[51]. Cel care ne face cunoscut că jocul se obişnuieşte şi în Banat este autorul *Anticilor:* Căluşarii — zice el — „şi pînă astăzi se mai ţin în Ardeal şi prin Banat [...], iară cel preste ei mai mare, după a cărui rînduială joacă şi fac toate, se numeşte vătau...“ O ceată de căluşari se formează dintre cei mai buni jucători din mai multe sate învecinate. Ei joacă, la rusalii, o săptămînă întreagă[52].

Cercetătorilor coregrafi le este prea puţin cunoscut faptul că în introducerea la cea dintîi culegere de poveşti romîneşti, *Walachische Märchen,* publicată în 1845, de către fraţii Schott, se făceau referiri foarte interesante cu privire la jocul nostru popular. Romînul joacă nu numai în fiecare duminică — se arată în această lucrare —, ci şi la alegerile de judecători, în sărbătorile de primăvară etc., pe un loc potrivit din mijlocul satului. Autorii lucrării cred că romînii au şase dansuri, dintre care două, „dinnainte“[53] şi „la loc“[54], fuseseră văzute de Arthur Schott, în Banat. El mai auzise şi de alt joc, numit „bufenesc“[55], pe care — evident greşit — îl consideră din Ardeal, fiindcă îi pune numele în legătură cu un erou care şi-a dat viaţa pentru libertatea „nenorocosului său popor“[56].

Şi despre muzica populară găsim referiri destul de timpurii în Banat. Socotim demn de remarcat faptul că Bojinca reproduce, atît în *Respundere dezgurzătoare...,* cît şi în *Antici,* aprecierea deosebit de elogioasă a lui J. Tröster despre ciobanii care cîntă „în flueroniul cel de vreun cot şi jumătate

---

[51] D. Cantemir, *op. cit.,* p. 169; Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens,* Viena, 1781, p. 405—414.

[52] *Anticile,* I, p. 178—179.

[53] *Walachische Märchen,* p. 70. După informaţiile primite de la tov. Andrei Bucşan, cercetător la Institutul de etnografie şi folclor din Bucureşti, acest joc face parte din categoria „purtatelor“. Un astfel de joc poate fi găsit şi azi în comuna Porumbacul de Jos, rainoul Sibiu.

[54] *Ibid.,* p. 71. El pare să fie un „brîu bănăţean“; se mai numeşte şi „pe loc“.

[55] *Ibid.,* p. 70. Jocul trebuie să fie al oltenilor emigraţi în Banat.

[56] Schott face aluzii la crunta exploatare şi la condiţiile grele în care trăiau romînii transilvăneni pe atunci. Într-un loc, el arată că romînii — acest popor aşa de vesel şi primitor din fire — îşi construiesc casele cu ferestrele spre grădină şi „se ascund de autorităţi“, iar în altă parte dă următoarea explicaţie căsătoriilor pretimpurii: tinerii se căsătoresc chiar la 13—14 ani — zice el — pentru că, lucrînd pe un domeniu oarecare, li se plăteşte ziua întreagă, pe cîtă vreme, nefiind căsătoriţi, li s-ar plăti doar jumătate sau trei sferturi din ea.

de lung, cătă un cîntecel despre verişoarele sau drăguţele sale, care însuşi Pann ([. . .] cel ce mai întîi a aflat fluiera) cu ceilalţi Dumnezei a munţilor, cu mare desfătare ar face"[57].

Mult mai importantă este în această privinţă activitatea lui Eftimie Murgu. Înflăcăratul revoluţionar s-a avîntat în lupta pentru dovedirea originilor romînilor, aducînd, pe lîngă altele, probe din domeniul muzicii noastre populare. Răspunzînd şi el lui Sava Tököly[58], Murgu notează cinci melodii populare romîneşti alături de patru melodii sîrbeşti. Prin aceasta el nu este numai cel dintîi romîn care ne-a lăsat melodii populare în notaţie apuseană, dar şi unul în ochii căruia muzica primeşte adevărata ei importanţă. Căci aşezarea paralelă a celor nouă melodii romîneşti şi sîrbeţşi avea menirea să arate că „muzica nu dă puţină caracteristică naţiunilor. Cîntecele naţionale-comune exprimă specificul gustului naţional"[59]. Murgu urmărea să evidenţieze astfel nu numai ceea ce caracterizează muzica noastră, dar şi faptul că masele populare sînt capabile de creaţie artistică desăvîrşită. El ţinea să arate, cu ajutorul unui argument neuzitat pînă atunci, că poporului romîn din Transilvania trebuie să-i fie recunoscute drepturile politice[60].

Şi fraţii Schott remarcau, în introducerea la culegerea lor de poveşti, frumuseţea melodiilor „de tril", pe care le cîntau ciobanii romîni din Banat.

Tot în prima jumătate a veacului trecut găsim informaţii despre portul popular, care s-a bucurat de aprecierea intelectualilor progresişti cu mult înainte de importantul articol *Porturile romîneşti* al lui Bariţ, considerat de cercetători ca prima lucrare de acest fel la noi[61]. Încă în 1830, Bojinca era de părere că originea noastră poate fi dovedită şi cu ajutorul portului[62]. Cîţiva ani mai tîrziu, el descrie destul de pe larg unele elemente de port: „Aşa se vede în toate părţile întră romîni un vestmînt alb de pănură, adecă din lînă ţesut, unde cu mîneci, unde fără mîneci, şi se zice *şubă, buhai, căbăniţă, suman, ţundră* ş. a."[63] Cămaşa o poartă romînul „cu multe pături încreţurate", iar vara îşi „acaţă *săguiu* cu cureaua după gît, pe partea stîngă"[64]. Hărnicia romîncei, care „îmbracă toată casa cu mîinile sale", este de asemenea apreciată nu numai de Bojinca[65], ci şi de fraţii Schott.

Trebuie să remarcăm apoi că Bojinca face şi unele constatări cu privire la hrana ţăranului romîn, ca şi la unele meserii, mai ales la săparea fîntînilor, acest domeniu aşa de puţin cercetat al etnografiei noastre.

---

[57] *Anticile*, I, p. 84.

[58] *Wiederlegung der Abhandlung welcher unter den Titel vertont: Erweis daß die Rumänen nicht römischer Abkunft sind*, Ofen, 1830.

[59] Apud G. Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu, Bucureşti*, 1937, p. 50.

[60] Într-un articol publicat în „Tribuna", Cluj, 1957, nr. 4, p. 10, G. Merişescu şi Şt. Lakatos vorbeau despre tipărirea unei colecţii „de dansuri romîneşti" a lui Murgu, în „cel de al şaselea deceniu al veacului trecut", la Pesta. Informaţia este însă eronată, căci Murgu n-a publicat alte melodii romîneşti în afară de cele din lucrarea amintită.

[61] *Porturile romîneşti*, în „Calendariu pentru poporul romînesc" pe anul 1860, Braşov, p. 37 ş.u.

[62] Cf. „Biblioteca romînească", 1830, partea a III-a, p. 25—31.

[63] *Anticile*, I, p. 70.

[64] *Ibid.*, I, p. 82.

[65] *Ibid.*, I, p. 77, 82, 120.

În condiţiile luptei pentru drepturi politice, valoarea artistică şi socială a literaturii populare va fi descoperită abia spre sfîrşitul primei jumătăţi a veacului trecut[66]. Totuşi, primele semne ale preţuirii ei s-au ivit de timpuriu.

S-a vorbit în folcloristica noastră despre apelul la înfiinţarea celei dintîi *Societăţi pentru cultivarea limbii romîne* (1808), al cărei program prevedea culegerea „cîntărilor frumoase", proverbelor, sentinţelor, parabolelor, „care sînt atît de specific romîneşti şi de care avem mai multe decît alte naţii"[67]. Redactarea acestui program a fost atribuită de cercetători lui Constantin Diaconovici-Loga. Dar cu toate că acesta era, ca aproape toţi intelectualii romîni din vremea aceea, bun cunoscător al folclorului nostru[68], pare îndoielnică atît autenticitatea acestui document, cît şi părerea după care iniţiativa înfiinţării societăţii ar aparţine lui Constantin Diaconovici-Loga[69]. Cu atît mai mult, cu cît programul însuşi e redactat în termeni caracteristici pentru epoci mai tîrzii.

Printre cele dintîi tipărituri de poezie populară romînească se numără cîntecele de stea. După textul publicat în *Catavasierul de Rîmnic*, din 1747, cele dintîi cîntece de stea tipărite la noi le datorăm unor bănăţeni: Ioan Tincovici şi Ioan Tomici. Cel dintîi tipărea în 1815, în *Carte de cîntări* . . . [70], pe lîngă cîteva poezii originale, fără valoare, şi două-trei cîntece de stea. Cîţiva ani mai tîrziu, în 1827, Ioan Tomici, cunoscut ca om de cultură şi director de şcoli, în lucrarea *Scurte învăţături pentru creşterea şi buna purtare a tinerimei romîne*[71], ne dă alte opt cîntece de acest fel. Lucrarea lui Tomici cuprinde şi o „oraţie către ai casei" şi chiar un vicleim, probabil cel dintîi tipărit la noi[72]. Toate acestea apăreau înainte de culegerea *Versuri muzicesti* . . . [73] a lui Anton Pann, considerată cea dintîi colecţie de cîntece de stea.

În 1830, în amintita lucrare a lui Eftimie Murgu sînt publicate trei poezii a căror valoarea folclorică n-a fost recunoscută de unii cercetători. Totuşi, unul dintre ele e inspirat de motivul „cearta între copaci"[74].

Un an mai tîrziu, în 1831, într-un caiet al lui Dimitrie Ardelean, elev la preparandia din Arad, găsim dintr-odată un material folcloric bogat şi interesant. E ştiut că la începutul veacului trecut, caietele de versuri erau

---

[66] Fără să neglijăm marele interes pe care l-a purtat literaturii populare Ion Budai-Deleanu, remarcăm că pînă astăzi nu se cunoaşte vreo culegere a lui, iar *Ţiganiada*, care ar fi putut atrage şi altora atenţia asupra valorii şi frumuseţii cîntecului nostru popular, a fost publicată prea tîrziu pentru ca să aibă acest merit.

[67] Zenovie Pîclişanu, *O veche societate pentru cultivarea limbii romîne*, în „Revista istorică", VII (1921), p. 128—134.

[68] Publicînd, în 1821, *Chemare la tipărirea cărţilor romîneşti şi versuri pentru îndreptarea tinerilor*, el parafrazează cîteva proverbe, zicători şi sentinţe populare: „la o lingură de învăţătură trebuie un car de minte", „nu judeca omul după vestminte, ci după înţelepciune" etc.

[69] Cf. şi *Cîntări şi strigături romîneşti scrise de Nicolae Pauleti*, ediţie critică, cu un studiu introductiv de Ion Muşlea, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1962, p. 17, n. 61.

[70] *Carte de cîntări dumnezeeşti* . . . , Buda, 1815.

[71] *Scurte învăţături pentru creşterea şi buna purtare a tinerimei romîne*, Buda, 1827.

[72] Cf. şi P. Barbu, *Cîteva amănunte despre magii de la Răsărit şi despre cîntecele şi oraţiile de stea*, în Calendarul romînului pe anul . . . 1919, Caransebeş, 1918, p. 86 ş. u.; N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura romînească*, II, Bucureşti, 1938, p. 203.

[73] Bucureşti, 1830.

[74] Cf. şi D. Caracostea, *op. cit.*, p. 47.

o modă printre elevi. Ei copiau versuri ale unor poeţi ai vremii, cîntece lăutăreşti etc., pe care le cîntau iubitelor, le recitau la diferite ocazii etc. Între acestea se strecurau adeseori şi cîntece populare în forme apropiate de cele autentice. De altfel, cînd programele de şcoală cereau cu atîta insistenţă versuri şi cîntări bisericeşti, frumuseţea cîntecului popular nu putea trece neobservată de elevi, în majoritatea lor de provenienţă rurală.

E adevărat că aceste caiete nu pot fi considerate culegeri de folclor: elevii transcriau adeseori din memorie sau din alte caiete, cu numeroase intervenţii pe linia adaptării textelor la stările lor sufleteşti, dar scoaterea la lumină a mai multor asemenea materiale ar putea arăta ce atmosferă favorabilă se crease la noi interesului pentru folclor încă în prima jumătate a veacului trecut. S-ar dovedi astfel că la data pătrunderii influenţelor din ţările slave sau apusene, la noi exista o mişcare în favoarea folclorului, acestea nefăcînd altceva decît să-i dea avînt. De fapt se poate afirma că la noi, spre deosebire de alte popoare, în prima jumătate a veacului trecut, n-a existat nici un intelectual care să nu fi cunoscut măcar în parte viaţa spirituală a satului. Începuturile interesului pentru folclorul romînesc ar trebui puse şi în legătură cu pătrunderea şi lărgirea învăţămîntului la noi.

Dintre toate caietele de versuri cunoscute nouă pînă acum, al lui Dimitrie Ardelean este de bună seamă cel mai important. Meritul de a-l fi descoperit şi de a fi publicat cele mai frumoase cîntece cuprinse în el este al lui R. Todoran[75]. După cum reieşea din manuscrisul — astăzi, din păcate, rătăcit[76] — în 1831, Dimitrie Ardelean era „preparand în cursul al II-lea". Într-adevăr, între absolvenţii din anul 1830—1831 ai preparandiei arădane găsim un „Ardelean Demetriu, din comuna Arad, judeţul Arad"[77]. Locuia, probabil, în vreuna din actualele suburbii ale Aradului, care pe atunci erau sate cu bogate manifestări folclorice. El pare să se fi regăsit în cîntecul popular. Numai aceasta poate fi explicaţia interesului pe care i-l purta. Căci cine să-l fi îndemnat pe atunci, la Arad, să se îndrepte spre tezaurul nostru folcloric? Dacă la Blaj exista un grup de profesori care ascultau cu interes cîntecul popular, sfătuind, opt ani mai tîrziu, pe unul din elevii lor să alcătuiască acea importantă culegere de cîntece şi strigături din Roşia de Secaş — la Arad asemenea preocupări se vor ivi ceva mai tîrziu, la îndemnurile stăruitoare ale lui Bariţ şi Vasici, şi vor avea ca îndrumător pe doctorul Atanasie Şandor[78].

În afară de textele publicate acum aproape douăzeci de ani de către R. Todoran (*Toma Alimoş, Brumarul mare, Amărîtă turturea* ş. a.), caietul

[75] Romulus Todoran, *Poezii populare într-un manuscris ardelean din 1831*, în „Anuarul Arhivei de folclor", VII (1945), p. 131—139.

[76] Ni s-a păstrat totuşi o copie, aproape completă, a regretatului Ion Breazu, pe care o vom utiliza în lucrarea noastră.

[77] Cf. Teodor Botiş, *Istoria Şcoalei normale (preparandiei) şi a Institutului teologic ortodox-romîn*, Arad, 1922, p. 430.

[78] Nu e lipsit de interes să notăm că la preparandia arădană a existat totuşi o încercare de apropiere faţă de un domeniu al folclorului. Proiectînd „Ateneul romînesc" (1835) — al cărui prim număr se păstrează în manuscris (vezi ms. nr. 301 al Bibliotecii Academiei R.P.R. — Filiala Cluj) —, Al. Gavra fixa în programul acestuia şi „întîmplările împotriva superstiţiilor". E foarte probabil că dacă ar fi apărut atunci, revista s-ar fi apropiat tot mai mult de folclorul nostru, mai întîi prin combaterea superstiţiilor, iar apoi şi prin culegerile de literatură populară.

BIBLIOTECA „GHEORGHE LAZĂR" Bucureşti

lui Ardelean mai cuprindea numeroase cîntece, unele cu motive şi imagini puţin cunoscute. Ne referim în primul rînd la textul următor:

. . . . . .
Du-mă bade şi pre mine
Că şi eu îţi voi prinde bine.
. . . . . .
— Ba io, mîndro, nu te-oi duce
Că pre unde mă voi duce eu
Să ferească Dumnezeu;
Nici nu-i apă, nici nu-i iarbă,
Numai, mîndro, piatră sacă.
— Du-mă, bade, şi pre mine
Că şi eu îţi voi prinde bine,
Că este sprîncene-a mele
Vor fi două cîmpurele
Ş-o paşte murgu prin ele;
Şi astă guriţă a mea
O voi face fîntînea
Şi vom bea apă din ea.

(p. 33 v. — 34 r.)[79].

Alte poezii arată că prepărandul arădan a intervenit în măsură mai mare în texte; lipsa de talent l-a făcut însă — aşa cum arăta Romulus Todoran — să nu se îndepărteze prea mult de prototipul popular:

Ştii tu, mîndro, ce ţi-am spus
Cînd scrioare-ntîi ne-am scris,
Să porţi pană de colie
Să-mi fii dragă numai mie.
Dar tu purtaşi pană verde
Să fii dragă la cîţi te vede.[80]
. . . . . .
. . . . . (f. 32. v.)

De la noi a treia casă
Rău suspină o nevastă.
Dar suspină că-i străină
Şi mie-aproape vecină.
Fire-ai, mîndro, nu ai mai fi,
Cînd mă-nvăţaşi a iubi
La fetiţe, la neveste
Şi la mîndre jupînese
. . . . . (f .72 v.)

---

[79] Cîntecul prezintă imagini inedite faţă de variantele publicate. Cf. Teofil Frîncu, George Candrea, *Romînii din Munţii Apuseni (Moţii)*, Bucureşti, 1888, p. 94; I. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, Bucureşti, 1893, p. 129—130, 130—132; Alexandru Ţiplea, *Poezii populare din Maramureş*, Bucureşti, 1908, p. 5—6; Tache Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925, p. 4, text XI.

[80] Pentru variante, cf. I. G. Bibicescu, *op. cit.*, p. 64, text 83; Tit Bud, *op. cit.*, p. 30, text 12; Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915, p. 133, text LXXXVIII.

Într-unele cazuri, Ardelean a combinat mai multe cîntece, alcătuind din ele unul singur, ceea ce dovedeşte din nou că el n-a cules textele „pe teren", ci le-a transcris din memorie sau din alte caiete studenţeşti (f. 66).

Caietul preparandului arădan cuprinde şi o oraţie de nuntă. Înaintea lui, vorbind despre ceremoniilor moldovenilor la logodne şi nunţi, D. Cantemir rezumase şi el o oraţie[81]. Ardelean transcrie una în versuri autentice, dar, din păcate, numai fragmentar.

În sfîrşit, manuscrisul cuprinde texte mai puţin populare sau chiar nepopulare. Unele din ele vor fi fost create de Ardelean, iar altele, copiate din caietele colegilor şi prietenilor lui[82].

După un început aşa de promiţător, ne-am fi aşteptat ca Dimitrie Ardelean să fi continuat culegerea poeziei noastre populare; ca învăţător ajungea din nou într-un mediu care i-ar fi putut ţine treaz interesul pentru folclor. Dar, dacă viitorul nu ne va aduce surprize — ceea ce este foarte puţin probabil — se pare să tînărul care aprecia cîntecul popular s-a îndepărtat, cu trecerea anilor, de el, pierzîndu-se din nou în anonimat. Aceasta dovedeşte cu atît mai mult că, la D. Ardelean, apropierea de folclor era mai mult sau mai puţin întîmplătoare. Importanţa însemnărilor lui constă mai ales în aceea că atestă pentru prima oară interesante motive ale cîntecului popular romînesc, într-o formă adeseori autentică.

Literatura, tradiţiile şi legendele noastre populare au început să fie remarcate destul de timpuriu şi de către străini. Aşa de pildă, în jurnalul de călătorie din 1836 al lui János Zeyk[83] găsim o legendă despre Iovan Iorgovan, notată „de la un militar romîn din Topleţ", în apropiere de Orşova.

Zeyk n-a avut însă un informator priceput, din care cauză legenda cuprinde şi unele nepotriviri de conţinut. Dar aceasta este printre cele dintîi atestări ale ei[84].

Tot în anul 1836 începea să culeagă poveşti bănăţene alt străin: Arthur Schott. Acesta venise din Stuttgart, ca agronom al moşiei lui Bissingen à Nippenburg, la Iam, arpoape de Oraviţa, rămînînd acolo timp de 6 ani, între 1836—1841.

Asupra poveştilor l-a făcut atent mai întîi Karl Knoblauch, un farmacist stabilit şi el nu cu mult înainte la Oraviţa. În timpul şederii lui în Banat, Schott a reuşit să cunoască bine folclorul romînesc; a participat la clăci, la nedei, a întreprins numeroase călătorii prin Transilvania şi Muntenia. El a cules un mare număr de poveşti romîneşti şi le-a publicat în colaborare cu fratele său Albert, sub titlul *Walachische Märchen*, într-un volum de aproape

---

[81] *Descrierea Moldovei.* Tradusă de Gheorghe Adamescu, Editura „Cartea romînească", Bucureşti, 1942, p. 69.

[82] Aşa s-a întîmplat cu textul de sub nr. 25, o reproducere cu greşeli a *Cîntării despre începutul romanilor* de I. Teodorovici, tipărită în 1813 (cf. „Revista critică-literară", II (1894), p. 81—84); un alt text, nr. 3, *Cîntarea lui Maior* l-am găsit şi printre manuscrisele Bibliotecii Academiei R.P.R. — Filiala Cluj (cf. Nicolae Comşa, *op. cit.*, nr. 263).

[83] Manuscrisul acestuia s-a păstrat la *Biblioteca centrală universitară din Cluj*, pachetul nr. 2341, caietul 16, p. 5—6. Cf. studiul lui C. Engel şi D. Pop asupra lui Zeyk, în acest volum, p. 223—242.

[84] Inainte de Zeyk cunoaştem o singură atestare a legendei: Franz Sartori, *Naturwunden der österreischische kaiserthums*, II, Viena, 1810, ed. II, p. 156—163.

400 de pagini. Aceasta este cea dintîi culegere tipărită de poveşti romîneşti şi prima lucrare prin care folclorul romînesc se făcea cunoscut străinătăţii.

Vorbind de primii culegători de poveşti romîneşti, Al. Bistriţeanu ne-a dat acum cîţiva ani rezumatele celor 43 de piese ale culegerii Schott, ca şi numeroase indicaţii referitoare la variantele acestora[85]. Nu ne vom opri, din acest motiv, asupra lor. Am arătat mai sus care sînt obiceiurile, informaţiile despre portul, dansul şi cîntecul popular, consemnate în introducerea volumului de la 1845; într-un viitor apropiat sperăm să dăm o lucrare mai cuprinzătoare asupra fraţilor Schott şi a culegerii lor. Pînă atunci socotim însă necesar să rezumăm cele două poveşti necunoscute specialiştilor romîni, culese de Schott la o dată ulterioară publicării volumului[86] şi să ne oprim asupra capitolului al treilea al culegerii de la 1845 (Aberglaube), nerelevat de Al. Bistriţeanu.

După informaţiile pe care le avem în prezent, cele două poveşti au fost culese de Schott în cursul anilor 1844—1850, cînd el revenise în Banat. Ele au fost publicate mai întîi într-o revistă din Germania[87], din care le-a reprodus, fără să menţioneze, revista sibiană „Transsilvania".

Primul text este, de fapt, o snoavă. Într-un sat se afla odată o cîrciumăreasă foarte frumoasă. Mulţi admiratori îi propuseseră întîlniri, dar fură refuzaţi pe rînd. Doi dintre aceştia, care se lăudau pretutindeni cu bogăţia lor, se dovediră însă neînduplecaţi în stăruinţa lor. Într-o bună zi, frumoasa hangiţă promise cîte o întîlnire fiecăruia dintre ei. Dar în timp ce cu primul se înţelesese ca, în ziua şi la ora stabilită, pe cînd ea se va ascunde în marginea de jos a unei holde şi va striga „Pitpalac! Pitpalac!", el să se fi ascuns în marginea de sus a holdei, şi să răspundă „Bau-bau! Bau-bau!", pentru ca să străbată amîndoi distanţa dintre ei, în patru labe, celui de al doilea îi spune consemnul tocmai invers, făcînd să se întîlnească bogaţii curtezani, în timp ce fiecare din ei spera să întîlnească pe frumoasa cîrciumăreasă[88].

Al doilea text reprodus de „Transsilvania" e o poveste propriu-zisă. Un zmeu se hotărăşte să se ia la întrecere cu un ţigan: care din ei va fi mai tare în mîini, care va putea purta o greutate mai mare pe spate, care va putea cără mai multă apă. De fiecare dată însă, prin isteţimea lui deosebită, ţiganul îl făcea pe zmeu să se considere bătut, ba mai mult, el se alege şi cu o însemnată comoară, de care avea într-adevăr mare nevoie pentru creşterea numeroşilor săi copii[89].

---

[85] *Primii culegători de basme romîneşti (Fraţii Schott, Obert, Kunisch)*, în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", V (1956), nr. 1—2, p. 13—40.

[86] Acestea au fost publicate sub numele lui Arthur Schott, fără vreo altă menţiune, de revista germană din Sibiu, „Transsilvania" (1859, p. 6—7) şi au rămas necunoscute pînă acum. Ele n-au fost cuprinse nici în monografia aşa de bogată a lui Lazăr Şăineanu (*Basmele romîne*, Bucureşti, 1895), după cum n-au fost cunoscute lui Adolf Schullerus (*Verzeichnis der rumänischen Märchen und Märchenvarianten*, Helsinki, 1928) şi nici lui Al. Bistriţeanu *(op. cit.)*.

[87] Hausblätter von Hackländer und Hoefer", 1859, vol. I, caiet 1.

[88] N-am găsit variante ale acestei snoave. O acţiune asemănătoare are vodevilul *Rusaliile* de V. Alecsandri (cf. *Opere complete, Partea întîi, Teatru*, vol. II, Bucureşti, 1903, p. 635—673).

[89] Şăineanu cunoaşte poveşti cu acest motiv, încadrîndu-le în tipul Hercule-Păcală (cf. *op. cit.*, p. 829—830).

Am arătat că Al. Bistriţeanu nu s-a ocupat de al treilea capitol al culegerii fraţilor Schott. Acesta cuprinde mai multe legende despre fiinţe demonice şi obiceiuri. Ne oprim la cele mai interesante dintre ele.

Zmeul — explică Schott — este un spirit cu puteri miraculoase. Zburătorul este tot un zmeu[90]. El se îndrăgosteşte de fete frumoase şi poate fi văzut adeseori, în nopţi senine, intrînd pe hornurile caselor, cu iuţeala stelei căzătoare. Dacă fata se opune dragostei lui, acesta îşi scutură furios pielea de solizi. E interesant de reţinut că credinţa în zburător fusese descrisă de D. Cantemir, de Eliade Rădulescu şi C. Bolliac în acelaşi fel[91].

Dacă zmeul este uneori binevoitor, *balaurul* e conceput totdeauna ca monstru; el locuieşte în cratere vulcanice, mlaştini etc. şi se naşte din voinţa unui vrăjitor sau din blestem[92].

Vîlva e o fiinţă din lumea norilor. Întrucît ea nu vine niciodată în legătură cu oamenii, nu e nici iubită, dar nici temută de ei. Vîlvele se întîlnesc între ele cînd prieteneşte, împreunînd norii, cînd cu duşmănie, făcîndu-i să se ciocnească. Dacă ploaia vine din două părţi, se zice că se bat vîlvele[93].

Zînele sînt puternice mai ales la Rusalii, cînd umblă să facă rău. Pentru a se feri de acţiunea lor vătămătoare, bănăţeanul poartă la brîu o bucată de lemn de tei care n-a fost încă în apă şi o ramură de boz[94].

Mama pădurii („Die Waldmutter") e cunoscută în folclorul nostru ca o fiinţă vătămătoare; ea poceşte, ia mana vacilor, alungă norii cînd plouă etc.[95]. În Banat — arată Schott — aceasta apare ca o zînă bătrînă şi binevoitoare. Ea vine în ajutorul copiilor care s-au rătăcit în pădure.

Cînd scot oamenii apă din fîntînă sau dintr-un izvor, toarnă puţin din vas îndărăt, pentru ca să nu se supere *Zîna apei* (Wasserfrau). Dacă se ia apă dintr-un rîu, se ţine vasul în jos, în direcţia mersului apei, pentru ca să nu se supere stăpîna acesteia, care ar putea întoarce cursul rîului[96].

Celelalte credinţe despre fiinţe demonice sînt mai cunoscute. Ele se referă la moroi, strigoi, vampiri, pricolici ş. a.

În legătură cu zilele săptămînii, Schott arată că femeile valahe lucrează lunea şi miercurea pînă noaptea tîrziu. Atunci se adună în şezători, unde spun poveşti şi cîntă cîntece. Joile dintre paşti şi rusalii, în schimb, sînt ţinute mai sever decît duminicile. Pe unele din zilele săptămînii valahul le personifică: „maica Miercuri", „maica Vineri", maica Duminică".

Vorbind în acelaşi capitol despre obiceiuri, Schott se opreşte, între altele, la cele din ziua de Sîngiorz. Aceasta e ziua număratului oilor; dacă cineva este nevoit să şi le numere în altă zi din an, poate să o facă fără pagubă,

[90] În Banat, Oltenia şi unele regiuni din Muntenia, zburătorul e considerat tot zmeu. Cf. şi *Răspunsurile la Chestionarul Hasdeu*, vol. IV, p. 123, 162, 231/183; vol. XVI, p. 16. vol. XI, p. 251, 366/163, 386.

[91] Cf. la D. Cantemir, *op. cit.*, p. 182; Eliade Rădulescu, *Opere*, Bucureşti, 1939, p. 189; C. Bolliac, *Opere*, vol. I, Bucureşti, ESPLA, 1956, p .354—355.

[92] Cf. şi *Răspunsurile la Chestionarul Hasdeu*, vol. XVII, p. 140/85, 143, 337/51.

[93] Cf. şi Ovid Densusianu, *Graiul* ..., p. 102, text XXVIII.

[94] A se vedea Artur Gorovei, *Credinţe şi superstiţii ale poporului romîn*, Bucureşti, 1915, p. 80, nr. 924; p. 323, nr. 3745—3746, p. 283, nr. 3297.

[95] Cf. şi Tudor Pamfile, *Mitologie romînească*, I, Bucureşti, 1916, p. 232—233.

[96] Cf. şi *Id.*, *ibid.*, p. 284—287.

numai dacă le numără din zece în zece. La Sîngiorz se constituie turmele; atunci se face un colac mare în formă de inel, căruia i se dă drumul înaintea turmei. După distanţa pe care o parcurge colacul acesta, se deduce norocul sau nenorocul turmei la păşunat. Mai mulţi inşi prind apoi colacul şi trag fiecare de el; cel căruia i s-a rupt o bucată mai mare, acela va avea mai mult noroc[97]. Tot atunci se aruncă cununi de flori pe o apă curgătoare: acela va fi mai norocos, a cărui cunună va străbate o distanţă mai mare, la suprafaţa apei.

Alte obiceiuri: valahul nu trece pe dinaintea unui om care a pornit la drum, pentru ca să nu-i rupă „firul norocului"; dacă bărbaţii discută despre alegerea unui judecător sau alte chestiuni de interes general, femeile prezente n-au voie să toarcă, pentru ca discuţiile să aibă curs liber, să nu formeze un cerc, ca fusul; la margini de hotar, bănăţenii pun capete de berbeci, întoarse spre răsărit, ca să îndepărteze bolile care s-ar apropia de sat.

Tot acolo vorbeşte Schott şi despre dansurile rituale pentru rod la bucate, cînepă, vin, vite etc.

Lucrarea fraţilor Schott — apreciată de Şăineanu ca „una din cele mai bune ce posedăm"[98] — era, aşadar, mai mult decît o culegere de poveşti. Ea cuprindea şi anecdote, snoave, legende, obiceiuri, credinţe, superstiţii, devenind, pentru vremea aceea, o mică enciclopedie folclorică a romînilor. Astăzi ea poate fi considrată ca o monografie a epicii populare în proză din jurul Oraviţei.

În perioada în care Arthur Schott îşi alcătuia culegerea lui de poveşti bănăţene, interesul pentru folclorul romînesc din Banat începe să se desfăşoare într-un mod mai organizat. Pe de o parte Bariţ îndemnase de două ori, în cuvinte pline de entuziasm, la adunarea poeziei populare romîneşti[99]; apelurile lui au avut ecou imediat şi printre bănăţeni: încă în 1840, „Foaie pentru minte..." publică un cîntec popular trimis din Caransebeş, sub semnătură Z. V.[100], precum şi cîteva proverbe din Banat, fără semnătură, care par să fie întîiele proverbe romîneşti tipărite[101].

Poate că îndemnurilor lui Bariţ datorăm şi importantul manuscris al lui Ambrozie Jurma, din Bata, raionul Lipova, care, după cum ne încredinţează Aron Densuşianu[102], se compunea din peste 200 de texte folclorice şi fusese întocmit între 1848—1865. Aron Densuşianu a reprodus după acest manuscris o *Mioriţă lae*[103], dar astăzi culegerea pare să se fi pierdut.

Pe de altă parte, un rol deosebit de important în organizarea interesului pentru folclorul romînesc din Banat l-au avut Pavel Vasici, Atanasie Şandor şi I. K. Schuller. Vasici avea încă prin 1831, cînd îşi publica *Dietetica*, serioase cunoştinţe folclorice. În timp ce alţi cărturari bănăţeni din vremea aceea — ne gîndim în special la Bojinca — se străduiau să descopere în credinţe şi super-

---

[97] Obiceiul pare să-i fie cunoscut şi lui At. Marienescu. Cf. *De însemnătatea datinelor poporale pentru literatura dramatică*, în „Familia", IX (1873), p. 294.

[98] Cf. *Basmele romîne*, Bucureşti, 1895.

[99] „Foaie pentru minte..., I (1838), p. 207—208, II (1939), p. 38—39.

[100] *Ibid.*, III (1840), p. 55—56.

[101] *Ibid.*, III (1840), p. 280, 288 etc.

[102] Cf. Revista critică-literară", III (1895), p. 252.

[103] *Ibid.*, p. 252—256.

stiţii dovadă supremă a originii noastre romane, cultivîndu-le, Vasici le combate. El se ridică împotriva acelora care credeau că, fiind „lăsate din bătrîni", superstiţiile ar fi fost „vreodată adevărate", ridiculizează pe cei care „jură că au văzut pe dracul cu căciulă roşie ieşind sau sărind în apă" şi „vorbind romîneşte", pe cei care cred că există bărbaţi sau femei care ar purta pe „dracul în sine", ca şi pe aceia care cred că dacă doctorul se duce la un bolnav, acesta va muri de bună seamă[104].

Publicînd apoi, după zece ani, articolul despre *Rodime şi sterpine*[105], el aminteşte şi „fărmăcăturile" pe care le folosesc fetele de măritat, pentru ca să li se deschidă „lăcata pîntecelui", ştiind că acelea „care nu au avut prunci, le sug pe cealaltă lume şerpii"[106].

În sfîrşit, devenind redactor la „Telegraful romîn", între anii 1853—1856, Vasici face loc adeseori problemelor de floclor în coloanele ziarului din Sibiu. El însuşi scrie articole în care îndeamnă la păstrarea obiceiurilor şi la strîngerea literaturii populare. Cel care se pronunţase pentru stîrpirea superstiţiilor îndeamnă la cultivarea obiceiurilor: „Cu adevărat, popoarele nu se deosebesc unele de altele decît prin aceste semne caracteristice mai cu seamă: prin numele ce-l poartă, prin limba care o vorbesc, prin năravurile ce le au şi prin datinile şi obiceiurile care le însoţesc în tot timpul şi în tot locul. Aceste semne sînt de o însemnătate atît de mare pentru fiecare popor, încît ele îi exprimă natura, geniul şi caracterul, [...], cu o vorbă, ele îl fac să fie ceea ce este. Dezbrăcîndu-se un popor de aceste semne, înceată de a mai fi ceea ce a fost, îşi lapădă fiinţa şi se poate zice că a murit"[107]. De altfel, Vasici e bun cunoscător al obiceiurilor; vorbind despre *Serbătorile şi serbările populare*[108], pe lîngă obiceiul aducerii armindenului, al aprinderii hodaiţelor şi altele, el consemnează „procesiunea cu brazii dintre petrele lui Solomon[109], ceea ce constituie una din primele atestări ale cunoscutului obicei al junilor din Braşov[110].

Vasici a îndemnat apoi la culegerea poeziei populare. Într-un apel din 21 noembrie 1853, el cere tineretului, preoţilor şi învăţătorilor să „nu pregete ostenelile", adunînd „cîntece, colinde şi orice, ce se ţine de ele"[111]. Trebuie să menţionăm că entuziasmul lui Vasici, ca şi al lui Şandor pentru culegeri folclorice a fost stimulat în mare măsură şi de culegerile lui Alecsandri, apărute în 1852—53, care s-au bucurat de aprecieri foarte favorabile în Ardeal şi din care foile braşovene au reprodus în mai multe rînduri[112].

Ca şi Bariţ, Vasici n-a fost un culegător de folclor, ci un îndrumător. În aprecierea culegerilor dovedeşte însă foarte mult bun simţ. Iată ce scria el lui Atanasie Şandor, în 1859, imediat după apariţia *Baladelor* lui Marienescu, în legătură cu care ardelenii nădăjduiseră un succes tot atît de mare ca al lui Alecsandri: „Baladele D. Marienescu nu au secerat aceea plăcere, care se

[104] *Dietetica,* Pesta, 1831, p. 77.
[105] „Foaie pentru minte...", III (1841), p. 52—56.
[106] *Ibid.*, p. 54.
[107] „Telegraful romîn", I (1853), p. 2.
[108] *Ibid.*, p. 113—114, 117—118, 121—122.
[109] *Ibid.*, p. 121.
[110] Cf. şi Ioan Muşlea, *Obiceiul junilor braşoveni,* Cluj, 1931, p. 240.
[111] „Telegraful romîn", I (1853), p. 366.
[112] Cf. Ion Breazu, *Folclorul revistelor „Familia" şi „Şezătoarea"*, p. 43 şi passim.

putea aştepta, a fost păcat să schimbe cele ce sînt ale poporului; poporul nu zice brav, nu zice animă, anel, regişor ş. a. Apoi sînt şi puţine şi preste măsură scumpe. Trebuia să mai aştepte ca să se mai strîngă după unde sînt, multe sînt scrise cum a plăcut trimiţitoriului, iar nu cum sînt originale"[113]. Caracterizarea e cuprinzătoare şi corespunde pe deplin principiilor ştiinţifice de azi.

Într-unul din apelurile sale la culegeri folclorice din 1853, Vasici se plîngea că îndemnurile lui precedente nu avuseseră nici un rezultat; el precizează apoi: doar „unicul amic de la Arad ne scrie că acolo sînt adunate unele din aceste cîntece şi le aşteptăm cu nerăbdare"[114]. „Amicul" acesta nu putea fi altul decît doctorul Atanasie Şandor, care culegea în acea perioadă — se pare, tot la îndemnurile redactorului de la Sibiu — cu elevii lui de la preparandia arădană. Preocupările lui în acest domeniu pot fi descifrate mai ales din corespondenţă. „Cîntecele pune-le pe poştă" — îi spunea Vasici într-o scrisoare din 3 ianuarie 1854[115], ceea ce înseamnă că Şandor începuse să culeagă foarte curînd după publicarea celor două volumaşe ale lui Alecsadri.

Că acesta culegea poezie populară romînească se poate vedea şi din schimbul de scrisori dintre el şi folcloristul sas I. K. Schuller[116]. Una dintre acestea, rămasă inedită[117], arată că Schuller primea de la Arad cîntece populare pentru traducerile sale.

---

[113] Biblioteca Academiei R.P.R., ms. nr. 1015, p. 308.

[114] „Telegraful romîn", I (1853), p. 366.

[115] Biblioteca Academiei R.P.R., ms. nr. 1015, p. 236.

[116] Cf. Bogdan-Duică, *Încă un folclorist saxo-romîn*, în „Anuarul Arhivei de folclor", II (1933), p. 217—220.

[117] Lui G. Bogdan-Duică i-a scăpat tocmai prima scrisoare a lui Atanasie Sandor către I. K. Schuller pe care o reproducem, pentru întregirea problemei, după Schuller'sche Sammlung nr. 32, 3. Bündel, p. 697 (la Muzeul Brukenthal Sibiu); ciorna acestei scrisori se găseşte şi la Biblioteca Academiei R.P.R., ms. 1015:

Arad den 23 ten April 1855

„Wohlgeborener Herr!

Ihr vielgeschätztes unter Kreuzband „Aus der Walachei" mir zugesendetes Werkchen, so wie Ihr vom 1ten d. mich erfreulich überraschendes Schreiben habe mit vielem Vergnügen gelesen um so mehr als ich aus beiden bemerke, wie Euer Wohlgeboren mittelst Sammlung vom romänischen Volksliedern etc. die Aufmerksamkeit der deutschen Gelehrten auf die rom. Volkspoesie zu lenken sich zur Aufgabe gemacht haben.

Es freut mich, wenn E. Wohlgeboren auch meine dem vielgeehrten H. M. Dor Paul v. Vasia [Vasici], zugesandten rom. Volkslieder zu Ihrem Zwecke gebrauchen können; ich glaube aber durch selbe viel zu wenig zu Ihrer Absicht beigetragen zu haben, als dass von E. Wohlgeboren auch mein Name in der Zahl derjenigen würdigen Männer, die zur Sammlung für die Herausgabe Ihrer Blumenlese freudenvoll ihre Unterstützung gaben, aufgezeichnet erscheine. Uebrigens werde ich mir auch ferne hin die Mühe geben, solche — wenn sie noch erwünscht werden — zur Unterstützung Ihres Zweckes zu sammeln.

Dergleichen Volkslieder aus der rom. Sprache in die deutsche metrisch zu übersetzen setzt immer vor eine genaue und gründliche Kenntniss der romanischen Sprache, was aus E. Wohlgeboren schwierigen Unternehmen mit Freude beurtheilen kann, und was auch eine grosse Seltenheit ist.

Dieses unternehmen bleibt und ist ein dauerndes Denkmahl bei der rom. Nation zur Verehrung Ihres in der deutschen und rom. literarischen Welt wohl bekannten Namens.

Genehmigen E. Wohlgeboren für Ihr diesfällige Unternehmen von meiner Seite dieses schwache Dankzeichen entgegenzunehmen, so wie die bleibende Versicherung meiner aufrichtigen Hochachtung, mit welcher ich zu geharren die Ehre habe Euer Wohlgeboren ergebenster Diener M. Dor Athanasius Sandor Prof. der Arader rom. Präparandie".

Lui Atanasie Şandor îi trimiteau culegeri elevii lui şi alţi cărturari: expediindu-i notele unor melodii de cîntece şi jocuri romîneşti, un oarecare V. Pop îi scria, la 9 octombrie 1854, din Becicherec: „eu le-am compus precum le-am auzit în feliurite locuri de vreo cîteva ori"; de asemenea, el se angaja să-i mai trimită: „de voi da încă pre aicea cumva de arii romîneşti, despre care voi putea cugeta că nu le aveţi Dvoastră pre acolo, bucuros le voi trimite"[118].

Cunoscîndu-i preocupările, conducerea „Societăţii de leptură" din Oradea îi cere pentru *Almanahul* său „au propriele opuri beletristice", „au ale altora" adunate prin stăruinţa lui, „au mai însemnate *poesie populare* [s. n.] pentru înavuţirea literaturei"[119].

Aşadar, Atanasie Şandor a avut un rol important în organizarea culegerilor de folclor bănăţean, mai ales prin activitatea pe care o iniţiase cu elevii lui de la preparandia arădană. Corespondenţa lui cu Vasici şi Schuller ne arată că el trimitea acestora poezii populare. Nu trebuie să pierdem apoi din vedere că primul almanah al elevilor din Arad, *Muguri*, apărut în 1859, a fost alcătuit cu sfatul lui Şandor; publicaţia cuprinde încercări literare la baza cărora se află adeseori folclorul, iar în cuprinsul ei sînt explicaţi şi definiţi — firește, extrem de vag — termenii de „baladă" şi „doină". Tot elevii lui Şandor trimit lui Marienescu, cam în acelaşi timp, doinele şi horele pentru culegerile acestuia[120]. În sfîrşit, e deosebit de important să subliniem că cei dintîi folclorişti bănăţeni de seamă: Atanasie Marienescu, nepotul lui Şandor, care şi-a publicat culegerea de *Balade* în 1859, şi Mircea Stănescu autorul primei colecţii de poveşti romîneşti, publicată în limba romînă, în 1860, sub titlul *Prosa poporală*, s-au format tot în preajma profesorului de la preparandia din Arad.

Ajungînd însă cu discuţia la opera acestor doi folclorişti, a căror activitate merită studii speciale, considerăm că aici se încheie perioada *începuturilor* interesului pentru folclorul romînesc în Banat, atît de prelungite în această provincie.

Evidenţiind factorii cei mai importanţi care i-au făcut pe romînii bănăţeni să se apropie de patrimoniul popular în această perioadă, primul loc trebuie să-l acordăm condiţiilor sociale, economiec şi politice în care se găsea Transilvania de atunci. Dubla exploatare la care erau supuşi romînii, cea socială şi cea naţională, i-a făcut să lupte — în perioada curentului general european de constituire a statelor naţionale, de relevare a ceea ce caracterizează un popor — pentru obţinerea unor drepturi politice egale, atît prin dovedirea originilor noastre, cît şi prin luminare.

S-ar putea pune, în al doilea rînd, problema unei influenţe a lui Herder. Într-adevăr, ideea că folclorul constituie arhiva nescrisă a popoarelor, păstrînd numeroase urme ale istoriei, o găsim la învăţatul german, a cărui concepţie a fost larg cunoscută în ţările Europei. E probabil ca aceasta să fi constituit un sprijin şi în activitatea romînilor în domeniul folclorului: după cum s-a văzut, ei folosesc folclorul ca argument istoric.

---

[118] Biblioteca Academiei R.P.R., ms. 1015, p. 122—123.
[119] Biblioteca Academiei R.P.R., ms. 1016, p. 236.
[120] Cf. Ion Breazu, *Folclorul revistelor „Familia" şi „Şezătoarea"*, p. XXIII.

În sfîrşit, dacă n-am amintit pînă acum nimic despre posibilitatea unei influenţe sîrbeşti, aceasta ar putea părea unora ciudat. Căci, după cum se ştie, folclorul sîrbesc se afla încă pe la 1800 în atenţia unor învăţaţi ca Lukian Mušnicki, iar apoi, în a lui Vuk Karagici, a cărui faimă a depăşit cu mult graniţele ţării sale. Ar fi fost de aşteptat ca influenţa lui să se fi resimţit şi în Banatul vecin. Dar cu toate că aici se găsesc numeroşi romîni care cunoşteau limba cărţilor lui Karagici şi că existau cîteva sate cu populaţie de limbă sîrbă pe care acesta le-a vizitat de mai multe ori[121], cărţile i s-au vîndut extrem de greu[122]. Ele n-au avut, prin urmare, în această perioadă, ecou printre romîni. Această părere e susţinută şi de faptul că deşi Karagici culegea literatură populară, la romînii din Banat, domeniul care interesa înainte de toate continua să rămînă pînă pe la mijlocul veacului trecut (cu unele prelungiri chiar mai tîrzii, la Marienescu şi Mangiuca) — obiceiurile. De altfel, numele lui Vuk Karagici începe să fie rostit la romîni abia în al patrulea deceniu al secolului al XIX-lea[123], iar primele semne ale unei influenţe sîrbeşti asupra folcloristicii noastre încep să apară abia în deceniile următoare, dar asupra acestei probleme sperăm să revenim în curînd.

După cum am mai arătat, o influenţă cu totul remarcabilă au avut-o asupra folcloriştilor bănăţeni, în deceniul al VI-lea al veacului trecut şi chiar mai tîrziu, culegerile lui V. Alecsandri. Credem că din exemplul acestuia descinde atît munca pasionată a numeroşilor folclorişti bănăţeni dinainte de 1900, cît şi meşteşugul „îndreptării", al „coregerii" cîntecelor populare, care a avut consecinţe dăunătoare în folcloristica transilvăneană în general[124].

[121] Cf. Ljub. Stojanović, *Život i rad Vuka Stef. Karadžića*, Belgrad, 1924, p. 757—758.

[122] La Arad, de pildă, s-au vîndut abia 6 bucăţi; din Sînandrei i-au fost restituite toate cărţile, iar din alte părţi e înştiinţat că lucrarea se vinde foarte slab (cf. Ljub. Stojanović, *op. cit.*, p. 251, 530—533).

[123] Caracostea (*op. cit.*, p. 47—48) greşeşte cînd afirmă că numele lui Karagici a fost citat la romîni pentru întîia oară în anul 1843, deoarece îl găsim încă în 1837, la Kogălniceanu, în *Romänische oder walachische Sprache und Literatur*, Berlin, 1837, p. 18—19.

[124] Ion Breazu, *Folclorul revistelor...*, p. VIII—IX şi passim.

CULEGEREA DE BASME ROMÎNEŞTI A LUI ZEYK JÁNOS

DE

ENGEL KÁROLY şi DUMITRU POP

Cercetările de pînă acum au stabilit că începutul acţiunii de culegere a prozei populare romîneşti datează de pe la mijlocul veacului trecut[1]. Aşa cum vom vedea ceva mai departe, data aceasta trebuie corectată, şi probabil că noi cercetări îi vor aduce ulterior şi alte corectări. Este mai presus de orice îndoială că imensitatea de documente manuscrise răvăşite prin biblioteci şi arhive cuprinde, printre altele, şi foarte numeroase informaţii de natură să lumineze diferite aspecte ale istoriei folclorului şi folcloristicii noastre. Ceea ce se impune să arătăm este că adeseori însemnările cu privire la creaţia populară romînească au fost făcute în cercurile unor cărturari de altă limbă: saşi, maghiari, sau de diferiţi călători străini prin Ţările Romîne. Fenomenul acesta — de proporţii mai mari decît s-ar părea la prima vedere — nu ne apare de loc surprinzător, dacă ţinem seama de bogăţia şi de ineditul creaţiei folclorice romîneşti şi în general de nota specifică pe care o aduce viguroasa populaţie romînească, majoritară, în peisajul demografic şi etnografic al Transilvaniei, iar pe plan mai larg în întreg spaţiul carpato-dunărean.

Interesul pe care cărturarii saşi şi maghiari îl manifestă adesea faţă de romînii din Transilvania nu este desigur străin nici de ideile înaintate ce se difuzau în Europa începînd cu „epoca luminilor". Ideile umanitare pe care ei le îmbrăţişau curioşi nu se puteau împăca cu starea deplorabilă în care vieţuiau iobagii romîni pe moşiile nobiliare. În prima jumătate a secolului al XIX-lea întîlnim astfel numeroase gesturi şi atitudini care vădesc apariţia unei noi mentalităţi, înaintate. Unele dintre ele vizează direct domeniile folcloristicii şi etnografiei. Nu este astfel lipsit de semnificaţie faptul că scriitorul maghiar Jósika Miklós reproduce în nuvela sa *Bájvirág (Floarea ferme-*

[1] Arthur şi Albert Schott, L. A. Staufe, R. O. Valdburg, Franz Obert; vezi amănunte în Al. Bistriţeanu, *Primii culegători de basme romîneşti (Fraţii Schott, Obert, Kunisch)*, în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", V (1956), nr. 1—2.

cătoare)[2], apărută în 1837, unul din basmele pe care le auzise în copilărie de la iobagii [romîni] de pe moşia părintească din Mihalţ (lîngă Blaj). Semnificativ este interesul pe care scriitorul maghiar de limbă germană Majláth János îl manifestă faţă de o tînără şi talentată povestitoare romîncă, Gilli. În amintirea ei el publică portretul unei romînce tinere (executat în anul 1838 de Barabás Miklós, în timpul şederii sale la Cluj)[3], ca ilustraţie la o povestire din almanahul său *Iris*, apărut la Pesta în 1842, însoţindu-l totodată de un comentariu foarte sugestiv, din care citäm: „Pe cînd eram mai tînär i-am urmărit pe aceşti povestitori, învăţînd de la ei, ca să devin asemenea lor. Astfel am ajuns într-o casă în care locuia o fetiţă romîncă pe care simplu o chema chiar Gilli. Fata nu era atît de frumoasă, cît drăguţă şi veselă. S-o descriu aşa cum apare acum portretul ei în sufletul meu? De statură mijlocie, zveltă şi fină, era distinsă ca o rază însufleţită de lună. Părul de culoare închisă cădea nearanjat înconjurînd faţa-i palidă şi cine privea în ochii ei de migdale înţelegea că pot exista şi stele de culoare castanie. Gura era un soi de trandafir încă nedescoperit de botanişti. Ca o floare înflorită între boboci de trandafiri stătea în mijlocul copiilor frumoşi din curte şi povestea despre minunatul rege Decebal care şi-a îngropat comoara într-un rîu unde, pentru a nu mai putea fi ridicată, e păzită de espadoni, şi de un crin din care strălucesc doi ochi aurii, atît de frumoşi cum nu se mai pot vedea, ochi de care se îndrăgosteşte prinţul şi porneşte în lumea largă pentru a mîntui prinţesa, căci crinul este de fapt o prinţesă vrăjită. Şi pe urmă povestea despre zîna Boboc o poveste minunată şi multe alte fapte asemănătoare, miraculoase, fermecătoare şi adevărate. Sper că una dintre acestea o voi povesti-o cititorilor şi cititoarelor anul viitor. De multe ori i-am ascultat glasul, căci se băga sub pielea omului ca sunetul fluierului în amurg“ (p. 414—416). Scriitorul, încîntat de talentul şi frumuseţea tinerei povestitoare, îi închină un sonet[4], iar după doi ani publică, în acelaşi almanah, unul dintre basmele auzite de la dînsa (basmul despre fiul de împărat şi fata cu ochii de aur). Cu prilejul acesta Majláth adaugă încă un amănunt despre povestitoarea sa: Gilli obişnuia să povestească sub un tei bătrîn, cu privirea aţintită

[2] Publicată în almanahul *Emleny*, 1837; vezi şi mărturisirile din Emlékirat *(Amintiri)*, I, 1864, p. 156.

[3] Vezi A. Veress, *Pictorul Barabás şi romînii*, Academia Romînă, Memoriile Secţiunii Literare, seria III, tom. IV, mem. 8, Bucureşti, 1930, p. 10—11; Barabás mai executase trei desene reprezentînd tipuri de romîni, ceea ce este în măsură să pună în evidenţă interesul manifestat faţă de aceştia.

[4] Iată-l în traducere romînească:

Copiii curioşi, lacomi priveau
spre faţa ei, parcă din ochi
— care trezeau vie încîntare —
cu adevărat cuvintele-i sugeau
Şi fapte bune ale zînelor,

Ea povestea despre strigoi,
Comori 'ngropate şi ascunse
Victorii'n lupte aprige cu zmei

Şi-n cercul lor de trandafiri
se scurge vorba ei ca un izvor
prin flori şi iarbă lin şi viu.

în norii aurii ai amurgului. În acelaşi an, basmul repovestit de Majláth apare şi în coloanele revistei „Honderű"[5].

Un ultim exemplu pe care îl mai amintim aci, din acelaşi domeniu al prozei populare, este al scriitorului sas Josef Marlin[6], care, în notele sale de drum *Wanderungen im westliche Siebenbürgen*[7] — însemnări pierdute din vedere de G. Bogdan-Duică şi asupra cărora vom reveni într-un articol special — prezintă şi el portretul unui bun povestitor romîn.

Cum vedem, mărturiile de natura celor semnalate, pe lîngă faptul că ajută la mai buna definire a climatului cultural al anumitor epoci, sînt importante pentru limpezirea unor probleme de domeniul istoriei folclorului; totodată ele aruncă unele lumini noi asupra raporturilor noastre culturale cu minorităţile naţionale conlocuitoare.

Deosebit de valoroasă este din aceste puncte de vedere contribuţia scriitorului maghiar Zeyk János. Evacuat de istoriografia literară maghiară în subsolul tratatelor de specialitate, Zeyk rămîne totuşi sub unele raporturi una dintre figurile interesante ale epocii sale. Dacă rîvna lui nu a fost în măsură să facă din el un poet sau un dramaturg virtuos, contactul său cu ţărănimea ardeleană a fost de natură să-i inoculeze anumite idei democratice, progresiste. Una din acestea ne interesează în mod deosebit: simpatia permanentă manifestată pentru romîni. Ea constituie chiar punctul de plecare al unei activităţi care îi asigură un loc binemeritat în istoria folcloristicii noastre.

Zeyk János s-a născut — cum mărturiseşte el însuşi în însemnările sale autobiografice[8] — la 26 iunie 1786, în satul Cuci din apropierea Luduşului, din părinţi nobili. Trăindu-şi cea mai mare parte a vieţii într-o regiune cu populaţie preponderent romînească, a cunoscut de tînăr, poate din copilărie, limba romînă. El a putut gusta astfel cu adevărat savoarea literaturii noastre populare. Ştim din propriile-i mărturisiri că a manifestat din copilărie un deosebit interes pentru literatură şi că una din întîile cărţi pe care le-a citit a fost o *Esopie* în limba maghiară, deci o carte „populară".

După ce îşi face studiile la Cluj, Turda şi Aiud, şi după un scurt stagiu la Tabula regească din Tîrgu Mureş, Zeyk se stabileşte în satul natal, unde, printre treburile gospodăreşti legate de moşia sa, se ocupă cu literatura. Cu siguranţă că folclorul îi va fi reţinut acum în mod special atenţia. În interesantele însemnări autobiografice rămase de la el, Zeyk vorbeşte despre culesul viilor la Cuci şi evocă cu căldură figura paznicului viei sale, un minunat povestitor romîn. Momentul i-a inspirat scriitorului şi o idilă, al cărei text se găseşte în aceleaşi însemnări (fila 21). O redăm în traducere, în proză: „După terminarea lucrului, pînă să ne prindă somnul, ne aşezam pe lîngă focul ce troznea şi ascultam din basmele cu zîne ale bunului povestitor, minciunile [fanteziile] care curgeau frumos din gura romînului".

În legătură cu o călătorie ce o face în Munţii Apuseni prezintă pe un bătrîn cioban romîn care îi vorbeşte despre răscoala lui Horia. În 1815 Zeyk

[5] Partea I, p. 611—619 şi 632—639.

[6] Vezi şi Gh. Bogdan-Duică, *Folcloristul saxo-romîn J. Marlin*, în „Convorbiri literare", 64 (1931), p. 208—212.

[7] „Österreichische Blätter für Literatur, Kunst, Geschichte, Geografie, Statistik und Naturkunde", 1847, nr. 157, din 2 iulie.

[8] Manuscris nr. 92 de la Biblioteca centrală universitară din Cluj.

călătorește la Viena. Autobiografia sa se sfîrșește cu aceasta. Se știe însă că în continuare viața sa devine din ce în ce mai agitată din cauza numeroaselor certuri familiale. Totuși, între anii 1835—1845 Zeyk desfășoară o vie activitate publicistică și literară. Între altele, el scrie numeroase drame, cele mai multe istorice, inspirate îndeosebi de episoadele de luptă împotriva tiraniei din trecutul Transilvaniei. O mențiune specială merită drama *Décébál utolsó dák király vagy Kolosváratt A' Hidkapu' legfontosabb órája (Decebal ultimul rege dac sau ceasul cel mai important al Porții Podului din Cluj)*, care tratează, cum se vede din titlu, un subiect istoric românesc. Autorul face aici elogiul luptei eroice pentru libertate a bravului rege dac[9].

Către sfîrșitul vieții, în anul 1855, Zeyk traduce în limba maghiară două dintre poeziile lui Ienăchiță Văcărescu: *La privighetoare* și *Ceasornicul îndreptat*[10]. Prin aceasta el se înscrie în istoria literaturii ca întîiul traducător în ungurește al poeziei culte românești.

În legătură cu interesul și simpatia lui Zeyk pentru români merită să mai fie amintit faptul că într-o vreme în care reprezentanții culturii oficiale maghiare se străduiau să nege orice idee prin care românii ardeleni își justificau tendințele de libertate națională, el se face apărătorul romanității poporului nostru[11].

Mai important este însă pentru ceea ce urmărim în cercetarea de față interesul scriitorului maghiar pentru folclorul românesc. Orientîndu-ne investigațiile exclusiv în direcția aceasta, ne vom opri mai întîi la manuscrisul 3102, aflat la Biblioteca centrală universitară din Cluj. E un codice miscelaneu care cuprinde, alături de alte materiale, o „colecție de cîntece din tinerețe". Cel de al 40-lea cîntec din această colecție este o baladă populară românească, *Brumărelul*, baladă pe care o transcriem în întregime:

În cel verde grădiniță
Șede albă coconiță
pe vatră de calamir,
sub umbră de trandafir
Și el șede supărată
Cucu verde împalite
[= cu cunună verde împletită?]
Ochi[i] i-s ca zafiru,
Buzele ca rubinu

A hai lelie coconiță
Spune mie cu credință
Fată eșt[i] o nevastă ești[?]
Nice fată, nice nevastă,
Io-s flo[a]re frumos pa mare
Cine vede minten mo[a]re
De ești tu floare de mare
Io-s pa ala brumă mare

[9] Vezi amănunte în legătură cu această piesă în Engel Carol, *Romani și daci în literatura ardelenească din prima parte a secolului al XIX-lea* (manuscris).

[10] Manuscrisul nr. 347, Biblioteca centrală universitară din Cluj, vol. I, p. 286—288.

[11] Vezi manuscrisul nr. 3035, Biblioteca centrală universitară din Cluj; textul este publicat în „Nemzeti Társalkodó", I (1830), p. 396—398; 401—403.

După informaţiile ce le avem pînă în clipa de faţă, *Brumărelul* este cîntecul romînesc care a circulat cel mai mult la maghiari în acea epocă[12]. E o baladă despre care s-a spus — pe bună dreptate, credem — că îşi are originea în Muntenia. De aici ea ar fi trecut la romînii din Transilvania şi, prin aceştia, la maghiari[13]. Varianta lui Zeyk este fragmentară, iar ca realizare artistică nu se situează între cele mai valoroase. Nu avem nici o indicaţie sigură cu privire la provenienţa ei teritorială. Se poate spune totuşi că dintre variantele pe care le cunoaştem este cea mai apropiată de varianta în limba maghiară din manuscrisul *Gaal Miklós Holmija*[14], în legătură cu care se poate face presupunerea că provine din jurul Aiudului.

Într-un alt codice miscelaneu al lui Zeyk, păstrat la Biblioteca centrală universitară din Cluj, sub cota 2341/16, se găseşte un fragment din lucrarea *Utazási töredék (Jurnal de călătorie)*. Avem de-a face propriu-zis cu o completare la jurnalul de călătorie în Banat, publicat în revista „Nemzeti Társalkodó" (Cluj, 1836, semestrul II) şi ne interesează pentru motivul că aduce în corpul său şi un material folcloric romînesc. E vorba de o legendă despre Iovan Iorgovan auzită de la un „grănicer" din comuna Topleţ, raionul Orşova, — legendă pe care Zeyk o povesteşte în amănunt. Iată, în rezumat conţinutul ei. Mai demult, pe acele locuri trăia un balaur care făcea multe pagube. Cum mergea o dată călare pe înălţimea munţilor, Iovan Iorgovan vede balaurul pe malul Cernei. Se năpusteşte călare asupra lui, dar dihania îi scapă. Încearcă zadarnic şi cîinii săi să prindă balaurul, pentru că acesta se ascunde în hrubele stîncilor. Balaurul moare mai tîrziu, şi din pulberea lui se naşte musca columbacă — moartea vitelor. Zeyk notează că i s-a arătat pe pietrele stîncii lui Iorgovan urmele potcoavei calului său, urmele unghiilor cîinilor, hrubele stîncii (pe care le numeşte „jucării ale naturii") în care s-a ascuns balaurul etc. E cum vedem o localizare folclorică a legendei Sfîntului

---

[12] Iată cele cîteva variante pe care le cunoaştem: *Világi énekek Mellyek sok meg illetődött érzékeny szivek szerzeményei közzül egybe Szedegettettek 1798 Esztendőben (Cîntece lumeşti, care au fost strînse la un loc din compoziţiile multor inimi simţitoare emoţionate, în anul 1798)*, o colecţie ce se găseşte la fostul Muzeu ardelean din Cluj, sub cota 625; textul a fost reprodus de O. Ghibu, *op. cit.*, p. 28—29 şi reprezintă varianta maghiară cea mai completă; textul acesta se găseşte şi în *Codicele Vajasdi* de la Biblioteca Academiei R.P.R. — Filiala Cluj, Anexa III, ms. nr. 197; scriitorul Kazinczy Ferenc a cules şi el în anul 1816 o variantă din fostul comitat Alba de jos şi a publicat-o în *Erdélyi levelek* (Scrisori din Ardeal), în „Felső Magyarország Minerva", VII (1831), vol. III, p. 605. După varianta lui Kazinczy s-a făcut o copie ce se găseşte la Biblioteca Universităţii din Praga (vezi Klaniczay Tibor, *Magyar nyelvű verses kéziratok Csehszlovákia Könyvtáraiban és levéltáraiban (Manuscrise cu versuri maghiare în bibliotecile şi arhivele din Cehoslovacia)*, în „MTA. Nyelv- és irodalomtudományi Osztályának Közleményei", VII (1955), nr. 3—4, p. 434. Se cunosc, în sfîrşit, unele variante maghiare surprinse în circulaţie orală (în jurul Aiudului, în secuime şi chiar în pusta maghiară).

[13] O. Ghibu, *Contribuţii la istoria poeziei noastre populare şi culte*, Academia Romînă, Memoriile Secţiunii Literare, Seria III, tom. VII, mem. 1, Bucureşt, 1934, p. 14.

[14] Biblioteca Academiei Maghiare de Ştiinţe din Budapesta, ms. 10016; e o copie făcută în anul 1810 după un original mai vechi, provenit — cum rezultă din analiza internă a textului — din jurul Aiudului.

Gheorghe[15]. În continuare, Zeyk reproduce o legendă bănăţeană, în aceasta explicîndu-se modul cum s-a ajuns ca rîul Cerna să se verse în Dunăre.

Alta este însă lucrarea care îl consacră pe Zeyk în istoria folcloristicii. E o culegere de basme, romîne şi maghiare, întitulată sugestiv *Tündérregék (Poveşti cu zîne)*. Culegerea se păstrează tot la Biblioteca centrală universitară din Cluj — fondul manuscriselor, cota 345. E un manuscris în 4° (20, 50/24, 50), cuprinzînd 246 pagini, numerotate de autor cu mîna. Scris citeţ, pe hîrtie albă-verzuie, manuscrisul este cartonat cu cotor pe pînză. Atît foaia de titlul cît şi tabla de materii au fost scrise de Zeyk. Nu există nici o însemnare privitoare la data cînd a fost redactat textul şi nici altfel de însemnări.

Manuscrisul acesta cuprinde 12 basme în limba maghiară. Şase dintre ele sînt însă romîneşti — lucru mărturisit chiar de autor. Acestea sînt şi cele mai importante deoarece nu s-au îndepărtat atît de mult de modelul lor popular. Cele maghiare sînt fie plăsmuiri proprii, fie prelucrări, atît de consistente încît şi-au pierdut aproape cu totul atmosfera caracteristică genului.

Basmele lui Zeyk sînt însoţite de o prefaţă plină de interes. Ea ne dezvăluie cîteva aspecte esenţiale în legătură cu geneza culegerii, cu laboratorul de lucru al scriitorului, sensul acţiunii lui ş.a.m.d. Aflăm astfel că basmele au fost „înjghebate în unele seri de iarnă, la cererea familiei"; că le-a adunat laolaltă „pentru distracţia mea şi a altora, pentru a alunga cu aceste picături feerice plictiseala şi necazurile...". Ultimele cuvinte sugerează parcă ceva din atmosfera în care s-au născut şi creaţiile poeţilor Văcăreşti, atmosfera unei clase aflate în amurgul ei. Dincolo de aceasta, se impun a fi reţinute două precizări: că nobilimea (faptul nu constituie propriu-zis o noutate) era şi ea consumatoare de folclor şi că una dintre raţiunile esenţiale ale povestitorului, şi ale basmelor în ultimă analiză, este distractivul, în sens mai larg recrearea, uitarea necazurilor cotidiene etc.

În aceeaşi prefaţă, Zeyk notează că basmele acestea, care au răsunat altă dată atît în „palatele împărăteşti ale Halimalei", cît şi între „pereţii bordeielor sărăcăcioase", sînt capabile să aline „truda sumbră a vieţii chiar şi pînă în zilele noastre, îngînîndu-se dulce în atmosfera aurie a ţării visurilor". Observaţia este pătrunzătoare şi în legătură cu aceasta e cazul să amintim că asemenea observaţii se mai întîlnesc, sporadic e drept, în trecutul nostru cultural. De pildă, în predoslovia *Catavasierului* tipărit la Buzău în anul 1768 este admirabil schiţată funcţia cîntecului în general, inclusiv cea legată de muncă: „...precum la copiii cei mici plîngători cu cîntecile îi adorm; femeile ţesătoare, călătorii pe drumuri, corăbierii pe ape, cei ce se dezmierdează în lume, de viersuri nu se pot îndestula; lenevia o depărtează, pe somn îl deşteaptă, firea o deschide"[16].

Cu privire la sursa basmelor, Zeyk afirmă că ele sînt „în parte plăsmuirile fanteziei mele..., iar în parte rezultatul învăţăturilor primite mai ales în seri din perioada culesului viilor de la valahul nostru cu gură de

[15] Vezi şi variantele: *Legenda muştelor columbace* (Arthur şi Albert Schott, *Walachische Märchen*, 1845; G. Cătană, *Balade populare din gura poporului bănăţean*, ediţia III, Braşov, 1916, p. 45, ş. u.; Iosif Popovici, *Poezii populare romîne*, I: *Balade populare din Banat*, Oraviţa, 1909, p. 1—3).

[16] *Bibliografia romînească veche*, tom. II, p. 176—177.

Lupul cu capul de fier[37]. Danda, împăratul Răsăritului, are o cîmpie de mătase, dar o fiinţă miraculoasă o coseşte în fiecare noapte[38]. Cei trei feciori ai împăratului fac, pe rînd, de pază. Primii doi mai mari adorm[39]. Cel mai mic este trezit de un şoarece drept răsplată că îl hrănise în ajun. Cînd apare lupul cu capul de fier, feciorul îl răneşte grav[40].

Eroul merge pe urmele lupului pînă pe tărîmul celălalt, unde este coborît de fraţii săi prin gîrliciul pămîntului[41]. Trece pe la cetatea de aramă a Sfintei Miercuri, pe la cetatea de argint a Sfintei Jos şi pe la cea de aur a Sfintei Vineri. Îndrăgostindu-se de el, aceasta din urmă îi arată locul unde e ascuns lupul cu capul de fier: la o fîntînă. Eroul îl învinge cu ajutorul năframei primite de la Sfînta Vineri. Împreună cu cele trei surori — cu care voia să se căsătorească el cu fraţii săi — eroul porneşte către gîrliciul pămîntului. Invidioşi, fraţii le ridică numai pe cele trei surori[42]. Rămas pe ţărîmul celălalt, găseşte în locul palatelor trei fuste ce se transformă în trei mere: unul de aramă, altul de argint şi altul de aur, şi le ia cu sine. Apoi el se întîlneşte cu doi bătrîni cărora lupul cu capul de fier le răpise în fiecare noapte cîte un miel, astfel că rămăseseră doar cu doi berbeci. Aceştia îl ajută să urce pe pămînt[43].

Feciorul de împărat intră calfă la un croitor şi numai el este în stare să facă — cu ajutorul merelor fermecate — cele trei rochii (de aramă, argint şi aur) comandate de cele trei surori (Sfînta Miercuri, Sfînta Joi şi Sfînta Vineri)[44]. Sfînta Vineri, pe care surorile invidioase o ţinuseră slujnică, îşi descoperă acum logodnicul. Fraţii perfizi sînt pedepsiţi, iar cel mai mic devine moştenitorul împărăţiei[45].

Stanislav[46]. Stanislav, fiul iobagului Rádul, îşi înfige, din greşeală, săgeata într-o stîncă, din care ies trei bivoli năzdrăvani. Îi duce acasă şi pleacă în lume[47].

La marginea unui oraş, la fîntîna balaurului, Stanislav salvează din gura acestuia pe Talmira, fiica împăratului. Fata se îndrăgosteşte de el, dar eroul este ucis de către un răufăcător în timp ce dormea. Acesta o obligă pe Talmira să spună că el este omorîtorul balaurului[48]. Bivolii năzdrăvani îl învie pe Sta-

[37] *A vasfejű farkas*, fila 130—147.

[38] Motivul acesta străvechi (grădina hesperidelor din mitologia greacă) este bine reprezentat în folclorul romînesc; vezi amănunte în Şăineanu, *Ciclul descinderilor infernale, Tipul Hesperidelor*, p. 424 ş. u.

[39] *Prîslea cel voinic şi merele de aur* şi *Lupul cel năzdrăvan şi Făt-Frumos* (P. Ispirescu).

[40] *Ibid.*

[41] *Portocalul şi balaurul* (Mera).

[42] *Prîslea cel voinic şi merele de aur* (Ispirescu); *Portocalul şi balaurul* (Mera); vezi şi *Nerej* . . . , p. 235.

[43] Alteori eroul se salvează cu ajutorul unei păsări (pajură, sgripţoroaică etc).

[44] În alte variante eroul face, cu ajutorul merelor fermecate, o furcă de aur care toarce singură, un iepure sau un ogar de aur, o cloşcă cu puii de aur etc.

[45] Sfîrşitul ca la Ispirescu, Mera etc.

[46] *Szaniszló*; în notă, la subsol: Szaniszló = Stanislaus, fila 147—163.

[47] Vezi *Dan şi bivolii ăi albi* (D. Stănescu, *Basme culese din gura poporului*, 1892).

[48] *Balaurul cel cu şapte capete* (Ispirescu); *Minea Viteazul* (Stănescu, *Glume şi poveşti*, 1895); *Petru Firicel* (Schott) etc.

Ajuns la palatul Ilenei Cosînzenei, tînărul, vrăjit de tovarăşul binevoitor, se dă peste cap, prefăcîndu-se într-o floare minunată. Ileana se aproapie de floare, iar moşneagul, transformat şi el într-o boare uşoară, îi ia pe cei doi tineri pe sus. Aceştia se căsătoresc şi pornesc spre casă, după ce bătrînul protector răpeşte el însuşi pentru Verde Împărat paloşul fermecat. În drum spre casa părintească, cei doi fii de împărat sînt readuşi la viaţă, la stăruinţele fratelui lor[30]. Invidioşi însă pe soarta acestuia, vor să-l piardă. Ileana descoperă primejdia, vinovaţii sînt pedepsiţi, iar feciorul mai mic devine moştenitorul împărăţiei[31].

Fîntîna de aur[32]. Un orfan sărac, Alvin, pleacă în lume să-şi caute norocul. Ajunge slugă la nişte bătrîni orbi, Teodor şi Teodora. Păscînd caprele, Alvin intră în păşunea zînelor. Apare zîna cea mai mare care vrea să-l omoare. La invitaţia lui însă, zîna acceptă ca să ospăteze şi să danseze mai întîi împreună. Cînd ameţeşte de joc, Alvin îi taie capul. În ziua următoare, uzînd de acelaşi procedeu, Alvin ucide zîna cu două capete, iar apoi, a treia zi, pe zîna cea mai mică, cu trei capete. Redă stăpînilor săi vederea, după ce reuşise să afle de la zîna cea mică unde le-a ascuns ochii răpiţi[33].

Teodor îi încredinţează feciorului taina palatului din pădure, cu condiţia să nu intre în cea de a noua cameră. Alvin intră totuşi[34], Teodor îl iartă. După ce bătrînul îl scaldă pe Alvin în fîntîna de aur, părul acestuia devine de aur. Stăpînul îl ascunde sub un burduf şi îl trimite pe Alvin să intre slugă la grădinarul Împăratului Verde... Ilianda, fiica cea mai mică a împăratului, se îndrăgosteşte de Alvin şi se căsătoreşte cu el, cu toate că împăratul, împotrivindu-se, o desmoşteneşte[35].

Împăratul Verde porneşte război împotriva lui Teodor. Acesta îi dă lui Alvin un frîu de aramă şi îl povăţuieşte să încalece pe o gloabă de cal şi să ceară socrului său să meargă şi el în luptă. Văzîndu-l, Împăratul îl batjocoreşte. Alvin scuturâ frîul de aramă, în faţa lui apare un cal de aramă şi arme cu care eroul se repede în luptă. Teodor se retrage din calea lui. Împăratul îl admiră şi cere să-i spună cine e, dar Alvin refuză. A doua zi Alvin apare în vestmînt de argint, iar în cea de a treia — de aur. Rănit fiind în luptă, Împăratul Verde îi leagă rana cu propria-i năframă. Ilianda descoperă la piciorul lui Alvin năframa tatălui ei şi-i dezvăluie acestuia secretul. Alvin şi Ilianda devin moştenitorii împărăţiei[36].

---

[30] Vezi Ispirescu, *Pasărea măiastră*.

[31] Vezi variantele motivului în Şăineanu, *Ciclul celor trei fraţi, Tipul fraţilor perfizi*, p. 540 ş. u.

[32] *Az aranykut*, fila 100—114.

[33] Vezi o variantă foarte apropiată în Sbiera, *Petrea făt frumos şi zînele*; vezi şi Bota, *Omul de aur*.

[34] *Ibid.*

[35] Vezi Cosmescu, *Tînărul de aur*, în Şăineanu, *op. cit.*, p. 287—289.

[36] Ultima parte a basmului, în care ni se înfăţişează războiul lui Verde Împărat, faptele de vitejie ale lui Alvin etc. se regăseşte în linii mari în basmul citat al lui Cosmescu.

cu care se prinde frate de cruce[20]. Pornesc împreună, trec muntele cetății de sticlă și ajung în valea cetății de aur, la palatul Ilenei Cosînzenei. Tinerii se îndrăgostesc[21], se căsătoresc și, însoțiți de Marcu, pornesc împreună spre casă. În calea lor Ileana este răpită de împăratul zmeilor[22]. Cu ajutorul lui Marcu armașul, feciorul își salvează soția din robia zmeului, după ce mai înainte aceasta reușise să afle unde își ține zmeul puterea[23]. Ajunși acasă, tinerii sînt puși în primejdie de împărăteasa maștera. Marcu armașul, care descoperă intențiile acesteia din conversația a trei turturele, îi salvează, dar, pentru că dezvăluie secretul (converesația tuturelelor), este prefăcut în stană de piatră[24]. Așa cum i se comunică în vis, feciorul de împărat îl readuce pe Marcu la viață cu ajutorul a trei picături din sîngele unuia dintre gemenii săi nou născuți[25].

Pasărea de aur[26]. Lui Treaz Împărat îi pierise somnul și cei trei fii ai săi pornesc în lume să-i aducă leacul: pasărea de aur[27]. Cei mai mari poposesc la marginea unei păduri, unde le apare în cale un moșneag sărac[28] care le cere ceva de-ale gurii. Ei îl refuză bruscîndu-l, iar moșneagul, drept pedeapsă, îi preface în stane de piatră. Cel mai mic îl ospătează pe moșneagul de la marginea pădurii, iar acesta îi promite ajutorul său pentru dobîndirea păsării de aur. Pornesc deci împreună. Ajutat de protectorul său, fiul de împărat prinde pasărea care se află în grădina lui Verde Împărat. Este descoperit pentru că ieșise din sfatul povățuitorului său (atinsese și crengile copacului), este prins, întemnițat și condamnat la moarte. Verde Împărat îl iartă numai atunci cînd — la sfatul moșneagului — promite că îi va aduce paloșul vrăjit al lui Roșu Împărat. Este însă prins și de data aceasta, pentru că atinsese și teaca paloșului și scapă numai după ce îi promite împăratului pe Ileana Cosînzeana[29].

---

[20] *Villiș Viteazul* (Schott); *Afin și Dafin* (în Nerej, *Un village d'une région archaïque*, II, București, 1939, p. 217—222) etc.; vezi și Șăineanu, *op. cit.*, p. 582, ș. u.

[21] Vezi A. Schullerus, *Verzeichnis der rumänischen Märchen und Märchen-varianten nach System der Märchen typen Antti Aarnes*, Helsinki, 1928, 300 I.

[22] *Ibid.*, 300 I + A.

[23] Vezi *Fata ciudei, vîntul, bruma și gerul* (Ion al lui Sbiera, *Povești poporale romînești*, 1886); vezi și Schullerus, *op. cit.*, 300 I + C.

[24] *Omul de piatră* (Ispirescu); *Făt Frumos* (Arsenie T. M., *Noua colecțiune de basme*, 1872—1874); două variante în *Nerej* ..., p. 220 și 223; vezi și Șăineanu, *Ciclul celor doi frați, Tipul dioscurilor*, p. 581, ș. u.

[25] *Viliș Viteazul* (Schott); *Omul de piatră* (Ispirescu); *Afin și Dafin* (*Nerej* ..., p. 220 și 223) etc.; vezi și Șăineanu, *ibid.*

[26] *Az arany madár, fila* 66—77.

[27] Motivul acesta este bine cunoscut în folclorul nostru: *Pasărea măiastră* (Ispirescu; cei trei frați pornesc să aducă pasărea măiastră, ca să nu se surpe turnul bisericii aflate în construcție), *Pasărea cu pene de aur*, (Bota I., *Culegere de cele mai frumoase povești*, 1891); *Porumbul raiului* (Dan Iulian); vezi amănunte în Șăineanu, *Ciclul celor trei frați, Tipul fraților perfizi*, p. 540, ș. u.

[28] La Ispirescu și în alte variante, un vulpoi, care nu este altceva decît un voinic condamnat prin blestem să poarte această înfățișare.

[29] Motivul răscumpărării în acest fel e frecvent și el în folclorul nostru; apare și în variantele citate (Ispirescu și Bota) ale basmului și, într-o formă apropiată, la Schott, în *Fatu de aur a mării.*

Cicero, povestitor vestit". Într-adevăr, așa cum rezultă și din subtitlurile lor, basmele maghiare sînt plăsmuiri proprii. Numai două din cele șase pot fi de bine de rău încadrate în sistemul internațional de clasificare; în celelalte patru putem descoperi doar frînturi de elemente populare. Încolo, atmosfera și stilul specific al basmului popular au cedat în fața înclinațiilor romantice ale scriitorului. Basmele maghiare ale lui Zeyk sînt importante, totuși, mai ales prin tendințele democratice pe care le pun în lumină. De pildă, în povestea *Vînătorul* scriitorul demască trîndăvia clasei nobile: un simplu husar își bate joc de stăpînul său conte. Menționăm totodată că în țesătura basmelor maghiare ale lui Zeyk au pătruns și unele elemente din basmul românesc (de exemplu, în *Vándorkirályfik = Fiii de împărat călători).* Spre deosebire de primele, basmele românești sînt de proveniență populară, fiind auzite de la un povestitor român din satul Cuci, raionul Luduș.

Și unele și altele au fost compuse „în acea formă și fel în care se obișnuiește să fie rostite pe cîmp, în jurul focului, în cercuri de călători". Totuși scriitorul nu a respectat întru totul structura basmului popular. El însuși mărturisește că a „omis introducerea obișnuită «peste șapte țări și șapte mări», partea finală — devenită deja banală — «trăiesc [eroii] și astăzi dacă n-au murit» etc.

În sfîrșit, traducîndu-le, basmele românești au fost modificate în conformitate cu cerințele cititorului maghiar și deci cu caracterele basmelor maghiare: „... am maghiarizat cele cu iz [caracter] românesc, căci forma lor de miere nici un alt condei, nici o altă limbă nu o poate reda". Pe lîngă admirația pentru frumusețea basmelor românești, cuvintele acestea ridică însăși problema traducerii literaturii dintr-o limbă în alta, Zeyk avînd conștiința că arta literară veritabilă este intraductibilă. De altfel chiar ceea ce face el însuși cu basmele maghiare pe care le scrie el sînt basme culte. Ceea ce ne interesează propriu-zis în legătură cu ele este fondul de motive și poate, într-o măsură oarecare, succesiunea acestora în cuprinsul producțiilor. Tocmai de aceea, în cele ce urmează le prezentăm în rezumat conținutul. Ordinea în care le expunem corespunde cu ordinea în care apar ele în colecția manuscrisă a lui Zeyk.

Marcu armașul[17]. Ca să alinte plînsul fiului ei încă nenăscut, Împărăteasa zînelor[18] îi promite de soție pe Ileana Cosînzeana, care înverzește cîmpurile și înflorește florile. Crescînd mare, băiatul pornește în lume să-și caute logodnica promisă[19]. În drumul său salvează de la spînzurătoare pe Marcu armașul,

---

[17] *Márkarmás* (iar în notă, la subsol: „Marcu armasu = Marcus armatus = Fegyveres Márk"), fila 24—42.

[18] În text „regina zînelor"; pretutindeni în basmele lui Zeyk apar termenii „rege" și „regină", pe care i-am tradus, conform specificului basmului românesc, prin „împărat" și „împărătească".

[19] Variante: *Cea necunoscută, niciodată văzută* (Schott); *Lină Rujulină* (Șt. Țarină), în „Tribuna", IV (1887), nr. 111—116; *Fiica a nouă mame* (Silvestru Moldovan), în „Tribuna", II (1885), nr. 11—16; *Tinerețe fără bătrînețe* (Ispirescu); vezi și L. Șăineanu, *Basmele române: Ciclul juruințelor, Tipul zînelor promise,* p. 359, ș. u.

nislav[49] care, luînd cu sine limbile şi ghiarele balaurului, porneşte spre palat. El trimite Talmirei, într-o cupă de vin, inelul ce i-l dăduse aceasta. Fata îl recunoaşte, vinovatul este pedepsit iar cei doi tineri se căsătoresc[50].

Roşu Împărat o convinge pe Talmira să fure paloşul fermecat al soţului ei. Pierzîndu-şi astfel puterea, Stanislav este ucis de Roşu Împărat, care se căsătoreşte cu Talmira[51].

Bivolii îl învie pe Stanislav. El se preface apoi într-un armăsar de aur şi cere sihastrului la care locuia să-l ducă la tîrg. Roşu Împărat îl cumpără, dar Talmira, care îl recunoaşte pe Stanislav, cere să-l ucidă[52]. Julcea, frumoasa cameristă a împărătesei, ia, la rugămintea lui Stanislav, trei bucăţi din carnea calului ucis şi le bagă în pămînt sub fereastra camerei împăratului. Din ele cresc trei palmieri de aur[53]. Tăiaţi fiind din porunca împărătesei, Julcea ia trei aşchii pe care le aruncă în baia lui Roşu Împărat. Din ele se fac trei răţoi de aur. Împăratul se dezbracă şi intră în apă ca să-i prindă. Dîndu-se peste cap, Stanislav îşi reia chipul omenesc şi paloşul fermecat cu care îl ucide pe Roşu Împărat şi pe necredincioasa lui soţie[54]. Se căsătoreşte apoi cu Julcea şi domneşte peste două împărăţii[55].

Năzdrăvanul[56]. Unui fiu de iobag îi merge vestea că este foarte isteţ. Îl cheamă împăratul şi-l pune la fel şi fel de încercări. Astfel eroul reuşeşte să fure boii din faţa plugului, marfa dintr-o prăvălie, reuşeşte să aducă un popă în sac la miezul nopţii şi fură chiar inelul-sigil al împăratului de pe degetul împărătesei[57]. Păcălit şi batjocorit, împăratul îl alungă din ţară.

Pribegind, Năzdrăvanul se face frate de cruce cu Gerilă, Căldilă, Flămînzilă, Setilă, Ochilă, Nimerilă şi Fugilă şi se angajează cu toţii la curtea împăratului Verde[58]. Fiica împăratului se îndrăgosteşte de Năzdrăvanul, dar tatăl ei, supărat, îl întemniţează[59]. Roşu împărat îi trimite vorbă lui Verde Împărat că, dacă nu-i dezlegă trei ghicitori, va veni cu oaste împotriva lui. Acesta este salvat de Năzdrăvanul, care dezleagă cele trei întrebări[60].

Supărat, Roşu Împărat îl cere pe Năzdrăvanul, care se duce însoţit de fraţii săi de cruce. Cu ajutorul acestora, eroul scapă din încercările grele la care este pus[61]. Dus la spînzurătoare, este salvat de oastea lui Verde Împărat,

---

[49] *Dan şi bivolii ăi albi; Minea Viteazul* (Stăncescu).

[50] *Petru Firicel* (Schott); *Balaurul cel cu şapte capete* (Ispirescu).

[51] *Dan şi bivolii ăi albi; Minea Viteazul* (Stănescu) etc. şi *Tâlharul şi frîul* (Sbiera); vezi şi Şăineanu, p. 71 ş. u. şi p. 971.

[52] *Ibid.*

[53] *Minea Viteazul.*

[54] *Minea Viteazul; Dan şi bivolii ăi albi.*

[55] Episodul cu Julcea lipseşte din variantele romîneşti ce le cunoaştem. În *Minea Viteazul* apare o fetiţă, care însă în ţesătura basmului joacă un rol cu totul şters.

[56] *A táltos,* fila 219—241.

[57] Vezi B. Constantinescu, *Probe de limba şi literatura ţiganilor; Tîlharul cel vestit* şi Tîlharul şi frîul (Sbiera); vezi şi Săineanu, p. 71 ş. u. şi p. 971.

[58] Motivul tovarăşilor năzdrăvani este foarte frecvent în folclorul romînesc; vezi, de exemplu, *Dunăre voinicul* (Ispirescu).

[59] *Despre Alb Împărat şi despre Roşu Împărat* (Schott).

[60] *Ibid.*; vezi şi *Micul grămătic* (Pop Reteganul).

[61] Vezi *Dunăre Voinicul* (Ispirescu); vezi Şăineanu, *Tipul tovarăşilor năzdrăvani.*

deghizată în îngeri şi draci. Eroul se căsătoreşte cu fata împăratului Verde şi domneşte peste două împărăţii.

Originea romînească a celor şase basme din colecţia lui Zeyk se recunoaşte cu uşurinţă. În cuprinsul lor se întîlnesc motive şi elemente tipice ale basmului nostru popular tradiţional. Alături de acestea apar însă şi unele elemente maghiare, rezultate în special din neputinţa scriitorului de a reda farmecul autentic al basmelor romîneşti sau, cum se exprimă el însuşi în prefaţa culegerii: „căci forma lor de miere nici un alt condei, nici o altă limbă nu o poate reda". Zeyk înlocuieşte de exemplu termenii „împărat" şi „împărătească", încetăţeniţi în basmul romînesc, cu termenii „rege" şi „regină", care apar adeseori în basmele maghiare. Introduce în conţinutul basmului *Stanislav* un personaj cu nume unguresc: Julcsa, iar numele romînesc Radu capătă la Zeyk un fonetism maghiar: Ráduly etc. Elementele maghiare introduse de Zeyk nu afectează atît fondul basmelor, cît forma lor.

Aşa cum observam şi mai sus, basmele acestea sînt de proveninţă populară. Uneori scriitorul repovesteşte probabil anume basme auzite în satul de pe valea Mureşului. Alteori creează el însuşi din arsenalul de motive pe care le-a acumulat de la povestitorii ţărani şi — cel puţin ca intenţie — „în acea formă şi fel în care se obişnuieşte să fie rostite pe cîmp, în jurul focului, în cercuri de călători".

Indiferent de modul cum a procedat Zeyk, basmele sale romîneşti aduc în conţinutul lor foarte numeroase elemente populare autentice. Însăşi esenţa lor ideologică este populară şi a înrîurit adînc mentalitatea scriitorului. Un singur exemplu, un comentar al său în textul basmului *Stanislav* este concludent. Vorbind despre trădarea eroului de către soţia sa, Talmira, care îi răpeşte paloşul fermecat spre a-l da iubitului ei, Roşu Împărat, Zeyk motivează: „... ori din naivitate, ori din frică, *ori din cauza sîngelui de viţă veche, ori din motive materiale sau înclinaţie plină de prejudicii manifestată mai degrabă faţă de un om de viţă nobilă decît pentru un om de origine iobag* ..."

În acelaşi timp însă, mai ales din punctul de vedere al structurii, stilului şi limbii producţiilor, Zeyk s-a îndepărtat adesea substanţial de modelele sale populare. Neînţelegînd de pildă rosturile stilistice ale formulelor iniţiale, mediane şi finale ale basmului, Zeyk le omite socotind că sînt prea „obişnuite" şi „banale" (vezi prefaţa). Omisiunile acestea afectează uneori însuşi conţinutul producţiilor. Bunăoară formula finală amintită de el: „trăiesc [eroii] şi astăzi dacă n-au murit", pe lîngă faptul că îl readuce pe ascultător la realitate, tălmăceşte însăşi esenţa ideologică a basmului, caracterul său prin excelenţă optimist.

Menţinîndu-ne la acelaşi domeniu, al structurii artistice, se impune să reamintim mai întîi faptul că ceea ce caracterizează, între altele, basmul — ca şi celelalte specii ale prozei artistice populare — este nefixitatea lui foarte pronunţată. În fiecare producţie se distinge un motiv central care şi-a subordonat cîteva motive cu ajutorul cărora se încheagă acţiunea, se construiesc personajele şi-n ultimă analiză — se exprimă ideea poetică. Povestitorii populari lungesc sau scurtează basmele prin adăugarea sau omiterea a diferite episoade şi, implicit, a unor motive. Valoarea artistică a unui basm este dată desigur şi de forţa lui epică, de amploarea lui (trăsătură ce intră chiar în

definiţia speciei), dar depinde în acelaşi timp şi de modul cum se realizează ea, de modul cum se înlănţuiesc episoadele principale şi secundare în cadrul acţiunii. Prin urmare contaminarea de motive în cuprinsul basmului reprezintă un fenomen frecvent în practica povestitorilor populari. Ca procedeu artistic se întîlneşte şi în basmele romîneşti ale lui Zeyk şi i se datorează, credem, uneori însuşi scriitorului, preocupat de a da producţiilor amploarea epică a celor auzite din gura ţăranilor. Limitele talentului său, precum şi necunoaşterea legilor ce stau la baza contaminărilor în folclor, vin să explice însă rezultatele artistice slabe la care ajunge. Ne gîndim în special la *Năzdrăvanul.* În cuprinsul acestei producţii apar două părţi distincte. Prima, în care ni se înfăţişează isprăvile isteţului fiu de iobag, care, asemeni lui Păcală, reuşeşte să-şi bată joc de cei mari (în cazul de faţă de împăratul însuşi), este o poveste glumeaţă, cu episoade tipice, de largă circulaţie în folclor. Partea a doua, ce urmează alungării eroului de la curte (împrietenirea cu tovarăşii năzdrăvani) alcătuieşte un basm în adevăratul înţeles al cuvîntului. Este adevărat că elementele realiste şi fantastice, respective de basm şi poveste, se întreţes adesea în producţiile prozei populare, dar în vreme ce aci schimbul se face la nivelul episoadelor şi reprezintă anume tendinţe, în amintita producţie a lui Zeyk este vorba de alăturarea, de legarea a două piese aparte, a două serii de motive folclorice; procedeul a dat astfel naştere unui hibrid.

Asemenea împerechieri neizbutite se mai întîlnesc în basmele lui Zeyk. De exemplu, în ţesătura unor basme a introdus elemente din afara literaturii populare şi uneori incompatibile cu aceasta. Bunăoară în *Marcu armaşul,* în scena pătrunderii celor doi protagonişti în palatul Ilenei Cosînzenei. Marcu armaşul îi porunceşte prinţului ca numai atunci să intre pe prima poartă cînd el o va deschide pe cea de a doua, iar cînd va intra în camera împărătesei, prinţul să intre pe poarta a doua, pentru că altfel va dispărea vraja, ei vor deveni vizibili şi vor cădea pradă morţii. Pînă aici totul are un veritabil caracter de basm. Însă descrierea pătrunderii eroilor în palat ia aspectul unei scene de roman de aventuri. Iat-o pe Ileana Cosînzeana stînd la pîndă, pentru ca în clipa în care Marcu armaşul apare pe uşă să-i ducă acestuia cuţitul la gît, gata să-l ucidă. Eroul cu puteri supranaturale dinainte, se roagă acum cerînd să fie cruţat pînă cînd ca apărea în urmă un prinţ frumos. Numeroase elemente de roman de aventuri se întîlnesc şi în prima parte a producţiei *Năzdrăvanul.* În *Fîntîna de aur,* Teodor atacă oastea lui Verde Împărat, pentru ca apoi, sosind Alvin în armura-i de aramă, să simuleze retragerea din faţa lui. Prin urmare, Alvin nu e nici pe departe un viteaz; totul e numai teatru, prefăcătorie, menită să-l înduplece pe socrul său, Verde Împărat. Alteori în cursul naraţiunii nu se precizează anumite fapte, din care cauză episoadele următoare sînt neclare: nu se spune de exemplu, că în *Năzdrăvanul* i se cere negustorului (prin falsa scrisoare adusă din partea eroului) adăpost pentru mărfuri. Ceea ce dăunează şi mai mult, îndepărtînd astfel basmele lui Zeyk de cele populare, este stilul său. În ordinea aceasta scriitorul, nu reuşeşte să se apropie de loc de fluiditatea stilului popular din basme. Dimpotrivă, stilul său este încărcat, prolix, cu înfloriturі şi dulcegării romantice, autorul nu ştie să folosească dialogul etc. Condiţia socială a autorului vine adeseori să explice realizarea basmelor. Există în cuprinsul lor elemente vădit nepopu-

lare: Năzdrăvanul imită tic-tacul ceasornicului cu o scobitoare pe care o loveşte de zarul unei lăzi; tot el comandă o tabacheră de aur pe care gravează numele său etc. În felul acesta scopul principal cu care a pornit scriitorul la drum s-a realizat numai parţial: a dat o lucrare pentru „distracţia" sa, dar nu şi „a altora".

O ultimă chestiune importantă ce se ridică în legătură cu basmele lui Zeyk este aceea a datării lor. Cînd au fost ele scrise? În calea lămuririi acestei probleme stau piedici serioase, întrucît manuscrisul nu cuprinde nici o precizare. Cîteva indicaţii de altă natură ne vor putea totuşi oferi unele sugestii care să ne conducă spre o anumită concluzie aproximativă.

La 12 iunie 1842 Teatrul maghiar din Cluj reprezintă piesa lui Zeyk János, *Balduina,* de fapt dramatizarea unei povestiri cu caracter romantic inclusă în volumul în care fuseseră reproduse şi basmele romîneşti. Notăm în continuare că prima producţie din colecţia sa, intitulată *Tündér harang (Clopotul zînelor),* un basm maghiar, este de fapt prelucrarea unei legende despre peştera de stalactite din Aggtelek (R. P. Ungară). Aşa cum rezultă din însemnările sale autobiografice, Zeyk a văzut peştera în anul 1815, în drum spre Viena, şi probabil că nu a aşteptat să treacă prea mult timp pînă să prelucreze această legendă. Ştim că despre povestitorul romîn din Cuci, Zeyk vorbeşte nu numai în introducerea basmelor, ci şi în partea introductivă a însemnărilor sale autobiografice şi, ceea ce merită să fie subliniat, este că vorbeşte aproape în aceiaşi termeni. Iar în legătură cu însemnările acestea ştim că a început să le redacteze în anul 1817, pentru ca apoi, după o pauză, să le copieze şi să le continue în anul 1837 (vezi foaia de titlu a lucrării.) Toate aceste date ne fac să credem că Zeyk şi-a scris basmele sale în jurul anilor 1817. Către aceeaşi concluzie ne duce şi o altă indicaţie a scriitorului. În prefaţa culegerii el spune că a scris aceste basme „la cererea familiei". Prin familie trebuie să înţelegem înainte de toate copiii săi — cei din prima căsătorie — născuţi aproximativ între anii 1806—1814. Atmosfera celei de a doua căsătorii, certurile cu familia soţiei care s-au soldat cu opt ani de închisoare pentru Zeyk, apoi certurile cu proprii săi copii, toate ne fac să credem că în această epocă scriitorul nu a putut aşterne pe hîrtie, „la cererea familiei" basmele sale. Dar chiar din punct de vedere logic, trebuie să admitem că în activitatea sa literară culegerea şi prelucrarea în acest chip a basmelor populare a precedat dramatizarea lor, precum şi alte forme de activitate.

În concluzie, Zeyk János trebuie considerat ca cel dintîi cărturar care ne-a transmis piese de proză populară romînească. Culegerea lui constituie o moştenire valoroasă atît prin materialul pe care îl cuprinde, cît şi prin atitudinea ce a generat-o: preţuirea maselor populare romîneşti şi a patrimoniului lor spiritual.

ANEXE

A TÁLTOS

román rege.
Tanulmányom.

Egy pórfi, már még gyermekitárskörben, joslatoza 's rejtvényeket fejtegete; honnan, szintén bölcsőjében, Táltos-melléknevet kapott. Az orzásban is remekelni akarván, kiskorában már kisérleteket tett, e' terjedelmes művészetben. Példamintául: kis öltönyét egy tömött tövisbokorra függeszté; 's azt oly' remekűl lelopá erről; hogy a' tüske legkisebb rezzenéssel se adá jelét tudatának. A' fiatal mester' hire fölhata a' királyiudvarba is. A' Király maga, tanuja akarván lenni, a' mesteri tényeknek; a' kis Táltost magához idézteté; 's első parancsul adá neki: az udvari ökröket, az ekék 's béresek elől ellopni. Táltos, e' parancsra, a' szomszéd cserésbe sietett; 's ott, egy már esmért nyulsüldőtt csellel elevenen elfogván, vele az ekészek melletti árokba vonúlt; honnan négylábu madarát titkon a' béresek elébe ugratá. A' pórnép, nagy riadással, mind a' szaladó nyulfi után erede; 's mig ezek, a' téveszett vadat, a' közeli bokrosban hajhásznak; az elősuhant Táltos, hirtelen, a' kifogott ökröket — be — a' királyiudvarba hajtva; a' megtért béresek, mig a' puszta jármak mellett bámészkodnának; ő a' föltett jutalmat elnyeré; de második parancsul kapá: a' királyiistállóból, az első televér ment első éjjen kilopni. Elmene 'hát újra a 'Táltos, 's néhány álomszesszel vegyített pálinkás edényeket, egy átalvetőben, vénbanyává varázsolt alakkal vállaira véve; késő estén, a' királyiudvarhoz közelge; hol a' kapuőröket rimányhangjával elámítván; 's büvös italával elkábítván, az elaludtak köztt, békésen az istállóba juta. De itt egy nevetséges látmány, gonoszabb állásba helyezé terveit. Korai fönnsöbb parancs' nyomán, a' mén körűl három lovász viraszta. Egyik hátán űle a' nyeregben; másik kantárszárát 's harmadik farkát fogá. Most egyre rá rivallának az álbanyára; ki átázásáról susogólag panaszkodva, hideglázos didergéssel, könyörögve, az ízékbe buva, magát fölmelegíthetni. A' könyörgést egy a' lovászokra köszöntött szeszes edény is kiséré; 's ez utólsó néma szónok rögtönzőleg is hata a' hű őrökre. Széttekintve, a' bátor magányban, sorra kiüríték néhány percz alatt az edényt; 's nem soká, a' lovon űlő ingadozni 's két társa roskadozni kezdének. Csak hamar mély álomba merűlvén ezek; a mindennel ellátott Táltos a' lovonűlőt nyergestől a' gerendára fölköté; a kantárt tartónak, egy farszijat 's a lófarkatfogónak egy főkendert nyomva markukba, a' ménte kéjelmesen haza vezeté. Korán reggel már bejelenté önmaga pontos eljárását a' Királynak; s ezt a' tény' szinpadjára követé; hol a' rendíthetetlen szinészek, még édesen horkolák álomszerepöket. A némileg bosszús kaczaj után, a' kis tolvaj még nagyobb jutalmat, de harmadik parancsot is nyere: miszerint a' Király' zsebbeli — arany — tubákszelenczéjét kelle elcsentenie. Ezt ő látni akará. A' Király megmutatá; 's a' Táltos kevés időhaladékot kérve, búcsút vön. Egyenesen az aranyműveshez siete 's Királyéhoz merőben hasonló szelenczét alkudott; 's amazon a' Király' neve rajta levén; erre önnevét hasonlag metszeté. A' kész szelenczét majd zsebébe téve, fölmene a' Királyhoz, hova

szabad bejárása vala; 's ott, mint biztos háziember, fontos újságolásaival, a' Király' figyelmét mindaddig foglalkoztatá; mig ez andalodva, kezében tartott 's használgatott szelenczéjét, a' mellette levő asztalra letevé. Kapva az alkalmon, Táltos is, a kezében forgatott önmagáét, észrevétetlen, az asztalra lelopva, hirtelen megcserélé; 's a' Királyét elcsipve, rögtön búcsút vön; 's a' Király az idegen szelenczét hideg vérrel zsebébe ereszté. Eljött a' határidő. A' Táltos előszólíttaték; s a Király, szelenczéjét gunyosan mutatva, szemére lobbantá Táltosnak, hogy most fölsült legyen mesterségével. Ez is előmutatá a' nála lévőn a' Király nevét; ki a' kezében levőn a' Táltos' nevét megpillantván; pirulva adámeg a' tolvajnak a' dijt; 's a negyedik parancsot is mellé tevé: a' legfőbb Kereskedő' kemény záros raktárából, portékáját kilopni. E'végett, még több időt kivánva, az eljáráshoz foga Táltosunk. Czinkostársakat, kereskedelmi szekeret bérlett; ezt kövekkel töltött ládákkal megrakatva, magát is egy üres ládába bezárva; miután társainak, egy az írt Kereskedőhez szóló, más városi kereskedőtársa' írását utánzó állevelét, az illető helyre viendőt, átadta — rendelete szerént, éjfélkor, szekeres czimborájival együtt, a' meglopandó kereskedőhez megérkeztek. A' levél által megcsalatva ez, a' ládákat drágaságos kemény záru raktárába lerakatá 's oda bezárá. Minden elcsendesedve, Táltos, belőlről fölzárva ládáját, ki akara szállani; de véletlen zavar megdönté kitüzött tervét. A' Kereskedő' raktárban hálni szokott őrebecskéje, a' zörejre rögtön ugatni kezde. A' ládahős hirtelen vissza zárá magát favárába; 's a' világítóval benyitott gazda, semmit' észre nem véve, a' kis kutya' àbrándozását kinevetve, vissza vonult. Ismèti csendre, újabb kisérletet tön Táltosunk; 's a' kis eb' lármája, ismét vissza lépésre kényteté. A' betopant Kereskedő, most komolyabban vizsgálódva; egyik vendégládában óraperczegést halla; 's a' képzete szerént — erre ugató alkalmatlan hű ebecskét, magával kivivé. Tán fölösleges is említeni, hogy e' eset, Táltos' műve volt; kinek sükerült, szerencsés ötlettel, a' láda zárján fogvájójával babrálva, a' Kereskedőt kijátszani. Most 'hát szabadon működve, kis idő alatt, kövek 's portékák, helyeket cserélének; 's még hajnalszürkületben, a' czinkosok, a' sietö útiszekérrel előállván; a' megcsalatott gazda, a' beszállásolt ládákat 's bennök saját portékájit, további vigyázatot ajánlva, félálmosan kiadá; 's ágyába vissza tére. Kissé távozva kiszálla, Táltos, ládájából; 's egyenesen a' királyiudvarba hajtatva, eljárása' eredményét bemutatá. A' Király, a' reggel fölüdült 's kiürült raktárán búsréműlten aggódó Kereskedőt, portékáji' visszaküldésével megvigasztalá, 's a díjazott Táltosnak ötödik parancsul adá: hogy már éppen a' helybeli Pópát, magát lopná föl a' Királyhoz. Kissé megvakará fejét Táltosunk — de vállvonítva, újabb kalandjához foga. Egy csomó viaszgyertyát vásárla; a patakból egy rakás rákot foga 's ezekkel 's nagy zsákjával, éjfélkor, fejét palásttal leplezve, a pópa ablaka alatti templom' szintermében, megjelenve; rákjainak ollóji közzé egyenként égő viaszgyertyákat téve, azokat a ' sirhalmok közt sétára bocsátá; 's maga közttük járkálva, ily éjdalt zenge: „szkulátz, mortzi! venitz in ráj! háj si tu, parintye!“ („Keljetek föl, holtak! Jertek menybe! jer te is, pap!“) A' még éber papné, az ablakon kitekintve, réműlten rázá föl horkoló férjét álmából; 's az ablakhoz vezeté. Bálványokként állának ott, szemöket a' tüneményre meresztve; utóbb, fölfogva a' szavak értelmét, néma borzalom súlytá le egész lényöket; 's végre hosszas tanakodás után, győze a túlbuzgalom; a' pópa, rövid végrendeletét megtéve, búcsút vön bámész családjától; 's ünnepélyesen föl-

készűlve, mély áhitattal közelíte a' mennyei alakhoz; és a' jelszóra elfogult gyermeki alázattal mászа be, a' számára már tárva állott zsákba. Táltos se rest, rögtön bekötve zsákját; 's eloltogatva a' világítókat; 's leöltve álleplét; terhelt zsákját vállára veté; mit most emelve, majd vonszolva, siete vele a' czél felé. A' megrontsolódott pópa' gyakori sóhajgatásai még igen is elesmérék: mily' rögös a' Mennyország' útja! — 's emez igazság még megfoghatóbb lön; midőn a' királyilak lépcsőzetén hurczolá föl szent terhét, az egészen kifáradt ficzkó. Szemmeresztve, szájtátva, álla a' Király szemköztt, ' zsákból kivergődött alig lihegö pópával. A' játék furcsán végződék; de Táltosunk az igért dijt 's vele a' hatodik végsö parancsot is megkapá: mi kényesebb vala a' többinél is; mert éppen a' Király' czimeres pecsétlő gyűrűjét kelle, az azt viselni szokott Királyné' ujjáról lelopni. — „Magas tréfa — mondá reá Táltos — itt Fönnségtöknek minden kis lehető ártatlan pajzánkodásokról, bocsánatigéretet kell részemre előlegezni:" Miről a' Király által biztosíttatva, eltávoza. Az illetőktől kitudakolá, minő halottiruhában temettetett legyen el a' Király' bóldogúlt atyja; 's hasont készíttetve; azt magára öltve; a' néhainak egész siri alakját utánozva; az éjféli órán, a kert' hátúlján, létrája' segedelmével, a' falakon át, a' Király' hálószobája' ablakára följuta. Nyári holdas éj vala; az ablakok nyitva; az ältermet mélyen sóhajga; mire a' Király 's neje fölűdűlve, a' bóldogúlt árnyékára reá esmérének; 's bókolva elébe borúlának. A' termet, a' Királyt, maga után inté; 's letünt az ablakról. A' Királynak — az egykori jó fiunak — nem vala tanakodási ideje; vakbuzgó rémörömmel, éji pongyolában — hogy a' tisztelt árnyékot el ne tévessze — siete ő le a' lépcsőzeten, el a' kert ajtajához — 's be — a' kert járdájira. Mig ő szétszágúlda; Táltos, leöltve hirtelen az álruhát, maga is hason pongyolában, titkon, a' Király' ki se hült nyomán, cserélt alakkal, az őt tárva várt ajtókon át, a' már ágyán fekvő, férjére váró Királynéhoz berobogva. "A gyűrűt — a' gyűrűt!„ — rögtönözé cselhangon susogva — "atyám követeli.„ A Királyné eszmélet nélkül nyujtá kezét; s a gyűrű ujjáról el — 's Táltos ' cselösvényein vele haza röpült. A' Király is később hasztalan kutatásaiban elizzadva, nejéhez térve, így szólítá meg őt, az alig eszmélődőt —

Királyné: Ideje! no, s mi eredmény?

Király. 'Éppen semmi. Sehol senkit-semmit se találék; pedig minden szöglyukat össze vissza nyargalék — kutaték.

K.né. 'Hogyan? Ne tréfálj. Hiszen csak most járál ismét itt; s vivéd el tőlem, atyád' követelése ' nyomán, gyűrűdet.

K. Micsoda!? — Én nem jártam. Mit se tudok erről. 's 'a gyűrű? —

K.né. Ne tréfálj. Mondám: sürgetésedre, szót se válthatva, nyujtám neked kezemet; 's te húzád le ujjamról.

K. Tehát tisztában vagyunk. A' Táltos szépen kijátsza; nála a' gyűrű. Szót se soha ez eseményről; különben gunytárgyá válunk. Táltosnak, minden esetre e' tájról pusztulni kell.

Úgy lön. A' Táltos idéztettett; 's az igért dijjal 's a 'gyűrűn 's bolti portékákon — a' pópát ide sem értve — kivűl, az elorzottakkal is, megajándékoztatva; rendelést vön, az országból eltávozni. Ő tehát — mindenét pénzzé téve — vándorlásnak indula.

NĂZDRĂVANUL

(poveste românească; studiul meu)

Feciorul unui om sărac încă din copilărie ghicea viitorul şi dezlegea diferite întrebări meşteşugite; de aci porecla de „Năzdrăvanul", care i se lipise aproape din leagăn.

Vrînd să ajungă meşter şi în hoţie, abia ieşit din scutece începu să facă şi asemenea încercări. Îşi atîrna bunăoară hăinuţa de un spin şi-o smulgea de-acolo fără să clintească măcar o crenguţă.

Faima feciorului ajunsese pînă la curtea împărătească şi într-o bună zi împăratul îl chemă la dînsul şi-l puse să treacă trei probe. Mai întîi îi porunceşte să fure boii împărăteşti dinaintea plugurilor şi de sub nasul argaţilor. Auzind porunca, Năzdrăvanul se grăbi către lăstărişul apropiat şi prinzînd de viu un şoldan de care ştia mai demult, se trase cu el în apropierea plugurilor. De aici slobozi pasărea cu patru picioare înaintea argaţilor. Aceştia se năpustiră zgomotos pe urmele sprintenului iepuraş şi pînă cînd ei îl urmăriră pierzîndu-se în crîngul de alături, Năzdrăvanul ieşi din şanţ, dejugă boii şi-i mînă în ograda împărătească. Şi în vreme ce argaţiii căscau gura la jugurile goale, Năzdrăvanul îşi primea răsplata promisă.

Năzdrăvanul primi apoi cea de a doua poruncă: să fure noaptea următoare armăsarul cel mai frumos din grajdul împăratului. Preschimbat în babă bătrînă, îşi puse pe umăr o desagă încărcată de sticle de ţuică, în care amestecase praf de adormit, şi porni astfel spre curtea împărătească. Ademenind străjile de la poartă cu plînsul său şi minţindu-le cu beutura fermecată, Năzdrăvanul trecu nestingherit printre străjile aţipite şi pătrunse în grajd. Ceea ce văzu aici îl uimi şi-l făcu să-şi schimbe planurile. Dregătorii puseră trei argaţi să păzească armăsarul: unul stătea călare pe el, al doilea îl ţinea de căpăstru, iar celălalt îl ţinea de coadă. La vederea babei, care se văicărea răguşită că umezeala i-a pătruns pînă la oase, toţi se răstiră la ea. Baba se ruga, parcă cuprinsă de friguri, să o lase să se ascundă printre ogrinji, ca să se mai încălzească puţin. Baba închină argaţilor o sticlă de ţuică, care le muie dintr-o dată inimile. Cu ochii în patru, goliră pe rînd sticla. În curînd călăreţul începu să se clatine pe cal, iar celorlalţi li se muiară picioarele. Cînd toţi se cufundară de-a binelea în apele somnului, Năzdrăvanul, care avea asupra lui toate cele de lipsă, legă pe cel ce stătea călare de grindă, celui ce ţinea căpăstrul îi dădu în mînă pofilul, iar celui de la coada calului îi puse în mînă un caier de cînepă. Apoi duse armăsarul, în voie, acasă. Dis-de-dimineaţă se înfăţişă înaintea împăratului, îi povesti totul, apoi îl însoţi la faţa locului, unde cei trei mai sforăiau încă. Împăratul zîmbi, cu puţină supărare însă, iar micul lotru îşi primi răsplata promisă şi, o dată cu ea cea de a treia poruncă: să şterpelească tabachera de aur din buzunarul împăratului. Voind s-o vadă mai întîi, împăratul i-o arătă, apoi Năzdrăvanul, cerînd puţin răgaz, îşi luă rămas bun. Merse de-a dreptul la aurar, comandă o tabacheră la fel cu a împăratului, numai că puse să se scrie pe ea numele său. Cînd tabachera fu gata, Năzdrăvanul o puse în buzunar şi se înfăţişă la palat, unde avea dreptul să intre oricînd. Îl ţinu la taifas pe împărat, ca un sfetnic de încredere, pînă ce acesta desfătat, îşi puse, fumînd, tabachera pe masă. Năzdrăvanul şi-o furişă şi pe a sa pe masă, le schimbă şi îşi luă îndată rămas bun. Fără să bănuiască nimic, împăratul vîrî tabachera străină în buzunar. Cînd sosi ziua stabilită, Năzdrăvanul fu chemat la curte şi împăratul, arătîndu-i tabachera, îl mustră pentru că de data aceasta n-a fost în stare să împlinească porunca. Năzdrăvanul însă îi arătă tabachera cu numele Măriei sale; acesta văzu apoi numele Năzdrăvanului pe aceea ce o avea în buzunar şi, roşu de ruşine, îi dădu darul promis. Îi dădu însă şi o a patra poruncă: să fure anume mărfurile unui mare negustor din magazia-i bine zăvorîtă.

Năzdrăvanul ceru mai mult răgaz să poată duce la bun sfîrşit treaba şi se apucă de lucru. Îşi căută mai întîi cîteva ajutoare, îşi angajă apoi căruţe de negustor pe care le încărcă cu lăzi umplute cu pietre, iar el se ascunse într-o ladă goală. Unuia dintre tovarăşii săi îi dădu o scrisoare către negustorul ales să fie păgubit, ca şi cum i-ar aduce-o de la un prieten de negoţ din alt oraş. Ajung la miezul nopţii la casa negustorului. Acesta, înşelat de scrisoarea primită, bagă lăzile în bunătatea-i de magazie şi puse apoi lacătul pe uşă. După ce se linişti totul, Năzdrăvanul voi să iasă din lada în care stătea ascuns, dar căţelul de pază al negustorului, care era lăsat noaptea în magazie, începu să latre. Năzdrăvanul se închide din nou în cetatea-i de scîndură, iar stăpînul, după ce cată prin magazie cu lumînarea, se retrase rîzînd de aurelile căţelului. În liniştea ce urmă, Năzdrăvanul încercă din nou, dar lătratul căţelului îl sili iarăşi să se retragă. Negustorul veni în grabă şi de

data aceasta căută mai amănunţit. Auzi dintr-una din lăzile primite tic-tacul unui ceasornic. Crezînd că din pricina ceasornicului lătra căţelul, îl luă pe acesta cu sine. De bună seamă, totul a fost pus la cale de Năzdrăvanul, căruia i-a venit în minte gîndul să prostească pe negustor imitînd, cu ajutorul unui beţişor lovit de zarul lăzii, ceasornicul. De-aici înainte Năzdrăvanul lucra nestingherit şi în scurt timp mărfurile şi pietrele şi-au schimbat locul, iar dis-de-dimineaţă, cînd abia se crăpa de ziuă, ortacii săi s-au şi prezentat cu carele. Somnoros, stăpînul păcălit a eliberat lăzile încărcate cu mărfurile sale, povăţuindu-i pe însoţitori să fie cu ochii în patru şi pe mai departe. Apoi se culcă.

Puţin mai la vale Năzdrăvanul ieşi din ladă şi mînînd convoiul de-a dreptul la curtea împărătească prezentă roadele isprăvilor sale.

Împăratul îl mîngîie pe negustorul deznădăjduit — care, dimineaţa cînd se sculă, îşi găsi magazia goală goluţă — trimiţîndu-i înapoi mărfurile; îl răsplăti pe Năzdrăvanul, căruia îi dădu însă şi a cincea poruncă: să-l aducă anume pe popa din localitate în faţa împăratului fără ca el să ştie. Năzdrăvanul nostru şoväi, se scărpină în cap, dădu din umeri şi se porni la noua lui ispravă. Cumpără o mulţime de lumînări, prinse din pîrîu o grămadă de raci şi cu aceştia şi cu un sac mare se duse la miezul nopţii în ţintirimul de sub fereastra popii, îmbrăcat într-o haină albă. După ce puse între foarfecii racilor cîte o luminare aprinsă, le dădu drumul printre morminte, iar Năzdrăvanul, preumblîndu-se printre ei, cînta următorul cîntec de noapte: „Sculaţi morţi! Veniţi în rai! hai şi tu părinte!*" Preuteasa, care era încă trează, aruncă ochii pe fereastră, îşi trezi din somn bărbatul ducîndu-l, cuprinsă de spaimă, la fereastră. Întîi stătură încremeniţi acolo, aţintindu-şi ochii la vedenie, apoi, cînd au prins înţelesul cuvintelor, fură copleşiţi de o mare cinste; în sfîrşit, după mult sfat birui cucernicia. Popa îşi făcu în grabă testamentul, îşi luă apoi rămas bun de la familia care stătea cu gura căscată şi, îmbrăcat în haine de sărbătoare, se apropie cu mare evlavie de chipul ceresc; la porunca acestuia se băgă, smerit şi pios, în sacul deschis larg pentru dînsul.

Nici Năzdrăvanul nu zăbovi mult, ci legă pe loc sacul, stinse lumînările şi lepădîndu-şi haina cerească, înşfăcă sacul îndesat în spate şi, mai cărîndu-l, mai tîrîndu-l, îl duse către curtea împărătească. Popa ofta deseori din cauza scuturăturilor, convingîndu-se că, într-adevăr, tare-i bolovănos drumul raiului. Mai tare se convinse de aceasta cînd Năzdrăvanul, mort de oboseală, îşi tîra povara pe treptele palatului împărătesc. Împăratul se zgîi la popa care se descotoşmăni abia răsuflînd, din sac.

Năzdrăvanul primi iarăşi răsplata promisă şi totodată a şasea şi ultima poruncă, care însă era şi mai grea decît cele dinainte: trebuia să fure de pe degetul împărătesei chiar inelul-sigil cu stemă, pe care ea obişnuia să-l poarte. Năstruşnică batjocură! — zise Năzdrăvanul — dar înălţimea voastră va trebui să-mi daţi iertare de la bun început pentru orice năzdrăvănie nevinovată. Fiind asigurat de împărat că va fi aşa, porni ca să afle în ce fel de straie de mort fusese îngropat tatăl împăratului şi-şi comandă apoi un rînd aidoma acelora. Cînd le îmbrăcă era răposatul împărat în carne şi oase.

La miezul nopţii Năzdrăvanul sări gardul în fundul grădinii şi, cu ajutorul unei scări, apăru în chip de strigoi, la fereastra camerei de dormit a împăratului. Era noapte de vară cu lună, iar ferestrele erau deschise. Năzdrăvanul suspină o dată aşa de tare încît împăratul şi împărăteasa se treziră şi recunoscură de îndată umbra mortului, căreia i se închinară cucernic. Umbra făcu senm împăratului s-o urmeze şi dispăru din fereastră. Fiul ancultător de odinioară nu avu răgaz să cumpănească lucrurile. Vesel, dar nu fără pic de teamă, îmbrăcat în straiul său de noapte, coborî în grabă treptele palatului, ca nu cumva să piardă din vedere umbra-i sfîntă. Intră în grădină şi în vreme ce alergă în sus şi în jos, Năzdrăvanul se dezbrăcă într-o clipă şi-şi trase pe el straie de noapte ca ale împăratului. Pe uşile rămase larg deschise, dădu buzna în camera unde era culcată împărăteasa: „Inelul, inelul" — spuse cu voce năduşită — tata mi-l cere!" Împărăteasa, prinsă în cursă, îşi întinse mîna, iar Năzdrăvanul, scoţînd inelul de pe deget, grăbi spre casă.

Împăratul, sleit de goana-i deşartă, se-ntoarse în cele din urmă în iatacul unde-l aştepta împărăteasa. În timp ce împăratul îşi revenea în fire, aceasta îi zise: „Ce-ai făcut? spune-odată!"

---

* In textul original: „Cintecul acesta este scris în limba romînă, cu ortografie maghiară: „Szkulátz mortzi! Venitz in ráj! háj şi tu parintye!"

— N-am făcut nimic. De geaba am alergat, de geaba am căutat în toate părţile, n-am văzut nicăieri pe nimeni.
— „Cum? Hai lasă şaga! Doar adineaori ai trecut pe aici şi ţi-ai luat inelul pe care ţi-l ceruse tatăl tău!"
— Cum? Nici n-am fost pe-aici. Nu ştiu nimic despre asta... şi inelul?
— Mai lasă-te de şagă! Ţi-am spus. M-ai zorit, ţi-am întins mîna fără să-ţi spun vreun cuvînt şi tu însuţi mi l-ai scos de pe deget.
— Acum ştiu. Năzdrăvanul m-a păcălit straşnic. Inelul e la el. Să nu sufli niciodată nici un cuvînt despre cele întîmplate, căci ne facem de ocară. Dar Năzdrăvanul are s-o întindă oricum de pe-aici.

Aşa se şi întîmplă. Năzdrăvanul fu chemat de împărat care, pe lîngă darurile promise, îi dădu toate lucrurile furate, în afară de inel, de mărfurile negustorului şi de popă. El îşi preschimbă totul în bani şi porni în lume.

DATE INEDITE DESPRE JÓZSEF ATTILA

DE

ABAFÁY-OFFENBERGER GUSZTÁV

Secţia de istorie literară şi folclor a Academiei R.P.R., Filiala Cluj, a cules numeroase informaţii inedite privitoare la viaţa şi opera lui József Attila, modificînd, prin unele date noi, opiniile curente despre activitatea poetului. Din documente şi date noi se vede că opera marelui poet revoluţionar nu numai că a avut ecou în rîndurile oamenilor muncii din Romînia între cele două războaie, dar mişcarea muncitorească revoluţionară din patria noastră s-a îngrijit ca poezia revoluţionară a lui József Attila să ajungă pînă la clasa muncitoare. Este semnificativ că cel mai bogat material cules datează din perioada anilor 1932—1933, cînd — sub influenţa Congresului al V-lea al P.C.R. şi ca urmare a creşterii avîntului mişcării muncitoreşti — apar în periodicele legale îndrumate de partid pentru întîia oară multe din poeziile revoluţionare ale poetului maghiar, numeroase tălmăciri din poezia romînească, precum şi unele articole, iar activitatea sa literară este apreciată de pe poziţiile criticii marxiste. În urma publicării poeziilor sale în „Falvak Népe", organ care urma linia partidului, ele au ajuns să fie cunoscute şi de proletariatul agrar. De asemenea, în această perioadă versurile lui József Attila sînt declamate şi cîntate pe melodii populare în cadrul unor întruniri ilegale muncitoreşti iar unele au îmbogăţit folclorul muncitoresc[1].

În cele ce urmează vom da relaţii detaliate despre cercetările privitoare la lămurirea problemei originii şi vieţii tatălui lui József Attila. Dacă în legătură cu mama poetului există informaţii suficiente, despre tatăl său se ştia în schimb foarte puţin. Trebuiau mai întîi clarificate: originea lui, numele exact, ocupaţia sa înainte de a se muta la Pesta şi după ce a părăsit capitala Ungariei; era necesar apoi să se ştie dacă a plecat în America ori s-a stabilit la Brăila, aşa cum susţinea poetul într-unul din interviurile sale; în fine, tre-

[1] Vezi Abafáy Gusztáv, *Adalékok József Attila életéhez és művészetéhez*, în „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények", IV (1960), nr. 3—4, p. 329—337.

buia verificată informaţia potrivit căreia tatăl lui József Attila şi-a trăit ultimii ani la Timişoara, cu cea de a doua soţie şi copilul rezultat din noua căsătorie.

Înainte de toate, pe baza unor cercetări ale lui Eugen Jebeleanu[2] a putut fi lămurită problema originii romîneşti a tatălui lui József Attila, arătîndu-se că numele său de familie era Rista, iar nu József, respectiv Iosif. Tatăl poetului folosea însă — fie din proprie iniţiativă, fie dintr-o greşeală a autorităţilor maghiare de pe vremuri — ca nume de familie prenumele bunicului poetului.

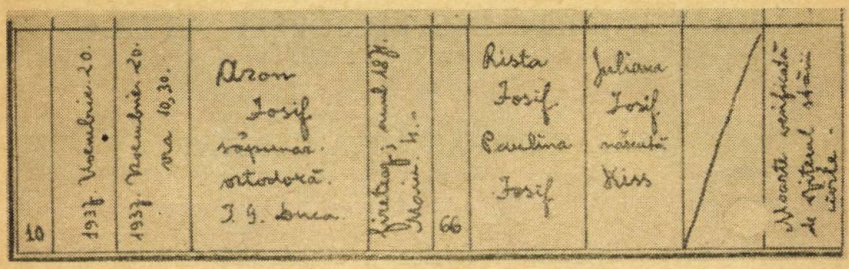

Extras din registrul de morţi pe anul 1937 al „Coloniei Plopi". Rubrica privitoare la decesul lui Aron Iosif.

Pornind de la articolul lui Eugen Jebeleanu şi utilizînd datele unui reportaj al lui Méliusz József, apărut în 1940, Szabolcsi Miklós, redactor responsabil al revistei „Élet és Irodalom" şi cercetător ştiinţific, a întreprins, din însărcinarea Academiei Maghiare de Ştiinţe, cercetări privitoare la familia lui József Attila, tinzînd să clarifice îndeosebi problema originii şi vieţii tatălui marelui poet proletar maghiar[3].

Din însărcinarea Academiei R.P.R., l-am însoţit pe Szabolcsi Miklós în călătoria sa şi am participat la cercetările acestuia.

Investigaţiile le-am început în comuna Firiteaz, din apropierea Aradului, locul de naştere al lui Aron Iosif, tatăl lui József Attila. Din matricola născuţilor rezultă că el este fiul lui Iosif Rista şi s-a născut la 4 martie 1871. În rubrica referitoare la ocupaţia părinţilor săi se află menţiunea „biriş". Aşadar, bunicii poetului au fost proletari agricoli. Dintr-o greşeală de interpretare, „biriş" a fost considerat drept nume de familie al Paulinei, soţia lui Iosif Rista. Aşa se explică de ce în biografiile poetului bunica sa este amintită întotdeauna sub numele de Paulina Biriş (scris Birişiu).

---

[2] *Legături romîno-maghiare. În preajma a douăzeci de ani de la moartea lui József Attila,* în „Gazeta literară", din 17 octombrie 1957.

[3] Rezultatele acestor cercetări sînt oglindite în articolele: Szabolcsi Miklós, *Nemzett József Áron ...,* în „Népszabadság" (Budapest) din 25 dec. 1957; Dános Miklós şi Pintér Lajos, *Megoldódott a József Áron titok,* în „Előre" (Bucureşti) din 11 dec. 1957; Turnowski Sándor, *Documente cu privire la József Attila,* în „Tribuna" din 18 ian. 1958; Mózer István, *Ahol a nagy költő született és élt,* în „Vörös Lobogó" (Arad) din 8 dec. 1957; Méliusz József, *József Áron, azaz Iosif Aron,* în „Utunk", din 13 aug. 1957 şi altele.

Firiteazul e locuit astăzi de romîni şi unguri, primii constituind majoritatea. Pe vremea naşterii lui Aron Iosif însă, după cum rezultă din matricolele văzute de noi, satul era împînzit numai de romîni. (Populaţia maghiară

Aron Iosif împreună cu soţia Iuliana şi fiul lui, Mircea

a fost adusă aici cîteva decenii mai tîrziu, de urmaşii moşierului Simion Sina). E sigur acum că şi bunica poetului era tot romîncă.

În poezia *La Dunăre,* o preţioasă mărturie poetică despre înfrăţirea dintre poporul romîn şi maghiar, József Attila scrie:

Cumană era mama, iar
tatăl meu secui
Un pic şi-un pic romîn
sau pe de-a-ntregul poate.

În lumina mesajului poetic, clarificarea originii romîneşti a tatălui prezintă o importanţă deosebită.

Din unele informaţii se ştia că bunicii poetului au trăit la Felnac, astăzi în raionul Pecica. Ne-am continuat cercetările aici, dar în matricolele privind perioada ce se impunea să fie luată în considerare pentru datele pe care le căutam, n-am găsit nici un indiciu despre familia lui József Attila. Totuşi, mai tîrziu, am descoperit la Timişoara un certificat al lui Aron Iosif, din care rezultă că părinţii săi îşi aveau domiciliul în Felnac. Explicaţia socotim că este următoarea: cît timp au stat la Firiteaz, bunicii poetului au locuit la

ferma „Anton" a baronului Sina. E foarte probabil că acesta să-i fi mutat apoi la ferma „Ministur", din apropierea Felnacului.

Într-un reportaj, Méliusz József[4] susţine că tatăl lui József Attila, căsătorit a doua oară, trăia, prin anii 1930 la Timişoara, împreună cu soţia şi un copil. Pornind de la această informaţie, am cercetat registrele de stare civilă ale oraşului Timişoara, fără a găsi însă vreo urmă despre familia lui Aron Iosif. În reportaj se arată, de asemenea, că tatăl poetului îşi avea domiciliul în cartierul „Colonia Plopi" integrat astăzi oraşului Timişoara. În registrele acestui cartier am descoperit, într-adevăr, consemnată moartea lui Aron Iosif, săpunar, de religie ortodoxă, fiul lui Rista Iosif şi al Paulinei Iosif, mort de arterioscleroză la 20 noiembrie 1937, adică înainte cu două săptămîni de sfîrşitul tragic al poetului. Continuitatea este, aşadar, clară. Moartea a fost declarată de Iuliana Iosif, născută Kiss, văduva defunctului. Pe aceasta am şi găsit-o în „Colonia Plopi", strada Vera Inber nr. 39, trăind în căsuţa construită de Aron Iosif. Acesta o cunoscuse pe muncitoarea Iuliana Kiss în 1920, la Novisad (R.P.F. Iugoslavia), ambii fiind pe atunci lucrători la aceeaşi fabrică de săpun. Tatăl poetului venise aici — probabil din Craiova — în 1914 şi a lucrat ca muncitor săpunar în timpul primului război mondial, fapt care i-a adus de altfel şi scutirea de armată. În anul 1920, împreună cu Iuliana Kiss, se înapoiază la Craiova, se căsătoresc şi aici se naşte fratele vitreg al scriitorului, Mircea Iosif.

Aron Iosif şi-a cîştigat existenţa lucrînd ca săpunar în diverse oraşe: Dej, Bucureşti ş.a. La Timişoara s-a stabilit în 1931, cînd s-a angajat la fabrica Temmer.

Văduva lui Aron Iosif păstrează acte şi fotografii de-ale tatălui poetului, printre care şi cunoscuta fotografie ce îl înfăţişează pe József Attila, în etate de vreo doi ani, alături de mama şi surorile sale, Jolán şi Etuş. Iuliana Iosif povesteşte că soţul ei pomenea adesea de copiii săi din prima căsătorie şi-şi mărturisea durerea că nu mai ştie nimic despre ei. Era informat că ei emigraseră în America.

Cercetările de pînă acum nu au reuşit să descopere cauzele care l-au determinat pe Aron Iosif să-şi părăsească întîia sa familie. Mircea, fiul lui din a doua căsătorie, locuieşte şi astăzi împreună cu mama sa. Este bolnav, mut şi paralizat, dar cu mintea limpede.

Am stat de vorbă cu foştii tovarăşi de muncă ai lui Aron Iosif, lucrători romîni, maghiari şi germani. Cu toţii îşi amintesc de el ca de un muncitor harnic şi cinstit, fiu credincios al clasei sale. În afară de limba maternă, vorbea foarte bine limba maghiară şi germană şi urmărea cu interes anumite lucrări nemţeşti despre fabricarea săpunului. Soţia lui îşi aduce aminte că Aron Iosif s-a bucurat foarte mult cînd ea, stăruind, a izbutit să vorbească romîneşte.

Cercetările întreprinse de istoricii literari menţionaţi ai celor două academii, în jurul vieţii şi operei lui József Attila, contribuie la cunoaşterea mai profundă a marelui poet proletar maghiar şi pun în lumină totodată conviețuirea strînsă dintre poporul romîn şi cel maghiar.

[4] *Hogyan halt meg József Attila édesapja* (Cum a murit tatăl lui József Attila), în „Brassói Lapok", XLVI (1940), nr. 51, p. 17.

Redactor responsabil: Georgeta Mitran

Dat la cules: 18. 02. 1964. Bun de tipar: 11. 50. 1964. Apărut: 1964. Tiraj: 2000. Hîrtie tipar înalt tip B, 70×100/44,1. Coli editoriale: 21,30. Coli de tipar: 15,5 C. Z. pentru bibliotecile mari şi mici: 859.09(08), 859.09F(08).

Întreprinderea Poligrafică Cluj, str. Brassai 5—7. — R.P.R. Comanda nr. 1524/1964.

Lei 11.50